

Lidingö
stad

2024-08-14

LS 2023/120

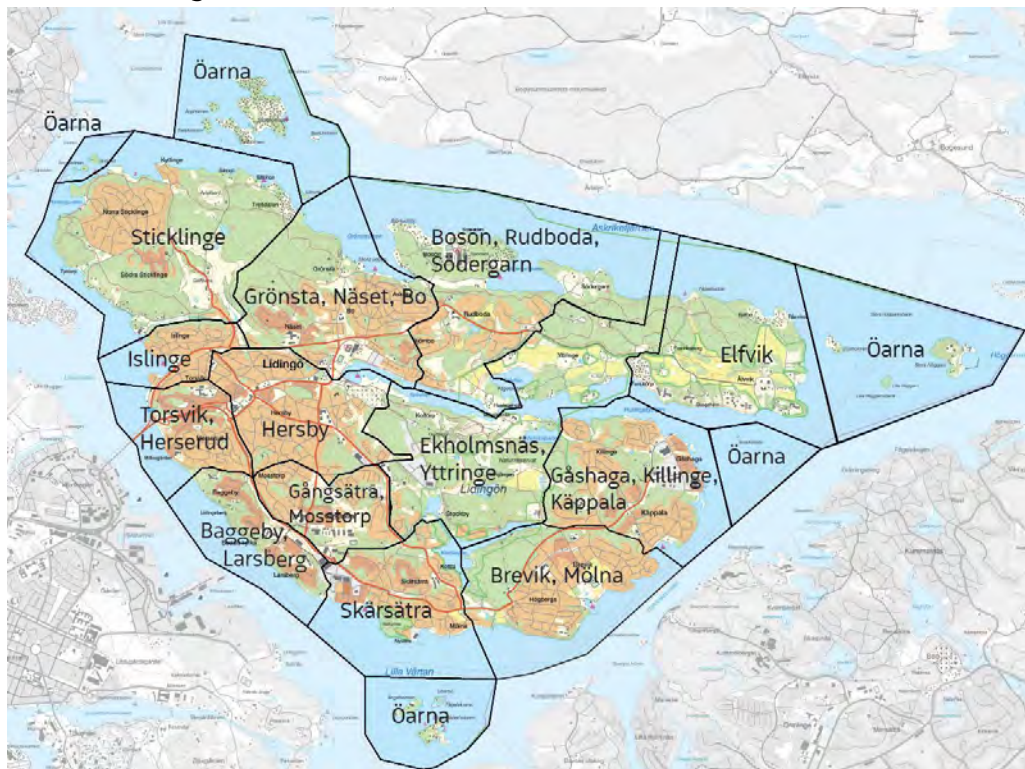
Lidingös kulturmiljöprogram 2024

Bilaga 1 – Alla områdesbeskrivningar

ANTAGANDEHANDLING

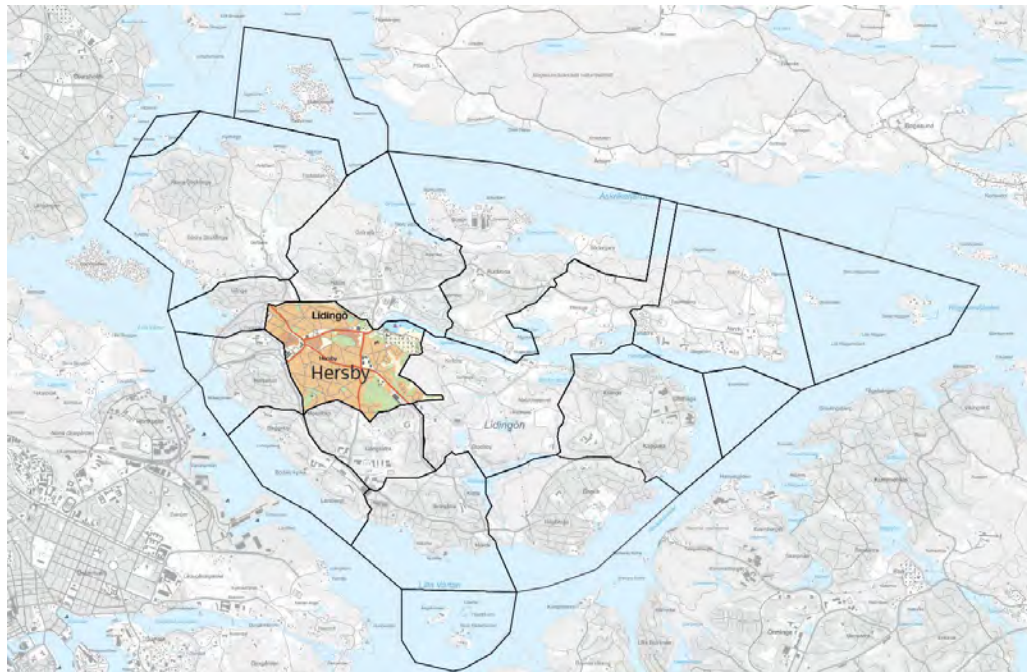
Lidingös stadsdelar och särskilt värdefulla kulturmiljöer

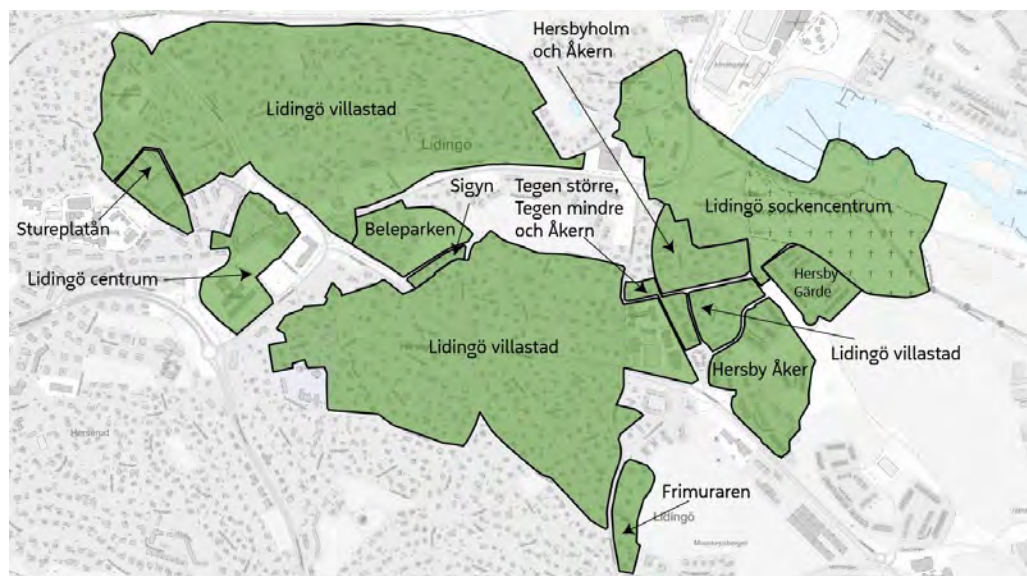
Lidingös stadsdelar

- Hersby
- Islinge
- Torsvik och Herserud
- Bo, Grönsta, Näset
- Sticklinge
- Ekholmsnäs och Yttringe
- Bosön, Rudboda och Södergarn
- Gångsätra och Mosstorp
- Baggeby och Larsberg
- Skärsätra
- Brevik och Mölna
- Gåshaga, Killinge och Käppala
- Elfvik
- Öarna

Hersby

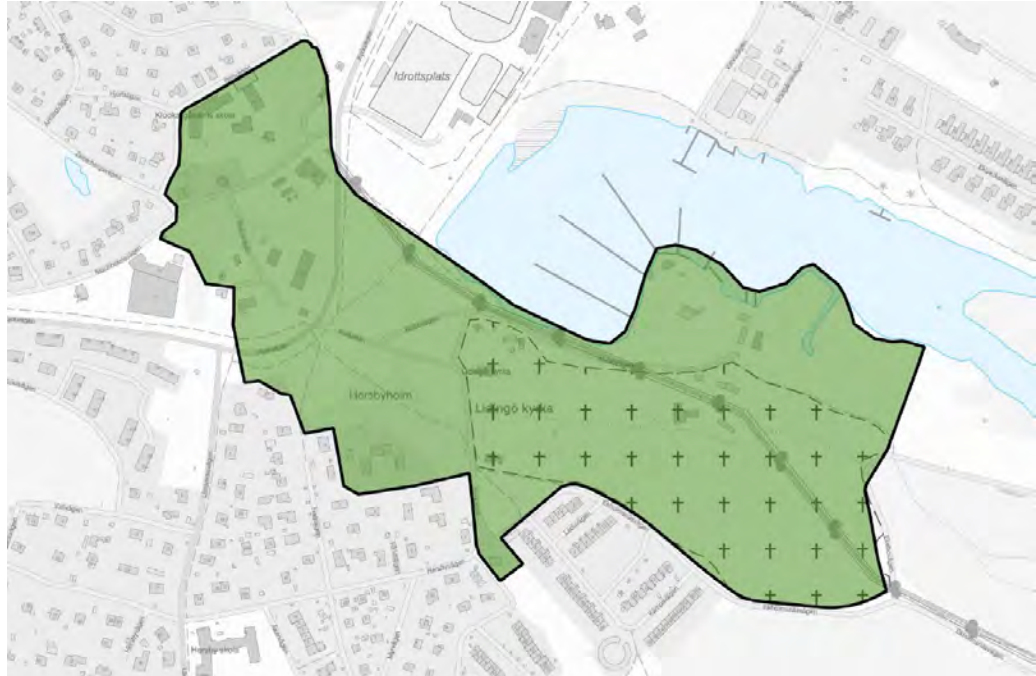
Stadsdelen Hersby

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Hersby

- Lidingö sockencentrum
- Hersbyholm och Åkern
- Lidingö centrum
- Beleparken
- Lidingö villastad
- Sigyn
- Tegen större, Tegen mindre och Åkern
- Frimuraren
- Hersby Gärde
- Hersby Åker
- Stureplatån

Lidingö sockencentrum

Bakgrund

Hersby gård var Lidingös gamla huvudgård, centralt belägen på ön vid segelleden från Hustegafjärden in i Kyrkviken. Ortnamnet har järnålderskaraktär. Invid Hersby gård bör ha legat ett järnåldersgravfält. I dag står en rest sten ensam kvar, men åtskilliga vikingatida fynd har gjorts vid grävningar i området. Gravfältet i övrigt har förstörts genom senare bebyggelse, uppodling och utvidgningarna av kyrkogården.

På Hersby gårds mark, mellan gården och viken, uppfördes under senmedeltiden den första kyrkobyggnaden på Lidingö, Sankta Annae kapell, som var föregångare till nuvarande Lidingö kyrka. Den nuvarande gråstenskyrkan invigdes 1623, Byggherrar var Djursholmsgodsets innehavare, riksrådet Svante Gustafsson Banér och hans maka Ebba Grip. Då tillkom sannolikt även kyrkorummets väggmålningar i långhuset. Kyrkobyggnaden förlängdes 1756, fick klocktorn 1817 samt renoverades och tillbyggdes med ett nytt korparti 1913. Kyrkogården är i dag ett resultat av utvidgningar kring en äldre och mycket välbevarad kärna med gravvårdar från 1700-1900-tal.

På Hersby gårds mark, mellan gården och viken, uppfördes under senmedeltiden den första kyrkobyggnaden på Lidingö, föregångare till Lidingös nuvarande 1600-talskyrka som skymtar mellan träden ovanför den faluröda Kaptensstugan. Det öppna förhållandet mellan kyrkplatsen och Kyrkviken är ett viktigt visuellt bebyggelsehistoriskt samband.

Dagens Hersbyholm är i sin kärna Hersby gård vars huvudbyggnad uppfördes ca 1855, eventuellt på en äldre källare. Gården ingick då i det Banérska fideikommisset Djursholm i likhet med resten av Lidingön till 1774. När Lidingökungen J.A. Zetterberg förvärvat Hersby gård 1852 förnyades mangårdsbyggnaden och den gamla huvudbyggnaden reducerades till att bli den östra flygeln.

Hersby under Zetterberg blev ett litet kulturcentrum för Lidingös herrgårdsliv. Hjalmar Andersson (senare Arwin), grundare av AB Lidingö villastad, förvärvade Hersby gård för exploatering vid 1900-talets början och lät avstycka mangård, trädgård och park till en ny fastighet kallad Hersbyholm. När Hersby gårds stora ekonomianläggning, som låg längre söderut, brunnit ner 1940 anlades sedan villaområdet i kvarteren Hersbyholm och Åkern på platsen för park och trädgård. Längre söderut, där ekonomigård och odlingsmark legat, anlades 1949–1956 de två radhusområdena Hersby Åker och Hersby Gärde. Av gårdens ekonomibygnader kvarstår det stora spannmålmagasinet uppfört 1838.

Kyrkallén, Kvarnvägen och Stockholmsvägen motsvarar öns gamla centrala vägnät norr och nordväst om kyrkan. Kring dessa stråk växte Lidingös sockencentrum fram med karaktäristiska sockenfunktioner såsom Näsets väggrog från 1700-talet, Näsets kvarn som flyttades hit 1845, Klockargårdens skola från 1845, skol- och fattighus från 1875 med flera. Den främsta stadsmässiga funktion som på 1900-talet knutits till området är Elverket från 1910.

Kring den centrala vägkorsningen i äldre tid, där Kvarnvägen mynnar i Stockholmsvägen, samlades flera byggnader med viktiga funktioner. Nynäs före detta handelsbod från 1879 till vänster och Näsets vägkrog till höger.

Beskrivning

Kulturmiljön ligger både i Hersby och i Näset och omfattar ett utsträckt område kring Lidingö kyrka i backarna kring Kyrkvikens innersta del. Det karaktäriseras av det gamla sockencentrum med den gamla segelleden in mot kyrkan och sträcker sig upp mot Stockholmsvägen. Vägsträckningarna från den gamla vägen till kyrkan- Kyrkallén-Kvarnvägen upp till vägskälet med Stockholmsvägen är ett gammalt huvudstråk på Lidingö. Det är också en förenande, sammanbindande länk i kulturmiljön. Vägen med allén syd-sydost från kyrkan anknyter också till äldre vägnät, främst Kyrkvägen som kom från sydöstra Lidingö och motsvarar Ekholmsnäsvägen. Karaktäristiskt är att bebyggelsen främst ligger i små grupper med parkstråk samt kyrkogård emellan i söder och med skärgårdsterrängens berghällar, lövträd och furor i norr.

Söder om kyrkan

Kyrkalléns södra del löper rakt söderut från kyrka och kyrkogård mellan Hersbyholms små villor i väster och mestadels öppen gräsmark i öster. Söder om kyrkplatsen, vid kanten av kyrkogården står en fornlämning, en rest sten som indikerar en förhistorisk grav (Raä Lidingö 22:1). Detta är en rest av ett i övrigt förstört vikingatida gravfält som kan ha varit gårdsgravfält till Hersby.

Längre söderut från kyrkan står det stora faluröda timrade spannmålmagasinet från 1838 som tillhörde Hersby gård (Lidingö 9:261). Magasinet har en central och monumental placering vid berghällar och gräsmark i det öppna vägskäl som anknyter till äldre vägnät på ön, i dag korsningen Hersbyvägen/Slättervägen. Magasinets stora volym, välbevarade ålderdomliga exteriör och ensamma läge omgivet av öppen mark gör landskapsvyerna mot magasinet till några av öns mest karaktärsfulla och angelägna kulturhistoriska vyer. Magasinet avslutar kulturmiljöns utbredning i söder. Söder därom, utanför sockencentrum, ligger Hersby Gärde och Hersby Åker med radhus från 1950-talets första del.

Längre söderut från kyrkan står Hersby gårds stora faluröda timrade spannmålsmagasin från tidigt 1800-tal.

Kring Lidingö kyrka och Hersbyholm

Kyrkplatsen och före detta Hersby gård/Hersbyholm ligger relativt nära varandra, ovanför Kyrkviken. Det finns mycket starka historiska samband mellan gården och kyrkplatsen som ju är ursprunget till såväl sockencentrum som stadsbildning. Sannolikt byggdes det medeltida kapellet av den lokale stormannen på Hersby gård. Gården är sedan 1850-talet orienterad söderut mot nuvarande Vändstigen med allén. Dessförinnan var gården orienterad mot Kyrkallén i öster. Parkområdet som innefattar det lite sankta parti som avgränsar de två ryggar där gården respektive kyrkan ligger, är numera ganska tätvuxet upp mot sydväst. På så sätt är det upplevelsemässiga historiska sambandet mellan kyrkan och platsen för gården mer begränsat i dag. Själva parkområdet karaktäriseras av högvuxna lövträd med gräsytor kring gångstråk.

Den äldre karolinska herrgårdsbyggnaden som tillhör Hersbyholm, från 1755 på gammal grund, utgör sedan 1850-talet östra flygeln i nuvarande regelbundna mangårdsanläggning. Den gamla huvudbyggnaden är en av Lidingös bäst bevarade 1700-talsbyggnader. Gårdens 1800-talsbyggnader är mer förändrade i senare tid och främst betydelsefulla som delar i den regelbundet uppbyggda mangården. Den spikraka allén med Vändstigen söderut från mangården hör historiskt och upplevelsemässigt samman med före detta Hersby gård. I dag är den en del av villaområdet med kvarteren Hersbyholm och Åkern som omringar allén. Allén är

betydelsefull för förståelsen av gamla Hersby gård ur kulturhistorisk och upplevelsemässig synpunkt.

Hersbyholms gård.

Nedanför kyrkplatsen i norr ligger den långsmala Kyrkviken med småbåtssmarina och klubbhus vid stranden, och den lilla faluröda Kaptensstugan. Från Kyrkvägen i väster nås kyrkplatsen via den långa Kyrkallén som ansluter till den stenmursavgränsade kyrkoplanen framför ingången till kyrkogården. Kyrkallén omges på båda sidor av öppen parkmark med stora gräsytor och inslag av lövbuskage samt högvuxna lövträd både i grupper och som solitärer. Både från Kyrkallén och från Kyrkstigen har man fria siktvyer över öppna gröna sluttningar ner mot Kyrkviken, vilket i hög grad karakteriserar upplevelsen av kyrkomiljö, allé och vik från väster och nordväst. Detta är i högsta grad karaktärsfulla landskapsvyer som bör värnas.

Från Kyrkvägen nås Lidingö kyrka via den långa Kyrkallén med lindar från 1800-talets mitt som på båda sidor omges av öppen parkmark med stora gräsytor med inslag av lövbuskage och lövträd.

Lidingö kyrka och kyrkogård

Lidingö kyrkomiljö karaktäriseras av den låga kyrkan på kullkrönet ovanför Kyrkviken, inramad av kyrkogård med bogårdsmur som äldst från 1755, en trädkrans av i dag 24 lindar från 1810 och i väster ett smidesstaket från 1856, inköpt från Ulriksdals slott. 1854 utvidgades kyrkogården åt söder och öster vars gräns markeras av lindar från den tiden. Kyrkoplanen utanför västra ingångens grindar tillkom cirka 1818 med vinkelställda stenmurar som har ringar i kallmuren där hästarna bands. Ett räcke med stengardister och rundjärn löper längs norra sidan av allén, också detta ett äldre inslag i den yttre kyrkomiljön. Själva Kyrkallén omfattar 90 meter lindallé och är troligen från 1800-talets mitt. Allén är i sig ett ståtligt och mycket värdefullt inslag i kulturmiljön.

Lidingö kyrka och kyrkogård bär med sig tydliga årsringar under flera hundra år av öns utveckling. Fastän kyrkan tillkommit först under tidig stormaktstid har den drag av senmedeltida roslagskyrka i gråsten. Exteriören präglas av långhusets slammade gråstensmurverk från 1623, västparti tillbyggt vid 1700-talets mitt, tegeltäckt mansardtak från 1756, smalare korparti från 1913, och sakristian från 1969. Till detta kommer ett klassicerande klocktorn i trä från 1817, över kyrkans västportal.

Vy mot Lidingö kyrkas södra fasad.

Den välbevarade karaktären av sockenkyrka på landet framhävs av att närmast kyrkan i söder och öster ligger den äldsta delen av kyrkogården med ett system av grusgångar, många äldre gravvårdar samt bogårdsmuren från 1755 och trädkransen av hamlade lindar från 1810. Den äldsta delen, där den äldsta bevarade gravvården är från 1756, har åtskilliga kulturhistoriskt värdefulla vårdar från 1700- och 1800-talet och 1900-talets första del. Ett flertal utvidgningar av kyrkogården alltsedan

1900-talets början har skapat en mycket intressant helhet av Lidingö kyrkogård, där tillägg från olika tider i hög grad samspelar i en harmonisk helhet.

Kyrkogården ger en mycket god och överskådlig bild av hur ideal och synsätt på gravskick och gravvårdars utformning har växlat genom tiderna samt om hur ideal har växlat angående gestaltning av kyrkogårdar. Lidingös rikt sammansatta kyrkogård, med en så stor spännvidd över tid, är också i hög grad ett mycket värdefullt historiskt dokument över ön och dess invånares historia från 1600-tal till nutid. Kyrkogården med sin yttre inramning följer Ekholmsnäsvägen mot sydost och avgränsar kulturmiljön i den riktningen.

Kyrkallén från 1800-talets mitt löper från kyrkplatsen söderut utmed kyrkogården, förbi den gula f.d. trädgårdsmästarebostaden från 1918 ner mot vägskalet vid Hersby spannmålsmagasin.

I den yttre kyrkomiljön ingår även två bostadshus på var sida om kyrkplats och kyrkogård. I sydvästra kanten av kyrkogården står en mindre gulmålad villa med tegeltäckt tälttak som ritades 1918 som trädgårdsmästarebostad (Lidingö 9:145). På den norra sidan om kyrkplatsen går den smala Klubbväggen en bit nedanför kyrkogårdens bogårdsmur längs med Kyrkvikens strand. Tätt intill bogårdsmuren står den lilla faluröda Kaptensstugan (Lidingö 9:143) som från början lär ha varit fiskebod till Hersby gård och sedan byggts om till bostad för ångbåtskaptenen som framförde de tidigaste ångsluparna på turen Skeppsbron i Stockholm-Hersby brygga.

Från Kyrkallén övergår vägen norrut i den smala ringlande Kvarnvägen som är en gammal vägdragning med närmast lantlig skärgårdskaraktär.

Från Kyrkallén övergår vägen norrut i den smala ringlande Kvarnvägen.

Mycket påtaglig är den småskaliga faluröda gamla kvarnmiljön från 1840-talet på Nässets kvarn (Lidingö 7:250) bland bergknallar och träddungar. Själva kvarnen är en fotkvarn flyttad hit från Stockholm 1845 och den före detta mjölnarbostaden är en låg timrad stuga. Kvarnen är en del av miljön kring Kvarndammsparken som öppnar sig norrut ner mot korsningen med Stockholmsvägen. Den lilla Kvarndammsparkens norra del omfattar damm med viloplats, gräsmatta och trädgrupper. Parken är en fickpark som ur kulturhistorisk synpunkt har en genuin karaktär av efterkrigstidens 1940- och 1950-tal.

Kvarndammsparken med fickparken kring dammen. Nässets kvarn som flyttades till platsen 1845 skymtar i bakgrunden.

På vägens andra sida ligger Kyrkvaktaren 1 med bl.a. Kvarnskolan från 1875, en ljusputsad byggnad som från början inrymde skolhus för församlingens "flickebarn".

Kvarnvägen/Stockholmsvägen

Kring det viktiga gamla vägkrysset Kvarnvägen/Stockholmsvägen ligger flera typiska byggnader som var centrala i agrarsamhällets Lidingö. Ovanför vägkorsningen, karaktäristiskt helt i linje med Stockholmsvägens dragning, ligger Näsets före detta vägkrog som var i bruk redan under 1700-talets senare del. Den gulputsade lilla knuttimrade byggnaden har en välbevarad exteriör och är en av det gamla Lidingös karaktärsbyggnader (Klockaren 1). Intill den före detta vägkrogen ligger Nynäs som uppfördes i en enkel panelarkitektur 1879 och inrymde en av de första handelsbodarna på Lidingö, (Handelsboden 1).

Näsets vägkrog från 1700-talet vid Stockholmsvägen, öns huvudstråk sedan länge.

Bland grönskan på bergskränet ovanför den före detta vägkrogen ligger Klockargårdens skola (Klockaren 1) som i dag omfattar fyra generationer skolbyggnader. Det äldsta skolhuset är från 1845. Ett av skolhusen är från 1896–1911 och ett från 1937–1938. Det yngsta skolhuset är från 2009. Det äldsta skolhuset är starkt ombyggt, de andra två äldre skolhusen har dock fått behålla mycket av ursprunglig exteriör, särskilt det från 1911 som även vittnar om Lidingös första expansionsperiod.

Den växande stadsbildningen på Lidingö avsatte inte så stora bebyggelsehistoriska spår i det här området med tvåundantag. I hörnet av Stockholmsvägen/Kyrkvägen ligger Elverket (Kyrkvaktaren 2) från 1910, utformat i en tidstypisk mycket karaktäristisk institutionsarkitektur för en samhällsteknisk nyttobyggnad, utförd i tegel, gul slätputs och tätspröjsade fönster. Vid Stockholmsvägen låg också Telefonvillan. Byggnaden ritades av arkitekt Ivar Callmander (1880–1951) och togs i bruk 1911 som telefon-, post- och telegrafstation.

Elverket.

Sammanfattande värdering

Lidingö sockencentrum utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Detta är en av Lidingös kulturhistoriska kärnmiljöer och har en mycket stor lokalhistorisk betydelse. Omgiven av dagens stadsbebyggelse ligger det agrara Lidingös centrala bebyggelse kvar i det sockencentrum som uppstod där viktiga lands- och vattenvägar möttes. Sockencentrums karaktäristiska byggnadsfunktioner, med en mångfald av välbevarade byggnader, berättar sammantaget om en central del av det äldre Lidingös historia samt den bebyggelsehistoriska process som skapat öns sockencentrum och dess fortsatta utveckling genom 1900-talet. Inte minst är kyrkplatsen med kyrkobyggnad och kyrkogård fortfarande i mycket hög grad en sammanhållen genuin sockenkyrkomiljö. En järnåldersgrav antyder att kyrkplatsen kan ha varit en central plats även före kristen tid. Fortfarande är det gamla sockencentrum lätt att uppfatta och ta till sig. Karaktären hos den ursprungliga centrummiljön framhålls också av att den i huvudsak är småskaligt kompletterad med 1900-talets stadsmässiga inslag av parker samt enstaka villor och institutionsbyggnader.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Miljön är också med i "Lidingö gröna kulturmiljöer" (Lidingö stad, 2013).

Lidingö kyrka och kyrkogård är ett kyrkligt byggnadsminne.

Karaktärsdrag

- Sockencentrum där segelled och viktiga landsvägar möttes.
- Den genuint småskaliga karaktären av en äldre agrar skärgårdsmiljö.
- De karaktäristiska agrara sockencentrumfunktionerna dominerar bebyggelsen.
- Det upplevelsemässiga historiska förhållandet mellan Hersby gård – kyrkomiljön – Kyrkviken.
- Den mycket välbevarade kyrkomiljön med kyrka och kyrkogård.
- Den småskaliga väl sammanhållna kyrkomiljöns dominans över kulturmiljöns södra del.
- Hersbys välbevarade spannmålsmagasins ensamma monumentala öppna läge vid vägskälet i söder.
- Hersby gamla huvudbyggnad samt mangårdsmiljön som helhet är mycket betydelsefull inklusive sambanden med sydgående allé längs Vändstigen.

Vägnätet med de viktiga gamla vägstråken:

- Särskilt framhållande av gamla knutpunkten korsningen Stockholmsvägen/Kvarnvägen.
- Särskilt framhållande av den genuina lilla vägsträckningen Kvarnvägen.
- Särskilt framhållande av den värdefulla Kyrkallén med lindarna från 1800-talets mitt.
- Stockholmsvägen i egenskap av gamla huvudstråket.
- Bebyggelsemönstret med spridda små byggnadsgrupper, i söder med parkstråk samt kyrkogården emellan, i norr med partier av skärgårdsterräng emellan.
- Mycket god landskapsanpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.
- Parkstråken med de öppna gröna slutningarna mellan Kyrkallén, kyrkan och Kyrkviken.
- Parkstråket mellan kyrkan och Hersbyholm/ före detta Hersby gård.
- Kvarndammsparken med den genuina kvarnmiljön från 1840-tal och fickparken med dammen från ca 1940–1950-tal norr där om.
- Klubbvägens småskalighet samt Kaptensstugan mellan kyrkogårdsmur och stranden.

Byggnadsobjektens stora betydelse:

- Värdefulla byggnadsobjekts karaktärsdrag är ytterst viktiga och måste tas fram efter att en fördjupad byggnadsinventering gjorts (finns i nuläget endast för kyrkan).
- Trädgårdsmästarebostaden.
- Kaptensstugan från 1800-talet.
- Hersby spannmålsmagasin
- Före detta Hersby huvudbyggnad och mangården.

- Kvarnskolan från 1875.
- Näsets kvarnmiljö med fotkvarn och mjölnarbostad.
- Nynäs handelsbod.
- Näsets vägkrog.
- Klockargårdens skolmiljö med de tre skolhusen.
- Elverksbyggnaden.

Den yttre kyrkomiljön:

- Kyrkallén i sin helhet i norr och söder.
- Kyrkoplan med kallmurar, smidda ringar för hästar.
- Ensidigt äldre räcke med rundjärn på stengardister ner längs Kyrkallén.
- Trädgårdsmästarbostaden från 1918.
- Kaptensstugan vid Klubbvägen i norr.
- Trots Lidingös utveckling under de senaste hundra åren till en egen stad består helhetsintrycket av en kyrka/kyrkomiljö i äldre agrar miljö i skärgården.

Kyrkomiljön med kyrkobyggnad och kyrkogård:

- Riktlinjer för Svenska Kyrkans vård och underhåll av kyrka/kyrkogård, Ur Bebyggelseregistret (Raä).
- Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:
- Kyrkobyggnad och omgivande kyrkogård ingår i socknens historiska centrum.
- Kyrkogårdens gestaltning i olika stilar representerar kyrkogårdshistoria från flera århundraden.
- Kyrkogårdens rika växlighet alltifrån stomplantering med hamlade lindar till senare tillägg av träd och häckar.
- Ursprungligt murverk från 1600-tal av gråsten samt tegelmurar från 1700-tal är ett viktigt dokument om byggnadens historia och sin tids byggnadsskick.
- Väggmålningarnas historiska och karaktärsskapande betydelse fragmentariskt bevarade från kyrkans byggnadstid, kompletterade till en ny helhet.
- Högklassig inredning med marmorerat altare och altartavla i rokoko, dopängel och predikstol i gustaviansk stil.
- Inredning av konstnärlig och hantverksmässigt hög kvalitet.
- Äldre inventarier knutna till kyrkans utbyggnadshistoria.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid

handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Den välbevarade miljön kring kyrkan och kyrkogården bör bevaras.
- Karaktären av ett äldre område bör bevaras och området bör inte förtätas.
- Parkstråken med de öppna gröna slutningarna mellan Kyrkallén, kyrkan och Kyrkviken bör underhållas så de inte växer igen.
- Det äldre vägnätet med bland annat kyrkoallén och Stockholmsvägen bör bevaras. Även mötet mellan segelled-landsväg bör vara tydligt avläsbart i området.
- Hersby gård med dess huvudbyggnader samt ekonomibyggnader bör underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Övriga utpekade värdefulla miljöer i området, bland annat Lidingös äldsta skola, krogen från 1700-talet samt kvarnen bör alla bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

Hersbyholm och Åkern

Bakgrund

Området som planlades på 1940-talet omfattar en del av kvarteret Hersbyholm och en del av kvarteret Åkern. Bebyggelsen har utpräglad villakarakter och uppfördes främst under 1940-talet. Bebyggelsen är låg med främst enplansvillor. Några av den tidens välkända arkitekter har ritat villorna inom området – Arvid Klosterborg, Arthur Bleke, Gunnar Jacobson och inte minst trion Ancker, Gate & Lindegren.

Utanför områdets norra del ligger Hersbyholms gård, ursprungligen Hersby gård, en gång Lidingös huvudgård med medeltida anor. Den nuvarande huvudbyggnaden uppfördes vid mitten av 1800-talet men ena flygeln, Hersby gårds gamla huvudbyggnad, är kvar från 1700-talet. Anläggningen är symmetriskt komponerad med huvudbyggnad och flyglar runt en gårdsplan.

Området fick sin stadsplan 1945, utformad av stadsarkitekt Einar Rudskog. Planen är symmetrisk och respekterar utmärkt gårdens kulturhistoriska värden, då tänkt som ”Reservat för kulturhistoriskt värdefulla byggnader”. Stadsplanen skyddar ett stort närområde, dels en östvästlig allé mot Lidingö kyrka, med bland annat högvuxna lindar, dels en mittaxel från Hersbyvägen mot gårdsplanen.

Före 1944 fanns ingen bebyggelse i området förutom Hersbyholms huvudbyggnad med flyglar, några ekonomibyggnader i områdets sydöstra hörn och den under 1880-talet hitflyttade manbyggnaden från Mosstorp vid Hagstogens norra del, numera nedbrunnen. Området var trädgårdsmark hörande till Hersbyholm.

Beskrivning av området

Kvarteren Hersbyholm och Åkern ligger i norra delen av Hersby och angränsar till Hersbyholms gård på vars trädgårdsmark bostadsområdet är anlagt. Terrängen är flack men sluttar i öster ner mot kyrkallén. I söder avgränsas området av Hersbyvägen, i väster av AB Lidingö Villastads plangräns från 1913 och i norr av Hersbyholms allé. Inom området finns två små gator, Hagstigen och den korta stickvägen Vändstigen, som sträcker sig axialt mot Hersbyholms gårdsplan.

Kvarteret Åkern med Åkern 6 i förgrunden med tidstypisk exteriör från 1945 och karaktäristiskt trästaket mot den lilla gatan.

Villabebyggelsen inom kulturmiljön uppfördes från mitten av 1940-talet och består av låga en- eller tvåplansvillor. Eftersom villorna är arkitektritade har bostadsområdet en mer exklusiv karaktär. Framför allt är villorna som utförts av arkitektfirman Anker, Gate & Lindegren av hög arkitektonisk kvalitet. De har satt sin prägel på området med sin karaktäristiska arkitektur där modernism blandas med ett klassicerande och traditionellt formspråk. Villaområdet bär på så sätt flera starkt karaktärspräglade drag.

Hersbyholm 2. Den representativt utformade villan i två plan från 1945–1946, ritad av Bengt Gate har en karaktärsfull inramning av villatomten mot gatan.

Villorna inom området är fina exempel på tidsandan och i flera fall förebådande 1950-talets villaideal med bland annat sidförskjutna volymer. Planlösningarna är ofta eleganta och öppna med påverkan från amerikansk villaarkitektur och med ett anspråksfullt anslag. Många villor har L-format vardagsrum vilket kom att bli vanligt i svenskt villabyggande.

Hersbyholm och Åkern. Allén av tuktade lindar med mera är ett mycket karaktärsbärande inslag i kulturmiljön. Den hör i hög grad samman även med kulturmiljön kring före detta Hersby gård. Staket av stående enestörrar är också ett vanligt sätt att avgränsa tomter i området.

Efterkrigstidens villor kännetecknas av en sparsmakad och ofta mycket medvetet gestaltad arkitektur med stark strävan efter kvalitet i planlösning och material. 1940-talets villor präglas av en saklig men mjukare utformad "folkhemsfunktionalism" som i detta bostadsområde ofta bär ett klassicerande anslag.

De villor som ritats av arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren ligger mer i framkant med det sena 1940-talets moderna arkitekturströmningar. Arkitektfirmans villor i området kännetecknas av asymmetri, fasader som är spritputsade med slätputsade lister eller fönsteromfattningar, spröjsade fönster ibland med fönsterluckor, sadeltak med enkupigt tegel eller skiffer och milda nästan romantiska fasadkulörer i grått med blå snickerier eller rosa med vita snickerier. Omsorgen om utförande, god gestaltning och goda material medför att villorna kan räknas in bland den tidsepokens höjdpunkter inom svensk villaarkitektur.

Hersbyholm 20. Villa ritad 1945 av arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren.

Området är lummigt och tomterna har främst trädgårdskaraktär. Längs Hersbyvägen finns en rad med lindar. Tomterna omges ofta av häckar och staket, som till exempel gårdsgårdar och staket med enestörar och murar vilket ger gaturummen stadga. Det finns inga höga avskärmande plank. Området har en luftig och inbjudande karaktär, nästan med "kolonilottskänsla". Skalan är intim och lågmäld.

Upplevelsen av ett tämligen flackt landskap är ett särskilt viktigt karaktärsdrag och den låga bebyggelsen förstärker det horisontella uttrycket. Trädgårdarna är också typiska för efterkrigstiden. De är mer tänkta att vara en plats för rekreation och lek än att främst ge utrymme för planteringar, egen odling och självförsörjning. Växtligheten är rik men väl hävdad.

Hersbyholm 4 som arkitekten Stig Ancker (1908–1992) ritade 1945.

Sammanfattande värdering

Hersbyholm och Åkern utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Det är ett villaområde med tidstypisk bebyggelse tillkommen uteslutande under 1940- och 1950-talen och med tydlig trädgårdskaraktär. Villorna håller hög arkitektonisk kvalitet och representerar utmärkt tidens ideal, arkitektoniska variation och utvecklingstendenser. Gestaltning, volym, material och utförande, även på detaljnivå, håller ihop det fortfarande mycket välbevarade området uttrycksmässigt. Ett flertal villor har ritats av arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren vilket ytterligare förstärker områdets homogena, kvalitativa karaktär. Den strikta stadsplanen från 1945 är gestaltad med respekt för den symmetriskt uppbyggda Hersbyholms gård som i dag ligger precis utanför villaområdet.

Miljön är uppmärksammas kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- 1945 års strama genomtänkta stadsplan, nästan av rutnätsskara med utgångspunkt i den symmetriskt utformade Hersbyholms gård, bland annat med Vändstigen som går rätvinkligt från Hersbyvägen mot Hersbyholm gårds kringbyggda gårdsplan.
- Plan mark med friliggande låg villabebyggelse, främst i ett plan. Mycket viktig är upplevelsen av ett flackt landskap, där den låga bebyggelsen förstärker det horisontella uttrycket.
- Tomterna är främst av trädgårdskaraktär med rik växtlighet. Intim tomtskala med låg bebyggelse och gröna tomter med "kolonilottskänsla".

- Främst häckar eller staket ofta med enestörar avgränsar tomterna och ger gaturummen stadga.
- Villor av hög arkitektonisk kvalitet. Putsade fasader, ibland spritputsade med slätputsade markeringar, sadeltak med lertegel.
- Fönster i trä, ofta tvåluftsfönster målade i milda kulörer.
- Tidstypiska omsorgsfullt utformade entrépartier.
- Den öst-västliga allén fram mot Hersbyholms gård med höga lindar samt Vändstigen som går i syd-nordlig riktning.

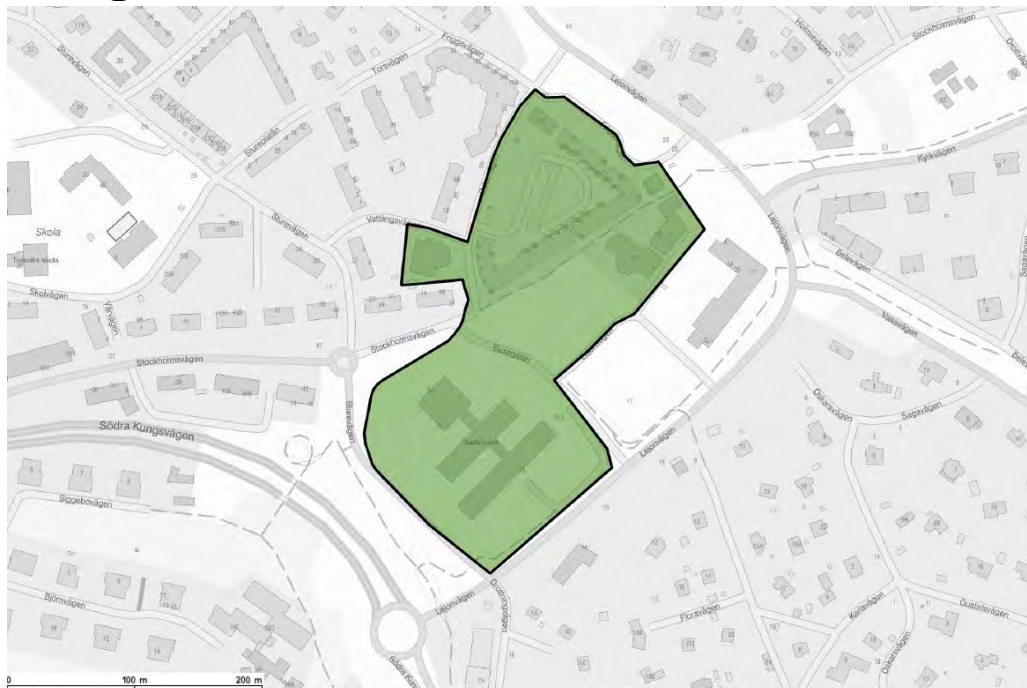
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur med utpräglad villakarakter bör värnas.
- Bebyggelsens karakter av arkitektritade villor placerade längs en allé bör bibehållas med avseende på byggnadernas placering på tomten och volymverkan.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Trädgårdar för rekreation med rik växlighet bör bevaras och underhållas. Staket av enestörar eller avgränsande häckar bör bevaras.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.

Lidingö centrum

Bakgrund

Efter en långvarig diskussions- och planeringsprocess invigdes det nya Lidingö centrum 1995. Det ligger på platsen för de äldre centrumkvarteren Flora, Oden och Pomona som var en del av Villastadsplanen från 1913. Centrumet utformades som ett trafikseparerat småskaligt kommersiellt centrum kring Stockholmsvägen med bostäder, butiker, bibliotek och biograf. 1996 ersattes missionskyrkan på Bergsvägen från 1910-talet med en nybyggd kyrka i kvarteret Frej. År 2000 förtätades kvarteret Holmia med två byggnader för äldreboendet Seniorgården.

Det nya stadshusets tillkomst föregicks av en lång process av planering, arkitektävlingar och inte minst en livlig debatt i Lidingö stad. 1964 och 1966 utlystes de arkitektävlingar som efter olika turer resulterade i bygget av det nya stadshuset 1972–1975. Av arkitektens, professor Sten Samuelssons, vinnande förslag om en betydligt större centrumanläggning för administration, kultur och handel förverkligades endast den administrativa delen. Stadshuset, som av sin samtid uppfattades som en ultramodern arkitektonisk anläggning, ersatte ett litet stadshus från 1931 på samma plats.

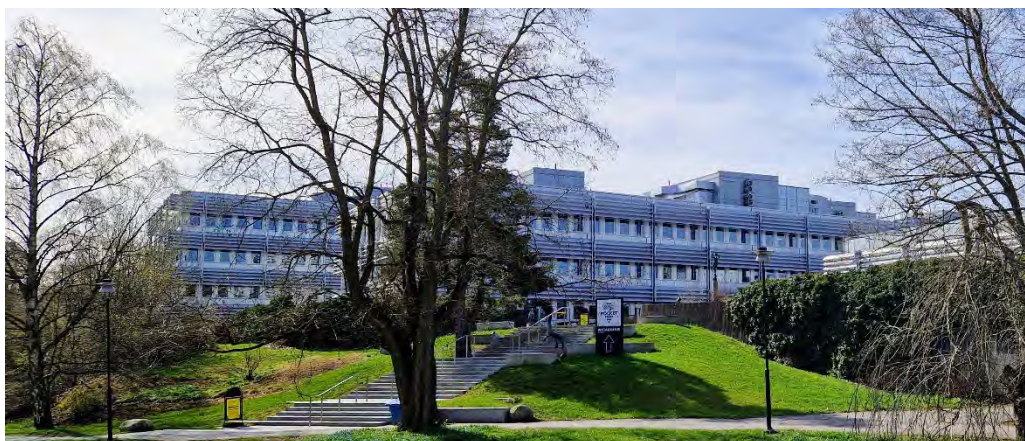
Beskrivning av bebyggelsen

Det monumentala Stadshuset från 1975 är den centrala anläggningen, i flera avseenden. Stadshuset täcker i stort hela kvarteret i exponerat läge på en grön kulle mellan Stockholmsvägen och Lejonvägen. Framsidan med entré vetter ner mot en liten park med vattenkonst och sittgrupper. En liten park sluter anläggningen bakåt,

där höjdskillnaden mot omgivningen är högre och byggnaden reser sig mer monumentalt över omgivningen. Den exteriöra utformningen präglas av den stora skimrande flerdelade byggnadskroppen i aluminium.

I byggnadskroppen som består av tre sammanlänkade delar under plana tak samspelar betong, glas och aluminium. Fasadens skimrande aluminiumplåtar samverkar med ett fackverk av solavskärmningar. Samkomponerade med byggnaden är små gårdar mellan byggnadsdelarna, stora stenpartierer med sittgrupper samt trädgårdsterrasser i formgjuten betong, täckt av murgröna etcetera. Detta ger hela anläggningen en mäktig nedre inramning av grönska och sten.

Stadshuset uppfördes 1974–1975 som ett resultat av två arkitekttävlingar, som båda togs hem av arkitekten Sten Samuelsson. Bygget föregicks av en lång planerings- och samhällsdebatt på Lidingö och den stora anläggning som till slut uppfördes utgör bara en tredjedel av det ursprungliga förslaget. Detta omfattade även byggnader för handel och kultur. Upphovsman till stadshusets mycket medvetet gestaltade omgivning, inklusive de japaninspirerade trädgårdspartierna, är landskapsarkitekt Walter Bauer.

Stadshuset från mitten av 1970-talet.

Stadshuset är av grundläggande betydelse i kulturmiljön bland annat genom sin monumentala, eleganta och mycket väl genomtänkta modernistiska arkitektur samt genom sin roll som central byggnad i centrum. Stadshuset har överhuvudtaget en central roll för att sammanlänka centrumets olika delar från olika tidsperioder i stadens utveckling.

Omedelbart nordost om Stadshuset ligger Lidingö centrum från 1995 som kombinerar köpcentrum med bostäder, kultur- och servicefunktioner. Centrum gestaltades som en småskalig trafikseparerad enhet med Stockholmsvägen som gågata och Vasatorget som centralpunkt. Hela centrumanläggningen utformades i rött tegel. Den gavs en för tiden ovanligt omsorgsfullt genomförd måttfull postmodernism, med tydliga klassiska anslag, särskilt i den centrala delen kring Stockholmsvägen. Anläggningens baksida mot Odenvägen med flera gator har dock en betydligt mer förenklad utformning. Den gulputsade lilla järnhandelsbyggnaden

Jernet från 1926 revs 1990 och återuppfördes som en exteriör kopia på nästan samma plats vid Stockholmsvägen. Det före detta posthuset från 1952 (Oden 21), ritat av arkitekt Einar Rudskog sparades och återanvändes som en del av centrum. Centrums terränganpassning markeras bland annat av trappor, terrasser och murar i den kuperade terrängen, där en platå med parkmark höjer sig upp mot Stadshuset.

Omedelbart nordost om Stadshuset ligger det postmodernistiskt präglade Lidingö centrum från 1995 som kombinerar köpcentrum med bostäder, kultur- och servicefunktioner.

Lidingö centrum.

Ansgarskyrkan väster om centrum i kvarteret Frej är en postmodernistisk byggnad från 1996 och ritades av arkitekt Janne Feldt (1929–1997).

Ansgarskyrkan.

Sammanfattande värdering

Lidingö centrum med stadshus utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området visar en viktig del i stadens centrumutveckling under 1970-talet och 1990-talet. I centrummiljön är utvecklingen dels lokalt präglad av Lidingös specifika förhållanden, dels återspeglar den i stort en regional och även nationell utveckling under olika tidsepoker. Stadshuset är en kulturhistorisk märkesbyggnad för Lidingö genom sin funktion som stadens representativa byggnad och konsekvent genomförda avancerade modernistiska arkitektur. Även på en nationell nivå framstår det som speciellt och med en arkitektonisk särart.

Lidingö centrum är ett småskaligt fint anpassat centrum utfört i postmodern arkitektur. Bebyggelsens anpassning till landskapet, rumsligheter som bildas i samklang mellan byggnadernas placering och trappor och terrasseringar, samt ambitiösa planteringar bildar tillsammans en mänsklig och trivsamt skala på centrumanläggningen.

Karaktärsdrag

Lidingö centrum

- Enhetlig 1990-talsmiljö med klassicism och postmodernism i samverkan.
- Byggnader i rött tegel med karaktäristisk omsorgsfull detaljutformning med enhetlig skala och volym.
- Före detta posthuset och Jernet inom Oden 21 är objekt med äldre karaktär som ger Lidingö centrum en upplevelse av blandad bebyggelse.

Stadshuset

- Modernistisk anläggning från tidigt 1970-tal med mycket höga värden.

- Monumentalbyggnad i dominerande och exponerat läge såväl i terrängen som i stadsmiljön. Samspelet byggnadsverket med omgivande trädgårdsanläggning och kompletterande park
- Kvarterstäckande anläggning där byggnadskropp och trädgårdsanläggning är en samkomponerad helhet som är odelbar. Byggnadsverk och trädgårdsanläggning har vardera även mycket höga egenvärden.
- Avancerad modernism med fasader och solskärmsavskiljare i aluminium.

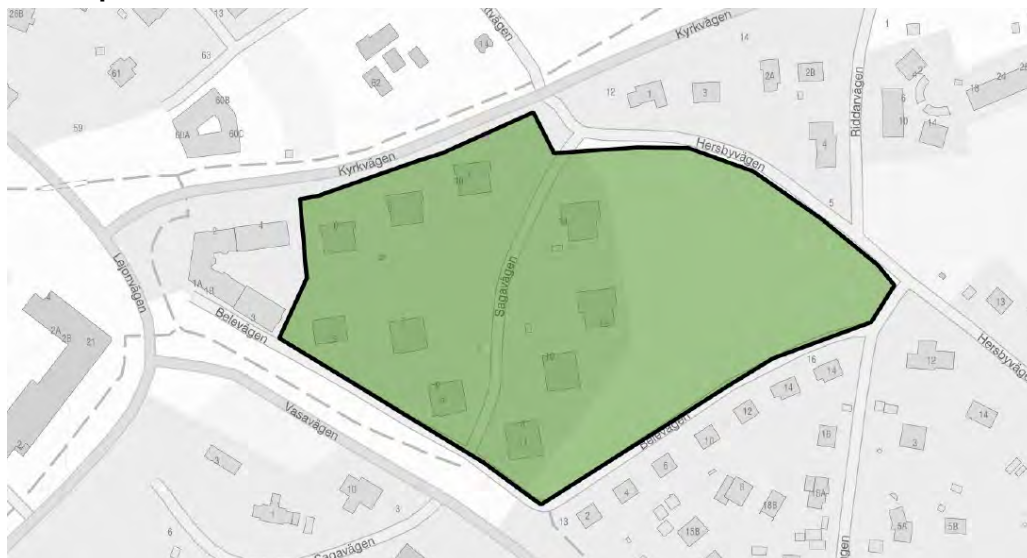
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karakteriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Stadshusets monumentala ställning i omgivningen bör bevaras.
- Stadshusets modernistiska arkitektur med fasader och solavskärmning av aluminium bör underhållas så att dess karaktär bevaras.
- Lidingö centrum med dess tidstypiska och väl genomarbetade 1990-tals arkitektur bör bevaras och underhållas.
- Byggnader bör underhållas med väl anpassade material och metoder.

Beleparken

Bakgrund

År 1943–1945 uppfördes tio punkthus i Beleparken. Redan i 1913 års stadsplan var området avsett för hyreshusbebyggelse i flera våningar. Först under 1940-talet aktualiserades byggnadsplanerna och en ny stadsplan upprättades 1942 för de tre kvarteren. Flera arkitektkontor (Björn Hedwall, Birger Bjerke och Svenska Folkbyggens Tekniska kontor) ritade bebyggelsen som har en väl sammanhållen karaktär.

Bele 20 med välbevarad 1940-talsexteriör med ljus putsfasad, treluftsfönster, litet burspråk och krysslagt balkongsmide. I bakgrunden Vasa 9.

Beskrivning

Beleparken ligger i utkanten av Lidingö centrum, granne med Centralpalatset. Området är gestaltat enligt planeringsidealet "Hus i park" som är ett utmärkande drag för 1940-talet och i hög grad karaktäristiskt för Lidingö med dess många flerbostadsområden från efterkrigstiden. Husen förenas av gångstråk. Parken som byggnaderna är placerade i karaktäriseras av rymd, ljus och stora öppna gräsytor med buskar och stora träd.

Flerbostadshusen omringas av öppna gräsytor med stora uppvuxna träd och buskar.

De tio friliggande flerbostadshusen har samma höjd i tre våningar med källare och vind, samma kvadratiska grundplan och enhetliga takformer. Det är endast detaljer i fasadutformningen som skiljer dem åt. Till exempel varierar balkongernas utseende och placering, portarnas utformning och fönstrens form och storlek. Fasaderna är putsade ljusbrunt och beige och de flacka tält- eller valmtaken är täckta med rött tegel eller numera röda betongpannor. Bebyggelsens kubiska volymer, tak och ljusa färgsättning harmonierar med de äldre villorna i kvarteret Sigyn samt även med Centralpalatsets 1940-talsflyglar i kvarteret Vasa.

Ursprungligen karaktäriserades husen av den stora omsorgen om både helhet, detaljer och utformning. Flerbostadshusen i kvarteren Bele och Bore har fått behålla ursprunglig utformning med sina 1940-tals putsfasader i ljusa varma jordkulörer samt fönstertyper och de karaktärsfulla entrépartierna i ek och glas under valmtak eller tälttak. Att husen i Bele och Bore är så välbevarade är mycket viktigt för Beleparkens stora kulturvärden. Husen i kvarteret Vasa har däremot i sen tid fått tilläggisolerad fasad och helt ny typ av entrédörrar vilket påverkar helhetsintrycket.

Bore 1 har ljus jordfärgad putsfasad och indragen entré med stöpelare beklädd med tegelfärgade klinkers och entréport i fernissad ek och glas. Bele 20 har bla tidstypiska balkongräcken och garageportar bevarade.

Bore 1 ritades 1945 av arkitekten Björn Hedvall.

Sammanfattande värdering

Beleparken utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. De tio punkthusen i Beleparken är i stort välbevarade representanter för 1940-talets flerbostadsbebyggelse. 1930-talets ofta mer avancerade funktionalism har här ersatts av en kvalitativ saklig och mycket genomtänkt "folkhemsfunkis". Området är samtida med Torsvikshöjden och ett viktigt uttryck för den expansiva stadsomvandling som Lidingö genomgick under 1940- och 1950-talet. Punkthusen är lågmäلت utformade och känsligt placerade i ett tidstypiskt, väl gestaltat parklandskap. Flerbostadshusen tillsammans med omgivande park är som helhet ett mycket fint exempel på efterkrigstidens stora ambitioner att skapa goda flerbostadsmiljöer av hög kvalitet. En del av husen har genomgått vissa förändringar i senare tid men är fortfarande av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Beleparken ingår i kulturhistoriskt värdefull miljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Beleparken beskrivs också i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013). Kulturmiljöns bebyggelse är inventerad, registrerad och värderad i Bebyggelseregistret, (Raä).

Karaktärsdrag

- Det luftiga gröna parklandskapet med gräsytor, lövbuskage och stora träd, karaktär av "Hus i Park"
- Tio friliggande flerbostadshus, punkthus, i tre våningar.
- Byggnadernas välbevarade volym med kvadratisk grundplan.
- Valmtak eller tälttak med tegel.
- Putsfasader med varma jordfärger.
- Balkonger med diagonala smiden eller sinuskorrigerad plåt.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintligt stadsplanemönster med de tio friliggande punkthusen i Beleparken bör bevaras.
- Området bör fortsatt präglas av "hus i park"-karaktär. Det omgivande parklandskapet med gräsytor, stora träd och lövbuskage bör underhållas så att karaktären bevaras.

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ursprungliga fasader av slätputs och färgsättning bör vara vägledande vid fasadrenovering.
- Tillägg som påverkar fasadernas uttryck i form av ex. inglasning och skärmtak bör behandlas restriktivt.

Lidingö villastad

Bakgrund

AB Lidingö Villastad, grundat av ingenjören Hjalmar Andersson (senare Arwin) (1871–1927) år 1906, var det första villasamhället i Lidingö. Arwin hade studerat villabyggande i USA och Storbritannien och var väl bekant med villastäderna i Djursholm och Saltsjöbaden. Hans affärsidé var att skapa ett villasamhälle nära Stockholm med höga krav på kvalitet avseende bebyggelsens utformning, infrastruktur och service. Arwin köpte stora markområden som han sedan sålde till AB Lidingö Villastad för att exploatera. Bolaget ägde som mest en fjärdedel av Lidingö.

Villabyggandet startade snabbt och vid slutet av 1910 hade redan 293 villor byggts. Arwin förstod vikten av goda kommunikationer och var en av initiativtagarna till Lidingö Trafik AB, vars uppdrag var att trafikera ön med elektrisk spårväg. Den år 1971 nedlagda Norra Lidingöbanan stod klar i sin tidigaste sträckning fram till Hersbyholm redan 1907. Villabolaget sörjde även för anläggningen av vägar, för att vatten- och avloppsledningar drogs fram till tomtgränserna och allmän gatubelysning. En telegraf- telefon- och poststation uppfördes vid Stockholmsvägen, en bit väster om kyrkan. Byggnaden ritades 1911 av arkitekt Ivar Callmander (1880–1951) och uppfördes åt Stockholms Allmänna Telefon AB.

Byggnaden inom Kvarnen 4 på Stockholmsvägen användes som telegraf-, telefon- och poststation.

Lidingö AB Villastad erhöll även lokaler för kultur och sammankomster. Nuvarande Sagateatern uppfördes 1908 (arkitekt okänd) och nyttjades tidigt för teater och framträdanden. 1910 hyrdes byggnaden av Lidingö Köping som kommunalhus innan Hersby gymnasiums aula började nyttjas för kommunala sammanträden.

Sagateatern inom Tallen 11. Byggnaden kallades för "Villa Japan".

Arwin var noga med att knyta till sig skickliga arkitekter, särskilt Per Olof Hallman (1869–1941), en av Sveriges främsta stadsplanerare genom tiderna. Hallman utformade en stadsplan för villastaden, vilken antogs som Lidingös första stadsplan 1913. Den äldsta bebyggelsen ligger norr om Stockholmsvägen och söder om Lejonvägen och Vasavägen. Mellan dessa kärnområden planerades för "offentlig bebyggelse" och bebyggelse med "slutet byggnadssätt". Norra Lidingöbanan följde

Kyrkvägen till Kyrkviken och en spårväg planerades även i Vasavägen, vilket förklarar Vasavägens bredd.

Arwin ställde höga krav på god arkitektonisk kvalitet inom villastaden. Därför krävdes godkännande för alla byggprojekt. Många av Sveriges främsta arkitekter verkade i villastaden, inklusive Jacob Gate (1881–1938) och Alf Landén (1876–1959). Andra betydelsefulla arkitekter på ön under villastadsepoken var Axel Forsberg (1878–1913), Axel Håkansson, Lars Israel Wahlman (1870–1952), Arvid Klosterborg (1893–1983) och Einar Rudskog (1187–1955).

Hallmans stadsplan var terränganpassad och organisk i sin karaktär. I de centrala delarna av Lidingö Villastad var tomterna stora och skulle helst vara naturtomter. Där byggdes praktfulla villor för välbärgade samhällsklasser. Villorna var individuellt utformade och placerades utan samordning inne på respektive tomt. Kvarteren Holmia och Björnen är exempel på kvarter med sådana tomter. I kvarteret Holmia ritade PO Hallman själv en av områdets mest monumentala villor på fastigheten Holmia 1, strax intill Lidingö centrum. Byggnaden uppfördes åt vice häradshövding Oldenburg och döptes efter denne. Byggnadens stil karaktäriseras av jugendbarock, och villan har ett centralt och högt läge på den kuperade tomten, omgärdad av naturstensmurar och höga barr- och lövträd.

Holmia 1 är ritad av PO Hallman 1909.

I mer perifera delar av området var tomterna mindre och hade plats för enklare bebyggelse för hantverkare och lägre tjänstemän. Dessa villor hade små dimensioner och var av egna hemskaraktär. Ofta innehöll de två lägenheter, vilket möjliggjorde att fastighetsägaren kunde hyra ut en av lägenheterna för att minska boendekostnaderna. Kvarteren Valhall och Geväret är exempel på kvarter med sådan bebyggelse, men ingår i området Herseruds villastad.

Beskrivning av området

Villastaden är uppdelad i tre områden: norr om Stockholmsvägen, mellan Vasavägen och Stockholmsvägen, och söder om Vasavägen. Byggnaderna och bebyggelsestrukturen följer villastadens ideologi och design principer och är i stort sett bevarade i sin ursprungliga form. Vägarna är anpassade efter terrängen och villorna ligger avskilt på stora tomter, som ursprungligen var tänkta att bevaras som naturtomter. Villorna är ofta imponerande utformade och representerar sin tidsepok. Per Olof Hallmans plan från 1906 passar bra in i terrängen och äldre vägar som Stockholmsvägen, Holmiavägen och Sturevägen finns kvar.

Den norra delen av Lidingö villastad ligger längs en öst-västlig höjdsträcka mellan Stockholmsvägen i söder och Norra Kungsvägen i norr. Området delas av den nedsprängda Lejonvägen. Topografi och växtlighet speglar skärgårdsmiljön. Terrängen är delvis brant och rikligt bevuxen. Området var huvudsakligen obebyggt innan exploateringen och stadsplaneringen började på 1900-talet. Vägarna slingrar sig upp och ner, och villorna har ofta spektakulära lägen i branterna, centralt placerade på tomterna. Tomterna är stora och villorna är individuellt utformade.

Villastadens kärnområde är fortfarande i princip oförändrat när det gäller vägar och tomter. Bara i några få fall har tomtindelningen ändrats, främst inom kvarteret Höjden. Variationen i villornas ålder är stor, men nästan hälften av dem byggdes före 1913 och många är bevarade i sitt ursprungliga skick. Ytterligare villor har byggts under 1910-talet och även nyligen. Med några få undantag är fastigheternas storlek fortfarande densamma som 1913.

Topografin är kuperad och vägdragningen är anpassad efter markens förutsättningar. Kvarteren präglas av grönska och uppvuxna barr- och lövträd. Städet 20 och 36, båda uppförda i nationalromantisk stil.

Beskrivning av bebyggelsen

De äldre villorna är främst byggda i jugendstil, som ofta är enkel och återhållen i Sverige med influenser från Tyskland eller Österrike. De kan också ha drag av nationalromantik eller barock. Fasader kan vara symmetriska med referenser till svenska herrgårdar och socklarna är ofta tunga i natursten. Tak är höga och täckta med rött lertegel, och frontespiser och breda gaveluppbyggnader är vanliga. Fönstren är höga med helglasade bågar och burspråk som ger fasaderna liv.

Villa från 1908 uppförd i stram jugend inom Bokskogen 4. Arkitekter var Dorph och Höög.

På fastigheten Skogsbacken 18 finns en villa från 1907 i jugendstil med referenser till den svenska herrgården efter ritningar av Axel Sjögren (1877–1962).

Från cirka 1910 skiftade stilen mot ett tydligt nationalromantiskt ideal med romantiserade bilder av det svenska agrarsamhället. Fasader är ofta putsade och ibland panelade, och det finns även villor med referenser till vasatidens borgarkitektur eller svensk timmerstuga. Taken är branta och sadeltak är vanligt. Fönstren har tätt sittande spröjsar och arkitekturen livas upp av fönsterluckor, loggior och burspråk. Ett exempel på detta är Björkskogen 4 som Jacob Gate ritade i nationalromantisk stil 1909 med knuttimmerliknande fasader, säteritak och tätspröjsade fönster. Byggnaden var till en början en lekstuga tillhörande Björkskogen 11 (ritad 1908 av Jacob Gate som hans privatbostad), men byggdes så småningom om till hans egen ateljé.

Björkskogen 4 ritad av Jacob Gate 1909.

Villa från 1909 i nationalromantisk stil inom Berget 3. Arkitekt okänd.

Villa från 1910 med drag av både jugend och nationalromantik. Fältet 29 är ritad av Alf Landén (1876–1959).

Under 1920-talet uppfördes villorna i en klassicerande form med inspiration från svenskt 1700-tal och svensk empir. Fasader var klädda med locklistpanel eller puts i ljusa kulörer, med dekorativa detaljer som hörnpilastrar, lunettfönster och festonger. Taken var vanligtvis sadeltak men kunde också vara brutna och täckta med tegel. Fönstren var större än tidigare och hade tvåluftsfönster med tre rutor per båge i bottenplanet och två rutor per båge i övre planet.

Städet 16 från 1927 är ritad av Nils Wancke. Villan har en herrgårdsliknande karaktär typisk för tiden med symmetrisk utformning och hög och fri placering på tomten.

Vallen östra 11, ritad 1931 av arkitekt Einar Rudskog (1887–1955) är också ett exempel på 1920- och 30-talets mer strama klassicistiska uttryck.

Villor från 1930- och 1940-talen har en försiktig modernism med inslag av folkhemsarkitektur och ibland klassiska influenser. Fasader var vanligtvis slätputsade och taken var sadeltak med lertegel eller flacka tak med papp. Fönstren var främst tvåluftsfnöster och placerade i fasadlivet. Smidesdetaljer var viktiga dekorativa element.

Idun 7 ritades 1945 av Arvid Klosterborg för kapellmästaren Tore Ehrling. Byggnaden är representativ för Arvid Klosterborgs formspråk som ofta var lekfull och klassicerande med hög omsorg om detaljer.

Villabygget har fortsatt fram till idag och modernistiska tillägg har hållit hög kvalitet och varit representativa för sin tid. Inom kulturmiljön i villastaden finns det ett flertal representativa villor från denna period. Generellt har bebyggelsen i kärnområdet hög kvalitet vad gäller arkitektur, utförande och material.

Villa i bungalow-liknande stil på Fältet 31, ritad 1955 av arkitekt Sixten Magnusson som ritat många eleganta villor på Lidingö. Likt de äldre villorna i området har byggnaden placerats centralt på tomten och den kuperade terrängen har tagits väl vara på.

Bilden till vänster visar Lidingö 9:178 som ligger i kvarteret som avgränsas av vägarna Ängsvägen, Myrvägen och Hersbyvägen. Bilden till höger visar Gärdet 6 längs med Myrvägen. Det är viktigt att sekelskiftskaraktären bevaras i kvarteret Gärdet och kvarteret mellan Ängsvägen och Myrvägen för att bevara helhetsintrycket av de centrala delarna av Lidingö villastad.

Sammanfattande värdering

Lidingö villastads kärnområde utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Stadsplanen är ett utmärkt exempel på den samtida internationella stadsplaneideologin som bland annat bottnar i en reaktion mot industrialismens osunda stadsmiljöer, här anpassad till svenska förhållanden och traditioner. Som del i en internationell rörelse har Lidingö villastads betydelse inte bara lokalt utan även nationellt. Området uttrycker det tidiga 1900-talets borgerliga värderingar med bland annat intresse för friluftsliv, hälsa, hygien och familjeliv.

Vägarna i området är terränganpassade och tomterna är stora. Arkitektoniskt är de individuellt gestaltade villorna mycket representativa för det tidiga 1900-talets stilideal och flera är av mycket hög kvalitet. Villorna är både i jugend, ofta med internationell påverkan och i nationalromantisk stil. Ett flertal är i autentiskt skick.

Området, som omfattar en stor del av dagens Hersby, är ett välbevarat villastadsområde med internationella förebilder från tidigt 1900-tal.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Tydlig villastadskaraktär med oregelbundet och terränganpassat vägnät. Vägarna är smala, nästan av lantlig karaktär och med gräsbevuxna vägrenar. Äldre el- och belysningsstolpar är viktiga inslag.
- Stora tomter med centralt placerade friliggande villor.
- Tomterna avgränsas av trästaket, häckar eller låga murar. Eleganta grindar i trä eller smide är vanligt förekommande.
- Villorna är individualistiskt utformade och av varierande ålder – stor del tillkomna tidigt 1900-tal och arkitektoniskt typiska för respektive tillkomsttid samt med hög kvalitet på arkitektur, utförande och material.
- Villornas volymer och fysiska förhållningssätt till varandra och till respektive tomt är väsentliga kvaliteter/ karaktärsdrag.
- Den luftighet som konstitueras av villornas glesa placeringar är viktig för upplevelsen.
- Villatomterna är dels naturtomter med lummig vegetation med högvuxna träd som ekar, lönnar och tallar, dels trädgårdstomter med traditionell växlighet såsom fruktträd och buskar.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Hallmans stadsplan från 1907 med en terränganpassad villastadskaraktär bör bevaras.
- Befintlig planstruktur avseende byggnadernas placering på tomten och villornas volymverkan bör värnas.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre tomter bör ej styckas av.

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden. Tillbyggnader bör inte överträffa den ursprungliga volymen.
- Ursprunglig färgsättning och fasadmaterial bör vara vägledande vid ommålning.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Sigyn

Bakgrund

Längs Belevägen i Hersby i kvarteret Sigyn uppfördes 1925 en rad med tidstypiskt klassicistiskt gestaltade villor, ritade av arkitekten Carl Kempendahl. Varje villa inrymde ursprungligen två lägenheter vilket gav fastighetsägaren möjlighet att hyra ut en av lägenheterna för att på så sätt sänka sina boendekostnader.

Beskrivning

Stadsplanen är typisk för 1920-talet och kännetecknas av ett klassicistiskt förhållningssätt bland annat med villor längs gata, axialitet, samt strävan efter ordning och symmetri. De berörda villorna i kvarteret Sigyn omfattar Sigyn 11-13 och 15-18. Villorna är samordnade stadsmässigt. De ligger indragna på tomten på samma avstånd från vägen så att samtliga har en liten förgård avskild från vägen med en låg mur eller häck. Villorna uppfördes som ett slags mönsterhus med samma volym, fasadkaraktär och takform. De är alla utformade som kuber med tälttak med tegel. Taksprången är tydliga. Fasaderna är putsade och fönstren är främst tvåluftsfönster. Fasaderna har olika utformning men alla präglas av ett väl sammanhållet gemensamt uttryck. Alla är variationer på den för 1920-talet karaktäristiska lätt och luftigt utformade klassicismen. Putsfasaderna präglas av kornischer, frontoner, putsmarkeringar och fönsterluckor. Sigyn 17 och 18 har tillbyggt på gavlarna. De har också högre socklar än de övriga.

Mycket karaktäristiskt är bebyggelsemönstret med villornas regelbundna placering, indragna från Belevägen och med förgårdsmark och i regel låga murar eller häckar mot gatan. I förgrunden Sigyn 13.

Villorna är alla utformade som kuber med tälttak med tegel och tydliga taksprång och främst tvåluftsfönster. I förgrunden Sigyn 12.

Sigyn 15.

Sigyn 11.

Sammanfattande värdering

Området vid Belevägen i kvarteret Sigyn utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. De sju villorna som ligger på rad längs Belevägen uttrycker pedagogiskt 1920-talets stadsplaneideologi samtidigt som de arkitektoniskt håller mycket hög kvalitet, gestaltade i tidstypisk klassicism med referenser till den klassiska italienska villan samt svenskt 1700-tal. De är fortfarande i mycket ursprungligt skick vilket är av stor betydelse. Villorna ligger inom Lidingö villastad men pekas ut som ett eget litet område då deras gestaltning utgör en tydlig egen sammanhållen miljö.

Miljön är uppmärksammad som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Enhetligt och väl sammanhållet villakvarter från 1920-talet, dock med tydliga variationer i färgsättning och fasadutsmyckning.
- Villorna är tidstypiska i 1920-talsklassicerande form med vissa referenser till italiensk villastil och svenskt 1700-tal.
- Villornas placering längs med och på samma avstånd från Belevägen med förgårdsmark och låga murar eller häckar. Symmetriskt gestaltade huvudfasader mot Belevägen.
- De kubiska volymerna med flacka tälttak med tegelpannor och tydliga språng.
- Putsade fasader i pastellfärger dekorativa fasadelement som frontoner, kornischer, fönsterluckor eller putsmarkeringar.
- Tydligt framträdande socklar.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Klassicistiskt stadsplanemönster från 1920-talet med villor längs gata bör bevaras.
- Den mindre förgårdsmarken med låga staket eller häckar mot gatan bör bevaras.
- Villornas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Äldre material och byggnadsdetaljer såsom dörrar, fönster, fönsterluckor, dekorativa listverk ovan fönster samt skärmtak bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Ursprungliga fasadmaterial och färgsättning bör vara vägledande vid fasadrenovering.

Tegen större, Tegen mindre och Åkern

Bakgrund

Radhusen i kvarteren Tegen Mindre och Tegen Större, som uppfördes 1908/1909 efter ritningar av arkitekten Jacob Gate, är bland de tidigaste radhusen i Sverige. De var tänkta att vara ett alternativ både till fristående villor och till lägenheter i flerbostadshus. Radhusen uppfördes på spekulation av Wilhelm Backe. De är arkitektoniskt väl gestaltade med rymliga planlösningar och med moderniteter som centralvärme och wc.

Radhus i modern mening var fortfarande ovanliga i Sverige vid den här tiden. Canadaradhusen som uppförts något år tidigare för arbetare och tjänstemän blev på Lidingö endast ett enstaka nedslag. Med radhusen i Tegen vände sig Backe däremot till en välsituerad övre medelklass. Radhusbebyggelsen uppfördes influerad av engelsk och tysk arkitektur. Säkerligen var de nya villastäderna i England, Letchworth Garden City och Welwyn Garden City, välbekanta för både Jacob Gate och Wilhelm Backe.

Inom kvarteret Åkern ligger ett parhus och två friliggande villor som tillkom samtidigt med radhusen. Parhuset ligger tillbakadraget från Hersbyvägen och flankeras av de båda enbostadshusen. Byggnaderna uppfördes också på spekulation av Wilhelm Backe och med Gate som arkitekt. Det medför att området hålls samman både tidsmässigt och uttrycksmässigt.

Beskrivning av området

Radhusen i kvarteren Tegen Mindre och Tegen Större är uppförda i två längor med nio olika hustyper. Varje fastighet är lätt avläsbar eftersom lägenhetsskiljande murar är synliga i fasad och i takfall. Gavelhusen är tvärställda med rik gavelarkitektur och är högre och större än de mellanliggande husen och håller samman respektive radhusdel. Uttrycksmässigt hålls husen också samman genom sin uniforma arkitektur med tydliga referenser till engelsk och tysk arkitektur. Radhusen ligger längs Åkervägen, indragna från vägen och med förgårdsmark mellan väg och hus, samt i öster en liten trädgård. Låga gulputsade murar krönta med tegelpannor omringar gårdarna.

Tegen större.

Arkitekturen är rik, välartikulerad och uttrycksfull. Formspråket har karaktär av så kallad jugendbarock och tydlig engelsk/tysk inspiration. Fasaderna är hållna i varm gul kulör. De tegeltäckta taken binder samman längorna. Tegen större's fyra mitthus är uppförda i två våningar med sadeltak. Tegen mindre's fyra mitthus är däremot uppförda i ett och ett halvt plan med brutet sadeltak med nedre fallet konkavt utformat. Fönstren är vita och tätspröjsade. Trädgårdar, förgårdsmark och grindstolpar är viktiga för området's karaktär.

Tegen mindre. Radhus från 1908-1909 med tvärställt gavelradhus i ena änden av längan.

Tegen större, gavelparti

Inom kvarteret Åkern ligger ett parhus och två friliggande villor, ritade av Gate och samtida med radhusen. Parhuset ligger tillbakadraget från Hersbyvägen och är flankerat av de båda enbostadshusen. På så sätt skapas en parkliknande plats, nästan med karaktär av en engelsk "common green", mellan de tre byggnadsvolymer och Hersbyvägen. Arkitektoniskt är byggnaderna utformade liknande radhusen och håller samma höga arkitektoniska kvalitet.

Åkern 28. En av de två välbevarade friliggande villorna från 1908–1909 som också är ritade av Jacob Gate. Formspråk och uttryck är till stor del gemensamma eller likartade med radhusen i Tegen större och mindre.

Parhusen inom kvarteret Åkern.

Sammanfattande värdering

Radhusen i Tegen större och Tegen mindre tillsammans med villorna ritade av Jacob Gate i kvarteret Åkern utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Bebyggelsen från 1908–1909 med fyra grupphus och femton radhus uppfördes för en välsituerad medelklass. Radhusmiljön i Tegen större och Tegen mindre hör till några av de tidigaste radhusen, i modern mening, i Sverige. De har på så sätt bland annat samhällshistoriskt värde liksom bebyggelse- och arkitekturhistoriskt värde. Radhusbebyggelsen som håller hög arkitektonisk kvalitet är homogen med avseende på utformning och material. Tillsammans med villabyggnaderna i kvarteret Åkern som uppfördes samtidigt med radhusen, av samma byggherre och ritade av samma arkitekt, bildar de ett tydligt avläsbart mindre område inom Lidingö villastad som tack vare sin egenart lyfts fram som en egen särskilt värdefull kulturmiljö.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Mycket välbevarad tidig radhus- och villamiljö från 1908–1909, uttrycksmässigt hålls husen också samman genom sin uniforma arkitektur med tydliga referenser till engelsk och tysk arkitektur.
- Arkitektoniskt är byggnaderna inom området utformade på liknande sätt och håller samma höga arkitektoniska kvalitet.
- Radhusen i kvarteren Tegen Mindre och Tegen Större är uppförda i två längor med nio olika hustyper. Gavelhusen är tvärställda med rik gavelarkitektur och är högre och större än de mellanliggande husen och håller samman respektive radhusdel.
- Radhusen ligger indragna från vägen med förgårdsmark mellan väg och hus, samt i öster en liten trädgård.
- Inom kvarteret Åkern ligger ett parhus och två friliggande villor, parhuset ligger tillbakadraget från Hersbyvägen och är flankerat av de båda enbostadshusen så att en parkliknande plats, med karaktär av en engelsk "common green", bildas.
- Branta takfall med dels sadeltak, dels mansardtak med lätt svängt nedre fall, klätt med rött tegel.
- Slätputsade fasader i ljust gul kulör med småspröjsade fönster och burspråk.
- Området karakteriseras i av hög grad av välbevarade byggnader och byggnadsdetaljer.

Råd och rekommendationer

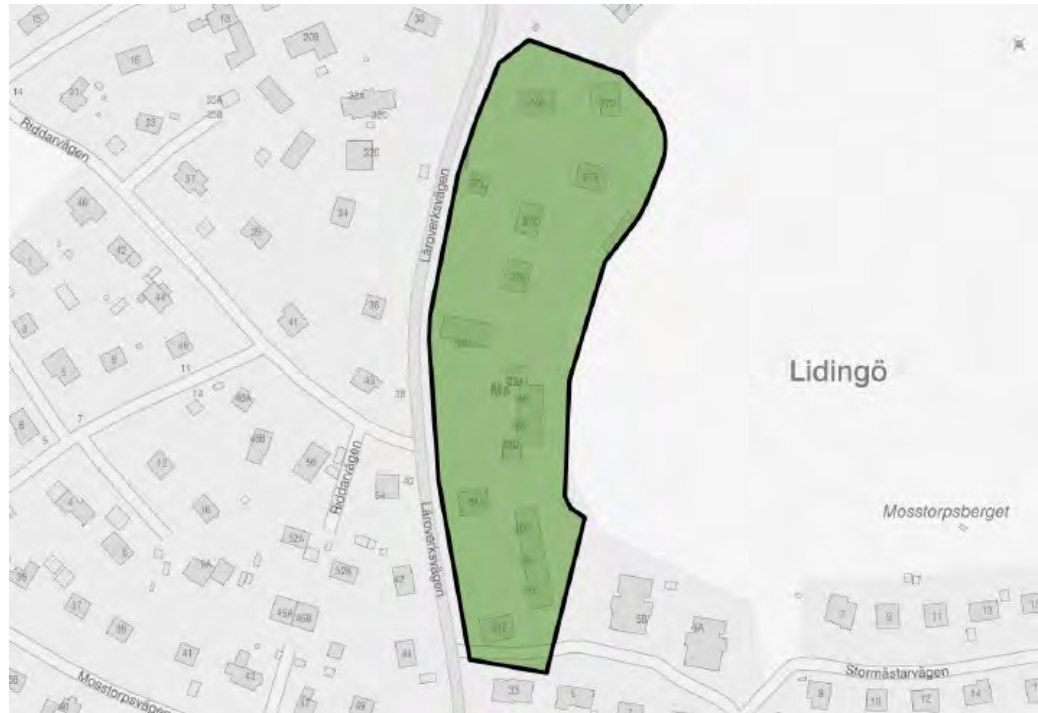
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid

handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Planstruktur med radhus, parhus och friliggande villor med en gemensam parkliknande plats bör bevaras.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med slätputsade fasader, branta tegelklädda tak och småspröjsade fönster bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet samt staket och murar.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.

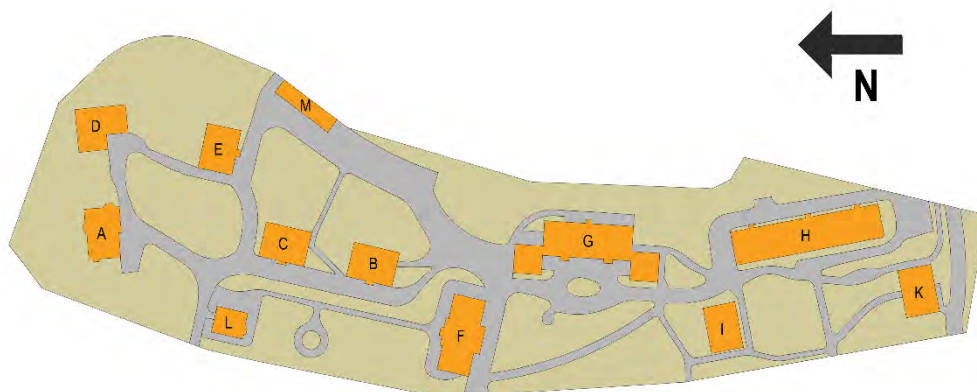
Frimuraren

Bakgrund

Fastigheten Frimuraren 13 rymmer ett flertal flerbostadshus uppförda av Svenska Frimurarorden för "pauvres honteux", det vill säga mindre bemedlade ordensmedlemmar. Hjalmar Arwin, som själv var frimurare, skänkte fastigheten till orden. En av landets främsta arkitekter vid den tiden, Ludvig Peterson (1853–1931) ritade de äldsta byggnaderna. "Föreningen för Konung Gustaf V:s och Drottning Victorias stiftelse, Frimurarehemmet i Lidingö" som bildades 1911, hade som målsättning att skapa ett för tiden modernt äldreboende. Man ville skapa "ett trevligt privathus med många hyresgäster, som med varandra hade ingen annan beröring än de själva ville ha".

På fastigheten uppfördes flera mindre byggnader med en-, två- och tretrumslägenheter och kök. De första byggnaderna stod färdiga 1912 och omfattade en förvaltningsbyggnad och en bostadspaviljong med bostäder för ett trettiotal gäster och en vaktmästarfamilj.

Orienteringskarta över området.

Beskrivning

Kvarteret Frimuraren byggdes ut i etapper mellan 1912 och 1939. Byggnaderna ligger i parkmiljö längs Läroverksvägen. De är placerade så att tre tydliga gårdsrum bildas. I norr, där ursprungsanläggningen finns, bildar byggnaderna C och B fond och byggnaderna L och F har flygelliknande karaktär. Här finns även huvudentrén med den stora portalbågen. Tillsammans ramar 1910-talets byggnader in en formträdgård med ursprunglig utformning, från början gestaltad av Enoch Cederpalm.

Områdets entré från 1912 med den stora stigluckeliknande portalen och byggnad L i bakgrunden. Portalen kröns av Frimurarordens emblem. På bilden till höger syns byggnad A. Den nationalromantiska historiserande inspirationen från Skåne och Danmark är påtaglig, med tunt kalkslammade tegelmurar och brant tegeltak.

Ludvig Peterson ritade de första byggnaderna (A, B, C och L), vilka uppfördes i national-romantisk stil med historiska referenser till både högmedeltidens och 500-talets arkitektur. Volymerna är högresta och lite tunga. Formspråket är sparsmakat med tunt kalkslammade tegelfasader samt omsorgsfullt betonade exteriöra detaljer såsom burspråk, tätspröjsade fönster och höga tegeltäckta tak. 1912 års anläggning är i sin helhet av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Det nationalromantiska historiserande anslaget av medeltid och 1500-tal sätter prägel på anläggningen från 1912. Byggnad C och B ingår i den välbevarade anläggningen.

Paviljong F uppfördes 1923-24 och har tydliga referenser till dansk klassicism om än med rötter i en historiserande nationalromantik med sina slammade murverk. Den rektangulära byggnaden har ett stort valmtak och på var långsida en mittrisalit med sadeltak. Mitten betonas ytterligare med ett stort fönster i mittrisaliten krönt med en bruten kornisch. Fasaderna är slammade och fönstren är tätspröjsade. Norra långsidans yttersta fönster har blinderingar med eleganta festonger.

Paviljong F uppfördes 1923 med Ludvig Peterson som arkitekt. Byggnaden har tydliga referenser till dansk klassicism med sina slammade murverk, om än med rötter i en historiserande nationalromantik.

Ludvig Petersons sista tillägg, paviljong G från 1927, är en tung rektangulär volym med korta flyglar. Anslaget är klassicerande men bär fortfarande nationalromantisk influens. Byggnaden har karaktär av institution. Entréerna markeras med höga slanka gavlar med svängd avtäckning. Fasaderna är slammade och fönstren tätspröjsade. Sadeltaket har avvalmade gavelspetsar och är tegeltäckt. Byggnaden ha mycket stort kulturhistoriskt värde. Samtliga byggnader har grå, kalkslammade fasader vilket håller ihop miljön uttrycksmässigt.

Den stora byggnaden G från 1927 med sina vidbyggda små flyglar.

De äldre delarna från 1912 och 1923–1927 karaktäriseras bl.a. av det tunt slammade tegelmurverket, de tätspröjsade fönstren och de röda branta tegeltaken. Husen är oavsett den etappvisa utbyggnaden inpassade i ett väl avvägt regelbundet bebyggelsemönster samt är följsamt anpassade till skärgårdsterrängen. Byggnad G, F med flera

De äldsta husen har varierad form men visar en enhetlig fasadbehandling. I tidens ideal uppfördes byggnaderna i nationalromantisk stil med strama tunt kalkslammade tegelfasader, vilka för tanken till medeltida murverk. De höga sadeltaken är tegeltäckta, burspråk och trädetaljer är brunmålade.

Arkitekten Theodor Kellgren ritade 1935 byggnad H, en rektangulär byggnad i rött tegel i områdets södra del. Den utformades i måttfull funktionalism med

klassicerande anslag, med indragna balkongloggior. Fönstren ligger i fasadliv och har tidstypisk utformning med tvåluftsfönster med tre rutor per båg. Entréerna har vackra omfattningar i granit. Byggnaden är påbyggd med tegel i avvikande kulör men har i övrigt sin ursprungliga karaktär i behåll och har mot den bakgrunden ändå ett stort kulturhistoriskt värde.

Arkitekten Theodor Kellgren ritade 1935 byggnad H. Frånsett en senare påbyggnad i tegel i annan kulör är exteriören väl bevarad sedan 1930-talet med karaktäristisk tegelfasad, fönsterutformning, loggior i fasadliv och tidstypiska entréer.

Nils Grep ritade byggnad I och Thure Bergentz byggnad K. Båda byggnaderna är uppförda 1939 med fasader i rött tegel och hållna i en "folkhemsfunktionalism" med ett lätt klassicerande anslag. Utförande och material håller hög kvalitet.

Byggnad K till vänster ritades av Thure Bergentz och byggnad I till höger har Nils Grep som arkitekt. Båda är goda exempel på en tidstypisk institutionsarkitektur i tegel, utformad i en måttfull funktionalism men med vissa klassicerande drag i t.ex. portaler och fasaddetaljer.

Sammanfattande värdering

Kvarteret Frimuraren utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Bebyggelsen inom Frimuraren 13 är dels ett historiskt dokument av Svenska Frimurarordens verksamhet, dels även mer generellt ett exempel på hur större organisationer och sammanslutningar förr försökte lösa behovet av äldreboende inom de egna leden i en tid då välfärdssamhället inte fanns. Kulturmiljön är på så sätt samhällshistoriskt och socialhistoriskt värdefull. Anläggningen är också ett mycket gott exempel på det tidiga 1900-talets institutionsarkitektur och håller mycket hög arkitekturhistorisk kvalitet samt är i förhållandevis autentiskt skick. De arkitektoniska och konstnärliga värdena är höga liksom miljövärdena.

Miljön är uppmärksammad som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Inom områdets norra del är bebyggelsen fritt grupperad i terrängen och väl terränganpassad.
- Tre symmetriskt gestaltade parkrum längs Läroverksvägen.
- Hög kvalitet på exteriörernas material och utförande.
- De äldsta byggnaderna i området har en utpräglad nationalromantisk stil.
- Slutna släta volymer, kalkslammade tegelfasader i grått med burspråk i trä eller kalkslammat tegel. Branta takfall med rött tegel.
- Eleganta exteriördetaljer som balkonger, gavlar, ankarslut och frontespiser.
- Byggnad H har en lång rektangulär byggnadskropp med fasader av rött tegel med indragna loggior.
- Byggnad I och K har rektangulära byggnadsformerna med fasader i rött tegel med markerade takgesimser. Sadeltak av tegel.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

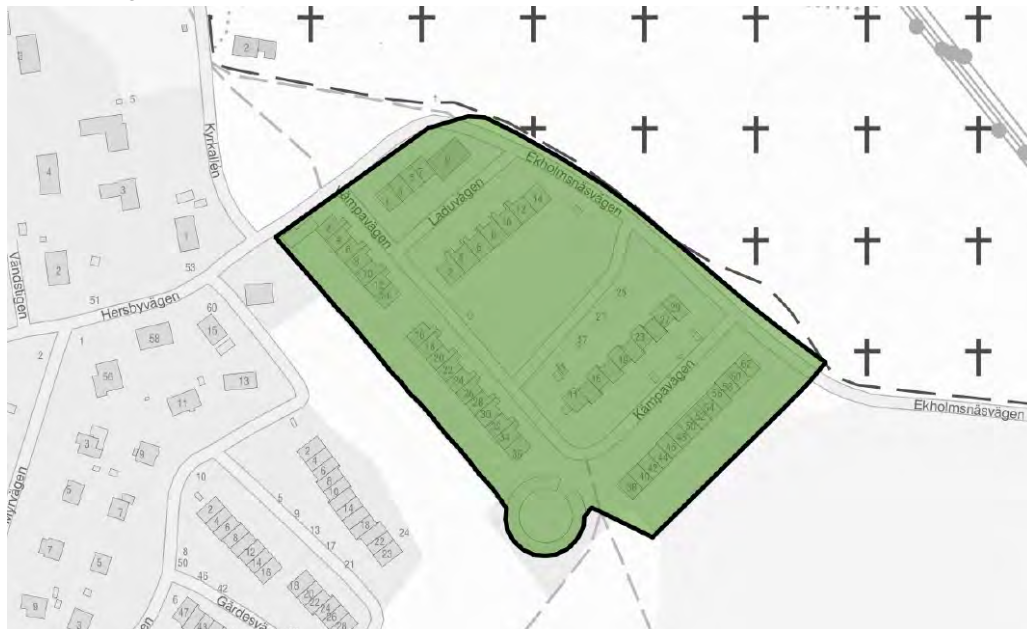
- Befintlig planstruktur avseende byggnadernas placering med avskilda gårdsrum mellan byggnaderna bör bevaras. Området bör inte förtätas ytterligare.
- Området bör fortsatt präglas av omgivande parkmiljö med mindre formträdgårdar på de avskilda gårdsrummen. Omgivande murar med

portiker och häckar bör underhållas då dessa förstärker miljöns kulturhistoriska värde.

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med branta tegeltäckta takfall, slammade fasader och småspröjsade fönster i nationalromantiskt formspråk, bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ursprunglig färgsättning och fasadmaterial bör vara vägledande vid ommålning.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Hersby Gärde

Bakgrund

På platsen för Hersby gårds nerbrunna ekonomibygnader uppfördes radhusen vid Kämpavägen och Laduvägen under sent 1940-tal till 1950-talets början, efter ritningar av arkitekt Stig Ancker. Centralt i området finns en trädgård som ursprungligen tillhörde rättarbostaden på Hersby.

Det välbevarade Hersby Gärde från 1948–1950 med sina karaktärsfulla radhuslängor är ett väl sammanhållet och intimt planerat område med stark egen karaktär.

Beskrivning av området

Längre söderut från Lidingö kyrka och Hersbyholm ligger kvarteren Gårdssmedjan, Hersby hage, Ladugården, Stataren, Sädesboden, Torparen och Ättebacken. Radhuskvarteren som omger Kämpavägen och Laduvägen bebyggdes omkring år 1950 på mark som tidigare tillhört Hersby gård, en av Lidingös gamla huvudgårdar. Arkitekttrion Ancker, Gate & Lindegren, några av landets på sin tid ledande arkitekter, ritade alla radhusen 1948, med undantag för fyra i kvarteret Gårdssmedjan. Dessa ritades först 1955 av J. Curman och N. Gunnartz. Centralgaraget ritade Ancker, 1955.

Området blev mycket uppmärksammat redan från start. Samarbetet mellan de tre arkitekterna och landskapsarkitekten Walter Bauer har gett området dess speciella karaktär vad gäller husens utformning och placering i landskapet liksom trädgårdarnas utformning.

Beskrivning av bebyggelsen

Bebyggelsen ligger luftigt, med rejäla avstånd mellan längorna, på flack f.d. jordbruksmark. Byggnadsvolumerna är låga och trädgårdarna stora utan avskärmande plank, vilket ger området en luftig och grön karaktär. Mitt i området finns en park med äldre fruktträd. Trädgården ska ha tillhört den numera försvunna rättarbostaden. Landskapsplaneringen gjordes i samarbete med landskapsarkitekt Walter Bauer som även var bosatt i området.

Hersby Gärde. Områdets mycket välbevarade, välplanerade grundstruktur från 1948-1950 framträder tydligt.

Samarbetet mellan arkitekt Stig Ancker och landskapsarkitekt Walter Bauer har gett Hersby Gärde dess speciella karaktär vad gäller husens utformning och placering i landskapet samt trädgårdarnas utformning.

Radhusbebyggelsen är uniform till sin karaktär. Även om de olika radhuslängorna sinsemellan har olika gestaltning är de alla variation på samma tema. Radhusen är uppförda i två våningar, några med källare, några i souterräng. Fasaderna är spritputsade med slätputsade fönsteromfattningar, hörnlisener och gesimser. Radhusen har alla sadeltak, vanligen asymmetriska med rött enkupigt lertegel. Några fönster, främst vardagsrumsfönster är mycket karaktäristiskt utformade av arkitekterna med karaktäristisk spröjs, eller som i kvarteret Torparen, utkragat och spröjsat.

Fasadkulörerna håller också samman bebyggelsen uttrycksmässigt, gråbeige spritputs med gulbeige eller vit slätputs. Fönstersnickerierna är vanligen vita men blå, gröna och engelskt röda är också vanligt förekommande. Bebyggelsen håller mycket hög arkitektonisk kvalitet med en hög ambitionsnivå. Arkitektoniskt och arkitekturhistoriskt är de typiska för det sena 1940-talet/ tidiga 1950-talet med en lekfull, spirituell och romantisk gestaltning på klassisk grund. Exempelvis i kvarteret Stataren består radhuslängan av i ”sicksack” adderade volymer under ett gemensamt asymmetriskt sadeltak. Bebyggelsen i området är mycket representativ för Ancker, Gate & Lindegrens radhus- och villaarkitektur som karaktäriseras av god gestaltning, goda material och hantverksmässigt utförande. Radhusbebyggelsen representerar det moderna folkhemmet med familjelivet i centrum.

Hersby Gärde är mycket välbevarat sedan det uppfördes 1948–1950. De långsmala trädgårdstomterna avdelas inbördes av låga häckar eller staket, ofta med stående enepinnar.

Fönsterutformningarna är mycket karaktäristiska för arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren. Inte minst gäller det vardagsrumsfönstren som här i kvarteret Torparen där dessa har en speciell spröjsning och skjuter fram som ett litet burspråk på fasaden.

Baksidan av radhus längs med Laduvägen. Fasad mot Ekholmsnäsavägen.

Karaktärsfullt är områdets "centralgarage" från 1955 i kvarteret Hersbyhage. Garaget är en cirkelrund anläggning med 29 garageplatser, ursprungligen med slagdörrar som dock numera är ersatta med vipportar i brun plåt. Anläggningen har ett cirkelrunt "torg" med 26 meters inre diameter mot vilket de 29 garagen vetter. Fasaderna utåt är putsade och ljusgrå. Anläggningen har ett pulpettak som lutar in mot gården.

I kvarteret Ladugården finns en gammal jordkällare, en rest från en försvunnen agrarbebyggelse.

Sammanfattande värdering

Hersby Gärde utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Det är ett exempel på ett konsekvent genomfört och karaktäristiskt radhusområde från 1948–1950. Området är ritat och planerat av arkitekterna Ancker, Gate & Lindegren samt kompletterat med ytterligare fyra radhus av arkitekterna Jöran Curman och Nils Gunnartz, 1955. Tillsammans med landskapsarkitekten Walter Bauer skapades ett grönskande, varierat, väl sammanhållet och intimt planerat område med stark och egen karaktär. Radhusen uppvisar hög kvalitet, såväl vad gäller arkitektonisk utformning som materialval och hantverksutförande. De varierade byggnadsvolymererna med asymmetriska sadeltak ger ett elegant och lekfullt intryck, typiskt för 1950 talet. Om detta vittnar inte minst den karaktärsstarka runda garagebyggnaden. Radhusbyggnade har tradition på Lidingö allt sedan Canadaradhusen. Radhusen vid Kämpavägen är en given, viktig och tidstypisk länk i Lidingös mycket kvalitativa radhustradition.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Kulturmiljöns bebyggelse är inventerad, registrerad och värderad i Bebyggelseregistret (Raä).

Karaktärsdrag

- Välbevarad mycket väl sammanhållen radhusbebyggelse från ca 1950, homogen men med variationer, av mycket hög kvalitet.
- Asymmetriska sadeltak med enkupigt tegel, avsaknad av taksprång.
- Fasaderna spritputsade med slätputsade lisener, dörr och fönsteromfattningar och gesimser.
- Fasadkulörer i gråbeige eller brunrosa.
- Fönster i fasadliv av varierande utformning, övre våningens fönster ”hänger” i gesimsen. Även burspråk förekommer. Fönstersnickerier är främst vita men förekommer också i engelskt rött, blått och grönt.
- Tidstypiskt utformade entréer med ursprungliga dörrar med enkel glasruta.
- Lummiga trädgårdar avgränsas mot gatan av häckar, enestörar eller staket av liggande plank.
- Det cirkelrunda centralgaraget med sin karaktäristiska utformning i ljusgrå puts och inåt sluttande pulpettak kring rund plats.
- Den centrala parken med resterna av fruktträdgården.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

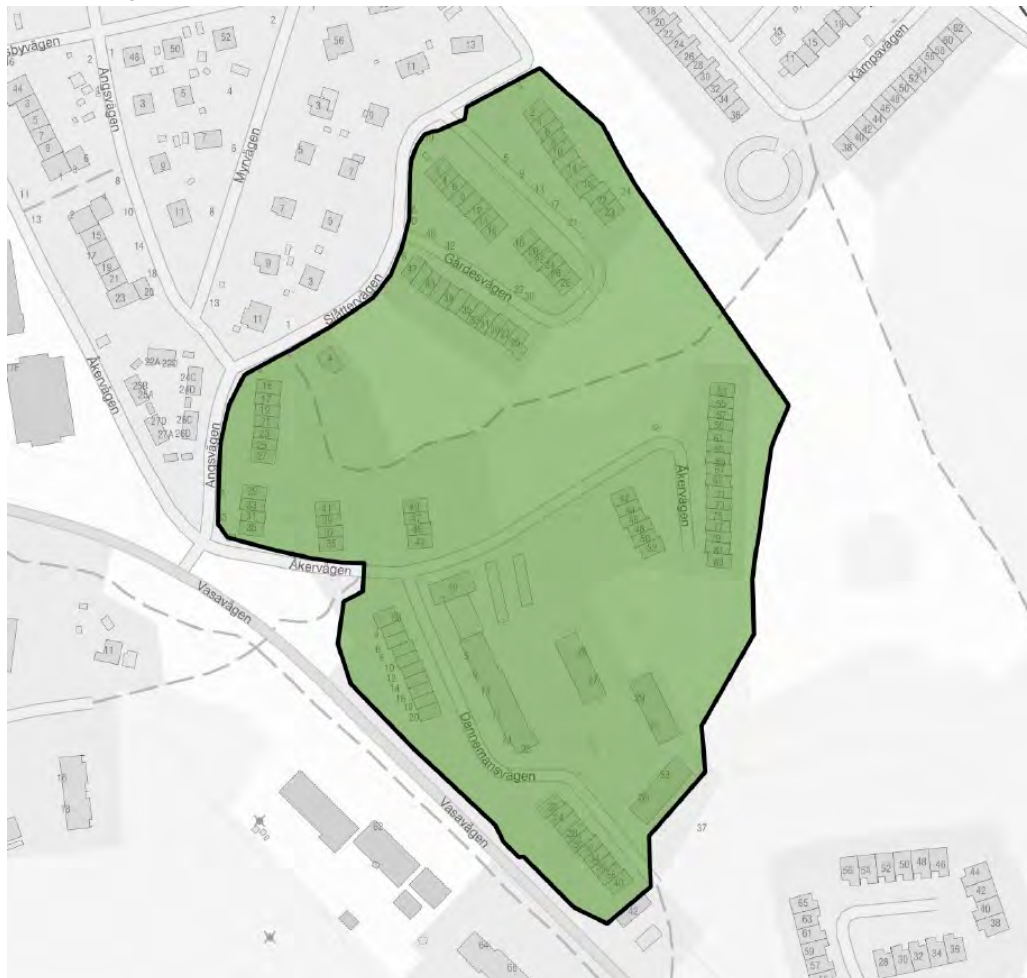
- Landskapsplanen med radhuslängor samt centralgarage ordnade kring den äldre trädgården bör bevaras.
- De mindre radhusträdgårdarna omgärdas av häckar eller enekäppar vilka bör bevaras. Höga avskärmande staket bör undvikas.
- Områdets uniforma karaktär bör bevaras. De gråbeiga och brunrosa spritputsade fasaderna med ljusare markeringen av fönster, dörrar och knutar har en sammanhållande verkan inom området och bör underhållas så att de behåller sin ursprungliga karaktär.
- Ursprunglig färgsättning bör bevaras.
- Tegeltaken bör underhållas regelbundet och trasiga tegelpannor bör bytas efterhand.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ursprungliga snickerier bör renoveras med väl anpassade material och metoder, och vid behov tillverka kopior av de ursprungliga snickerierna.

- Förrådsbyggnaderna är karaktärsskapande och bör bevaras, vid underhåll bör den vita färgsättningen bevaras.
- Balkonger bör bevara sin ursprungliga utformning och färgsättning.

Hersby Åker

Bakgrund

På Hersby Åker uppfördes under åren 1949–1956, 13 radhuslängor om sammanlagt 115 lägenheter efter ritningar av Holger Blom. Holger Blom är kanske mest känd som stadsträdgårdsmästare i Stockholm och var bland annat arkitekten bakom Svampen på Stureplan.

Hersby Åker ritades 1949–1956 och är ett av Lidingös karaktärsfulla radhusområden från efterkrigstiden. Trots att namnet ger associationer till plan mark ligger bostadsområdet uppe på en bergknalle.

Beskrivning av området

Området Hersby Åker omfattar kvarteren Dannemannen, Fodermarsken, Inspektoren, Lantpatronen, Lillpigan, Odalbonden, Plöjaren, Ryktaren, Slätterkarlen, Vallflickan och Vallpojken. Radhusen som i stort sett är oförändrade sedan de byggdes är placerade på ett stort område med mycket grönska runt omkring. Anläggningen består av 13 längor med varierande antal lägenheter. De är uppförda i två våningar med garage i källare. De flesta huskropparna är saxade med två lägenheter i varje förskjutning. Planlösningen är rationell och lägenheterna är relativt smala och djupa. Fasaderna är murade med rött tegel. Dekorativa band av gult tegel markerar vånings- och lägenhetsindelning. I vissa fall förekommer även det gula teglet som fönsteromfattningar. De flacka sadeltaken är täckta med enkupigt tegel och har synliga taktassar samt skorstenar i tegel. Socklarna är grå.

Lägenheterna är spegelvända och på så sätt ligger entréerna två och två. De tidstypiskt utformade entréerna har dekorativa skärmtak med fransade ”baldakiner” i grönmålad plåt och trappor i kalksten med eleganta smidesräcken. Fönstren, i huvudsak en- och tvåluftsfönster, har separat färgsättning. Balkongerna är utanpåliggande med dekorativa smidesräcken som är utsvängda nertill. Arkitektoniskt är byggnaderna präglade av en måttfull modernism med ett klassiskt anslag som är karaktäristiskt för övergången 1940/1950-tal. Materialval och det hantverksmässiga utförandet är av toppkvalitet, också utmärkande för den goda arkitektur som eftersträvades i efterkrigstidens Sverige.

Radhusområdet Hersby Åker har en stark och enhetlig karaktär och har genomgått mycket begränsade förändringar genom åren. De förändringar som har skett i området på senare år gäller främst en del utbytta entrédörrar, skärmtak, ombyggnad av vindar, uppsättande av takkupor och takfönster samt några mindre tillbyggnader.

Baksidorna av radhus längs med Åkervägen.

Radhus längs med Gärdesvägen.

Radhusens sofistikerade arkitektur är ovanligt välbevarad sedan tidigt 1950-tal. Den höga graden av ursprunglighet blir extra påtaglig i den rytmiskt grupperade gatufasaden, i stark samklang med den omsorgsfulla detaljutformningen och de små förgårdarna mot gatan.

Bebyggelsen i Hersby Åker är placerad på en höjd i landskapet.

Sammanfattande värdering

Hersby Åker utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området är ett exempel på ett konsekvent genomfört radhusområde från tidigt 1950-tal ritat och planerat av arkitekten Holger Blom. Bebyggelsen är karaktäristiskt uniformt gestaltad, men med ett mycket elegant klassiskt anslag. Radhusområdet med dess måttfulla modernism är arkitekturhistoriskt av mycket stort intresse. Bebyggelsen uppvisar mycket hög kvalitet, både vad gäller arkitektonisk utformning som materialval och hantverksutförande. Radhusen är väl gestaltade, anpassningen till terräng och natur är mycket väl genomtänkt. Gaturummen är intima och skalan lågmäld. Radhusbyggande har tradition på Lidingö alltsedan Canadaradhusen och Hersby Åker är en given, viktig och tidstypisk länk i Lidingös mycket kvalitativa radhustradition.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Kulturmiljöns bebyggelse är inventerad, registrerad och värderad i Bebyggelseregistret (Raä).

Karaktärsdrag

- Enhetligt utformat radhusområde från tidigt 1950-tal.
- 13 radhuslängor i två våningar väl anpassade till terrängen genom förskjutningar av byggnadskropparna.
- Karaktäristisk uniformitet med röda tegelfasader med fältindelningar av gult tegel.
- Balkonger med nedtill utsvängda smidesräcken.
- Spegelvända planlösningar så att entréerna är placerade två och två.
- Dekorativa baldakiner av plåt över entréerna.
- Området är mycket välbevarat.

Råd och rekommendationer

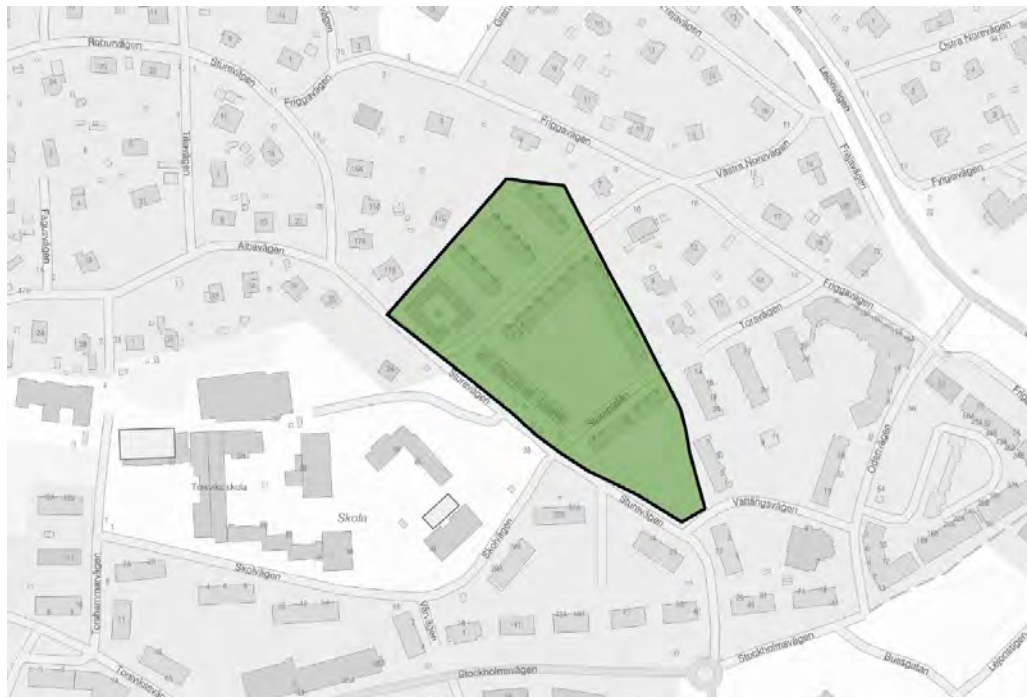
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintligt stadsplanemönster med radhuslängor väl anpassade efter terrängen med den öppna grönytan Hersby åker söder om området bör bevaras.
- Fasaderna av rött tegel med dekorativa band av gult tegel har en sammanhållande verkan inom området och bör underhållas så att de behåller sin ursprungliga karaktär.
- Radhusens ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Äldre material och byggnadsdetaljer såsom dörrar och fönster bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder, vid behov tillverka kopior av de ursprungliga snickerierna.
- De dekorativa skärmtaken och de fransade baldakinerna samt balkonger med smidesräcken är mycket karaktärsskapande och bör underhållas med traditionella material och metoder.

Stureplatån

Bakgrund

Stadsplanen för Torsvikshöjden som antogs 1943 sträcker sig som längst till och med Stureplatån i Hersby i öster. Radhusområdet på Stureplatån började byggas 1945 och de första husen stod klara redan 1945–1946. Tre arkitekter var verksamma här. Bröderna Erik och Tore Ahlsén ritade radhusen i kvarteren Fröja, Heimdal och Skuggan. Björn Hedvall var upphovsman till radhuslängan i kvarteret Svalkan (Svalkan 3–7) 1948–1949. År 1950 tillkom två kompletterande små radhusbyggnader i Skuggan ritade av Björn Hedvall. 1956–1959 tillbyggdes längorna i Fröja med gavellägenheter ritade av Hugo Brink. I Fröja gjordes mindre förändringar avseende inbyggnad av balkonger åren 1978–1990.

År 1987–1988 kompletterades radhusen med ytterligare en radhuslänga längs Sturevägen på Svalkan 8–12. Arkitekt var A. Forslund vid AB Nya Elementhus. Karaktären av 1940-tal vilar fortfarande stark över Stureplatån.

Beskrivning av området

Kulturmiljön omfattar radhusen uppe på Stureplatån. Administrativt hör Stureplatån till stadsdelen Hersby, men stadshistoriskt och stadsbildsmässigt hör området samman med Torsvikshöjden och 1943 års stora stadsplan. I likhet med Torsvikshöjden valde man även här att behålla stora delar av terrängens topografi med träd och berghällar kring bebyggelsen, vilket var typiskt för 1940-talets efterkrigstidsbebyggelse. Gaturummet har planerats för att ge ett rumsligt intryck av småskalighet och intimitet.

Karaktärsfullt är den rytmiska husplacering som präglar hela området. Samma gäller de klara ljusa mättade färgerna – kombinationer av rött, brutet vitt, gult och grönt – som i längornas släta brädrivna putsfasader även markerar husindelningen i kvarteren Heimdal, Skuggan och Fröja. Heimdal 1 vid Torsvägen.

Radhusbebyggelsen är grupperad uppe på bergskrönet dels kring själva Stureplatåns öppna grönområde, dels kring parallellvägen Västra Norevägen. Grönområdet är till stor del en öppen gräsyta men omfattar även dungar av höga furor och låga buskage. Själva grönområdet på Stureplatån inramas mot norr och öster av en stor L-formad radhuslänga i kvarteret Skuggan, i väster av en mindre länga i kvarteret Svalkan mot Sturevägen (på 1980-talet förlängd med en radhusgrupp) och i söder av en radhuslänga i kvarteret Heimdal på Torsvägens södra sida. Samtliga radhuslängor ligger med långsidan mot gatan.

Av central betydelse i Stureplatåns kulturmiljö är det stora grönområde som radhuslängorna är grupperade kring. Vy mot Skuggan 6, ena längan.

Bakom Stureplatån går Västra Norevägen som på östsidan inramas av Skuggans ena länga. Längs västsidan av gatan finns ytterligare tre radhuslängor på Fröja 2 som däremot står parallellt med varandra och vänder ena gavelsidan mot gatan.

Till varje enskilt radhus i området hör en förgård. I Fröja omges förgårdarna av uppvuxna klippta häckar som kantar gångstråken mellan längorna. Även i Svalkan sätter häckar mot gatan prägel, där är även förgårdarnas trädgårdar och fruktträd starkt karaktärsskapande. I Skuggan omväxlas staket, nätstaket, häckar och låga terrassmurar som gräns för förgårdarna. Små gångvägar binder samman Stureplatåns delar och mynnar i stentrappor i omgivande gator.

Skuggan 10 och 11 som tillbyggdes ena gavelsidan av Skuggan 6 år 1950 skiljer sig främst i detaljer från den något äldre längan. Skuggan 10 och 11 har pastellfärgad fasad i rosa respektive gult till skillnad från de äldres tema i mättat rött/ grönt/brutet vitt/gult. Tillbyggnaden har även ett fasadparti i vit panel på övre planet.

En samlad garageanläggning med fyra vinkelbyggda låga putsade längor uppfördes 1960 på Fröja 3. Den är renoverad och ommålad på 2000-talet.

Beskrivning av bebyggelsen

Hela Stureplatån ger ett mycket väl sammanhållet intryck. Radhuslängornas inbördes utformning är i hög grad ett tema med individuella variationer som bröderna Ahlsén genomfört mycket konsekvent. Många arkitektoniska drag och uttryck är gemensamma för alla hus och bidrar till den sammanhållna karaktären. Mycket karaktärsfull är den rytmiska husplacering som präglar hela området.

Omsorgsfullt utformade detaljer samverkar i den väl avvägda finstämda helhetsbilden som fortfarande mycket väl bevarar 1940-talets karaktär. Exempelvis kan nämnas entrépartiernas utformning såsom här i Heimdal 1.

Den stora L-formade längan Skuggan 6 med tio radhus har växelvis radhus i 1½ och 2 våningar. Heimdal 1 har vartannat radhus i en och vartannat i två våningar. Svalkan 3-7 är utförd i två fulla våningar. De tre längorna på Fröja 2 har växelvis 1½ och växelvis 2 våningar och de lägre husen skjuter ut framför de högre. Svalkan 3-7 av Björn Hedvall är den långa som har en mest självständig utformning, dock i full samstämmighet med övriga Stureplatån.

Till vänster: Fröja 2 har en lite speciell karaktär genom sina tre radplacerade längor med klippta häckar som ramar in gångstråken mellan husen. Till höger: På Fröja 2 präglas den rytmiska husplaceringen av att vartannat radhus är byggt i 1½ och vartannat i 2 våningar. I Fröja skjuter även de lägre husen ut något framför de högre.

Radhuslängorna har slätputsade fasader av brädriven slätputs med en karaktäristisk sen 1940-talsfärgsättning. De klara ljusa mättade färgerna, kombinationer av rött, brutet vitt, gult och grönt, markerar även husindelningen i längornas fasader. Endast några medvetna avsteg har gjorts från färgkombinationen för att åstadkomma en liten men harmonisk variation. Den 1950 tillbyggda Skuggan 10-11 på Skuggan 6 är putsad i mättad pastellkulör i ljusrosa respektive ljusgult. Svalkan 3-7 är färgsatt i blekgult och blekrött.

Svalkan 3-7 ritades av Björn Hedvall 1948-1949.

Alla husfasader har ljusa beigeputsade fasadinramningar. Svalkan har gråmålad betongsöcket, samtliga övriga har svartmålad. Samtliga hus har vita tvåluftsfönster. Alla hus har räcken i svart smide till entrétrappor gjutna i betong. Samtliga längor har tvåkupigt rött tegel på de flacka sadeltaken. Taksprången är tidstypiskt korta eller som på Fröjehuset närmast obefintliga. Rektangulära röda tegelskorstenar är placerade i gavelnock på alla hus utom Svalkan 3-7.

Samtliga hus utom Svalkan 3-7 har en indragning på baksidan som bildar en bred nisch för terrass och en ovanpåliggande balkong. Nischen är klädd med ljust grå stående träpanel. Tillbyggnaderna på Skuggan 10-11 har fasadparti av vit träpanel på mellanliggande lägre radhusdel. Alla radhus på Stureplatån har balkongräcken i svart smide. Entrépartier har fernissade ekdörrar, varav de på Svalkan 3-7 är elegant utformade i rutmönster. Karaktäristiska är de stora närmast burspråksliknande sexspröjsade fönster som radhusen i Svalkan 3-7 har på framsidan. Någon länga har senare brunmålade ekdörrar. Flera längor har dekorativa småfönster på framsidan vid entrén. En verksamhetslokal i Skuggan 6 har ursprungliga stora fönster- och dörrpartier i fernissad ek. 1980-talslängan i Svalkan är ljusrosa/gulrosa och har enluftsfönster. I övrigt är den anpassad till den äldre längan.

Vy mot Heimdal 1 från den lilla park som vetter mot kvarteret Tor i söder.

Sammanfattande värdering

Stureplatån utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området hör till en liten exklusiv grupp av kulturmiljöer i Lidingö stad som i synnerhet ger uttryck för en mer urban, stadsmässig utformning med en arkitektur som för sin tid legat i framkant inom svensk arkitekturutveckling. Ett annat exempel är Mölna radhusby på södra ön. Stureplatåns radhusmiljö är starkt förankrad i 1940-talets villamodernistiska arkitekturströmningar. Området är tidstypiskt genomtänkt och välplanerat och har en ovanligt konsekvent genomförd gestaltning av samspelet mellan bebyggelse och landskap. Stureplatån är mot den bakgrunden en representant för det sena 1940-talets omsorg om både helhet och detaljer samt strävan efter kvalitet i utformning och materialval. Fortfarande är detta en bebyggelsemiljö som i hög grad bevarat sin ursprungliga karaktär och atmosfär från 1940-talets senare del. De måttfulla tillägg som senare gjorts visar på en väl anpassad kontinuitet som underordnats 1940-talskaraktären.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Stureplatån är inventerad, värderad och beskriven i Bebyggelseregistret, (Raä).

Karaktärsdrag

- Väl sammanhållen radhusmiljö från 1940-talet, en av efterkrigstidens mest framstående i sitt slag på Lidingö.
- Mycket god terränganpassning till skärgårdslandskapet.
- Bebyggelsemönstret med radhuslängor grupperade kring platåns trädbevuxna grönområde längs Västra Norevägen. Små gångvägar som förenar Stureplatåns grönområde och mynnar i stentrappor till omgivande gator.
- Samlad garageanläggning med fyra vinkelbyggda låga putsade längor.
- Varje enskilt radhus har en förgård mot gatan, förgårdarna avgränsas med staket eller häckar, vissa förgårdar har fruktträd.

- Radhuslängor med nivåskillnader och förskjutningar i huskropparna, omväxlande våningsantal i 1, 1½ och 2 våningar. Flacka sadeltak med rött tegel.
- Radhuslängorna har slätputsade fasader av brädriven slätputs med en karaktäristisk 1940-talsfärgsättning i rött, brutet vitt, gult och grönt. Beigeputsade omfattningar och ramverk som delar och ramar in fasaden.
- Varierande fönstersättning, tvåluftsfönster samt större burspråk och mindre dekorativa småpröjsade rutor ger karaktär och variation till fasaderna.
- Vissa av radhusen har terrasser med ovanliggande balkonger, placerade i nischer som upptar hälften av varje hus. Andra radhus har två balkongdörrar och en terrassdörr med tillhörande fönster samt ett svartmålat balkongräcke av järn. Inom området finns också utanpåhängande balkonger med svartmålad järnräcke.

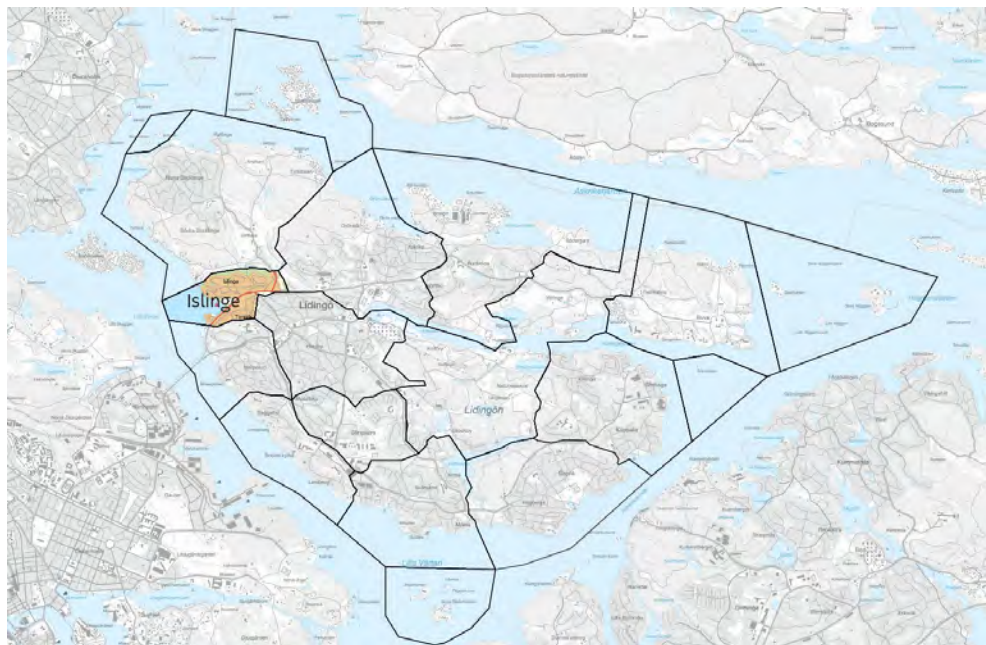
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

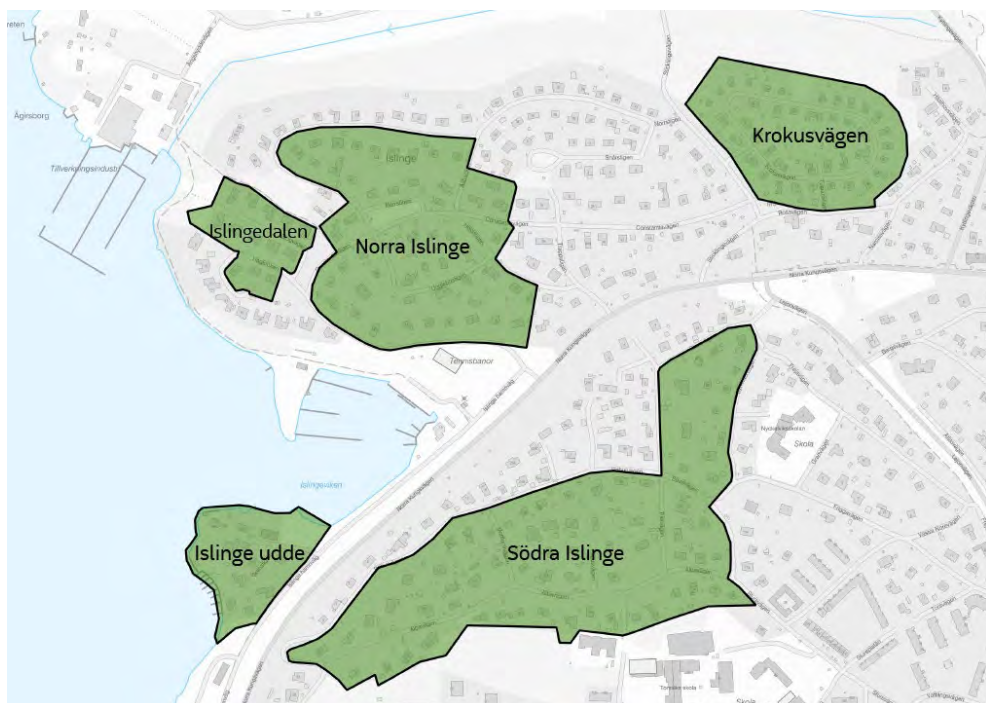
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Stadsplanen från 1943 med radhus placerade kring Stureplatån bör bevaras.
- Grönområdet med dess tallar, gångvägar och stentrappor är karaktärsskapande och bör underhållas.
- Förgårdsmarken med låga häckar eller staket mot gatan bör bevaras.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med färgstarka putsade fasader med vita fältindelningar i varierande våningshöjd bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Äldre material och byggnadsdetaljer såsom fönster, dörrar och smidesräcken bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder. Vid behov tillverkas kopior av ursprungliga byggnadsdetaljer.

Islinge

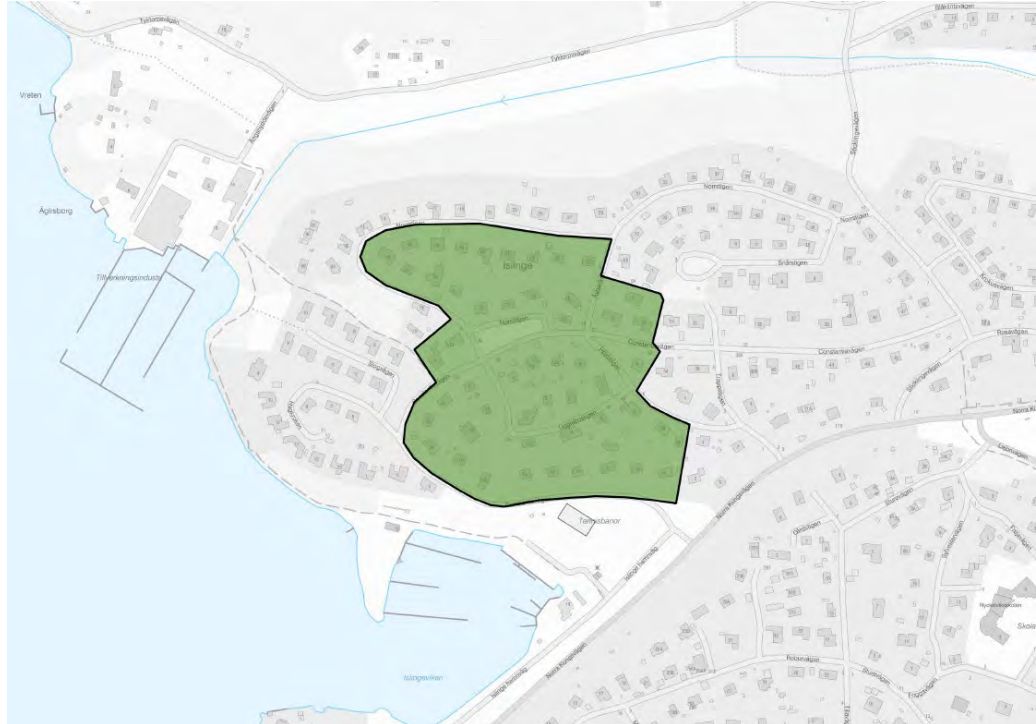
Stadsdelen Islinge

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Islinge

- Norra Islinge
- Södra Islinge
- Islinge udde
- Krokusvägen
- Islingedalen

Norra Islinge

Bakgrund

Redan tidigt fanns ett förslag till plan för Islinge Villastad på höjden i norra Islinge. Exploatören Carl Gustav Dahlerus bortgång 1910 samt en ekonomisk recession under första världskriget och 1920-talet resulterade i att området inte började bebyggas förrän på 1930-talet.

Beskrivning av området

Stadsplanen utarbetades av Lidingös byggnadschef Harald Skårman. I norra Islinge är planen skapad utifrån topografin och har mycket gemensamt med villastäderna i Hersby och Herserud. Miljön är intim och karaktären lågmäld och småskalig. Gator och platsbildningar är väsentliga för helhetsupplevelsen.

Ett utmärkande karaktärsdrag för villorna i norra Islinge är stadsplanens anpassning till det starkt kuperade skärgårdslandskapet. Gatunätet följer terrängens topografi där de smala, mjukt slingrande vägarna ringlar längs platåkrön och branta sluttningar. Högst uppe på högplatån öppnar sig en liten platsbildning och i mötet mellan Constantiavägen och Norrstigen ligger en långsträckt liten park. Här och var finns natursköna utblickar mot de lägre liggande stadsdelarna och ut mot vattnet.

Röset 1 vid Constantiavägen. Ritad 1934 av arkitekt Einar Rudskog i funkstil med slätputsad ljus fasad, fönsterband och tvåluftsfönster. Den lägre altanen byggdes om 1950, då fick även räckena sin utformning.

Vegetationen är rik och varierad, höga furor och lövträd står kvar i enklaver kring små bergknallar och ger även stark karaktär åt de naturpräglade villatomterna. Bebyggelsemönstret präglas av villornas regelbundna placering längs vägarna i indraget läge på tomten. På grund av terrängens växlingar och nivåskillnader upplevs bebyggelsemönstret som varierat även om det egentligen är rationellt regelbundet.

Beskrivning av bebyggelsen

Villornas utformning är karaktäristisk för respektive tillkomsttid. Inom norra Islinge finns flera mycket goda exempel på villaarkitektur som är representativ för tidsperioden från 1930-talet till in på 1950-talet. Bebyggelsen är varierad och en provkarta på tidens formspråk och växlingarna i villaarkitekturens ideal. Arkitektoniskt hålls området samman uttrycksmässigt genom bebyggelsens skala och volym (främst 1 ½ och två våningar) samt användningen av äkta material som puts, tegel och trä. Bebyggelsen håller genomgående hög arkitektonisk kvalitet.

Solsidan 11 är ritad 1934 av Jacob Gate. Villans exteriör anknyter till Gates 1920- och 1930-talsvillor på Islinge udde, inspirerad av den italienska villan, men med en modern touch. Balkongens eleganta smide är typisk för Gate och formspråket går igen i flera av hans byggnader.

Bland villorna i norra Islinge finns flera 1930-talsvillor där både 1920-talets klassicerande former och 1930-talets strama sakliga ljusa funktionalism samspelar i husens utformning. Särskilt gäller det de många 1930-talsvillor som utformats av Einar Rudskog. Rudskog som på 1940-talet kom att bli Lidingö stadsarkitekt var produktiv i norra Islinge. Hans villor kännetecknas dels av saklig funktionalism dels av en influens av klassicistisk villaarkitektur, gärna italienskt inspirerad. Formspråket karaktäriseras både av en stram, klassicerande ljus funktionalism och klassicism samt ett mer robust formspråk med tyngre material som till exempel tegel och ofta med kraftfullt profilerat listverk i exteriören. Einar Rudskogs bakgrund som hantverkare kommer till uttryck i en betoning av ett gott hantverk och en stark materialkänsla med strävan efter goda material. Några utmärkta exempel på Einar Rudskogs villor inom området är Hjässan 9, Åsen 14 och Åsen 19.

Hjässan 9 ritad av Einar Rudskog 1935 och har en klassicerande loggia med lågt kryssräcke och stora profilerade taksprång. Den rosa putsen är lekfull och samspelar fint med de gröna fönsterluckorna.

Åsen 19 är ritad av Einar Rudskog 1939 och har ett expressivt uttryck med tydligt klassicerande anslag med den profilerade gesimen som bär upp taket och entrédörrens tunga omfattning i tegel.

Åsen 14 ritades 1947 av Einar Rudskog och har ett arkitektoniskt uttryck där både modernism och klassicism sätter prägeln på utformningen. Rudskogs omsorg om detaljer, material och utförande är tydlig.

I norra Islinge finns ett fåtal villor som tillhör den första, mer internationellt baserade funktionalism som slår igenom på 1930-talet. "Form follows function" är funktionsstilens stora grundidé, det vill säga att husets arkitektoniska utformning ska återspegla rumsfunktionerna rationellt och funktionellt, i samklang med optimal ljus och luftväxling. Luftiga volymer, ofta ljusa putsfasader, uppglasade hörnpartier och ett avancerat arkitektoniskt formspråk är några utmärkande drag. En av Lidingös mest utpräglade rationellt funktionalistiska villor är Solsidan 16, ritad av John Åkerlund så tidigt som 1930.

Solsidan 16 med sin sakligt rationella funktionspräglade träarkitektur med stående locklistpanel i ljus gul kulör. Den asymmetriska fasadutformningen redovisar rumsfunktionerna i enlighet med funktionalismens ideologi. Villan ritades av arkitekt John Åkerlund 1930.

Den sakligt rationella funktionalism som utvecklades i Sverige på 1930–1940-talen har flera representanter i norra Islinge. Villor i en eller två våningar, med rationella

volymer, flacka sadeltak samt slätputsade fasader eller fasader med locklistpanel är vanliga. Fasadfärger är ljusa och milda. Halvrunda stora burspråk och långa lätt svängda balkonger är också karaktäristiska, särskilt vid skiftet 1930–1940-tal. Fönstren består då av två eller trelufts-fönster utan spröjsar och fönstersättningen är ofta asymmetrisk. I norra Islinge är dessa villor ofta stora och mer anspråksfullt utformade.

Kataloghusföretag tillhandahöll både mindre villor och större som kunde anpassas individuellt efter en mer välsituerad kunds önskemål, till exempel Solsidan 10, uppförd 1935 och Solsidan 15, från 1933, båda från Borohus. De lanserade villor både i en mer avancerad funktionalism och i den mer vanliga, enklare ”folkhemsfunkisen”.

Solsidan 10 är ett BORO-hus uppförd 1935 i det som kan kallas ”folkhemsfunkis”.

Även den så kallade småstugan förekommer i norra Islinge även om den framför allt kom att sätta prägel på Krokusvägen. Det är småskaliga rationellt utformade egnahemsvillor med rektangulär plan. Fasaderna är klädda med ljusmålad locklistpanel och saknar knutbräder. De flacka sadeltaken är täckta med lertegel och har taksprång på synliga tassar. Fönstren ligger i fasadliv, har helglasade fönsterbågar och mycket smala omfattningar. Planlösningarna är rationella, väl genomtänkta och ekonomiska.

I området finns även exempel på villor från övergången 1940–1950-tal där efterkrigstidens modernism slår igenom. Ofta är det enplansvillor med tegelfasader under tegeltäckta flacka sadeltak, ibland med vinkelbyggda eller sidförskjutna byggnadskroppar. Inte sällan finns drag av ett klassicerande formspråk i detaljer som portalomfattningar, gesimser och små frontoner. Exempelvis kan nämnas villorna på Högplatån 38, 39 och 40 från 1949.

Högplatån 40 ritad av Lennart Erksammar 1949, utförd i tegel med vinkelbyggd huskropp.

Sammanfattande värdering

Norra Islinge utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Norra Islinge villastad är mycket väl bibehållen och är med sin terränganpassade stadsplan och välbevarade tidstypiska bebyggelse ett bra exempel på Lidingös stadsutveckling under mellan- och efterkrigstid på 1930- och 1940-talen. Stadsplanen som verkningsfullt utnyttjar det dramatiska höjdläget på bergsplatån tillför mycket stora upplevelsevärden. Kopplingen till Lidingöarkitekter med individuella formuttryck såsom framför allt Einar Rudskog ger området en egenart och särprägel. Här ges även en allmänt god återspeglning av svensk villaarkitekturs ideal och utveckling under motsvarande tidsperiod. Planering, arkitektur och byggnadsmaterial är genomgående av hög kvalitet. Bebyggelsen har överlag en ursprunglig utformning i behåll och tomtindelningen är i mycket stor utsträckning den ursprungliga. Norra Islinge har på så vis även en mycket stark förankring i Lidingös högkvalitativa villatradition. De pedagogiska värdena är därmed också betydande.

Karaktärsdrag

- Stadsplan med slingrande gatunät och mycket god anpassning till kuperad skärgårdsterräng.
- Bebyggelsemönstret med friliggande villor i indraget läge från gatuliv och central placering på tomten, individuellt präglad villastadsmiljö från 1930-1940-tal.
- Funkispräglade villor från 1930-1945, olika uttryck beroende på om det är en internationellt påverkad eller en mer rationell svenskpräglad funkisstil.
- Stark betoning på bra hantverk och stark materialkänsla.
- Stora mer eller mindre naturpräglade villatomter ofta med inslag av traditionella villaträdgårdar.

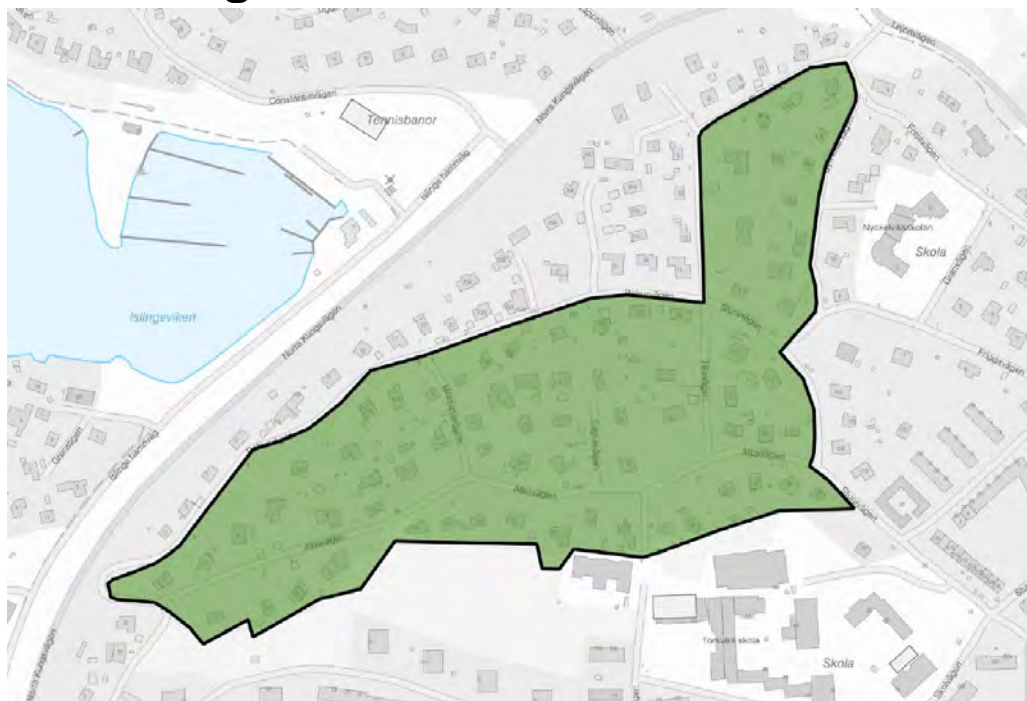
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Villastadsmiljö från 1930–1940-tal med slingrande gatunät bör värnas. Bebyggelsemönstret med friliggande villor med central placering på tomten bör bevaras.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan.
- Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Området bör fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Södra Islinge

Bakgrund

Islinge gård ägdes av industrimannen och bergsingenjören C. G. Dahlérus, som förvärvade gården under 1890-talet. Från början tänkte han förlägga industriverksamhet till området och Islinge kolförädlingsverk, som framställde koks ur stenkol startade efter denna 1899 AB Kolförädlingsindustri vid Islingeviken. Dahlerus satsade redan 1906 på att exploatera egendomen för villabebyggelse och samma år bildades Islinge villasamhälle. 1907 upprättades den första avstyckningsplanen. Åren 1907–1911 bebyggdes ca 50 tomter främst i södra Islinge, i slutningen söder om Norra Kungsvägen. Bebyggelsemönstret är där mer oregelbundet jämfört med norra Islinge och ger ett mer spontanvuxet intryck, eftersom en genomarbetad stadsplan saknades. I söder byggdes i tidigt 1900-tal stora tidstypiskt utformade villor med drag av jugend och nationalromantik. Området kompletterades sedan kontinuerligt med villor fram till 1900-talets mitt.

Beskrivning av området

Södra Islinge har inte en genomarbetad stadsplan. Bebyggelsen tillkom snarast allt eftersom och upplevs i många stycken som mer eller mindre olikartad till sin karaktär. I mitten av 1920-talet var södra Islinge till stora delar utbyggt, men byggnader har tillkommit ända in i modern tid vilket ger området en bebyggelsemässigt varierad karaktär. Vägarnas terränganpassade och följsamma dragning är en av kulturmiljöns mest väsentliga karaktärsdrag. I synnerhet Albavägen är påfallande smal och kantas av staket och lummiga häckar.

Beskrivning av bebyggelsen

De vanligaste byggnadsstilarna i området är nationalromantik och jugend och många gånger uppträder de båda formspråken i en slags blandstil. Internationella strömningar kan också spåras och ofta kom influenserna från England och USA, detta syns tex i användningen av korsvirke som dekor och i panelfält med krysställda stavar. Typiska nationalromantiska inslag i arkitekturen är brutna och valmade tak med stora branta fall klädda med tegelpannor. Fasaderna är klädda med röd- eller brunmålad träpanel med vitmålade snickerier och spröjsade fönster.

Villan inom kvarteret Pinus (Lidingö 7:105) är ritad av arkitekt Joel Norborg (1880–1971) i kraftfull nationalromantisk stil, uppförd 1915.

Villorna i jugendstil karaktäriseras av kubiska volymer med putsade fasader eller målade träpaneler. Snickeridetaljer är ofta mjukt formade i fönsteromfattningar och trappräcken.

De villor som uppförts längs Albavägen är tillkomna under lång tid. Här finns villor som tillhör den äldsta utbyggnadsepoken, som till exempel den inom Betula 2 från 1906, medan den inom Alnus 3 är från 1922 och den inom Betula 15 är från 1958.

Betula 15 längs med Albavägen är uppförd 1958.

Villan inom Betula 2 ritades av arkitekt Axel Sjögren (1877–1962) och uppfördes 1906. Huset har stildrag av både jugend och nationalromantik och är en av de äldsta villorna i området.

En tongivande arkitekt i utbyggandet av Lidingö Villastad var Jacob Gate som ritade Alnus 3 1922. Den herrgårdsliknande villan har en uttalat klassicerande exteriör med putsfasad, breda hörnlisener och gesims samt symmetriskt placerade fönster.

Längs Albavägen finns exempel på Jacob Gates arkitektur och i vägens slut i väster ligger en anspråksfull villa ritad av Isak Gustaf Clason (1856–1930) inom fastigheten Betula 3. Villan uppfördes 1909–1910 åt familjen Dahlerus, Islinge gårds ägare.

Betula 3 uppfördes 1909–1910 åt familjen Dahlerus, Islinge gårds ägare. Arkitekt var Isak Gustaf Clason.

Ett exempel på funktionalistisk arkitektur återfinns på Tordönet 2 med en villa ritad 1933 av arkitekt Anders Hedbom. Villan har en omisskännlig funkiskaraktär med en kubisk volym, strama slätputsade väggar, och lätta smidesräcken.

Ett flertal av villorna är av mycket god arkitektonisk kvalitet, i mer eller mindre ursprungligt skick och mycket typiska för sina respektive tillkomsttider.

Tordönet 2 ritad av Anders Hedbom.

Sammanfattande värdering

Södra Islinge villastad utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Områdets utbyggnad är starkt kopplad till utbyggnaden av Lidingö Villastad. Flertalet villor är uppförda under perioden 1906–1914 och representerar villastadens första år. Områdets karaktär är i stort sett välbevarad, även om villabebyggelsen har kompletterats under senare tid. Bebyggelsen uppfördes utan tydlig samordnad plan, men är väl anpassad till den kuperade terrängen. Villorna är i regel placerade ett stycke in på de många gånger stora tomterna. Den ursprungliga kvarters- och tomtindelningen är liksom vägnätet till stora delar bevarade. Upplevelsevärdet är högt. De villor som uppfördes under tidigt 1900-tal är representativa för tiden och på så sätt arkitektoniskt men också arkitekturhistoriskt värdefulla.

Karaktärsdrag

- De intima, förhållandevis smala gatorna som följer områdets kuperade terräng och ofta är inramade av staket, murar och häckar.
- Områdets luftiga och gröna karaktär.
- Friliggande villor placerade centralt på tomterna.
- Villor främst från tidigt 1900-tal i jugend, från 1910-talet i nationalromantik, från 1920- och 30-talen i klassicism, arkitektoniskt representativa för sina tillkomsttider och av hög kvalitet med avseende på utformning och material.
- Flertalet av villorna är välbevarade eller tillbyggda med hänsyn till den ursprungliga utformningen.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmaterial bör värnas.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Islinge udde

Bakgrund

Islinge udde tycks ha varit obebyggd fram till 1920-talet frånsett "Gamla Sjöstugan" från 1800-talet. Udden ägdes då av Rörstrands porslinsfabriker som hade haft planer på att starta tillverkning på Lidingö, vilket aldrig förverkligades. Under 1920-talet försåldes tomter, bland annat till arkitekten Jacob Gate som ritade inte mindre än åtta villor, och själv köpte tre av tomterna. Villorna uppfördes till stor del för Gates familj och vänner. Bebyggelsen tillkom främst mellan 1925 och 1935. Detta medför att området har en mycket homogen karaktär. Gate hade för övrigt själv sin bostad på Islinge udde 3. I början av 1950-talet tillkom även Torsviks fyr längst i söder. Den tidstypiska lilla AGA-fyren är nedsläckt sedan länge.

Beskrivning av området

Islinge udde är en liten klippudde vid Lilla Värtan med ett kuperat skärgårdslandskap. Udden har ett avskilt läge strax väster om Norra Kungsvägen och kan uppfattas som en egen liten enklav. Bebyggelsen på Islinge udde tillkom i huvudsak mellan 1925 och 1935 och bildar en väl sammanhållen bebyggelsemiljö. Villorna är tätt samlade på klippudden och har skickligt och varsamt placerats i det vackra skärgårdslandskapet som med sina berg i dagen bidrar till områdets karaktär.

Uppvuxna höga lövträd kännetecknar flera tomter, som i huvudsak är naturpräglade villatomter med berg i dagen. Trappor och kraftiga murade terrassmurar är karaktäristiska inslag i den starkt kuperade sjösluttningen. Ljusputsade relativt låga murar omgärdar flera tomter. Tilläggsplats med gjuten båtbygga finns längst ner mot sundet på udden. Sjötomter har ofta egna bryggor.

Beskrivning av bebyggelsen

Bebyggelsen på Islinge udde bildar en väl sammanhållen enklav. Villorna är tätt samlade på en klippudde som sticker ut i Lilla Värtan. Skalan är intim och bebyggelsen är väl anpassad till den klippiga terrängen. Uddens äldsta byggnad är "Gamla sjöstugan" (Islinge udde 11), ett litet bostadshus från 1800-talet. Stugan byggdes om under 1920-talet efter ritningar av Jacob Gate och fick då en mer klassicerande utformning. Byggnaden ska under 1940-talet ha varit ett barnhem för krigsbarn.

Islinge udde 11. Gamla Sjästugan lär från början ha varit en liten timrad stuga på udden. År 1925 om- och tillbyggdes stugan till villa, med Jacob Gate som arkitekt.

Villabebyggelsen tillkom mellan 1925 och 1935. Villorna som uppfördes på Islinge udde var oftast i en våning med vind, ibland med källare under. Några villor uppfördes i två fulla våningsplan. Flera har rektangulär plan, några har kvadratisk. Några villor var redan från början tvådelade eller vinkelbyggda.

Samtliga villor i området är uppförda i tidstypisk 1920-talsklassicism. Detta uttrycks framför allt i de slätputsade eller spritputsade fasaderna i milda kulörer, spröjsade tvåluftsfönster med fyra eller sex rutor placerade i fasadliv. Fönstren är ofta omfattade av smala profilerade foder. Fönsterluckor och klassicerande listverk är vanligt förekommande. Flera av villorna har entrépartier med uttalat klassicerande drag, exempelvis med kornischer och kolonner. Taken är plantak med balustrad eller brutna i form av sadeltak eller mansardtak. Klassicerande detaljer är bland annat profilerade kornischer, pilastrar, gesimser och lunettfönster.

Särpräglad är Islinge udde 6 från 1925, ritat av Öhrström och Sandberg. Den är gestaltad i en tydligt klassicerande stil med referenser till italiensk och fransk arkitektur. I övrigt är det främst Jacob Gate som har ritat villorna på Islinge Udde. De har också drag av klassicism men här är det arkitektoniska uttrycket mer lågmält med referenser till svenskt 1700-tal.

Islinge udde 6. Släta putsfasader i ljusa färger, listverk och entréportiker i klassicism karaktäriserar i regel de 1920-talspräglade villorna.

Jacob Gate är starkt förknippad med villabyggandet på Lidingö, främst i Lidingö Villastad (Hersby). Hans äldsta villor är gestaltade i jugend och nationalromantik. Under senare delen av hans liv är hans arkitektur hållen i en mer klassicerande stil som till exempel här på Islinge Udde. Av de villor han ritade i området är kanske Islinge Udde 4 den mest spektakulära. Den kubiska villan med hög källare är uppförd i två våningar med plantak med en låg balustrad med smidesräcke. Fasaden är spritputsad i grågrön kulör och fönstren är symmetriskt placerade. Strax intill ligger Islinge Udde 5, även den ritad av Jacob Gate men med ett betydligt mer lågmält uttryck.

Islinge udde 4 och 5. Jacob Gate är arkitekt till båda villorna.

Även villan inom Tennisbanan 1, av Jacob Gate, är tydligt klassicerande med plantak och låg balustrad, uppförd i ett plan i souterrain. Fönstersättningen är symmetrisk och fasaden är putsad i ljus kulör.

Tennisbanan 1.

Villan inom Islinge Udde 7 från 1927 har gulmålade träfasader och mansardtak. Yngst är villan inom Islinge Udde 1 uppförd 1935. De båda sistnämnda villorna är delvis om- och tillbyggda men har ännu kvar tydlig ursprunglig karaktär.

Islinge Udde 1 ritad 1935 av Jacob Gate.

Den byggnad som främst skiljer ut sig från bebyggelsemönstret är den modernistiska kontorsbyggnad i tegel som uppfördes i norr 1960 (Islinge udde 9), ritad av arkitekt Kjell Wretlind. Den samspelar väl med den lågmälda och väl

gestaltade 1920-talsmiljön. Byggnaden har givits en god terränganpassning och det eleganta modernistiska formspråket harmoniserar med de äldre husen.

Islinge udde 9 från 1960.

Sammanfattande värdering

Islinge udde utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Islinge udde har en enhetlig 1920-talsprägel som i stort sett är intakt. Området har huvudsakligen tillkommit under en begränsad tidsperiod. Det är mycket väl gestaltat och anpassat till landskapets förutsättningar. Villabebyggelsen är tidstypiskt utformad. Eftersom framför allt en enda arkitekt varit verksam, Jacob J:son Gate, speglar området dennes variation och formuttryck som arkitekt. I stort sett alla villor är exteriört välbevarade i mer eller mindre autentiskt skick sedan 1920-talet. De enstaka senare tillägg av bebyggelse som gjorts i området har ofta ett stort egenvärde och kontrasterar på ett positivt sätt mot den ursprungliga 1920-talskaraktären. Fyren tillför kulturmiljön betydelsefulla och starkt karaktärsskapande värden. Byggnader, rumsbildande murar och stora karaktärsträd samspelar till en säregen, tydligt avgränsad och spännande bebyggelsemiljö där många kulturvärden samverkar.

Karaktärsdrag

- Mycket god landskapsanpassning till den kuperade kustnära skärgårdsterrängen.
- Tilläggsplats med större brygga.
- Tomternas små båtbyggor.
- Naturpräglade villatomter i klippkustterräng.
- Väl sammanhållen bebyggelse uppförd av arkitekt Jacob Gate, 1920-talsklassicistiskt anslag dominerar samtliga villor.
- Villorna bevarar till stor del ursprunglig exteriör samt byggnadsvolym.
- Den karaktärsfulla Torsviks fyr i vit plåt och fackverk från ca 1920-tal.
- Välbevarad modernistisk kontorsbyggnad, Islinge udde 9, i gult tegel med mycket hög grad av ursprunglighet.

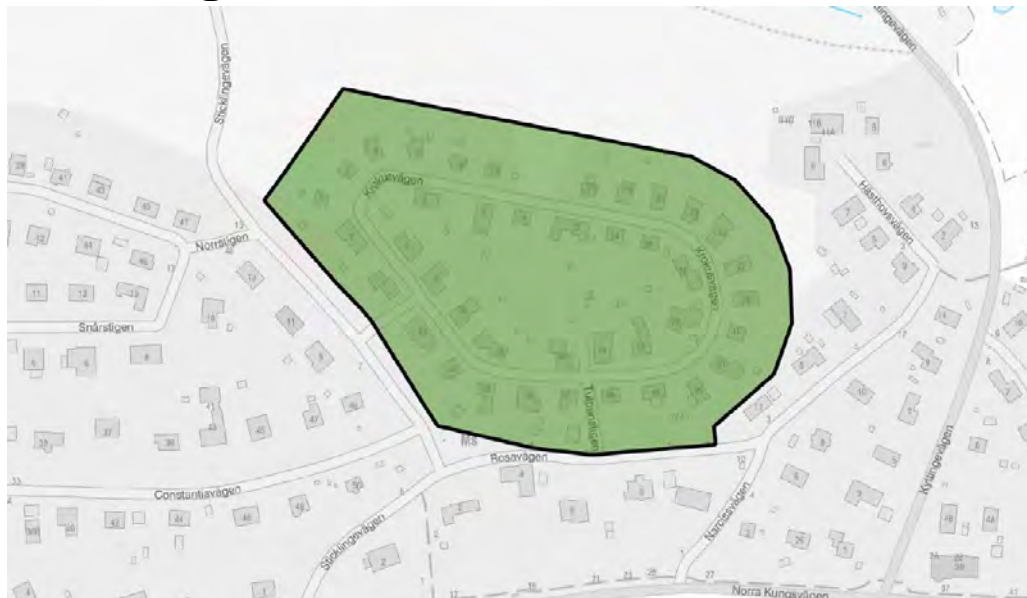
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

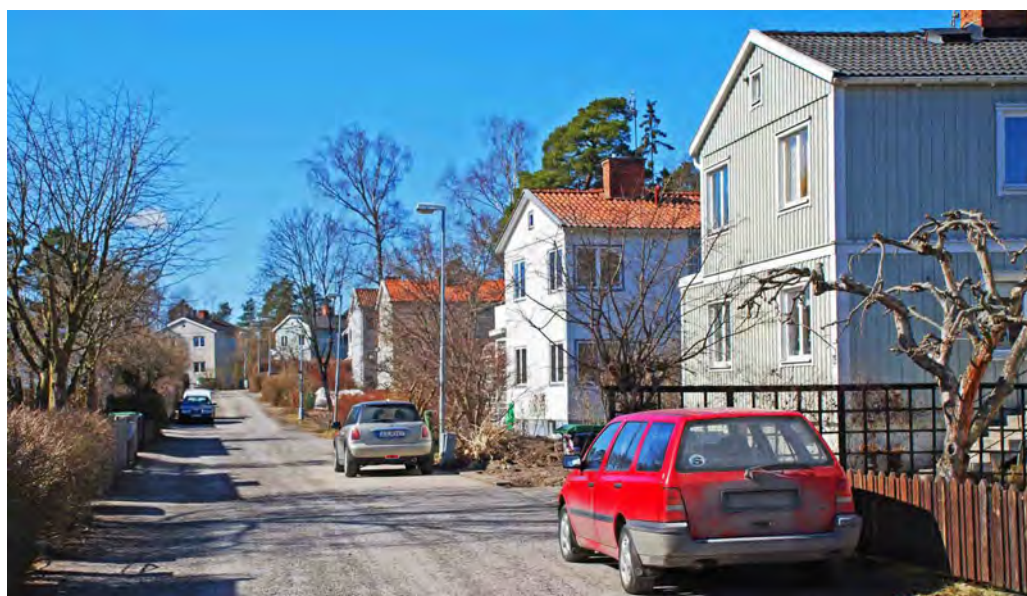
- Befintlig planstruktur från 1920-talet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmateriäl bör värnas.
- Äldre bevarade tomter bör inte styckas av.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Krokusvägen

Bakgrund

Området, som ligger uppe på Islingeplatån, planlades 1937 för 40 friliggande småstugor. God terränganpassning av gator och bebyggelse är karaktäristiskt för planen som hade utarbetats av Lidingös dåvarande byggnadschef, Harald Skårman. Villorna är typhus från HSB:s fabrik i Landsbro, så kallade Borohus. De är trots sina likheter av något varierande utformning. De uppfördes som egna hem med fastighetsägarens egen arbetsinsats vid uppförandet som en del av kontantinsatsen. Åtta av dem är uppförda i två våningar och trettiofyra är enplansvillor.

De åtta tvåvåningsvillorna ligger samlade i norr och blir en hög markör i området.

Beskrivning av området

Området, som omfattar kvarteren Hyacinten, Tulpanen, Krokusen och Snödroppen, ligger på Islingeplatån i nordöstra Islinge. Krokusvägen har dragits i en slinga uppe på krönet. Runt området faller terrängen mer eller mindre brant åt alla väderstreck. Området har på så sätt karaktär av en sluten enklav. När området planlades 1937 omfattade det 40 friliggande små egnahemsvillor placerade på var sida om Krokusvägen.

Villorna ligger med långsidorna mot vägen förutom i kvarteret Hyacinten där villorna vänder ena gaveln utåt. De ligger på ett gemensamt avstånd, indragna från gatan med en liten förgårdsmark mellan fasad och gata. Gaturummet inramas av häckar, låga staket och några låga murar. Vägen är smal utan trottoarer. Villornas placering längs vägen med förgårdsmark och låga avgränsningar tydliggör gaturummet. Området har överlag en intim småstadskaraktär.

Tulpanen 7. Liten egnahemsvilla vars ursprungliga 1930-talsexteriör är väl bibehållen. 1968 gjordes en mindre tillbyggnad med fasad i vit kalksandsten.

Beskrivning av bebyggelsen

Arkitektoniskt är villorna hållna i en enhetlig och måttfull folkhemsfunktionalism. De flacka sadeltaken var ursprungligen alla täckta med lertegel och sprången var måttliga med synliga tassar. Fasaderna var klädda med locklistpanel utan knutbrädor och vanligen målade i ljusa kulörer. En- och tvåluftsfönstren hade smala omfattningar och var placerade i liv med fasaden. Området var på så vis uniformt till sin karaktär, vilket fortfarande sätter prägel. I sen tid har dock flera förändringar skett. Många villor har blivit tillbyggda, många har fått nya fönster och ny typ av taktäckning. Några har blivit tilläggsisolerade och fått nya fasader med mexisten eller ny träpanel. Trots senare förändringar har dock området fortfarande kvar en grundkaraktär i bebyggelsens placering och utformning. De hus som endast genomgått få eller mindre förändringar blir på så vis särskilt viktiga för att områdets 1930-tals-karaktär ska kunna fortbestå.

Snödroppen 8 (Krokusvägen 10) är exempel på den småskaliga egnahemsbebyggelsen längs med Krokusvägen.

Krokusen 8 (Krokusvägen 15) är exempel på den småskaliga egnahemsbebyggelsen längs med Krokusvägen.

Skalan i området är ännu lågmäld och enkel, gaturummet tydligt definierat. Trädgårdarna är fortfarande oftast enkla och passar väl ihop med bebyggelsens anspråkslösa karaktär. Mitt i området, i kvarteren Snödroppen och Tulpanen, finns en torgliknande platsbildning. Vegetationen inom området består främst av högvuxna tallar och lövträd som lönn och ek.

Villorna ligger med långsidorna mot vägen förutom i kvarteret Hyacinten där villorna vänder ena gaveln utåt. Många tomter präglas fortfarande av fruktträd och syrener vilket hör till den småskaliga 1930-talskaraktären.

Sammanfattande värdering

Krokusvägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Krokusvägen är Lidingös främsta exempel på småstugebebyggelse från 1930-talet. Till skillnad från flera andra kommuner i Stockholmsområdet byggdes få egnahemsvillor på Lidingö.

Krokusvägen är ett bra exempel på ett enhetligt planerat och väl sammanhållet område med egnahemsvillor från sent 1930-tal. Byggnadernas ursprungliga uniforma och homogena utformning och placering längs vägen kan fortfarande uppfattas, trots senare förändringar. Bebyggelsen ger en god återspeglning av hur staten eftersträvade att lösa bostadsfrågan för ett bredare befolkningsskikt under mellankrigstidens expansiva stadsutveckling på Lidingö.

Området är uppmärksammat som kulturmiljö i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Den konsekvent genomförda stadsplanen från 1937 med mycket god terränganpassning.
- Det regelbundna bebyggelsemönstret med friliggande villor orienterade mot Krokusvägen. Villornas indragna placering i förhållande till gatuliv, långsida eller gavelfasad mot gatan.
- Lummiga, intima tomter av trädgårds- och naturtomtskaraktär.
- Låga häckar och staket mot gatan.
- Småstugans småskaliga volym, flacka sadeltak, fasader av locklistpanel i ljusa kulörer samt en- och tvåluftsfönster av trä i fasadliv.

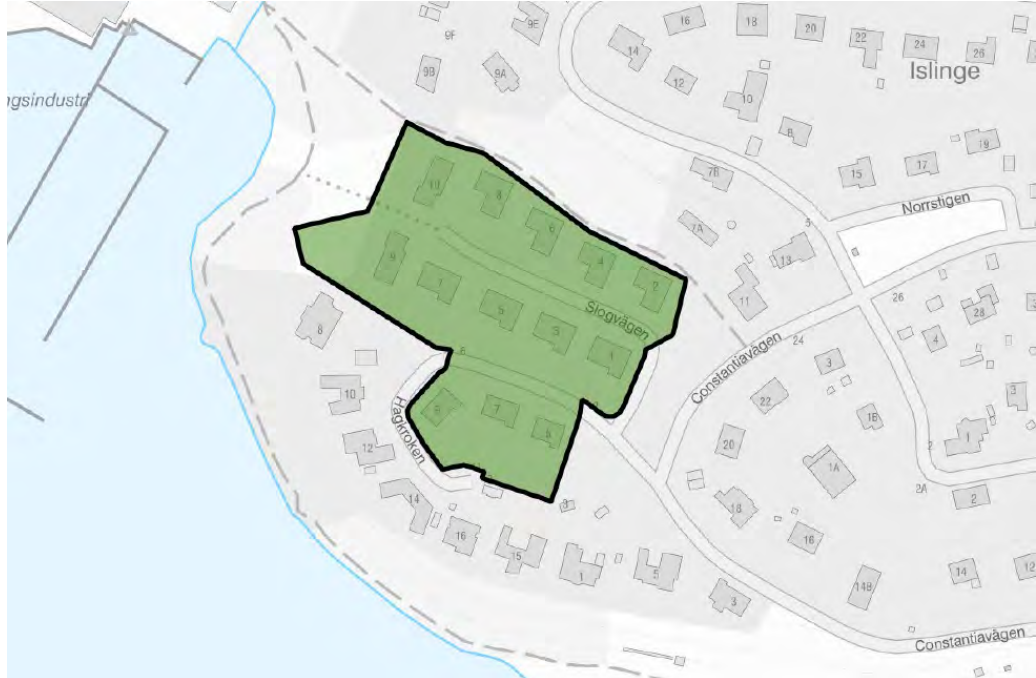
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Bebyggelsen bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmaterial.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Häckar och staket mot gatan bör hållas låga.
- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Islingedalen

Bakgrund

De totalt 13 villorna ritades av Wikforss Arkitektkontor 1976. Denna del av Islingedalen togs i anspråk för villabebyggelse 1976–1978.

Beskrivning av området

I kvarteren Sluttningen, Ängslyckan och en del av kvarteret Constantia uppfördes under sent 1970-tal 13 villor belägna i en dal ner mot Islingeviden. Området är tidstypiskt gestaltat med karaktäristiska villatomter med en i dag uppvuxen växtlighet.

Tio av villorna är grupperade på var sida av Slogvägen i sluttningen ner mot vattnet. Längs gatans norra sida, i kvarteret Sluttningen, ligger fyra vinkelformade enplansvillor med stora valmtak, och en rektangulär villa. På den södra sidan av gatan, i kvarteret Ängslyckan, ligger fyra av villorna i souterräng med breda gavlar mot vägen. Längst ner mot vattnet ligger två tvärställda villor med rektangulär plan och sadeltak. De två villorna sluter området och bildar en port mellan vilken Slogvägen fortsätter genom parken ner mot vattnet.

Beskrivning av bebyggelsen

Villorna i området är alla uppförda med fasad i mörkt rödbrunt tegel, mörkbrun lockpanel och bruna fönstersnickerier samt ett litet burspråk med träbeklädd bröstning. Tidstypiskt är även villornas varierande fönstertyper bland annat med

asymmetrisk vädringsruta. Entréer är elegant utformade i trä med ett stort glasparti under kraftfullt skärmtak.

Tio av villorna är grupperade på var sida av Slogvägen i slutningen ner mot vattnet.

De två rektangulära villorna längst ner vid Slogvägen har suterrängvåningen putsad. Villorna i kvarteret Slutningen har stora utskjutande valmtak och de i Ängslyckan har flacka sadeltak. Taken täcks av mattmörka betongpannor. Villorna omges av tidstypiska villaträdgårdar med häck och lågt trästaket mot gatan.

I kvarteret Constantia, vid Hagkroken i söder, ligger tre villor i något friare gruppering i en brant norrsluttning. Dessa villor liknar mycket de som ligger vid Slogvägen, men skiljer sig något i detaljutformningen. Källarvåningen är putsad, i övrigt är fasaderna klädda med mörkt tegel och mörkbrun lockpanel med bruna fönstersnickerier. Åt entrésidan finns hängande burspråk i trä med pulpettak. Mot gården vetter terrass och balkong med front i trä under tak. Varje villa täcks av ett asymmetriskt sadeltak.

Villorna längs med Hagkroken.

Områdets tidstypiskt utformade villor är alla välbevarade. Formspråk, volymer och material håller samman området till en karaktärsfull och homogen helhet.

På den södra sidan av gatan, i kvarteret Ängslyckan, ligger fyra villor i souterräng med breda gavlar mot vägen.

Sammanfattande värdering

Islingedalen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området representerar ett utvecklingskedje i svensk villabebyggelse under 1970-talet och är homogent utformat. Det är tidstypiskt och genomtänkt gestaltat med mycket höga arkitektoniska och upplevelsemässiga kvaliteter. Villorna är välbevarade i ursprungligt skick sedan sent 1970-tal. Arkitektur, utförande, material och placering i landskapet är av hög kvalitet. Området anknyter till Lidingös kvalitativa villatradition.

Karaktärsdrag

- Mycket god landskapsanpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.
- Områdets enhetliga uniforma utformning med flacka tak, röda tegelfasader samt varierande fönstersättning.
- Villorna och dess omgivande trädgårdar är mycket välbevarade från uppförandetiden.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

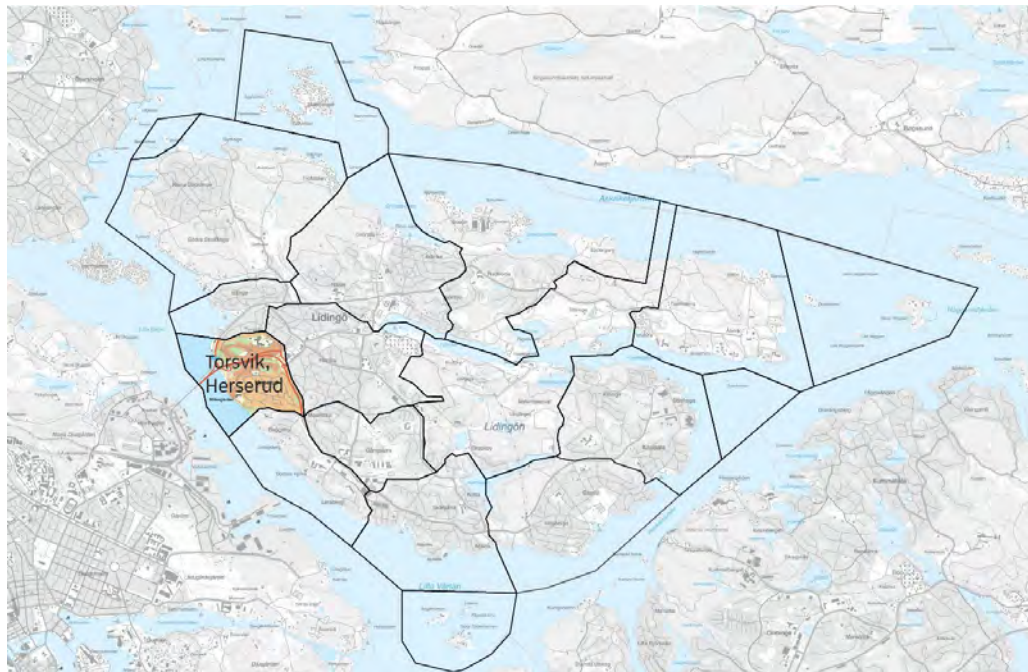
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

Lidingös kulturmiljöprogram – Del 2 Lidingös bebyggelsehistoria och särskilt värdefulla kulturmiljöer

- Områdets enhetliga karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten och villornas volymverkan.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med fasader av rött tegel och flacka tak bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens karaktär bör bevaras, t. ex. tidstypisk växtlighet med barrväxter.
- Ursprungliga stenmurar eller smidesstaket som omgärdar trädgårdarna bör bevaras.

Torsvik och Herserud

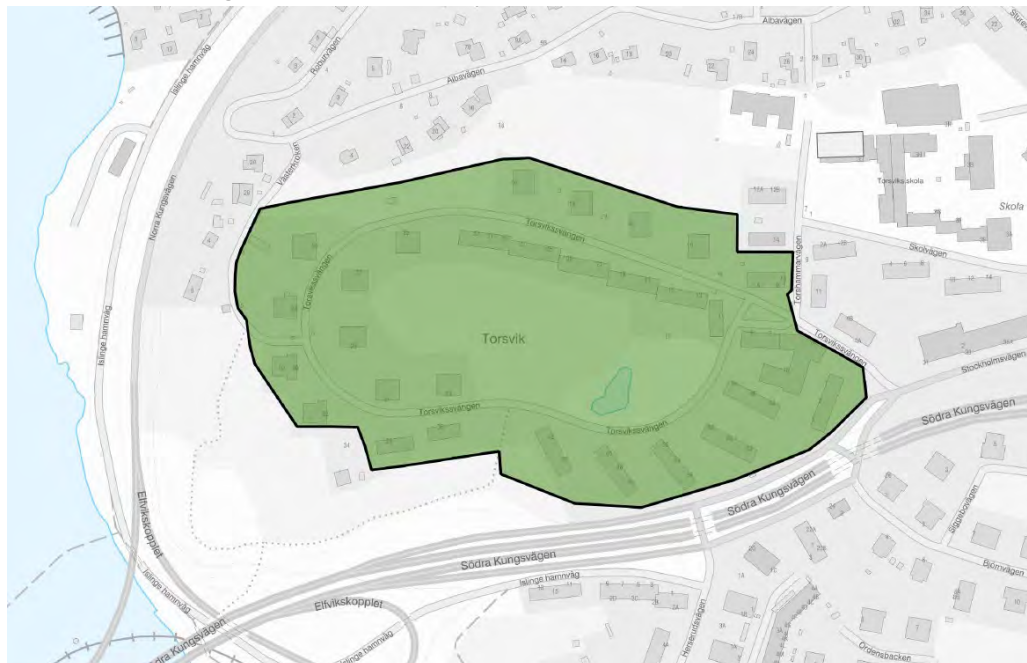
Stadsdelen Herserud och Torsvik

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Herserud och Torsvik

- Torsvikshöjden
- Skolvägen och Stockholmsvägen
- Siggebovägen, Ordensbacken och Björnvägen
- Herseruds villastad

Torsvikshöjden

Bakgrund

Torsvik har medeltida anor som gård och sedermera även som överskeppningsplats och färjeläge mot Ropsten och Stockholm. Ett uppsving kom när Torsvik fick en flottbro mellan åren 1884–1925. Utbyggnaden av ångbåtstrafiken mellan Stockholm och Lidingö på 1860-talet medförde att Torsvik, vid sidan av Sticklinge och Islinge, blev ett omtyckt sommarnöje bland förmögna stockholmare som byggde sommarvillor i branterna. Även Herserudsbranten bebyggdes med flera sommarvillor på 1880-talet. I början av 1900-talet anlades flera småindustrier vid Torsvik samt även egnahem och enklare flerbostadshus.

Lidingö Trafik AB, "Norra banan" och Hjalmar Andersson (Arwin) önskade en broförbindelse Ropsten-Torsvik. Köpingen, samt Gustav Dalén som var initiativtagare till "Södra banan", var emot att bron skulle ägas av ett privat trafikföretag och motverkade detta. Resultatet blev 1925 års bro. Först då kunde båda banorna dras in till Stockholm (Humlegårdssgatan).

Därefter byggdes Gamla Lidingöbron som starkt förändrade Lidingös kontakter med Stockholm. Brobygget 1968–1972, med dess förgrenade stora påfarter, innebar stora förändringar i siluetten mot Lidingö.

I och med nya bron och trafikledsombyggnaden revs all den äldre bebyggelse som låg kring infarten mot Stockholmsvägen. I dag finns endast några enstaka villor kvar i Torsviksbrantens sluttning som en rest av den tidiga Torsviksbebyggelsen. Numera går Norra Kungsvägen samt Islinge hamnväg nedanför branten och norrut upp längs västsidan. Längs Norra Kungsvägen fram till Dalängen gick även norra Lidingöbanan.

På Torsvikshöjden planerades i början av 1940-talet Lidingös första flerbostadsområde. Uppdraget att ta fram stadsplaneförslaget sköttes av arkitektfirma Ancker, Gate & Lindegren i samarbete med arkitekten Göran Sidenbladh. Det första stadsplaneförslaget antogs av stadsfullmäktige 1943. Året därpå, 1944, presenterades den första dispositionsplanen för Lidingö. Planen väckte stor debatt på Lidingö eftersom flera ortsbor ville behålla Lidingö som ett renodlat villasamhälle utan hyreshusområden. 1943 års stadsplan introducerade grannskapsenheten på Lidingö och Torsvikshöjden kom att bli den andra genomförda grannskapsenheten i Sverige, efter engelsk förebild. Det första området låg i Årsta. I grannskapsplanerade områden kombinerades boende och affärer med tillgång till lokal vardaglig service, vissa samhällstjänster samt samlingslokal, biograf m.m. Bostadsområdena skulle på så sätt utveckla ett eget liv och inte endast bli sovstäder till en stadskärna. Det medförde att Torsvikshöjden fick både nationell och internationell uppmärksamhet som ett för sin tid högmodernt planerat och bebyggt område.

Arkitekterna bakom stadsplanen utformade även den stora merparten av bebyggelsen som främst uppfördes mellan 1944 och 1948. Enstaka hus slutfördes först i tidigt 1950-tal men i enlighet med 1940-talets intentioner. För att kunna bygga de 500 lägenheter som planerats valde man att bygga flera höga punkthus.

Punkthusen i kvarteret Torshammaren.

Genom att bygga både höga och lägre hus och ta vara på områdets topografiska förutsättningar genom en god terränganpassning åstadkoms ett luftigt bostadsområde med stora grönytor och ett stort centralt parkområde. Området gavs en hänsynsfull landskapsanpassning och för att värna den karaktäristiska Lidingösiluetten mot vattnet placerades punkthusen längre in på berget.

Arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren de nio höga punkthusen, de låga punkthusen i Torshallen, lamellhuslängan på Torsviggen 2 samt lamellhusen i kvarteren Torselden och Torsdammen. I övrigt verkade här även några andra kända arkitekter. Åke Porne på Torsbranten 1, Bengt Härlin på Torskumlet 5, Gunnar Jacobsson på Torskumlet 4 samt Arkitektur Arkitektkontor AB på Torsviggen 3.

I kvarteret Torshallen högt upp i platåslutningen byggdes putsade låga punkthus 1946, ritade av Ancker, Gate & Lindegren.

Kvarteren Torsdammen och Torselden. Lamellhusen från 1946–1947 är snedställda mot Torsviksvägen vilket bidrar till att ge gaturummet i områdets sydöstra del en speciell karaktär.

Beskrivning av området

Området omfattar Torsvikshöjden med platån och sluttningen kring Torsviksvägen. Stora stöd- och terrassmurar och trappor präglar områdets branter och passager. Skärgårdsterrängens berg i dagen, höga furor och dungar av lövträd karaktäriserar både själva platån och sluttningen. I omgivningarna kring husen har den lite karga terrängen mjukats upp med grönytor och mindre planteringar.

Kvarteren Torsdammen och Torselden. Lamellhusen från 1946–1947 ramar in Torsvikshöjdens flerbostadsområde mot sydost ovanför Torsvikstorg och Södra Kungsvägen.

Ner mot vattnet i väster vetter den nästan helt obebyggda branta Torsviksbranten med nakna klippmassiv och yppig grönska. Längst ut på platåkanten står Carl Milles skulptur "Flöjtspelande ängel". Tre små trävillor från 1900-talets början ligger utanför delmiljön i kvarteret Brofästet och kvarteret Salix.

Torsviksplatåns orörda del med Carl Milles skulptur "Flöjtspelande ängel" ytterst på bergskanten. Till vänster skymtar Foresta på krönet av Herserudsbranten.

Torsvikshöjdens flerbostadsområde byggdes 1944–1948 och gavs en god landskapsanpassning i den bergiga skärgårdsterrängen. Man placerade medvetet de höga punkthusen en bit in på platån för att inte påverka intrycket av Lidingö från sjösidan i alltför hög grad. Karaktäristiskt för området är det luftiga och konsekvent genomförda bebyggelsemönstret med "hus i park", där kombinationen av både höga punkthus och lägre lamellhus skapar större fria grönytor mellan husen i sluttningen. Förhållandet mellan husen och omgivande parklandskap är på så sätt en central del i gestaltningen av området.

Torsborgen 3 och Torsklinten 1.

Bebyggelsen organiserades så att husen grupperades kring Torsvikssvängen, som från Torsplan längre ner i sluttningen löper i en båge upp och runt platån och ner igen. I det obebyggda området mellan husen anlades en central park, där skärgårdsterrängen och det lite karga platålandskapet togs till vara. Parken, med stora karaktärsträd, uppkallades efter trädgårdsarkitekten och författaren Ulla Molin. Skulpturer och en liten damm markerar parkens centrum.

Beskrivning av bebyggelsen

I området blandas variationer av punkthus och lamellhus på ett för tidigt 1940-tal innovativt sätt. De sammanlagt nio fritt placerade tegelklädda punkthusen är grupperade i två klungor på väg upp mot platån (kvarteren Torshammaren, Torsborgen och Torsklinten). Mellan de höga husgrupperna står fyra låga punkthus (kvarteren Torskumlet och Torshallen) jämte två lamellhus (kvarteret Torsbranten) högt upp på platåkanten. En lång huskropp bestående av fem sammanlänkade, saxade smalhus följer gatans norra lopp (kvarteret Torsviggen). Fem fristående lamellhus kantar gatans södra böj högt ovanför Stockholmsvägen. Ett större, tvådelat sjätte hus ligger längre ner i sluttningen (kvarteren Torsdammen och Torselden).

I området blandas variationer av punkthus och lamellhus på ett för tidigt 1940-tal innovativt sätt. Torsviksvängen mellan Torshammarens höga punkthus i rött tegel och Torsviggens putsade saxade låga lamellhus.

Torsplan längre ner i öster är centrum i grannskapsenheten, som inrymt detaljhandel, kontor, restaurang, centraltvättstuga, värmecentral med flera verksamheter. Där når infarten från Stockholmsvägen in i området. Torsplans tidstypiska karaktär av lokal centrumplats från 1940-talet markeras av trevåningslamellhusen i kvarteren Torsviggen, Torshammaren och Torselden. Husen har verksamheter i bottenvåning och vänder huvudfasaden mot Torsplan. De har antingen röd tegelfasad eller spritputsfasad i varmrött. Ursprungliga skyltfönster i ek samt marmorbeklädd sockelvåning och påkostade entréportiker framhäver Torsplans roll som områdets lilla torgbildning.

Torsvikshöjdens höga punkthus har fasad i rött tegel. Övriga lamellhus samt de låga punkthusen sprit-putsades och avfärgades i antingen gråskaliga kulörer eller varma mättade kulörer av gult eller rött. Tidstypiska arkitekturdetaljer är exempelvis breda vitputsade fönsteromfattningar, omsorgsfullt utformade entrépartier i ek och glas samt varierade fönsterformer i tidstypisk fönstersättning. De flacka sadeltaken täcktes från början av tegel. Nästan alla hus har fortfarande ursprungliga fasader och entrépartier i behåll.

De omsorgsfullt utformade entréportikerna med markerade portaler i sten samt dekorativa portar i ek och glas är viktiga karaktärsdrag för området bebyggelse. Torsbranten 2 och Torshammaren 6.

Den ursprungliga färgskalan på Torsvikshöjden består fortfarande, förutom att på en del grå hus så har mer rosa eller gula nyanser tagit över i sen tid. Flera hus har kvar ursprunglig tegeltaktäckning, några har dock fått takteglet ersatt med röda betongpannor. Större förändringar som gjorts är främst de fönsterbyten som skett på senare år, samt att en del hus fått nya typer av balkonger. Någon byggnad har tilläggsisolerats.

Till vänster: Karaktäristiska gångstråk, passager och trappor länkar samman husen i platåslutningen vid Torsbranten 2, Torsborgen och Torsklinten.

Till höger: Torsbranten 2 från 1948–1949 har en mer särpräglad utformning, bl.a. med originella små fönster.

Sammanfattande värdering

Torsvikshöjden utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Torsvikshöjden är en av de första grannskapsenheter som anläggs i Sverige, en högmodern anläggning i det nya demokratiska Sverige som skulle få ta form i efterkrigstidens 1940-tal. Det är Lidingös första moderna flerbostadsområde och utgör en viktig del av stadens bebyggelsehistoriska utveckling. Torsvikshöjden hör till de svenska bostadsområden från folkhemsepoken som kommit att uppmärksammas i nationell planerings- och arkitekturhistoria och även internationellt. Torsvikshöjden har genom sin tidiga tillkomst på 1940-talet även en stadsmässig prägel som i hög grad uttrycker karaktär av en storstadsnära småstad.

Området visar en tydligt avläsbar planläggning med en för 1940-talet karaktäristisk bebyggelse, i huvudsak bestående av höga tegelpunkthus samt spritputsade låga punkthus och smalhus samt ett litet grannskapscentrum. Stor omsorg har ägnats husens placering, exteriörens utformning, gaturummen och grönytorna.

Miljön är uppmärksammad som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Kulturmiljöns bebyggelse är inventerad och registrerad i Bebyggelseregistret, (Raä).

Karaktärsdrag

- Stadsplanemönstret med dess karaktäristiska gatunät och bebyggelsemönster placerat på berget som reser sig högt över vattnet.
- Den goda terränganpassningen till skärgårdslandskapet och rumsligheterna mellan byggnaderna. Det luftiga och konsekvent genomförda bebyggelsemönstret med "hus i park".
- Branternas trappor och gångvägar, stora stödmurar och terrasser i tuktad natursten.
- Ulla Molins park med central damm är kärnan i parkmiljön.
- Naturstenmurar avgränsar punkthusens tomter från den lägre liggande gatan.
- Indragen husplacering i förhållande till gatan (utom vid Torsplan).
- Torsplans centrala lilla platsbildning från 1940-talet med lamellhus i gatuliv med verksamhet i bottenvåning.
- Torselden 8-9, Torshammaren 6 och Torsviggen 3 är karaktärsbyggnader vid Torsplan med bevarad 1940-talskaraktär och representativa entréportiker.
- Punkthus i tre eller sex våningar, lamellhus i tre våningar.
- Fasader i rött tegel eller putsade fasader i mättad färgsättning i varmgult, varmrött eller gulgrått.
- Entréparti med ofta stora portiker i ek och glas, gärna med hög detaljrikedom, såsom portal och inklädd nisch i sten.
- Indragna luftiga och oinglasade balkonger i husliv med fronter och skärmar av trådgaller (endast de höga punkthusen).

- Tidstypisk fönstersättning.
- Flackt sadeltak med taktegel.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintligt stadsplanemönster bör bevaras, bebyggelsens siluettverkan mot Lidingösiluetten och Torsvikstorg bör värnas.
- Området bör fortsatt präglas av "hus i park"-karaktär. Grönytor med gångvägar, trappor och murar bör värnas. Tidstypiska planteringar exempelvis Ulla Molins park, bör bevaras och underhållas då dessa förstärker miljöns kulturhistoriska värde.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ursprungliga fasadmaterial och färgsättning bör vara vägledande vid fasadrenovering.
- Tillägg som påverkar fasadernas uttryck i form av ex. inglasning och skärmtak bör behandlas restriktivt.

Skolvägen och Stockholmsvägen

Bakgrund

1943 års stadsplan ligger till grund för exploateringen av Torsvikshöjden följt av stadsplanen 1944-45 för kvarteren söder om Stockholmsvägen. Kvarteret Stenbrottet ingick i planen och bebyggdes framför allt 1945-1950. Flera arkitekter var verksamma i kvarteret. Exempelvis kan nämnas Lidingös dåvarande stadsarkitekt Einar Rudskog samt HSB:s arkitektkontor. Det yngsta av efterkrigstidens lamellhus, det välbevarade Stenbrottet 1, byggdes först 1956-1958 men anknyter i utformningen till de något äldre husen. Arkitekt till huset är Sven-Axel Birgestad. 1985 uppfördes ett flerbostadshus på Stenbrottet 5.

Området hade dock delvis bebyggt långt före 1940-talet. Torsviks skola inrättades 1906 och har sedan byggts ut kontinuerligt till den stora skolmiljö som finns i dag. De äldsta folkskolehusen har senare blivit om- och tillbyggda i omgångar.

Stockholmsvägen nordväst om Stadshuset nybyggdes på 1930- och 1940-talet till en då modern liten centrumgata i en småstad (kvarteren Närke och Skåne). Här byggdes främst trevåningshus med detaljhandel i bottenvåningen och förrådsbyggnader samt en liten trädgård i tomtens bakre del. Redan 1932-1933 byggde Kooperativa förbundet ett för den tiden modernt flerbostadshus med affärslokaler (Skåne 4), i dag den äldsta centrumbyggnaden på Lidingö utanför Villastaden. 1938 byggdes ett flerbostadshus med affärslokaler i bottenvåningen (Skåne 5). 1947-1948 tillkom ett motsvarande men mer påkostat hus på Skåne 7 och 1952-1955 Närke 2, som också har en 1940-talskaraktär. Väletablerade arkitekter utformade husen såsom Eskil Sundahl, (Skåne 4), Albin Stark (både Skåne 5 och 7) samt lidingöbon Arvid Klosterborg (Närke 2).

I samband med 1945 års nya stadsplan nybyggdes 1945-1953 gatans norra sida (kvarteren Frej, Stormen och Lugnet) med trevånings flerbostadshus med små verksamheter i bottenplan. Stockholmsvägens 1940-talsbebyggelse hör till samma utvecklingsfas som det stora flerbostadsområdet längre upp på Torsvikshöjden.

Även här verkade etablerade arkitekter såsom Einar Rudskog, Albin Stark och Harald André. Det senare delvis förändrade Lugnet 11 ritades av arkitekten Hans-Erland Heineman och fick en mer individuell detaljutformning. Sprängningen för och utvidgningen av Södra Kungsvägen vid 1970-talets början medförde rivningar av äldre bebyggelse bakom kvarteren Närke och Skåne.

Beskrivning av området

Området karaktäriseras dels av Torsviks skolmiljö i kvarteret Skolan med rötter i tidigt 1900-tal, dels av flerbostadsområdet från 1940- och 1950-talet i kvarteret Stenbrottet, mellan Skolvägen och Stockholmsvägen. Torsvikshöjdens äldsta byggnad i dag är Torsviks skola, ursprungligen från 1906, som ligger högt på en bergsklack med berg i dagen ovanför Skolvägen/Torshammarsvägen. Skolmiljön i kvarteret Skolan, Skolan 3, präglas av att den mer eller mindre kontinuerligt byggts om och kompletterats med nybyggnader. Från det äldsta skolhuset löper exempelvis flera successiva tillbyggnader i vinkel. Flera byggnader har uppförts som ramar in skolgården på tre sidor. Väster om denna husgrupp står en åldersmässigt blandad grupp av byggnader.

Området utgörs även av kvarteren Närke och Skåne samt Frej, Stormen och Lugnet vilket motsvarar kvarteren kring Stockholmsvägen mellan Stadshuset i sydost och Vårvägen i nordväst. Området består dels av flerbostadshus med detaljhandel främst från 1930-1940-tal, dels av flerbostadshus från 1940-tal och tidigt 1950-tal. De södra kvarteren (kvarteren Närke och Skåne) byggdes 1932-1952, som en då modern liten centrumgata. Bostad och detaljhandel kombinerades i tidigt modernistiska ljusputsade släta två- och trevåningshus. Detaljhandeln gavs en tydlig exponering i bottenvåningarnas stora skyltfönster som var en del av gaturummet.

Stockholmsvägen har en karaktärsfull finstämd centrumprägel från sent 1930-tal och framför allt från 1940-talet.

Beskrivning av bebyggelsen

Skolvägen

Det äldsta skolhuset är ombyggt 1912 och 1919 och har senare genomgått förändringar men präglas i stort fortfarande av lätt nationalromantik och klassicism. Övriga byggnader ger en provkarta på svensk skolarkitektur från olika tidsepoker, främst 1900-talets senare del. Exempelvis kan nämnas 1950-talsmodernismens centralskola i tegel och puts, låga paviljongbyggnader från 1950–1970-tal, 1960- och 1970-talsmodernism samt postmodernistiska längor och mindre byggnader från 1980–1990-tal etc.

Torsviks skola. Den äldsta byggnadsdelen är från 1906.

Skolvägen har en fint sammansatt gatubild präglad dels av skolmiljön med de många byggnaderna uppe på höjden, dels av flerbostadsområdet. Stora stödmurar och trappor i sten bär av höjdskillnaderna från skolan ner mot Skolvägen. De tidstypiska lamellhusen med omgivande parkprägel kantar gatans andra sida, även där med inslag av terrassmurar.

Kvarteret Stenbrottet, mellan Skolvägen, Torshammarsvägen, Stockholmsvägen och Vårvägen, ingår i likhet med övriga Torsvikshöjden i 1945 års plan som ger hela det stora flerbostadsområdet dess starka prägel av efterkrigstid. Gator i mjuka böjar, en varsam terränganpassning, lamellhus med karaktär av hus i park men med en gatubunden indragen placering. Stenbrottet skiljer sig delvis från grannkvarteren, vid Stockholmsvägen öster om Vårvägen, genom att lamellhusen här är större och mer högresta, fyra våningar höga. De hör tids- och karaktärsmissigt mer samman med 1940-talsmiljön uppe på Torsvikshöjden.

Denna del av Torsvikshöjden karaktäriseras dels av Torsviks skolmiljö i kvarteret Skolan med rötter i tidigt 1900-tal, dels av flerbostadsområdet från 1940–1950-talet i kvarteret Stenbrottet.

Tidstypiska ursprungliga karaktärsdrag är 1940- och 1950-talets ljusa eller mättade färger i gulbeige eller ockragult på putsfasaderna, slätputsade fönsteromfattningar, en-, två- och treluftsfönster, balkongfronter i finkorrugerad plåt, franska balkonger med tunna smidesräcken samt entrépartier med glasade ekdörrar och portaler i sten. Förändringar som gjorts i senare tid gäller främst att fönster, entrépartier och i viss mån balkonger har bytts ut, i något fall finns även en ny typ av fasadputs. Övriga hus har ursprunglig fasad i några fall med originalputsen kvar. De valmade eller flacka sadeltakens taktegel har dock i flertalet fall ersatts med röda betongpannor på senare år. Endast något hus har blivit mer förändrat genom tilläggsisolering av fasad.

I dag är Stenbrottet 1 från 1956–1958 det enda flerbostadshus kring Skolvägen som bevarar en i stort sett ursprunglig exteriör. Huset har tidstypiska karaktärsdrag som blekgul lätt riven originalputs, gavelfasadens snedställda burspråk i ljusgrått, mörkgrå slät sockel, profilerad takfot, varierad fönstersättning, entréparti i ek och glas med skifferportal samt gröna balkongfronter och garagedörrar i original.

Stenbrottet 5 anknyter i placering, volym och takform till de äldre flerbostadshusen men är i övrigt nybyggt 1985 med fasad i rött tegel. Mot gatan vetter gröna förgårdar. Parkkaraktären kring husen framhävs av gräsmattor, inslag av berg i dagen och gott om uppvuxna höga lövträd, ibland enstaka höga furor.

Flerbostadshusen i kvarteret Stenbrottet ligger indragna från gatan, en form av ”hus i park”, med gröna förgårdar mellan hus och gata. Putsfasader är utförda i ljus eller mättad färgsättning i grått, blekgult eller ockragult.

Stockholmsvägen

Stockholmsvägens äldsta centrumbyggnad i dag, Skåne 4, är ett flerbostadshus i två våningar i souterräng med affärslokaler i bottenvåningen. Det var KF, Kooperativa förbundet, som lät uppföra huset som bostad och lokaler för Konsum 1932–33 efter ritningar av Eskil Sundahl. Huset har vit slätputsad fasad under flackt sadeltak och en överhuvudtaget stramt utformad exteriör. Huset är renoverat och har genomgått förändringar. De stora lätt utskjutande skyltfönstren i gatufasaden har delvis fått ny inramning i senare tid. Garage är vidbyggt mot ena kortsidan/baksidan.

Det mycket ursprungliga Närke 2 har ett mycket högt kulturhistoriskt värde som denna del av Stockholmsvägens främsta äldre centrumbyggnad i dag. Det byggdes 1952–1955 med ljusbeige putsfasad, tidstypisk fönsterutformning och en ståtlig utformning av bottenvåningen. Skyltfönster och butiksentréer gavs en exklusiv och mycket modern inramning i ek, i form av karosseripanel och glasade ekdörrar samt stentrappor. Även en bevarad neonskylt i blått för ”Lidingö Kem. Tvätt” framhäver den sena 1940-talskaraktären ytterligare. Bostadsentréerna har också en påkostad utformning i ek och spetsbågigt glas med eleganta handledare och portal i stenskivor.

Närke 2.

En annan av Lidingös äldsta centrumbyggnader i dag är Skåne 5 som byggdes 1938–1939 vid Stockholmsvägen. Stockholmsarkitekten Albin Stark ritade detta flerbostadshus, ursprungligen i två våningar med affärslokaler i bottenvåningen. Exteriören har fortfarande i mångt och mycket en ursprunglig karaktär, trots vissa senare förändringar. Skåne 5 har klara drag av 1930-talsfunkis med bland annat fasad i ljus slätputs och stora långt ut placerade fönstergrupper som ”glasade hörn”. Små rundfönster är klassicistiska detaljer. Bostadsentrén i glas och ek är ursprunglig.

Skåne 5.

Albin Stark ritade även Skåne 7, ett flerbostadshus i tre våningar med affärslokaler i bottenvåningen 1948–49. Det har också en ljus putsfasad och en markerad entréfasad mot gården. Huset har tydlig prägel av 1940-talets typiska fasadutformning. Bostadsentrén i glas och ek är ursprunglig.

I samband med 1944–45 års stadsplan bebyggdes 1945–1953 gatans norra sida (kvarteren Frej, Stormen, Lugnet) med trevånings flerbostadshus med små

verksamheter i bottenplan. Kvarteren här utformades i samma skede som övriga Torsvikshöjdens 1940-talsbebyggelse. De präglas av samma omsorgsfullhet både vad gäller områdesplaneringen som helhet och detaljutformningen av bebyggelsen. Lidingös dåvarande stadsarkitekt Einar Rudskog utformade flera av husen.

Det luftiga bebyggelsemönstret med karaktär av ”hus i park” ger gröna gårdar samt en god terränganpassning i de backiga kvarteren. Högvuxna lövträd ger karaktär åt gårdsinteriorer och ramar in gatubilden mot sidogatorna som här vid Stormen 4.

Lamellhusen har en indragen husplacering med långsidan vänd mot gatan. Detta skapar en inre luftighet, såväl med gröna gårdar som en god terränganpassning i de backiga kvarteren. Högvuxna lövträd här och var ramar in gatubilden mot sidogatorna. Mot Stockholmsvägen är husen mer indragna i kvarteret. De gröna förgårdar som därmed bildas framför husen, delvis med inslag av lövträd och tall, ger karaktär åt gatuvyn.

De gröna förgårdarna, delvis med inslag av bergsknallar, lövträd och tall, ger stor karaktär åt gatubilden.

Tidstypiska karaktärsdrag för tiden runt 1945–1955 är omsorgen om både helhet och detaljer. De välbevarade exteriörerna från denna tid karaktäriseras bland annat av putsade trevåningshus med ofta en riven puts i original med mättad färgsättning i varmgult eller varmrött. Några har kontrasterande sockelvåning i ljust grått i gatufasad. Samtliga har ursprungliga karaktäristiska entrépartier med portar i ek och glas samt i regel en omslutande portal i sten. Flera hus bevarar balkongfronter i finkorrugerad plåt. Fasad i gulaktig kulör och balkongfronter i grönt eller ljusgrått är en vanlig kombination. Samma gäller fasad i varmrött och balkongfronter i ljusgrått eller gråvitt. Inslag finns även av franska balkonger och små gavelburspråk i vit puts med tidstypiskt tunna svarta smidesräcken.

Husen har en karaktäristisk fönstersättning med en-, två- och treluftsfönster. Nästan alla har dock i dag fått sentida typ av fönster. Några har även fått nya typer av balkonger samt att små soprum byggts i anslutning till entrén. Sadeltakens tegel har ersatts med röda betongpannor på flera av husen.

Sammanfattande värdering

Skolvägen och Stockholmsvägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Kulturmiljön inrymmer dels Torsviks skolmiljö med rötter i Lidingös tidiga stadsutveckling under 1900-talet och en karaktäristisk flerbostadsmiljö från efterkrigstidens 1940-tal. Miljön längs Skolvägen är en viktig del av helhetsmiljön i 1945 års stadsplan som sätter stark prägel på centrala Lidingö. Större delen av kvarteret Stenbrottet är i stora drag fortfarande ett tidstypiskt kvalitativt utformat flerbostadskvarter från folkhemsepoken. Fortfarande finns i stora drag en ursprunglig karaktär.

Stockholmsvägens ovanligt välbevarade småskaliga helhet av 1940-talets ”storgata” i småstad är i dag en av centrums största kulturmiljökvantiteter. Denna del av Stockholmsvägen är i dag den enda återstoden av den centrummiljö som präglade Lidingö under 1930–1950-talen. I och med att bebyggelsen i kvarteren Skåne och Närke (1932–1952) fortfarande finns i behåll bevarar denna del av Stockholmsvägen en karaktärsfull finstämd centrumprägel från sent 1930-tal och framför allt från 1940-talet. Detta i bästa samklang med den i stort sett samtida folkhemsbebyggelsen (1945–1953) i Frej, Stormen och Lugnet i norr.

Miljön är uppmärksammas som del av större kulturmiljö i ”Lidingö – Kulturhistoriska miljöer” (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

Skolvägen

- Skolvägens väl sammanhållna gatumiljö präglad av dels Torsviks skolmiljö från 1900-talets början och nutid, dels flerbostadshusen från 1940–1950-tal.
- Stadsplanen med god terränganpassning till det kuperade skärgårdslandskapet.

- Det luftiga bebyggelsemönstret i flerbostadsområdet med friliggande flerbostadshus.
- Flerbostadshusen är i regel lätt indragna från gatan, en form av "hus i park" med gröna förgårdar mellan hus och gata. Flerbostadshusen ligger antingen med långsidan mot gatan eller med snedställd placering i relation till gatan.
- Inslag av terrassmurar, inslag av berghällar i dagen. Stora uppvuxna lövträd mot gata och in på gårdar.
- Flerbostadshusens enhetliga skala, volymer (tre-fyra våningar med källare) och exteriöra utformning från 1945–1955. Flackt eller valmat sadeltak.
- Putsfasader med ljus eller mättad färgsättning i grått, blekgult, ockragult, brandgult.

Torsviksskolan

- Torsviks skolmiljö med successivt utbyggd bebyggelse från olika tider under 1900-talet.
- Skolmiljöns friare husplacering med byggnader grupperade kring det äldsta skolhuset som central byggnad samlat på åschrön och sluttning.
- De äldsta skolhusens stora betydelse i skolmiljön på grund av deras ålder samt ursprungliga karaktär och utformning. Skolbyggnadernas varierande utformning knuten till den tidsepok då skolbyggnaden uppförts.
- Stentrappor samt stora terrassmurar i rustik huggen sten kring skolan ner mot Skolvägen.

Stockholmsvägen

- Stockholmsvägens väl sammanhållna småskaliga centrumgatumiljö med den genuina karaktären av 1940-talets "storgata" i småstad. Kvarteren söder om Stockholmsvägen består av 1930-40-tals bebyggelse med gatubunden husplacering med långsidan mot gatan, flerbostadshus med butikslokaler i bottenvåning.
- Enhetlig skala, trevåningshus med flacka sadeltak. Fasader av ljus färgsättning i benvitt, beigegult eller ljusbeige.
- Tidstypisk neonskylt till "Lidingö Kem. Tvätt", Närke 2.
- Kvarteren norr om Stockholmsvägen karaktäriseras av 1945 års stadsplan med gatunätet och det luftiga bebyggelsemönstret med "hus i park". Mycket god landskapsanpassning till skärgårdsterrängen.
- Flerbostadshus i tre våningar med verksamhetslokaler i bottenvåning, gröna förgårdar med inslag av lövträd och tall mot Stockholmsvägen.
- Putsade fasader med mättad färgsättning i varmgult eller varmrött. Några har kontrasterande ljusgrå rusticerad som sockelvåning i gatufasad. Flacka sadeltak som har eller har haft tegeltäckning.

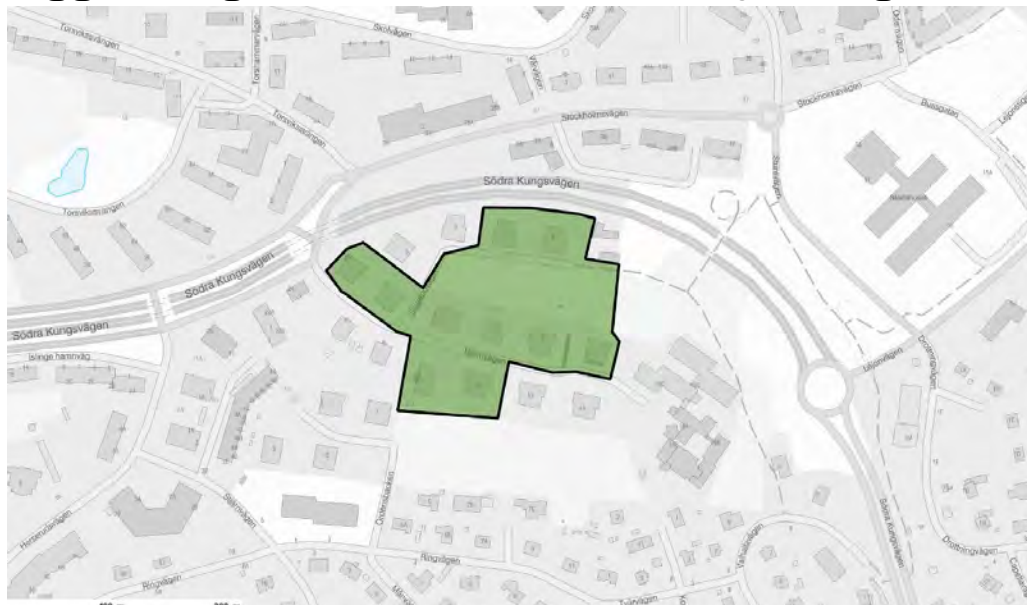
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintligt stadsplanemönster från 1945 med folkhemsbebyggelse i form av flerbostadshus samt skola och affärshus bör bevaras.
- Området bör fortsatt präglas av grönytor mellan bebyggelsen
- Stora uppväxta träd, terrassmurar och grönytor bör underhållas då de bidrar till områdets karaktär.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och hand renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ursprungliga fasadmaterial och färgsättning bör vara vägledande vid fasadrenovering.
- Tillägg som påverkar fasadernas uttryck i form av ex. inglasning och skärmtak bör behandlas restriktivt.

Siggebovägen, Ordensbacken och Björnvägen

Bakgrund

Planen utformades av arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren samt arkitekten Göran Sidenbladh (1912–1997). Området bebyggdes huvudsakligen 1945–1948 som två småskaliga flerbostadsområden i anslutning till parkmark. Genomgående dominerar kvarteren av punkthus i tre-fyra våningar. Flera för den tiden välkända arkitekter var engagerade i att verkställa 1945 års stadsplan. I kvarteren Halland och Småland och troligen även i kvarteret Västergötland verkade Åke Porne (1905–2007). Vid Ordensbacken var främst Harald André verksam. I Varend verkade både Porne och André. Småland 1 liknar 1940-talshusen men tillkom först 1961–1964, ritat av Sixten Magnusson. År 2000 uppfördes två mindre flerbostadshus på Östergötland 2 bakom Torsvikstorg.

Två av områdets bostadshus vid Björnvägen uppfördes redan 1913 och har karaktär av små flerbostadshus i fyra våningar. Särskilt Västergötland 1 har en utformning som knyter an till de flerbostadshus som byggdes vid ungefär samma tid i Torsviks backen vid gamla bron.

Beskrivning av området

Området ligger uppe på en sluttning och krönet av en bergsklack närmast öster om Torsvikstorg. Området inramas mer eller mindre på tre sidor av den djupt nersprängda Södra Kungsvägen som löper i en båge. Från Torsvikstorg vetter en gångpassage mot kvarteret Varend, i anslutning till bron över Södra Kungsvägen. Trappor och stora stödmurar av sten leder från passagen upp mot kvarteret. Trappa och stödmur markerar även passagen mellan Ordensbacken och den högre belägna Björnvägen. Murar och klippväggar kännetecknar ravinen mot Södra Kungsvägen.

Siggeboparken mellan Björnvägen och Siggebovägen karaktäriseras bland annat av höga furor och lövträd. Mellan Ordensbacken, Björnvägen, Siggebogården och Herseruds villastad i söder ligger ett obebyggt grönområde med skogsdungar på bergsplatån.

Björnvägen präglas dels av de högre gavelställda punkthusen från 1910- och 1940-talet i kvarteret Västergötland, dels av de ofta något mindre punkthusen från 1910- och 1940-tal i kvarteret Småland. Stora terrassmurar i huggen sten samt högvuxna furor ger också stark karaktär åt gaturummet.

Beskrivning av bebyggelsen

Området präglas tydligt av 1945 års stadsplan. Den kännetecknas av friliggande mindre flerbostadshus med indragen husplacering med karaktär av hus i park. Här byggdes låga punkthus i tre-fyra våningar, utformningen varierar efter vilka arkitekter som anlätades.

Vid Björnvägen och Siggebovägen dominerar fyrvånings punkthus i kvarteren Öland, Småland, Halland och Varend. Åke Porne har utformat åtskilliga av husen, exempelvis de tvådelade punkthusen i kvarteret Halland. De husen har asymmetriska sadeltak samt elegant utformade indragna entréer i glas och ek bakom pelare. Troligen är Porne upphovsman även till samtliga tre stora punkthus från 1940-talet i kvarteret Västergötland vid Björnvägen. Utmärkande är att de har gavelfasaden som huvudfasad och en rikt artikulerad fönstersättning under flackt sadeltak. Av dessa har Västergötland 2 den mest ursprungliga karaktären i dag.

Många hus i området har ljusa släta putsfasader samt ursprungliga entréer i ek/glas med stenportal. Västergötland 2 från 1944 är, trots vissa senare förändringar, ett fint exempel på Björnvägens punkthus med gavelställd huvudfasad och karaktäristiska varierade fönsterformer.

Fortfarande finns flera inslag av ursprungliga 1940-talsdrag i området såsom varmvit eller varmröd putsfasad, entréer i glas och ek med stenportal, balkongfronter i finkorrugerad plåt samt två- och treluftsfönster. Smidesfronter till balkonger och franska fönster förekommer liksom tidstypiska småfönster. Ursprungligt taktegel har dock senare ofta ersatts med röda betongpannor. Det mest ursprungliga av husen är troligen Öland 2. Även Halland 1, Västergötland 2 och Östergötland 4 är i stort väl bibehållna. Samtliga dessa är viktiga för kulturmiljöns goda 1940-talskaraktär.

Siggebovägen kännetecknas av de lite lägre punkthusen som i kvarteret Halland har mer av 1940-talskaraktären i behåll än i kvarteret Varend. Den lilla parken med de många höga furorna förstärker också området 1940-talskaraktär. I förgrunden till höger Halland 1 från 1946–1948.

De flesta andra hus har genomgått vissa förändringar, främst att taktäckning, fönster och balkongfronter bytts ut mot nya typer och material. Ibland har putsfasaden renoverats med ny typ av puts i stället för traditionell slät- eller spritputs.

1940-talshusens bebyggelsemönster och volym ansluter väl till de två högresta flerbostadshusen från 1913, Småland 2 och Västergötland 1, vid Björnvägen. Båda husen har genomgått vissa förändringar i sen tid, exempelvis avseende fönster. De bevarar dock sina ljusa putsfasader, ursprungliga entréer med portaler och portar och sparsmakat enkla detaljutformning. Särskilt Västergötland 1 har fortfarande en karaktärsfull utformning från 1910-talet i behåll.

Västergötland 1 är ett av Lidingös äldsta kvarvarande flerbostadshus, uppfört 1913. 1910-talskaraktären är väl bibehållen och huset är mot den bakgrunden av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Småland 2.

Sammanfattande värdering

Ett karaktäristiskt utformat flerbostadsområde från Lidingös expansion under efterkrigstidens 1940–1950-tal. Det har även i någon mån koppling till 1910-talets stadsutveckling och hustyper som då förekom. Området präglas i övrigt helt av 1945 års stadsplan. Dess terränganpassning samt bebyggelsemönster, hustyper, volym och utformning är typiska för den tidsepoken. Här finns även en viss variation av punkthustyper och detaljutformning, troligen för att flera väletablerade arkitekter är upphovsmän till husen.

Området har i stort 1940-talskaraktären i behåll även om flera hus genomgått förändringar avseende t.ex. ny typ av fönster och balkongfronter. Den karaktäristiska 1940-talsbebyggelsen återspeglar tidstypiska strömningar i samhällsutveckling, planering och bebyggelseutformning. Förankringen i 1945 års stadsplan är av stadshistoriskt intresse.

Karaktärsdrag

- 1945 års stadsplan med gatunät och det luftiga bebyggelsemönstret med friliggande mindre flerbostadshus med gatubunden men indragen husplacering.
- Byggnaderna från 1910 är placerade med gaveln ut mot gatan, ljusa putsade fasader med enkel och sparsmakad dekoration.
- Flerbostadsmiljö med stark sen 1940-talsprägel samt enstaka inslag av 1910-tal. Låga punkthus, tre våningar vid Ordensbacken, fyra våningar i övrigt, med karaktär av ”hus i park”.
- Siggeboparkens obebyggda grönområde med furor och lövträd.
- Kvarteret Värends trappor och stora stödmurar av sten mot passagen till Torsvikstorg.
- Stentrappor och mur mellan Ordensbacken och Björnvägen.
- Flerbostadshusen från 1940-talet har slätputsade fasader i varmvit eller rött, balkongfronter i finkorrugerad plåt eller smidesräcke,
- Valmade eller flacka sadeltak, med rött tegel.

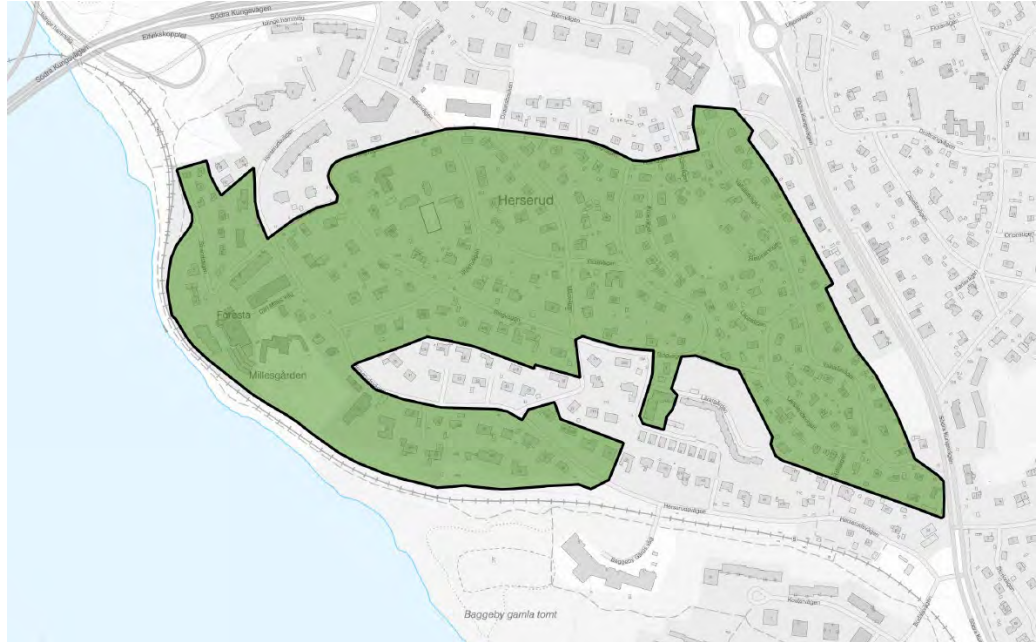
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintligt stadsplanemönster från 1945 med friliggande flerbostadshus bör bevaras.
- Området bör fortsatt präglas av ”hus i park”-karaktär.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ursprungliga fasadmaterial och färgsättning bör vara vägledande vid fasadrenovering.
- Tillägg som påverkar fasadernas uttryck i form av ex. inglasning och skärmtak bör behandlas restriktivt.

Herseruds villastad

Bakgrund

När Herseruds Villastad AB bildats 1907 blandades de befintliga sommarvillorna med stora permanenta villor uppförda enligt en strukturerad stadsplan. Målgruppen var i stort densamma som för sommarvillorna, ett förmöget övre borgerskap med inslag av välsituerade intellektuella. I det första skedet uppfördes villastadens två monumentala anläggningar som ligger sida vid sida på bergskrönet. Det är dels Villa Foresta från 1908–1910, dels Millesgården, skulptören Carl Milles och hans hustru Olga Milles hem och ateljé från 1908. Båda anläggningarna har senare vuxit ut och kompletterats. Denna del av Herseruds villastad bebyggdes i övrigt främst ca 1910–1915. Enstaka avstyckningar och kompletteringar med villor gjordes på 1930- och 1940-talet.

Till skillnad från den mer homogena del av villastaden som ligger norr om Herserudsvägen har Herserudsbranten med åren fått en mer sammansatt karaktär. Flera inslag av mer exklusiv modernistisk bebyggelse har tillkommit i sjösluttningen alltsedan 1900-talets mitt. Exempelvis Forestas stora annexbyggnad i funkis, kollektivhuset vid Foresta 1956–1957, modernistiska villor som Värmland 8 från 1960, samt parhus och villor från 1977–1978 nere på strandbrinken i kvarteret Värmland. Under sent 1900-tal och nu på 2000-talet har en del förändringar gjorts med ombyggnader eller rivning/nybyggnad av äldre villabebyggelse. På 1990-talet tillkom även en grupp med terrasshus nedanför Foresta.

Efter att Herseruds AB bildats 1907 upprättades 1908 en tomtdelningskarta, där gatunät och kvarter anpassades efter den småkuperade terrängen. Liksom i Hersby stod villabolaget för en hög servicegrad vad gällde att dra fram ledningar för vatten

och avlopp, erbjuda allmän gatubelysning och anlägga gator. 1908 trycktes en reklambroschyr där tre olika mönsterritningar presenterades med Jacob J:son Gate som arkitekt. Bolaget såg gärna att tomtköparna byggde villor för två familjer. Bygget kunde på så vis finansieras genom att tomtägaren själv bodde i den ena lägenheten och fick en inkomst av att hyra ut den andra.

Under efterkrigstiden tog planerna form för den sydligaste delen av Herseruds villastad, öster om Millesgården. Intentioner fanns att utforma villabebyggelsen längs denna del av Herserudsvägen med inspiration från engelska trädgårdsstäder med villor i rött tegel. Området bebyggdes främst på 1950-talet. En av de arkitekter som anlätades flitigt var Arvid Klosterborg, som satt prägeln på flera villor. Bland andra verksamma arkitekter märks Arthur Bleke och Gustaf Lettström. På senare år har flera villor genomgått en del förändringar exteriört i samband med renoveringar. Inom den aktuella kulturmiljön, som utgör en mindre del av det större villaområdet, har flertalet villor behållit en ursprunglig karaktär.

Villastaden byggdes ut snabbt och inriktades mot invånare från ett välbärgat övre samhällsskikt. Detta kom särskilt att prägla villastadens västra och mellersta delar. Bland de först exploaterade kvarteren var Jämtland och Medelpad som hör till kärnmiljöerna i den mer välsituerade delen av Herseruds villastad. Tomterna är stora och här dominerar stora byggnadsvolymer som i hög grad präglas av de många stilströmningar som dominerade villaarkitekturen på 1910- och 1920-talet.

Månvägen i kvarteret Jämtland är en av Herseruds villastads äldre gatumiljöer med prägeln av 1900-1910-tal. På bilden Jämtland 3 uppförd omkring 1914, arkitekt okänd.

Kvarteret Dalarne exploaterades främst under denna tid. Den del av kvarteret Västmanland som ligger längs Ringvägen bebyggdes ungefär samtidigt. Kvarter som bebyggdes tidigt var även Hälsingland och Uppland i nordväst. Exempelvis byggdes Hälsingland 1 redan mellan 1903 och 1908. Till stor del är den äldre

villastadskaraktern bevarad i de två kvarteren, men vissa förändringar har skett i sen tid.

Vid Ringvägens östra slinga och österut blev villabebyggelsen däremot efterhand mer småskalig och mindre påkostad. De östra kvarteren byggdes ut främst på 1920- och 1930-talen. Denna del av Herseruds villastad påminner mer om den enklare utformade villabebyggelse som omger Valhallavägen längre österut.

Eftersom flertalet ursprungsritningar från Herseruds villastad inte bevarats är flertalet arkitekter inte kända. Bland det fåtal som är kända märks främst Jacob J. Gate på 1910-1930-talet, Arvid Klosterborg på 1920-talet och Einar Rudskog på 1930-talet.

I villastadens äldre del byggdes ett begränsat antal villor mellan 1935 och 1960. I kvarteret Dalarne uppfördes tre mindre villor i tegel i början av 1960-talet. Därefter har ett fåtal villor tillkommit i området, förtätningarna är fortfarande relativt få och begränsade. I samband med generationsskiften och ägarbyten har villor renoverats och ibland blivit om- och tillbyggda. Ursprungskaraktären består dock fortfarande i de flesta fall.

Beskrivning av området

Den äldre villastaden

Villastaden i Herserud vilar på Herserudsbranten mot lilla Värtan och har en särställning på Lidingö då det utgör blickfånget från påfarten till ön. De främsta landmärkena är Villa Foresta (Södermanland 38) som tillsammans med den intilliggande Millesgården (Södermanland 5 och 47) kröner Herserudsbranten ovanför Lilla Värtan. En mäktig enhet skapas av de två nationalromantiskt präglade byggnadsverken från 1908. Forestas kombination av tysk riddarborg och kontinental tornkrönt villa har en monumental storslagenhet som inte många andra byggnadsverk på Lidingö kan uppvisa trots att om- och tillbyggnader har gjorts vid flera tillfällen sedan byggnaden blev hotell 1929. På 1990-talet uppfördes terrasshus längre ner i branten som numera skymmer nederdelen av Foresta.

Villa Foresta dominerar siktlinjen från Stockholm invid Ropsten. Strax intill ligger Millesgårdens anläggning.

Ernst Stenhammar (1859–1927) och Edvard Bernhard (1874–1954) var arkitekter till Villa Foresta uppförd 1908–1910 för hotellentreprenören Wilhelmina Skogh (1850–1926). Hon var en av sin tids ledande affärskvinnor i Norden och byggde till stora delar upp verksamheten på Grand Hôtel i Stockholm. Inspiration till sitt hem på Lidingö hittade Wilhelmina Skogh på sina affärsresor till kontinenten och lät därför Foresta utformas som en sluten borganläggning, en kontinental riddarborg murad i natursten och med rundtorn i hörnen. Överst placerades en stor gulputsad villa med mäktigt torn, utformad med drag av tysk nationalromantik och jugend. Murverk med smala portar, stentrappor och prång ger stark karaktär åt den ”borgklippa” som Foresta står på. Foresta har under årens lopp byggts ut i etapper, inte minst efter att det blev hotell 1929, då bland annat den glasade terrasspåbyggnaden tillkom. Mycket karaktärsfull är även den stora gulputsade funktionalistiska annexbyggnaden med 1930-talskaraktär. Foresta har en mångfasetterad kulturhistorisk betydelse och är ett av såväl Lidingös som Lilla Värtans mest välkända och karaktärsfulla landmärken. Detta är en av Lidingös stadshistoriska märkesbyggnader.

Villa Foresta, den största villan i Herserud, som numera är en hotellanläggning.

Lidingös kulturmiljöprogram – Del 2 Lidingös bebyggelsehistoria och särskilt värdefulla kulturmiljöer

Millesgårdens slutna borgliknande arkitektur ramar in Carl (1875–1955) och Olga (1874–1967) Milles hem, ateljé och skulpturpark, sedan 1938 tillgängligt för allmänheten. På krönet till Herserudsbranten, intill det blivande Foresta, lät konstnärsparet uppföra bostad och två ateljéer som båda bär deras personliga prägel och påverkan av den tidens stilströmningar. Arkitekt var Karl M. Bengtsson medan senare om- och tillbyggnader utformades av Carl Milles bror, arkitekt Evert Milles. Carl Milles gärning som en av Sveriges största och mest etablerade skulptörer under 1900-talet sätter stark prägel på Millesgården. Det L-formade huset karaktäriseras bland annat av en pelarburen loggia, ljus slät putsfasad, stora rundbågefönster, mörkbruna panelade gavelfält, höga tegeltak och ett centralt placerat utsiktstorn. Evert Milles utformade parkanläggningen på 1920-talet. 1951 lät Carl Milles bygga den lilla villan Annes hus efter ritningar av Evert Milles och med inredning av Estrid Ericsson. 1999 färdigställdes Millesgården i och med bygget av Konsthallen efter ritningar av Johan Celsing. Den äldre entrén till Millesgården består av en portal från det 1914 rivna Hotell Rydberg inne i Stockholm. Millesgården är ett av Lidingös mest populära besöksmål.

Den monumentala villan från 1908 är kärnan i Millesgårdens anläggning.

Herserudsbranten är mycket kuperad och bebyggelsen klänger långt ner mot vattnet, särskilt kring Solstigen och Strandstigen som är mycket branta. Forestas "borgklippa" med murar, portar och prång ger stark karaktär åt den ringlande Solstigen. Närmast vattnet går Lidingöbanans djupt nedsprängda ravin med branta trappor upp mot Foresta och Herserudsvägen.

Solstigen är en av Herserudsbrantens små ringlande gator. Här är Solstigen mellan kvarteren Värmland och Södermanland, med del av Forestas murverk till höger.

I området kring Foresta och Millesgården ligger flera villor från tidigt 1900-tal. På Värmland 9 ligger en stor gulrosaputsad villa från 1911. Det är den frånsett Foresta och Millesgården, mest monumentala villan på klippkanten. Villan har högt sadeltak, präglad av en nationalromantisk återblick på senkarolinsk tid. Södermanland 6 och 7 är två tidstypiska ljusputsade villor under avvalmat tak, från 1911–1912, som ramar in Millesgården mot Herserudsvägen. Härjedalen 14 från 1909 är en stor tornförsedd villa. I Herserudsbranten finns även modernistiska villor, tex Värmland 8 från 1960, med Axel Kandell som arkitekt. I kvarteret Värmlands nedre del mot Strandgatan finns fem villor och tre parhus från 1977–1978. Södermanland 30 ger karaktär åt Solstigen, ritat som ett kollektivhus i radhusform 1956–1957.

Västmanland 8 vid Ringvägen är en av de monumentala 1910-talsvillorna i den västra delen av Herseruds villastad.

Kulturmiljön omfattar kärndelen av Herseruds villastad med kvarteren Dalarne, Hälsingland, Jämtland, Medelpad, Uppland och Ångermanland samt Lappland norra

och mindre delar av Gästrikland, Valhall södra och Västmanland. Även villakvarteren närmast Lilla Värtan hör historiskt och bebyggelsehistoriskt sett i hög grad till villastaden.

Medelpad är ett av de först exploaterade kvarteren, främst bebyggt mellan 1910–1915. Av en tomtkarta från 1908 framgår att tomtindelningen är ursprunglig, frånsatt en tomt i sydväst. Här ligger flertalet av de största och mest välbevarade tvåvåningsvillorna. Med sin överlag välbevarade tidiga ståtliga villabebyggelse på de stora tomterna är Medelpad den mest komplett bevarade kvartersmiljön i dag. Jämtland bebyggdes huvudsakligen på 1910-talet och främst med stora tvåvåningsvillor. Det är också till stor del ett mycket genuint villastadskvarter som påminner mycket om Medelpad.

Kvarteret Dalarne är till stor del välbevarat från 1910–1920-talen, med några sentida undantag. Samma gäller den del av kvarteret Västmanland som ligger längs Ringvägen och som började bebyggas 1909. I huvudsak ger fortfarande den delen av kvarteret ett homogent intryck. Till stor del är den äldre villastadskaraktären bevarad även i Hälsingland och Uppland, men här har också gjorts en del förtätningar med ändrad tomtstruktur som följd. Här finns också inslag av en sentida typ av villabebyggelse samt även några starkt ombyggda äldre villor.

Generellt kan sägas att villorna från 1900–1910-talet är stora villor i två våningar med källare och vind och är centralt placerade på stora tomter. Arkitekturstilarna är karaktäristiska för det tidiga 1900-talet. Mycket är nationalromantik i vid mening, innefattande historiserande stilar och idealiseringen av äldre tiders allmogebeställning. Här finns även gott om inspiration från Tyskland, både vad gäller jugend och tysk nationalromantik. Influenser från amerikanska villastilar är också påtagliga.

Flera tidiga villor från ca 1908–1915 karakteriseras av att fasaden är beklädd med förvandringspanel, i regel i kombination med i gavelrösten stående panel (lockpanel). Ibland kragar övervåningen ut över bottenvåningen. Tegeltäckta sadeltak eller brutna tak är utmärkande drag. Panelen har i regel ursprungligen varit mörkfärgad/tjärad. Inte ovanligt är att bottenvåningen är slät och ljusputsad i kontrast mot övervåningens mörka träpanel. Hälsingland 5 och den välbevarade Jämtland 3 från 1914 exemplifierar detta. Dalarne 9 och Jämtland 13 är exempel på villor med mörk panelfasad och kontrasterande listverk i vitt.

Hälsingland 5 från 1910, arkitekt Nils Persson.

Små burspråk, balkonger med enkla men dekorativa träräcken (ibland indragna balkonger) samt plåtavtäckta spröjsade nätta takkupor präglar många 1910-talsvillor oavsett utformning. Generellt är tätspröjsade fönster det vanliga i 1900-1910-talsbebyggelsen i Herseruds villastad. Öppna förstukvistar präglar flera entréer.

En stor mängd villor med ljusputsade fasader anknyter till det tidiga 1900-talets varierande stilströmningar. Hälsingland 18, Medelpad 6, Uppland 1, Uppland 6 och Västmanland 36 är i olika avseenden goda uttryck för detta. Jämtland 11 är ett fint prov på en mer asymmetrisk villastil från 1910-talet. Frontespiser, små burspråk och balkonger med räcken i trä eller tidstypiskt smide, ibland en spröjsad glasveranda, är också karaktärsdrag. Brutet tak, valmat tak eller sadeltak, ibland med avvalmade gavelspetsar, hör i hög grad samman med dessa villor. Taken är i regel tegeltäckta.

Västmanland 36 från ca 1920 vid Ringvägen är en fin representant för 1910-talets ljusa slätputsade villor. Detaljer som tätspröjsade fönster och burspråk, glasverandor eller öppna förstukvistar, nätta små takkupor, dekorativa snickeridetalljer samt branta eller brutna ofta tegeltäckta tak är vanliga.

Ett antal stora märkesvillor, ofta med en oregelbunden planlösning, sätter i hög grad prägel på villastaden. Samtliga är förknippade med putsarkitekturen. Några karaktäriseras av högt uppbyggda tornkrön eller en rikt utformad taklanternin såsom den amerikanskt inspirerade Medelpad 2 från 1912 och Jacob Gates stora Medelpad 8 från 1908.

Medelpad 3 till vänster uppförd 1910–1915, arkitekt okänd och Medelpad 8 ritad 1908 av Jacob Gate till höger.

Nationalromantiskt historiserande är den välbevarade, monumentala Jämtland 1 från 1910 med putsfasad i terrakotta, ritad av Edvard Bernhard. Inspirerad av dansktysk nationalromantik är den ståtliga Västmanland 8 av arkitekten Lüscher. Något av en särling i Lidingös villaarkitektur är den engelskt inspirerade parvillan från 1910 på Dalarna 10–11.

Dalarne 10–11. Den enda parvilla som byggdes i den nya villastaden omfattar ett långsträckt stort bostadshus och två flankerande lägre flyglar uppförda 1910.

Knuten till den ljusa putsarkitekturen men ensam i villastaden om att vara helt präglad av 1920-talets sparsmakade klassicism är Hälsingland 6 från 1922. Mer funkisbetonade villor från 1930–1940-talet har ljusa släta putsfasader, två- och treluftsfnster under sadeltak eller tälttak. Ett bra exempel på detta är Medelpad 5 från 1942.

Hälsingland 6 ritad 1922 av Arvid klosterborg, tillbyggnad från 1933 av samma arkitekt.

Några villor från tiden kring 1960 ger bra uttryck för modernistiska strömningar i den tidens villaarkitektur. Framförallt gäller detta Gästrikland 21 från 1958 och Dalarne 16 från 1961. Karaktäristiskt för de fåtaliga yngre större villorna från perioden 1945–

1970 är att de anknyter till villastadskaraktären genom att vara goda uttryck för sin tids villaarkitektur.

I den ursprungliga villastadens sydöstra utkant byggdes 1910 den nationalromantiska villa som snart kom att inrymma bostäder för Sveriges Folkskollärares Riksförbunds Pensionärsavdelning/Pensionerade Folkskollärares Riksförbund, kallad Lärargården. Förbundet gav 1950 lidingöarkitekten Arvid Klosterborg i uppdrag att ta fram förslag till en större tillbyggnad av det ursprungliga bostadshuset. Tillbyggnaden inrymde bland annat lokaler för restaurang, service, gemensamma aktiviteter och personalutrymmen. Klosterborg ritade även en rad av sammanbyggda lamellhus med flera lägenheter på platån i anslutning till villan. Den stora villa som är ursprunget till anläggningen har kvar en nationalromantisk grundkaraktär från 1910. Villan i 2 ½ våning har ljus slät putsfasad under tegeltäckt brant sadeltak med tidstypiskt kort taksprång. Karaktäristisk är även den rustika grovt murade sockeln och det rundbågiga indragna entrépartiet mellan murade strävpelare och med dörr i ljust trä.

Den äldsta byggnaden på fastigheten Lappland södra 6 uppfördes som en privatbostad 1910 och byggdes om till bostäder till pensionerade lärare på 1950-talet.

En av villastadens främsta och mest helgjutna äldre gatumiljöer är Månvägen mellan kvarteren Medelpad/Ångermanland och Dalarne/Jämtland. Här får man fortfarande en mycket god uppfattning om hur villastadens kärnmiljö tedde sig på 1910–1930-talet. Här ligger många välbevarade villor på tomter som är typiska för villastaden och som ramar in gaturummet. Även Ringvägen mellan Medelpad/Västmanland och Medelpad/Ångermanland är till stor del en sådan rumslig gatumiljö med äldre karaktär.

En av villastadens främsta och mest helgjutna äldre gatumiljöer är Månvägen mellan kvarteren Medelpad/Ångermanland och Dalarne/Jämtland. Här får man fortfarande en mycket god uppfattning om hur villastadens kärnmiljö tedde sig på 1910–1930-talen. Dalarne 17 och Jämtland 13.

Kvarteret Ångermanland längs Ringvägens sydöstra slinga bildar en övergång mellan den västra villastadsdelens stora villor och östra Herseruds betydligt enklare villastad. Ångermanland är huvudsakligen bebyggt på 1920- och 1930-talet. Samma gäller även grannkvarteren Lappland norra och Valhall södra. Dessa delar har till stora delar en mer egnahemspräglad småskalig villabebyggelse, där stildrag av en allmogeinspirerad nationalromantik eller en enkel 1920-talsklassicism sätter prägel. Villorna är uppförda i 1 ½ - 2 plan med källare. En del villor har genomgått förändringar på senare år men välbevarade byggnadsobjekt finns också.

Några gatustråk i den östra delen av Villastaden karaktäriseras av välbevarade sammanhängande helhetsmiljöer. Till exempel gäller det den småskaliga Krokvägen från 1920–1930-talet med kvarteret Lappland norra.

Fina exempel på det sistnämnda är Lappland norra 1, 5 och 11 samt Ångermanland 4 samtliga från perioden 1926–1933. Släta putsfasader, måttfullt profilerat listverk, små frontespiser, spröjsade tvåluftsfönster, verandor eller öppna förstukvistar och taktäckning med tegel är karaktärsdrag. Taken är ofta sadeltak men brutna takfall förekommer också.

Lappland norra 1 är ritad av Einar Rudskog 1933 och bär stark karaktär av 1920-talets lätt klassicistiska villaideal. Slätputsade hörnlisener, profilerad taklist och takkupa och regelbundet placerade spröjsade fönster i liv med fasaden sätter prägel på exteriören.

Lappland norra 5 är också ritad av Einar Rudskog men från 1932. Det lätta entrétaket buret på pelare med profilerat listverk ger byggnaden karaktär.

Lappland norra 11 ritades 1926 av Arvid Klosterborg. Villan har drag av 1920-talets klassicism med pelare som bär upp balkongen ovan entrén. Takets svängda form går igen i frontespisens utformning som ger byggnaden ett lekfullt uttryck.

Ångermanland 14 från 1945 och Ångermanland 12 från 1962 är bra exempel på efterkrigstidens modesta villor med omsorgsfullt utformad exteriör som det finns några få av i området.

Ångermanland 14 ritades 1945 av arkitekt Karl-Erik Hjalmarsson och har en stram och enkel arkitektur, med ett väl balanserat uttryck.

Ångermanland 12 ritades 1962 av Arvid Klosterborg i en långsträckt volym i vinkel. Det gula livfulla teglet, det enkla entrépartiet med lätta smidesräcken och den sparsmakade fönstersättningen ger byggnaden dess karaktär.

Några gatustråk i den östra delen av Villastaden karaktäriseras av välbevarade sammanhängande helhetsmiljöer. Främst gäller det den småskaliga Krokvägen mellan Lappland norra/Gästrikland samt även bebyggelsen kring Ringvägen mellan Ångermanland å ena sidan och Lappland norra/Valhall södra å den andra.

Låga häckar och/eller trästaket, ibland smidesstaket, karaktäriserar östra delen av villastaden. Samma gäller västra delen av villastaden men där även med inslag av låga putsade murar mot gatan. Inslag av högvuxna lövträd eller furor är karaktärsträd. Terrassmurar förekommer. Grindar framför allt i smide mellan murade och huggna stenstolpar karaktäriserar västra delen. Enstaka kvarvarande inslag finns av äldre uthus och garage.

1950-talets villastad längs med Herserudsvägen

I den kuperade delen av sydligaste Herserud karaktäriseras skärgårdsterrängen av bergsplatåer med tydligt markerade sluttningar och avsatser som trappar ner mot Lilla Värtan i söder. 1950-talets fortsatta utbyggnad av Herserud resulterade i en helt annan typ av villastadsdel än den äldre villastaden från 1900-talets början. Den engelska influensen är påtaglig med friliggande tegelvillor i en-två våningar, indragna från gatuliv. Endast någon enstaka villa har ett vidbyggt putsat fasadparti. I övrigt är fasadtegel helt dominerande. På norra sidan av Herserudsvägen ligger villor i rad högt uppdragna i den branta bergsslutningen. Sydsidan av Herserudsvägen kännetecknas av villor i nivå med gatan, men indragna ett stycke på tomten. Någon enstaka villa ligger även långt in som på en skafftomt.

I kvarteret Södermanland finns villor som har mer karaktär av folkhemmets 1950-tal. Bebyggelsemönstret och det röda fasadtegllet förenar villorna här på Herserudsvägens södra sida.

Den aktuella kulturmiljön är liten och omfattar delar av kvarteren Lappland västra och Södermanland vid mötet mellan Herserudsvägen och Månsvägen. Flera karaktärsdrag är utmärkande för kulturmiljön. Till stor del dominerar mer exklusiva villor från tidigt 1950-tal, men i kvarteret Södermanland finns även inslag av några tidstypiska folkhemsbetonade 1950-talsvillor. Generellt kan sägas att villorna ger ett mycket gott uttryck för det tidiga 1950-talets omsorg om både exteriörens helhet och utformningen av fasaddetaljer. Det gäller även i hög grad helheten med villa, omgivande tomt och samkomponeringen med den kuperade skärgårdsterrängen. Nästan alla villor har fortfarande i hög grad ursprunglig 1950-talsexteriör i behåll.

På Herserudsvägens sydsida ligger villor i 1-1½ halvt plan med källare. Samtliga villor där har röda tegelfasader, vita en- eller tvåluftsfönster och tidstypiskt utformade entréer i trä och glas. Flertalet har sadeltak som främst varit tegeltäckta ursprungligen. Garage är ofta sidoplacerade eller vidbyggda i vinkel. En mer exklusivt utformad villa är den stora Södermanland 19 från 1950 med utpräglat klassicerande fasadinslag under ett avvalmat tak. Arkitekt till villan är Arvid Klosterborg.

En god exponent för 1950-talets omsorgsfullt genomförda villamodernism är den välbevarade Södermanland 46 från 1951 med vinkelställd plan och genombrutna hörn under sadeltak. Villan ritades av arkitekten Gustaf Lettström. Tidstypiska ofta naturpräglade villatomter avgränsas mot gatan av trästaket eller smidesstaket på stödmur.

Södermanland 19 ritades 1950 av arkitekt Arvid Klosterborg med fasader i kraftfullt tegel och svängda takfall. Den eleganta entrén inramas av pelare.

Villan på Södermanland 46 ritad av Gustaf Lettström 1953 och har en utformning med indragna och utskjutande volymer som skapar fina rumsligheter.

En annan karaktär har gatans norra sida med större tvåvåningsvillor, inklusive en stor parvilla, i högt och exponerat läge på tomterna Lappland västra 18–21. Den exklusiva men modest utformade villakarakteren är här mycket påtaglig. Här finns både röda och gula tegelvillor med vällagda murverk, tvåluftsfönster samt inslag av större fönstergrupper, indragna entréer och balkonger med tidstypisk 1950-talsutformning, koppartäckta små takkupor och sadeltak klädda med främst tegel. Inte minst är de välbevarade entrépartierna karaktäristiska inslag. I huvudsak har villorna en hög grad av ursprunglighet kvar.

Särskilt framträdande är den mycket välbevarade röda tegelvillan från 1953 på Lappland västra 18, där även tomten med trappor, mur och garaget nedanför är en sammanhållen tidig 1950-talsenhet. Villan som har Arthur Bleke som arkitekt är en

av Herseruds främsta exempel på tidiga 1950-talsvillor. Den stora parvillan i gult tegel från 1951 på Lappland västra 20–21 är också ett fint exempel på det tidiga 1950-talets villaarkitektur. Parvillan ritades av Arvid Klosterborg. Samma arkitekt var verksam även med grannvillan på Lappland västra 19, uppförd 1953. Den gula tegelvillan bevarar i mångt och mycket en tidstypisk 1950-talsexteriör.

Lappland västra 19 av Arvid Klosterborg ritad 1953 till vänster. Till höger ligger Lappland västra 18 från 1952 ritad av Arthur Bleke.

Villorna omges av naturpräglade villatomter i den branta sluttningen. I den kuperade terrängen har sluttningens nederdel mot gatan utformats som en magnifik murad terrassmur. Garagen har sprängts in i berget och ligger i rad med gjutna betongfronter och tidstypiska tidiga 1950-talsportar i träpanel. Detta ger en speciell karaktär åt Herserudsvägens norra sida och understryker atmosfären av ett mer burget villaområde från 1950-talet. Trappor i sten med smidesräcken leder genom murarna upp för sluttningen.

Sammanfattande värdering

Herseruds villastad utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Herseruds villastad är fortfarande väl bibehållen och ger en mycket god uppfattning om Lidingös tidiga stadsutveckling och dess starka förankring i de första svenska villastädernas tillkomst. Bebyggelsen har i huvudsak en ursprunglig karaktär i behåll och även tomtindelningen är i stor utsträckning den ursprungliga från 1908. Detta medför att här fortfarande tydligt framgår villastadsbolagets intentioner att skapa en genomtänkt och välplanerad villastad, med rymliga tomter och bekväma bostäder i en kvalitativ villaarkitektur. Fortfarande ges här en god återspeglning av villaarkitekturens ideal och utveckling i det tidiga 1900-talets Sverige, som har kompletterats med viss högkvalitativ bebyggelse från 50-60- och 70-tal. Genom att villastaden byggdes ut successivt finns här även en stark upplevelsemässig

kontinuitet i villaarkitekturens karaktär och växlingar under motsvarande tidsperiod vilket också är av värde.

Utmärkande i området är två av Lidingös stads märkesanläggningar, Villa Foresta och Millesgården som står för speciella arkitekturhistoriska, arkitektoniska och personhistoriska värden. De återspeglar även en urban karaktär, en storstadsmässighet som ger ett tydligt uttryck för Lidingös stadshistoriska identitet som en storstadsnära småstad.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Stadens huvudentré och sjösida mot Stockholm och fastlandet.
- Den goda terränganpassningen – bebyggelsen ligger på avsatser och krön.
- Branternas trappor och gångvägar, stora stödmurar och terrasser i tuktad natursten.
- Den tätbebyggda Herserudsbranten med växling mellan bebyggelse, nakna klippbranter och öppna gröna slänter.
- Herseruds välbevarade villastadsplan samt kvarvarande villor med ursprunglig utformning från tidigt 1900-tal.
- Den nationalromantiska monumentalmiljön med Villa Foresta och Millesgården, två uttalat individuella kulturmiljöprofiler för Lidingö.

Herseruds villastad

- Tydlig villastadskaraktär med oregelbundet vägnät anpassat efter den kuperade skärgårdsterrängen.
- Hög grad av välbevarade villor i området.
- Bebyggelsemönstret med friliggande villor i indraget läge från gatuliv. Stora mer eller mindre naturpräglade villatomter. Tomterna avgränsas av trästaket, häckar eller låga murar. Eleganta grindar i trä eller smide är vanligt förekommande.
- Villatomterna är dels naturtomter med lummig vegetation med högvuxna träd som ekar, lönnar och tallar, dels trädgårdstomter med traditionell växlighet såsom fruktträd och buskar.
- Den luftighet som konstitueras av villornas glesa placeringar är viktig för upplevelsen.
- Villorna är individualistiskt utformade och av varierande ålder – arkitektoniskt typiska för respektive tillkomsttid och med hög kvalitet på arkitektur, utförande och material. Jugend och nationalromantik är dominerade arkitekturstilarna.

1950-talsvillor vid Herserudsvägen

- Mycket god landskapsanpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.

- Välbevarad 1950-talmiljö med tegelvillor med hög grad av ursprunglighet.
- Ursprunglig tomtstruktur med friliggande villor med sammanhållen volym. Söder om Herserudsvägen är villorna ofta vinkelbyggda med sidoställda garage. Norr om Herserudsvägen är villorna ofta insprängda i berget med en högra sockelvåning av betong.

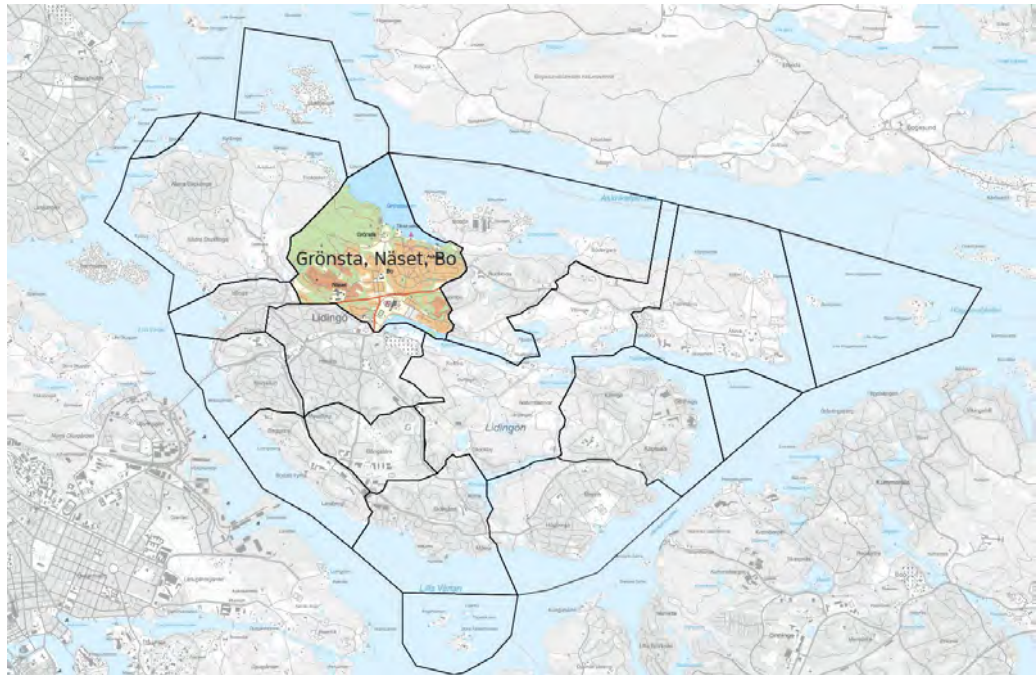
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karakteriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

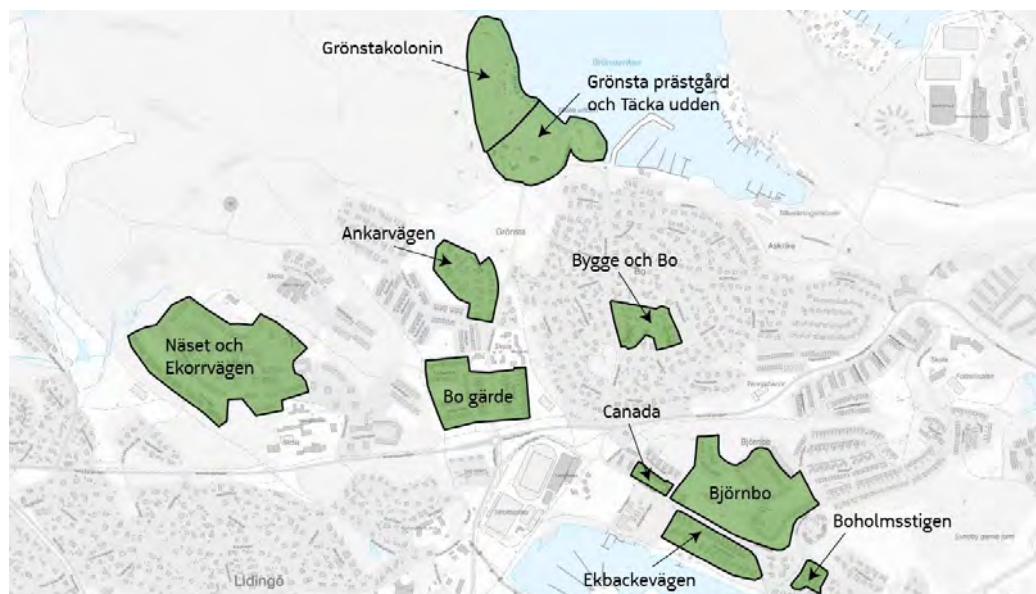
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Herseruds välbevarade villastadsplan från tidigt 1900-tals bör bevaras.
- Befintlig planstruktur avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmaterial bör värnas.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.
- Den monumentala miljön kring Villa Foresta och Millesgården bör bevaras.
- Den välbevarade 1950-talsmiljö längs Herserudsvägen med tidstypiska tegelvillor av hög kvalitet på naturtomter bör bevaras.
- Grönområdena i området med trappor, stödmurar och terrassmurar av natursten bör bevaras och underhållas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden. Tillbyggnader bör inte överträffa den ursprungliga volymen.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör undvikas.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Bo, Grönsta och Näset

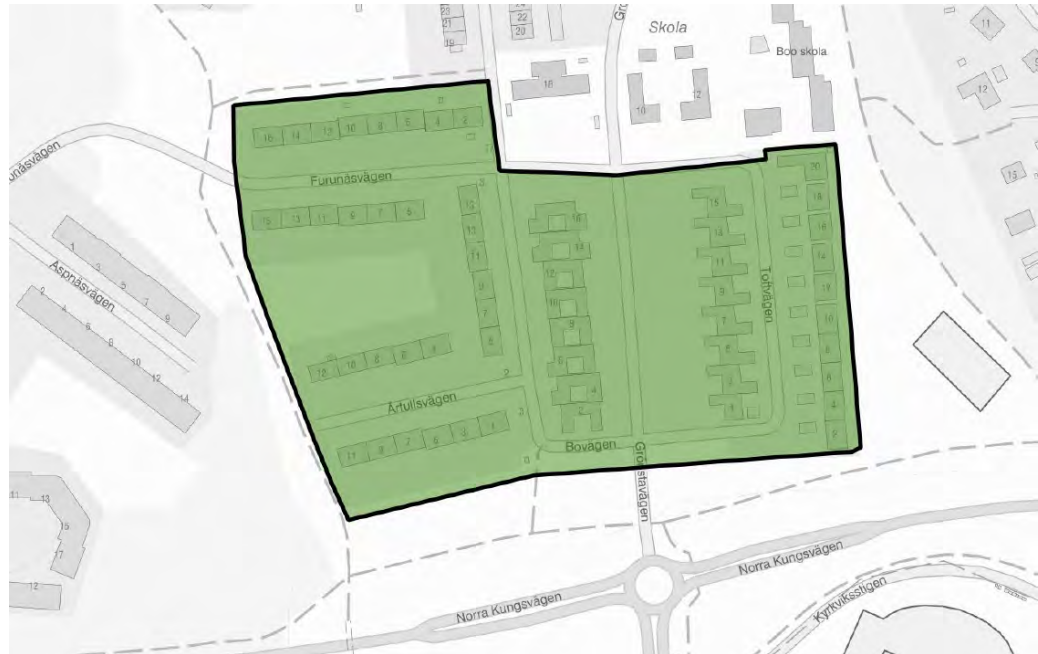
Stadsdelen Bo, Grönsta och Näset

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Bo, Grönsta och Näset

- Bo gårde
- Ankarvägen
- Bygge och Bo
- Canada
- Ekbackevägen
- Björnbo
- Boholmsstigen
- Grönsta prästgård och Täckas udden
- Grönstakolonin
- Näset och Ekorrvägen

Bo gärde

Bakgrund

Inom stadsdelen Bo ligger Bo gärde, ett 33 hektar stort område som planlades och bebyggdes under tidigt 1960-tal. Dessförinnan var området ett agrart landskap, helt obebyggt förutom Bo gård med tillhörande ekonomibyggnader.

Sverige urbaniserades snabbt från mitten av 1900-talet. Storstadsregionerna expanderade och behovet av fler bostäder var stort. För att möta bostadsbehov, ökande byggkostnader och för att utnyttjandet av marken skulle vara effektivt blev byggandet av rad- och kedjehus vanligt.

Arkitekturen i villabebyggelsen var rationell och ekonomisk och bottnade ofta i en inhemska tradition samtidigt som internationella influenser, bland annat England, var tydliga. Planlösningarna var effektiva och välstuderade och villornas funktionsuppdelning redovisades i fasaderna. Trädgårdarna var enkla och lättskötta, prydnadsväxter och gräsmattor blev viktigare än egna odlingar av frukt och grönsaker. Bilen blev allt vanligare och nu planerades också för garage. Allt speglade en ny tid med en växande medelklass.

I den här tidsandan fick Bo gård sin nu gällande stadsplan, ritad av arkitekttrion Ancker, Gate & Lindegren. Planen antogs 1961 och bebyggelsen uppfördes under tidigt 1960-tal. Området är ett viktigt dokument över denna tid.

Bo gärde med bebyggelse från 1960-talet. Vy mot öster med kvarteret Åran till vänster och Årtullen till höger.

Beskrivning

Kvarteren Årtullen, Åran och Årbladet

Radhusen i kvarteret Årtullen har placerats på tre sidor runt en flack kulle som nästan får karaktär av engelsk "common green". Husen är tillsammans med de i Åran och Årbladet ritade av biträdande stadsarkitekt Stig Westerlind 1962. Fasaderna anknyter till en svensk måttlig tradition, anspråkslös och med fina detaljer. Fasaderna är spritputsade med slätputsade dörr- och fönsteromfattningar. De höga sadeltaken är täckta med enkupigt rött lertegel utom i Åran där det är tvåkupigt. Det är symmetriska träfönster med två eller tre lufter och helglasade pardörrar till trädgården. I takfallet en plåtklädd kupa. Mellan varje bostadsdel skjuter en kort utbyggnad i ett plan ut åt bägge håll, åt gatan innehållande garage. Fasadkulören är ljus gråbeige med blått trä utom i Åran där snickerierna på garagen är gula. Planlösningen är rationell och välstuderad. Området har intim småstadskaraktär där förgårdar med rik växtlighet vetter åt gatan. Ett flertal garage har byggts om till rum.

Kvarteret Årtullen.

Kvarteren Spantet och Toften

Rad- och kedjehusen i kvarteren Spantet och Toften är ritade av arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren som också ritat områdets stadsplan. Arkitekturen är

innovativ, lågmäld och av mycket hög kvalitet. Bebyggelsen är distinkt utformad med atriumgårdar som bildas genom de olika byggnadskropparnas förhållande till varandra. Området är i princip oförändrat sedan det uppfördes i början på 1960-talet. Byggnaderna är vackert placerade i det öppna parkliknande landskapet. Uttrycket är ljust, intimt och småskaligt, nästan med karaktär av koloniområde.

Spantet

I kvarteret Spantet uppfördes 1963 låga rad- och kedjehus ritade av arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren. Arkitekturen är konsekvent och stramt genomförd. Byggnaderna är uniforma till sin karaktär men där finns små skillnader. De fem norra är kedjehus medan de södra är sammanbyggda till radhus. Byggnaderna är placerade en bit in från gatan. Garagen är placerade i vinkel med gavlarna mot gatan. Mellan de vinkelställda garagebyggnaderna skapas små insynsskyddade uteplatser, arier, som dessutom är avskärmade mot gatan med låga staket. Längs gatan finns en bred remsa förgårdsmark.

Kvarteret Spantet, fasader mot allmänning

Byggnaderna är uppförda i ett plan med flacka sadeltak, garagen med pulpettak. Taken är klädda med ett rött, relativt ovanligt tegel. Fasaderna är murade med löpskift och tunt slammade, vita. Fönstren, som är i trä, är av varierande utformning. Flertalet är asymmetriska med vädringsfönster eller bara med ventilationsspalt. Dörrarna till uteplatserna är helglasade. Garagens portar har träpanel i blågrå kulör. Planlösningarna är ekonomiska. Kulörerna är genomgående ljusa i vitt, ljusgrått och blågrått.

Kvarteret Spantet, fasad mot gatan.

Kvarteret Toften

Radhusen i kvarteret Toften, ritade av Anker, Gate & Lindegren 1963, har insynsskyddade uteplatser åt gatan inramade av vinkelställda garage. Åt trädgårdssidan skjuter flyglar ut som innehåller vardagsrum. På så sätt bildas intima atriumliknande insynsskyddade rum på varje sida. Byggnaderna är låga med en uttalad horisontalitet. De flacka sadeltaken är klädda med samma sorts taktegel som de i Spantet. Garagen har pulpettak och är högre än de inom Spantet mittemot. Den höga garageväggen är slätputsad åt granntomten. I övrigt är alla fasader murade med löpskift och tunt slammade, vita. Fönstren, som är i trä, är av varierande utformning bland annat med stora glasningar åt trädgårdssidan. Garagen har dubbla portar av gråmålad stående träpanel. Takfoten är inklädd och snickerierna är vita. Mot den breda förgårdsmarken avgränsas atriet liksom i Spantet med ett lågt staket med liggande bräder. Kulörerna är ljusa. Byggnaderna i kvarteren är i princip oförändrade men några entrédörrar har bytts ut och i några fall har träfönster bytts till aluminium. Några garageportar har bytts och några små kulöravvikelser finns. Dessutom finns några tillbyggnader.

Kvarteret Toften.

Kvarteret Viken

Atriumhusen i kvarteret Viken är ritade av arkitekten Günter von Lienen. Ritningarna är signerade 1962. Byggnaderna är uppförda i ett plan utan källare. Väggarna är skalmurade med rött tegel utvändigt. Gestaltningen är modernistisk, bungalowliknande med hög unicitet.

Kvarteret Viken

Fasaderna i atriet är uppglasade med långa fönsterband på tre sidor, bostaden blir på så sätt mycket ljus. Fönstersnickerierna är vitmålade. Planlösningen är rationell med ett senfunktionalistiskt anslag och med referenser till internationell modernism.

Byggnadernas låga horisontalitet, slutenheten utåt och deras varsamma placering i det öppna flacka landskapet, med bred förgårdsmark mot Grönstavägen är ett viktigt karaktärsdrag. Ett par villor har delvis förvanskats men som helhet måste man ändå betrakta gruppen som i huvudsak ursprunglig. Den höga arkitektoniska kvaliteten och det mer ovanliga utförandet motiverar en hög klassning.

Sammanfattande värdering

På Bo gårde utgör radhusen inom kvarteren Åran, Årtullen, Årbladet, Spantet, Viken och Toften en särskilt värdefull kulturmiljö. Radhusen är uttryck för den samhällsplanering som bottnar i samtidens förutsättningar. För att möta ett ökat bostadsbehov, ökande byggkostnader och för att utnyttjandet av marken skulle vara effektivt blev byggandet av rad- och kedjehus vanligt. Radhusbebyggelsen var rationell och effektiv men med omsorg om material, detaljering och gestaltning.

Gestaltningen av radhusen inom Bo gårde är modernistisk, bungalowliknande med hög originalitet. Differentieringen; från det offentliga rummet (gatan), via det

halvprivata (förgårdsmarken) till det privata (atriet) är tydlig. Atriumhusen med sina kringbyggda innergårdar speglar en ny tid med innovativt tänkande kring bostadsplanering vilket gör byggnaderna arkitekturhistoriskt värdefulla.

Inom kvarteren Toften och Spantet är byggnadernas låga horisontalitet samt varsamma placering i det öppna, flacka landskapet, med Bo gårds gamla trädgård i väster med några höga karaktärsträd, högt miljöskapande och högt upplevelsemässigt värde.

Karaktärsdrag

- Området karakteriseras av en intim småstadskaraktär med radhus, kedjehus och atriumhus med låg horisontell karaktär.
- Byggnaderna i kvarteren Åran, Årtullen och Årbladet karakteriseras av dess branta sadeltak klätt med rött tegel samt spritputsade fasader i gråbeige. Förgårdarna ut mot gatan har en rik växlighet.
- Kvarteren Spantet och Toften har en mycket varsam placering i det öppna flacka landskapet. Byggnaderna är låga med en stark horisontell karaktär. Kvarteren består av kedje- och radhus med vinkelställda garage som bildar en avskild uteplats. Bebyggelsen har ett uniformt formspråk med flacka sadeltak med rött tegel och slammade ljusa fasader.
- Atriumhusen i kvarteret Viken har en starkt modernistisk karaktär med dess med fasader av rött tegel, platt tak samt bred taksarg av brun plåt.

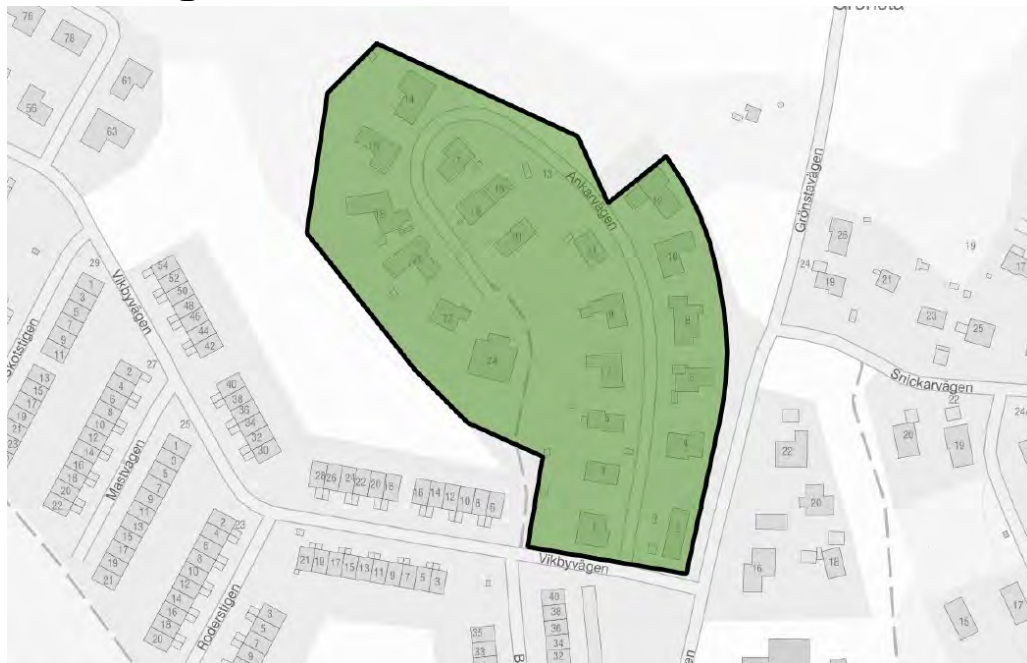
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Stadsplan från tidigt 1960-tal med radhus, kedjehus samt atriumhus med småstadskaraktär bör bevaras. Området bör inte förtätas.
- Förgårdsmarken med tidstypisk växlighet bör bevaras.
- De olika kvarterens uniforma och enhetliga karaktär bör bevaras.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.

Ankarvägen

Bakgrund

Bo gärde var till mitten av 1960-talet ännu en lantlig, agrar miljö. Bo gård med några ekonomibyggnader var i princip den enda bebyggelsen. Området kom att exploateras efter en stadsplan från 1957 som efter ändringar vann laga kraft 1961. Den är utformad av arkitekttrion Ancker, Gate & Lindegren, som också kom att rita flera av de radhus som uppfördes inom området. I norr planlades ett område kring Ankarvägen, som löper i en slinga upp på en höjd och som bebyggdes med exklusiva villor under 1960-talet.

Häckar inramar gaturummet på Ankarvägen.

Beskrivning av området

Bebyggelsen ligger på en höjd med branta sluttningar. Ankarvägen löper i en sväng upp mot områdets högsta punkt där den slutar i en vändplan. I den högre liggande delen av området är tomterna främst naturtomter med tall och ek och i den lägre delen främst trädgårdstomter. Villorna ligger på rad längs vägen och har vanligen huvudfasaden med entré åt vägen. Fasaderna livar med varandra utom i ett par fall.

Beskrivning av bebyggelsen

Villorna är tillkomna under några få år under tidigt 1960-tal. Området är på så sätt arkitektoniskt mycket homogent. Flertalet villor är anspråksfullt gestaltade medan några är mer traditionellt utformade. Planlösningarna är genomgående eleganta, rationella och välstuderade och har ofta tidstypiskt L-format vardagsrum och avskild sovrumsdel. De är uppförda med skalmurar och fasader i tegel eller i något fall med regelstomme och fasadtegel. Taken är främst plantak eller låglutande pulpettak. Några sadeltak finns också. Karaktäristiskt för bebyggelsen i området är den höga kvaliteten på material och utförande. Genomgående är fasaderna murade med rött tegel eller med vit kalksandsten, så kallad mexisten. Taken är belagda med papp eller lertegel. Fönstren är i trä och av varierande utformning. Här finns till exempel asymmetriska fönster med vädringsruta och generösa rektangulära perspektivfönster, liksom fönster från golv till tak. Två exklusiva villor, tidstypiska med avseende på utformning och materialval, har ritats av den danske arkitekten Nils H Haubro-Nielsen, Kölen 5 och Kölen 6. Den sparsmakat eleganta villan inom Förstammen 10 och 11 har ritats av arkitekt Bengt Edman.

De två exklusiva villorna på Kölen 5 och Kölen 6 har ritats av den danske arkitekten Nils H Haubro-Nielsen.

Förstammen 1 och Kölen 1 på Ankarvägen.

Förstammen 1 från nordost.

Sammanfattande värdering

Området utgörs av en sammanhållen och välbevarad bebyggelsemiljö tillkommen under tidigt 1960-tal. De tidstypiska villorna håller hög arkitektonisk kvalitet med ett elegant och anspråksfullt anslag. Området är mycket homogent till sin karaktär och beskriver utomordentligt väl de anspråk en välsituerad samhällsklass har på god och exklusiv boendemiljö.

Karaktärsdrag

- Husens distinkta kubiska volymer med plantak eller tak med flacka fall.
- Husens anspråksfulla och exklusiva karaktär, materialäktighet och omsorg i utförandet.
- Bebyggelsens goda terränganpassning.

- Byggnadernas placering på samma avstånd från vägen med förgårdsmark.
- Fasadmaterial rött tegel, vit kalksandsten och träpanel.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur bör värnas. Områden med bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten och villornas kubiska volymverkan.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med fasader av rött tegel, vit kalksandsten och träpanel bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ev tillägg bör anpassas i skala, volym och utformning till befintlig byggnad.
- Ev komplementbyggnader bör i placering, skala och utformning anpassas till huvudbyggnadens och områdes karaktär.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens karaktär bör bevaras, t. ex. tidstypisk växtlighet med barrväxter.
- Ursprungliga stenmurar eller smidesstaket som omgärdar trädgårdarna bör bevaras.

Bygge och Bo

Bakgrund

På initiativ av Stockholms Byggnadsingenjörsförening och i samarbete med Lidingö köping anordnades 1925 en bostadsutställning med namnet "Bygge och Bo". Utställningen föregicks av en arkitekttävling om utformningen av området. Arkitekt Sven Markelius (1889–1972) vann tävlingen med sitt förslag om hade mottot "Ryggen mot världen – näsan mot härden".

Enligt Sven Markelius själv utgör förslaget "ett försök att hävda moderna trädgårdsstadssynpunkter inom ett område redan uppdelat av ett vägnät enligt föråldrade grundsatser" (Byggmästaren, häfte 19, 10 okt 1925).

Krisåren efter första världskriget kom att bli en vändpunkt i svenskt bostadsbyggande. Nyttänkande och experimenterande under den här tiden, i reaktion mot osunda bostäder och trångboddhet, lade grunden för kommande svenskt bostadsbyggande. Det sociala innehållet med frågor om trångboddhet och ekonomi var en viktig del i bostadsdebatten i vilken propagerades för välplanerade och sunda bostäder. Bland annat kom köken att vara i fokus för intresset. Dessa skulle planeras för att vara rationella och praktiska.

Bygge & Bo-utställningen på Lidingö blev mycket uppmärksam. Här var dock de sociala frågorna underordnade, Markelius intresserade sig främst för de estetiska och idémässiga aspekterna.

Markelius kritiserade den samtida stadsplanekulturen. I motsats till det rådande villastadsidealet skapade han ett slutet stadsrum och en mer ordnad miljö efter mönster från 1800-talets välplanerade småstadsbebyggelse.

Beskrivning av området

Genom området löper en central gata, Villavägen, där husen ligger placerade parvis mitt emot varandra och med långsidorna mot gatan. De är något indragna från gatan med en planterad förgård mellan gata och byggnad. Villavägen, som mynnar ut i en torgbildning, används inte för genomfartstrafik.

Villavägen är omgiven av symmetriskt placerade villor med en smal remsa förgårdsmark. Villorna har tydliga socklar, putsade fasader och sadeltak.

Det grusbelagda torget, som idag i sin norra del i huvudsak fungerar som parkeringsplats, var ursprungligen tänkt som lekplats. Kring torget placerades fem hus. Två av dessa ligger placerade något högre i terrängen; på en terrass.

Det inre grusbelagda torget i Bygge och Bo.

Från torget leder en gångstig, med plank på ömse sidor, österut mot ännu ett torg. Här fanns ursprungligen affärer och kafé. Från torget börjar nästa bostadsgata, Vapenstigen, med liknande utformning som Villavägen.

Bygge och Bo, handelstorget.

Anläggningen präglas av symmetri där det enskilda huset underordnar sig det arkitektoniska huvudmotivet. Villorna är slutna mot gatan, eller torget, men öppnar sig mot trädgårdssidan dit entrén också är förlagd. Områdets slutna miljö förstärks av planken som omgärdar trädgårdarna. Planken och husens placering nära eller direkt i gatuliv har resulterat i väl tillvaratagna privata tomter. Tomterna fungerar som en förlängning av bostaden – ett rum under bar himmel. Enligt illustrationer till tävlingsförslaget var trädgårdarna strikta, barockinspirerat utformade. Idag finns ingen sådan trädgård bevarad.

Arkitekturen är tydligt estetiserande med dekorativa klassicerande detaljer.

Beskrivning av bebyggelsen

Byggnadernas utformning präglas av såväl klassicismens stilideal som av ett medeltida asymmetriskt formspråk, men man kan även ana det kommande 30-talets stiliserade och renodlade arkitektoniska uttryck. De långsträckta och smala byggnadsvolymer med flacka sadeltak är i en eller två våningar. Byggnaderna har en stram, enhetlig och väl sammanhållen arkitektur sparsamt men stilistiskt dekorerad. Fasaderna var ursprungligen putsade i rena, entoniga och ljusst varma kulörer; brunt, brungult, grått, gråblått, rött, etcetera. Det som återfunnits av ursprunglig puts har varit av grövre struktur. Socklarnas bärande funktion markerades med en mörkare färgvalör. Fönster och dörrar omgavs av klassicerande ornamentik. Fasaderna smyckades med runda medaljonger i färg mot vit bakgrund samt i vissa fall med balusterräcken kring fönsterdörrar och terrasser.

De dekorativa elementen på fasaderna är betydande för arkitekturen, tex fönsteromfattningar och balkongräcken.

Sammanfattande värdering

Området Bygge och Bo utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Utställningsområde som planerades och uppfördes till Stockholms byggnadsingenjörers utställning "Bygge och Bo" 1925, som i planstruktur och bebyggelsens formspråk utgör ett konsekvent genomfört exempel på 1920-talsklassicism. I sin gestaltningsmässiga reaktion mot det tidiga 1900-talets villaförstäder återspeglas bomässans experimentella och framåtsyftande roll. Samhälls- och socialhistoriskt är området betydelsefullt som uttryck för den bostadspolitiska utveckling som initieras under 1920-talet. Bebyggelsen håller mycket hög konstnärlig och arkitektonisk kvalitet. Byggnaderna är olika till gestaltningen, där flera olika arkitekter har ritat husen, men underordnar sig det gemensamma temat. Material samt detaljeringsnivå är av mycket hög kvalitet.

Området är av Riksantikvarieämbetet utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Områdets gränsdragning i kulturmiljöprogrammet överensstämmer med Riksantikvarieämbetets gränsdragning av riksintresseområdet.

Området är utpekad som värdefull kulturmiljö i "Lidingö – kulturhistoriska miljöer", (Stockholms länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

Stadsbild

- Den stränga symmetriska anläggningen, där det enskilda huset helt får underordna sig det arkitektoniska huvudmotivet
- Två axlar löper genom området. 1 En syd-nordlig axel (Villavägen) vilken medger ett långsträckt perspektiv som fortsätter via det grusade och trädplanterade "inre torget", kring vilka husen ligger i gatulinjen, förbi trappan, skulpturen, terrassen och vidare norrut. En öst-västlig axel från "handelstorget" via en grusad gränd till det "inre torget"
- Plank som sammanbinder husen, sluter gaturummet och kringgårdar avskilda privata trädgårdar
- Lätta spaljéer mellan trädgårdar och omkringliggande gator
- Stenmur som avgränsar det "inre torget" mot fastigheterna norrut
- Öppna gröna trädgårdssytor framför husen längs Villavägen och Vapenstigen

Generellt för byggnaderna

- Byggnadsvolymnernas geometriska grundform (högresta tvåvåningsbyggnader respektive långsträckta envåningsbyggnader) framhävs medan dekoren reduceras Tydligt klassicerande geometriskt formspråk.
- Smala huskroppar, släta fasader, sex-, och fyrdelade fönster i fasadliv - inte helt regelbunden fördelning av fönstren på fasaderna, enstaka dekorelement, flacka tak.
- Symmetriskt placerade fönster mot gatan som består av lufter med tre rutor per båge och asymmetriskt placerade tvåluftade fönster mot gårdssidan och entrégaveln
- Putsade fasader i rena, entoniga och ljust varma kulörer; brunt, brungult, grått, gråblått, rött, etc. En grövre ursprunglig puts finns belagd (Pilspetsen 5)
- Symmetriskt placerade fönster mot gatan som består av lufter med tre rutor per båge och asymmetriskt placerade tvåluftade fönster mot gårdssidan och entrégaveln
- Entrépartier som varierar med de olika byggnadstyperna
- Dekorativa klassicerande element som frontoner, festonger, kornischer, gesimser, triglyfer och metoper.
- Flacka takfall, utan takfallsfönster, belagda med rött lertegel
- Utstickande takfot
- Takfris på vissa hus
- På vissa hus återfinns dekorband i underkant av fönstren, till exempel på Hullingen 1 och 3
- Markerade socklar i annan kulör än husen i övrigt
- Smidesdetaljer

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig symmetrisk gatustruktur med två gatuaxlar ska värnas. Områdets bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmateriäl.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska och konstnärliga uttryck ska bevaras och vara vägledande vid renovering, om- och tillbyggnad bör undvikas. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster, dörrar samt klassicerande element i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.
- Området bör fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Canada

Bakgrund

Radhusbebyggelsen inom kvarteret Canada på Lidingö är en av de första, troligtvis den allra första i Sverige, där bostäderna uppfördes för att ägas av respektive bostadsinnehavare. Innan dess hade sammanlänkade enfamiljsbostäder enbart uppförts som statarlängor och personalbostäder vid större jordbruk och i brukssamhällen. Canadaradhusen är därför en föregångare i svensk bebyggelsehistoria. Förebilden hämtades från den anglosaxiska världen, där radhusbebyggelse redan då var en vanlig boendeform och där nya principer för välplanerad radhusbebyggelse utvecklats under 1800-talets slutskede.

I Sverige förknippades de tidiga radhusen länge med statarlängor eller brukslängor. Hade man råd att flytta ut på landet var drömmen ett eget friliggande hus på en tomt där man kunde vara ostörd. Det är först på 1940- och 1950-talen radhusen blir en uppskattad boendeform. Därför var radhusen i kvarteret Canada till att börja med svårsålda. I ett av radhusen hade AB Lidingö Villastad och Lidingö Trafik AB under en tid sitt kontor.

Radhusen i kvarteret Canada består av en lång huslänga med två korta vinkelställda längor. Till varje bostad finns en inhägnad förgård, ursprungligen kallad blomstertäppa. Mellan längorna och Elfviksvägen finns trädgårdar till radhusen, uppstyckade i olika lotter.

Husen har genomgått förändringar över tid som till exempel några utbytta entrédörrar och entrétrappor, några sentida helglasade fönster samt avvikande kulörer. Förgårdsmarken är inramad av häckar och har i många fall rik växtlighet. På norrsidan ligger små, ofta hårdgjorda gårdar. Små smala förrådsbyggnader skiljer tomterna åt, förråden är sentida. Anläggningen har tydliga referenser till engelsk radhusarkitektur och till arts- and crafts-rörelsen.

Canadaradhusen med trädgårdar mot Elfviksvägen.

Beskrivning

Byggnaderna är ovanliga för sin tid och har ett närmast engelskt formspråk. Byggnadsvolumerna består av en lång länga med korta flyglar i var ände. Den långa mittlängan sluts med höga tvärställda gavlar i varje hörn och artikuleras med burspråk, indragna entréer och takkupor med sadeltak. För att få variation i den långa längan är de tre mittpartiets tre hus förhöjda under brutet tak. Gavlarna ramas in av profilerade lister. De putsade fasaderna var ursprungligen ljus gula, dagens färgsättning är mer varmgul, fönstersnickerierna är vita och övriga snickerier är rödbruna. Fönstren är stora och tätspröjsade. Flyglarna är stramare gestaltade med sadeltak och kupor med pulpettak. Fasaderna mot Elfviksvägen är rytmiska och välartikulerade.

Canadahusen.

Canadahuset

Sammanfattande värdering

Kvarteret Canada utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Radhusen uppfördes 1908 efter ritningar av arkitekten Rudolf Arborelius och räknas som de äldsta radhusen i modern mening i Sverige. De angavs ursprungligen vara "arbetarebostadshus" avsedda för "hantverkare och mindre näringsidkare", främst för anställda vid AB Lidingö Villastad. Arkitektoniskt är de i princip kopierade på utländska, främst engelska förebilder. Radhuslängorna, med tillhörande för- och bakgårdar samt odlingstomter, är ett gott exempel på det tidiga 1900-talets arkitektoniska ideal och på den vision om ett bättre boende för allt fler, som några decennier senare kom att präglade bostadsbyggandet i det välfärdssverige som byggdes upp under 1900-talet.

Anläggningen är byggnadsminne sedan 1981.

Området är utpekad som värdefull kulturmiljö i "Lidingö – kulturhistoriska miljöer" (Stockholms länsmuseum, 1990).

Länsstyrelsen har upprättat en vårdplan för området (Beställare, Länsstyrelsen, upprättad av Wenanders Byrå, 2017). Där kan du läsa mer om byggnadsminnet.

Karaktärsdrag

- Radhusbebyggelse med tydliga influenser från England och Arts- and crafts-rörelsen.
- Byggnadernas utformning med en lång länga med korta flyglar.
- Byggnadernas placering runt trädgårdarna.
- Släta kalkputsade fasader avfärgade i gulockra med kalkstensgrå spritputsad sockel.
- Småpröjsade fönster av trä både i fasad och takkupa.
- Takutformning - sadeltak och brutna valmade sadeltak med tvåkupigt lertegel. Skorstenar av rött tegel.
- Gaveldekorationer i trä som spåntäckning, korsvirkesimitation eller gallerverk.
- Snickerier som profilerad takfotslist, dekorativt utformade vindskivor, omfattningar kring entré, trappor av trä med träräcken.
- Inmålade hängrännor och stuprör av plåt.
- Trädgårdar avgränsade med trästaket och/eller häckar.

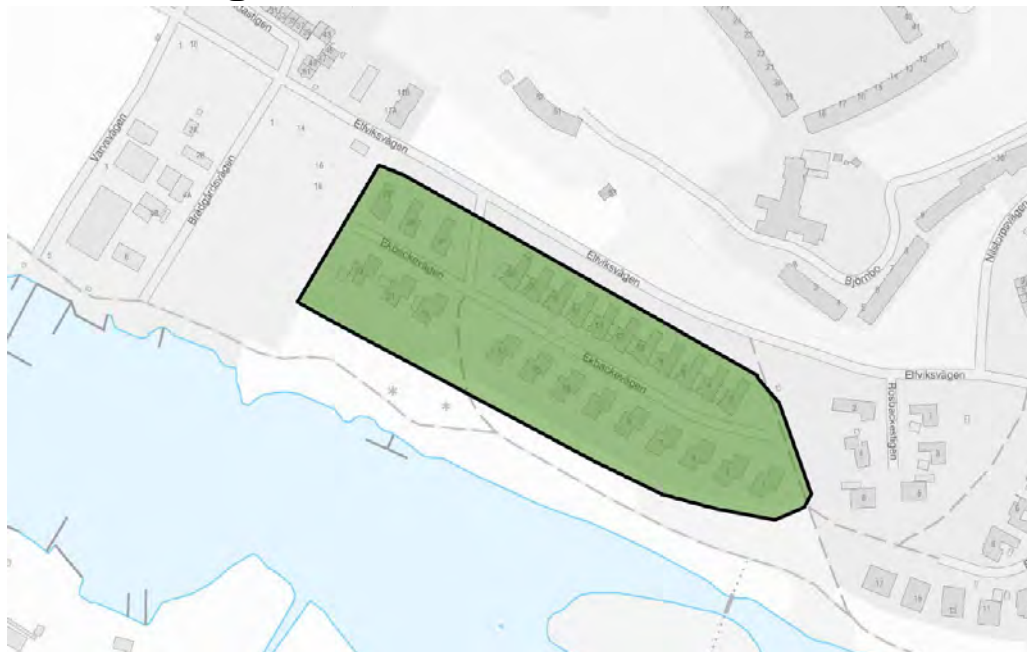
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Stadsplanen med radhus placerade kring en grönyta bör bevaras.
- Förgårdsmarkens omgärdande häckar samt bakgårdarnas ursprungliga förrådsbyggnader bör bevaras.
- De putsade fasaderna har en sammanhållande verkan inom området och bör underhållas så att de behåller sin ursprungliga karaktär. Den ursprungliga färgsättningen med ljus gul slätputs och röda tegeltak tillsammans med rödbrunmålade snickerier bör vara vägledande vid underhåll.
- Ursprunglig dekoration såsom profilerad takfotslist, vindskivor samt omfattningar vid entré bör underhållas med väl anpassade material och metoder, vid behov tillverkas kopior av de ursprungliga byggnadsdelarna.
- Tegeltaken bör underhållas regelbundet och trasiga tegelpannor bör bytas efterhand.
- Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande. Vid behov bör nya tillverkas som kopior av de ursprungliga.

Ekbackevägen

Bakgrund

Bebyggelsen kring Ekbackevägen är uppförd på platsen för en sommarvilla som uppfördes i slutningen ner mot Kyrkviken 1865 av grosshandlare Ludvig Peyron. Villan kallades "Villa Nynninge" och omgavs av en parkliknande tomt med slingrande vägar och rik vegetation. På äldre kartor benämns området som "Ekbacken". Under andra hälften av 1960-talet exploaterades fastigheten med 15 villor och en radhuslänga med 11 bostäder.

Beskrivning av området

Inom de fyra kvarteren uppfördes femton friliggande villor och elva kedjehus i två våningar eller i souterräng efter ritningar av arkitekterna Mogens Barsöe och Ib Wibroe under sent 1960-tal. De båda danska arkitekterna var främst verksamma i Växjö. Villorna är av fyra typer men ändå uniforma till sin karaktär - de är variationer på samma tema. Bebyggelsen representerar tidens rationella byggande samtidigt som kvalitet på gestaltning, utförande och material är betydligt högre än vad som är vanligt i många grupphus- och villaområden vid den här tiden.

Byggnaderna är vackert placerade i en pastoral södersluttning mot Kyrkviken. Bebyggelsen är tydligt exponerad, de miljöskapande värdena är mycket höga.

Beskrivning av bebyggelsen

Byggnaderna är placerade på rad längs med Ekbackevägen i en södersluttning mot Kyrkviken. Ritningarna är signerade från 1965 till 1968. Byggnaderna är uppförda med regelstommar och fasadtegel. Byggnadsvolymerna är mer eller mindre sid- och höjdförskjutna.

Arkitekturen är dynamisk, kraftfull och närmast expressiv med tunga tegelvolymer, överdimensionerade taksargar i liggande träpanel och sid- och höjdförskjutna volymer. Fönstersättningarna är eleganta liksom dimensionerna på fönstervirket. Kulörerna på fönstersnickerierna varierar men är ofta blekt grågröna eller blå. Entréerna ligger skyddade under tak.

Sammanfattande värdering

Ekbackevägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Villorna längs med vägen är ett exempel på ett homogent grupphusområde av hög arkitektonisk kvalitet från mitten av 1960-talet. Villorna är ritade i internationell modernism med öppen, ljus och funktionsseparerad planlösning. Karaktären är exklusiv. Bebyggelsen är i huvudsak i ursprungligt skick.

Bebyggelsen inordnar sig i en tradition där Lidingös grupphusbebyggelse generellt håller hög kvalitet avseende gestaltning, utförande och material.

Karaktärsdrag

Villorna är av olika typ men har samma karaktärsdrag. De viktiga karaktärsdragen är:

- Enhetliga radhus förskjutna i höjd- och sidled längs Ekbackevägen.
- Den kraftfulla gestaltningen med fasader i mörkt tegel och byggnadsvolymernas kubiska karaktär.
- Plana taken och de breda taksargarna.

- Fönstren som är samlade i fönsterband eller är stora och generösa från golv till tak. Flertalet av fönstren i grågröna eller blått.
- Hög kvaliteten på material och utförande.
- De indragna skyddade entréerna med ursprungliga dörrar och sidoljus.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur bör värnas. Områden med bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten och villornas kubiska volymverkan.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med fasader av mörkt tegel med taksargar av liggande träpanel bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens karaktär bör bevaras, t. ex. tidstypisk växtlighet med barrväxter.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Björnbo

Bakgrund

Bebyggelsen inom Björnbo uppfördes till största delen 1952–56 med hyreslägenheter och som kollektivboende för äldre på Lidingö. Bebyggelsens gestaltning och innehåll var vid tillkomsttiden unik och innovativ. För utformningen stod den välrenommerade arkitekterna Sven Backström och Leif Reinius. Bebyggelsen är både socialhistoriskt och samhällshistoriskt värdefull och är med sitt nytänkande av nationellt intresse.

Anläggningen uppfördes av pensionsförsäkringsbolaget SPP med syfte att skapa ett tryggt och modernt äldreboende med kollektiva servicefunktioner för pensionärer. Den omfattade bostäder, restauranger, butiker, läkarmottagning och ett mindre sjukhus.

På fastigheten, i slutningen ner mot Elfviksvägen, låg mellan 1912 och 1955 Villa Björnbo som gett anläggningen sitt namn. Ursprungligen var Björnbo ett sommarställe från 1878 ägt av medicinalrådet Fr. Björnström, senare förvärvat av hovblomsterhandlaren Rudolf Billström. Villan revs 1955.

Beskrivning av området

Anläggningen ligger på en höjd norr om Kyrkviken mellan Norra Kungsvägen och Elfviksvägen. I söder sluttar terrängen relativt brant ner mot Elfviksvägen. Här är

landskapet ljus och pastoralt med karaktär av engelsk park med högvuxna karaktärsträd som till exempel ekar.

Bebyggelsens anpassning till landskapet och de naturgivna förutsättningarna är utomordentlig och utgör ett av kulturmiljöns viktigaste kulturvärde. Bebyggelsens glesa och luftiga placering liksom dess låga profil är betydelsefulla karaktärsdrag. Den vackra landskapsparken, som gestaltades av trädgårdsarkitekten Walter Bauer, har mycket högt miljöskapande värde samtidigt som den är ett utmärkt uttryck för tidens landskapskonst.

Beskrivning av bebyggelsen

Bebyggelsen är luftigt placerad och har ett gemensamt formspråk vilket ger en tydlig enhetlighet. Skalan är lågmäld. Fasadernas dämpade kulörer i grått, gråblått, gråbeige, gulbeige bidrar också till att hålla samman området uttrycksmissigt liksom den höga kvaliteten på utformning och materialval. Entréerna har ofta en omfattning i marmor. Fönstren är generösa och genomgående i trä. Allt är en samkomponerad helhet med stark och egen karaktär i ett lummigt landskap.

Björnboanläggningen rymmer idag cirka 221 seniorlägenheter och 35 äldreboendelägenheter i Nilstorgsgården och Ektorgsgården. Här finns också radhus och kedjehus med 19 bostäder och två flerfamiljshus som från början var avsedda för tjänstemannafamiljer med barn. Lägenheterna är av olika storlekar, från enkelrum med kokvrå till stora flerrumslägenheter.

Bebyggelsen håller mycket hög arkitektonisk kvalitet och är samlad i framför allt tre olika områden. Ett vid entrétorget, ett vid Borggården och ett i det nordvästra området med radhus och kedjehus.

Flygbild över Björnbo. Fastigheten Björnbo 2 syns i rött och Björnbo 3 i vitt.

Torget och Söderhusen

I områdets centrala del vid torget ligger det nio våningar höga punkthus som är områdets landmärke och som signalerar anläggningens centrum. Hopbyggt med punkthuset finns en lägre byggnad som utgör huvudentré till området. Den inrymmer foajé, matsal, butik och expedition. Strax öster om punkthuset ligger en tvåvåningsbyggnad med fasader i granit och som ursprungligen inrymde pannrum och tvätteri. Höghuset är en plastiskt utformad volym. Asymmetrin är typisk för tiden. Fasaderna är i gult tegel med vitmålade träfönster. Balkongfronterna är i korrugerad plåt och tillkomna senare.

Björnbos huvudentré med punkthus och tidigare tvätt till vänster. Till höger Björnbos matsal med uteplats.

De fyra byggnaderna längs Nilstorpsvägen och Elfviksvägen uppfördes 1951, kallade Söderhusen. De ligger i souterräng med två våningar mot Nilstorpsvägen och Elfviksvägen. Fasaderna är spritputsade. Fönstren är i trä och sadeltaken är täckta med tegel. Burspråken har bröstningar i brun plåt. Fasaderna åt Nilstorpsvägen har indragna, snedskurna fasadpartier med balkong. Kvarteret är tillbyggt i öster 1996 med en femte byggnadsdel.

Hus i souterräng.

Borggården

Högst i området ligger fyra bostadslängor placerade i kvadrat runt en stor gård – Borggården – som har karaktären av naturtomt. Längorna är i tre våningar och svagt konkava. De långa fasaderna har på ena sidan rytmiskt återkommande burspråk och på andra sidan indragna snedskurna fasadpartier med balkonger. De flacka sadeltaken är täckta med rött enkupigt tegel. Vid entréerna finns granittrappor, smidesräcken och nätta skärmtak. Nivåskillnaden mellan områdets södra del och Borggården överbryggas genom en inre koppling i en matargång från det höga punkthuset till ett av husen vid Borggården.

Borggårdens västra långa och höghuset i fonden på bilden till vänster med matargången i bakgrunden. Bilden till höger visar fasad in mot borggården.

Radhus och kedjehus

Inom Björnbos nordvästra del ligger två radhuslängor i två våningar med källare samt sju kedjehus också i två våningar med källare uppförda 1953–1954. Radhusen och kedjehusen är utformade krökta runt en återvändsgata som följer ett höjdstråk i terrängen. Radhus och kedjehus har sadeltak med enkupigt rött tegel. Taksprången är måttliga och på taken skjuter ett flertal plåtklädda och karaktärskapande skorstenar upp. Fasaderna är spritputsade och hållna i milda, dämpade kulörer. Fönstren är i trä och de flacka sadeltaken är täckta med rött lertegel.

Kedjehusen är gestaltade med grafisk skärpa och har gavlar utan taksprång mot gatan. Volymerna länkas samman med en låg envåningsbyggnad med träfasader och pulpettak med plåt. Hela anläggningen är svängd och följer gatans kurva.

Radhuslänga med dörr i ek, smidesräcke vid entrén och plansteg i granit. Kedjehusen har fasader med en grov puts och kulörerna är jordnära och varma.

Kedjehusen är gestaltade med grafisk skärpa och har gavlar utan taksprång mot gatan. Volymerna länkas samman med en låg envåningsbyggnad med träfasader och pulpettak med plåt. Hela anläggningen är svängd och följer gatans kurva.

Övriga byggnader

Inom områdets södra del finns även annan bebyggelse. Det är Backafall som är ett lamellhus i två våningar och Gröna stugan som är den enda kvarvarande resten från det äldre Villa Björnbo. Nere vid Elfviksvägen finns ett flerbostadshus i två våningar med motstående garage.

Flerbostadshuset vid Elfviksvägen till vänster och Gröna stugan till höger.

Sammanfattande värdering

Anläggningen Björnbo utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Bebyggelsen inom Björnbo uppfördes under tidigt 1950-tal med hyreslägenheter och som kollektivboende för äldre efter ritningar av arkitekterna Sven Backström och Leif Reinius. Anläggningen som uppfördes av SPP var tänkt att vara nyskapande med bostäder, restauranger, butiker, läkarmottagning och ett mindre sjukhus. Byggnaderna håller mycket hög arkitektonisk kvalitet och är utomordentligt välplacerade i landskapet. Det tillhörande stora parkområdet gestaltades av landskapsarkitekten Walter Bauer. Björnboanläggningen representerar ett nytänkande inom äldreboende och är samtidigt en utmärkt exponent för Backströms och Reinius nyskapande arkitektur.

Området är utpekad som värdefull kulturmiljö i "Lidingö – kulturhistoriska miljöer" (Stockholms länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Områdets "ideologiska" innehåll med bostäder och kollektivhuskaraktär, matsalar, samhällsservice och kommersiell service.
- Bebyggelsens luftiga placering på den stora fastigheten är mycket betydelsefull för upplevelsen.
- Parklandskapet som dels är naturmark, dels av engelsk parkkaraktär.
- Byggnadernas gemensamma formspråk med artikulerade fasader och äkta material.

- Byggnadernas volymer och mänskliga skala. Volymerna i förhållande till landskapet.
- Byggnadernas gemensamma formspråk med artikulerade fasader och äkta material såsom tegel eller slätputs, sadeltak klätt med tegel, fönster och balkongdörrar av trä.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Områdets mycket välplacerade bebyggelse i landskapet bör bevaras. Områdets blandning av bostäder, kollektivhus och service bör bevaras.
- Området bör fortsatt präglas av ”hus i park”-karaktär. På allmänning bör grönytor och gångvägar värnas.
- Tidstypiska planteringar bör bevaras och underhållas då dessa förstärker miljöns kulturhistoriska värde.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ursprungliga fasadmaterial och färgsättning bör vara vägledande vid fasadrenovering.
- Tillägg som påverkar fasadernas uttryck i form av ex. inglasning och skärmtak bör behandlas restriktivt.

Boholmsstigen

Bakgrund

Området omfattar sju atriumvillor vid Boholmsstigen ritade 1967–1968 av arkitekt Axel Kandell (1916–2003) och uppförda under sent 1960-tal.

Beskrivning av området

På båda sidor om Boholmsstigen i kvarteren Ribban och Sparren står atriumhusen, från sent 1960-tal, utformade som källarlösa enplansvillor. De har fasader i rött tegel och rödmålad lockpanel samt täcks av plana tak med påfallande smal taksarg i koppar. Exteriören präglas i hög grad av den generösa fönstersättningen med ursprungliga träfönster i varierande utformning, bland annat med höga tvåluftsfönster samt atriets glasytor. Åt gatan avskärmas atriet med en förrådsbyggnad och plank. Altanen, som delvis är indragen i fasaden, har elegant utformat tak, buret dels på tegelmuren dels på en hörnpelare. Generellt präglas atriumhusen av hög omsorg om utförande och materialkvalitet.

Atriumvillorna vid Boholmsstigen.

Atriumvillorna vid Boholmsstigen.

Sammanfattande värdering

Atriumvillorna på Boholmsstigen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Det lilla området består av en grupp uniformt gestaltade atriumhus från sent 1960-tal ritade av Axel Kandell, en av Sveriges mer välkända arkitekter under efterkrigstiden. Husen håller mycket hög arkitektonisk kvalitet och är representativa för Kandells arkitektur. Boholmsstigen bebyggdes i en tid då Lidingö växte snabbt och åtskilliga bostadsområden uppfördes. Husen är på så sätt starkt förankrade i en av stadens stora expansionsperioder. Kandells karaktäristiska formspråk avviker från de vid den här tiden ofta rationellt producerade svenska grupphusområdena och ger på så sätt Boholmsstigen en hög särprägel.

Karaktärsdrag

- Bebyggelsens goda terränganpassning, regelbunden placering och förhållande till gatuliv.
- Bebyggelsens uniformitet, enhetlighet och upprepning

- Atriumhusens speciella karaktär med slutna fasader ut mot vägen.
- Husens tidstypiska volym och skala samt omsorg gällande kvalitet på material och utförande.
- Plana tak med smal kopparsarg.
- Fasader med rött tegel och rödmålad stående lockpanel.
- Skärmtak över altanen med avseende på utformning och material.
- Träplank och förråd mot gatan.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur ska värnas. Områden med bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten och villornas kubiska volymverkan.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med fasader av rött tegel samt plana tak med kopparsarg bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens karaktär bör bevaras, t. ex. tidstypisk växtlighet med barrväxter.
- Plank mot gatan bör bevaras.

Grönsta prästgård och Täcka udden

Bakgrund

På 1650-talet donerades hemmanet Grönsta till kyrkan som kaplansboställe, motsvarande senare tiders komministerboställe. Under drygt 250 år var Grönsta komministergård i Lidingö annexförsamling som lydde under Danderyds pastorat. År 1907 blev Lidingö upphöjt till ett eget pastorat och Grönsta komministergård omvandlades då till boställe för kyrkoherden. En för den tiden modern stor prästgårdsbyggnad i villastil uppfördes i närheten av den gamla prästgården, arkitekt var Per Olof Hallman. Numera inrymmer den äldre prästgårdsbyggnaden förskoleverksamhet. Även kyrkoherdebostället har upphört att vara prästgård som också inkluderade pastorsexpedition. Byggnaden används i dag bland annat för uthyrning.

Uppfinnaren Carl Rickard Nyberg (1858–1939), ”Flyg-Nyberg” kallad, var bosatt och verksam ute på Täcka udden. I början av sin karriär uppfann och utvecklade Nyberg den fotogendrivna blåslampan som användes till råoljemotorer och då inte minst till tändkulemotorer. Prov med vinterflyg gjordes med arméns flygplan på Askrikefjärdens is 1913. Nyberg, känd som en auktoritet inom flyg medverkade med kunskap och verkstad. Experimenten utfördes dels på en karusellbana av trä, dels om vintrarna på isen på Askrikefjärdens. Framför allt användes Nybergs ångmaskinsdrivna försöksflygplan ”Flugan”, som dock aldrig lyfte från marken.

Nyberg lär ha uppfört i stort sett hela anläggningen med bostadsmiljö, verksamhetsbyggnader och Sveriges första hangar omkring år 1908. Numera är

hangaren inredd till ateljé och bostad. I dag är bebyggelsemiljön på udden uppdelad på två fastigheter. Ur kulturmiljösynpunkt uppfattas bebyggelsemiljön som en enhet.

Beskrivning

Grönsta

Grönsta prästgård ligger på krönet och sluttningen av en markerad bergsrygg innanför Grönstaviken i Askrikefjärden. Sluttningarnas lövskog, bland annat med inslag av ek och andra ädellövträd, inrymmer gårdens före detta ängs- och hagmarker. Tallskogsdungar, bland annat med höga furor, avgränsar mot hållmark och bergknallar. Nedanför i söder öppnar sig en flack vidsträckt lerdalgång med före detta åkermark på gårdens gamla inägor.

Grönsta prästgård.

Gårdsanläggningen får en speciell karaktär genom att så många olika funktionella strukturer för en äldre prästgårdsmiljö finns i behåll i bebyggelsemönstret. Exempelvis det terränganpassade gårdsläget, den regelbundet uppbyggda äldre mangården, den separata ekonomigården med jordbrukets många verksamhetsbyggnader, en gårdsdamm, en särskild fruktträdgård och små gårdsvägar. Det under 1900-talet uppförda större kyrkoherdebostället har anslutits väl till den äldre anläggningen, men har delvis en mer stadsvillabetonad inramning med trädgård med terrasserings och små planteringar. Samtliga byggnader på Grönsta har tegeltak vilket också ger karaktär.

De faluröda ekonomibygnaderna ligger samlade i en klunga i sluttningen längs infarten mot prästgården. Här finns flera karaktäristiska ekonomifunktioner för en

äldre gårdsmiljö såsom ladugård, stall, loge, vagnbod och spannmålsmagasin. De är uteslutande från 1800-talet eller 1900-talets början, uppförda i timmer- eller stolpverkskonstruktion. Ekonomibygnaderna är i dag gårdsmiljöns mest välbevarade byggnader. De är av största betydelse för upplevelsen av Grönsta som en hel och sammanhållen äldre prästgårdsmiljö.

Mangården med den gamla manbyggnaden och två faluröda flyglar ligger i det gamla gårdsläget uppe på krönet. Den regelbundet uppbyggda mangården avgränsas med ett falurött spjälstaket. Den äldre mangårdsbyggnaden är ett panelklätt timmerhus i en våning som flyttades till gården 1834. Huset flankeras av en timrad envåningsflygel som kan vara en köksbyggnad från 1600-talet och en av Lidingös äldsta byggnader. Både manbyggnaden och köksflygeln är hårt renoverade på senare år. Den andra flygeln är en knuttimrad bod från 1800-talet som har en ursprunglig karaktär i behåll.

Utanför mangården finns ett mindre bostadshus med prägel av ca 1890–1900 i en tidstypisk ljusmålad panelarkitektur med stor snickeriprydd veranda. Huset lär tidigare ha stått på platsen där kyrkoherdebostället uppfördes 1909 men blev då flyttat. Det före detta kyrkoherdebostället ligger högt på krönet ovanför den branta sjöslutningen. Den stora gulputsade byggnaden i villastil har bland annat tvärställda sidofrontoner, under ett valmtak med brutet fall. Kyrkoherdebostället har, i likhet med övriga bostadshus på Grönsta, förändrats vid sentida renoveringar. Helheten av den ursprungliga karaktären på den stora 1910-talsvillan finns dock i behåll.

Sydväst om gården ligger ett före detta torpställe till Grönsta prästgård. Det före detta torpet ligger i ett karaktäristiskt närbeläget men ändå avgränsat läge i förhållande till huvudgården. Bostadshuset är en faluröd liten timrad enkel stuga från 1800-talet som senare har tillbyggs. Till bostadshuset hör uthus och en jordkällare.

Täcka udden

Strax nordost om prästgården ligger Täcka udden med den Nybergska anläggningen bland höga lövträd på den ganska flacka udden. Nyberg lät uppföra sin privatvilla med tillhörande uthus, bodar och brygganläggning ungefär samtidigt som hangar, experimentverkstad och båthus, kring år 1908. Även om en del av de enskilda byggnaderna bär lite olika formuttryck finns ett påtagligt enhetligt tidsmässigt samband i bebyggelsens utformning. Täcka udden är en mycket karaktärsfull bebyggelsemiljö som saknar motsvarighet för övrigt i Lidingö stad. Anläggningen är sedan 1985 förklarad som byggnadsminne.

Täcka udden med båthuset till vänster och flyghangaren till höger.

Sveriges första flyghangar är av trä och byggdes med gaveln mot sjösidan utformad som en reglerbar port. Det originellt svängda plåttaket är utformat för att tillvarata luftströmmarna från det vindkraftverk som ursprungligen var monterat på taket. Vindkraften drev en vidbyggd verkstadsbyggnad som inrymde experimentverkstaden. I direkt anslutning vid sjöstranden finns det stora båthuset. Längre in mot villan står det mycket välbevarade karaktäristiska Logementet, som bland annat har ett stort ljusinsläpp från taket.

Nybergsska villan bär stark amerikansk prägel med drag av så kallad ”stick-style” (stick = spån). Villan har bland annat spåntäckt fasad, kubisk form, förhöjt mittparti, avrundade hörn och ett hörntorn.

Röda villan är ett mindre bostadshus där några av fabriksarbetarna Nybergs medarbetare bodde. Det är en faluröd panelad byggnad under högt tälttak, på senare år renoverad och något tillbyggd.

Mycket karaktäristisk är även den lilla stenskodda tilläggsplatsen med brygga med en öppen spåntäckt överbyggnad, krönt av en karnisformad huv. Vid bryggan finns en välbevarad bod från 1900-talets början inklusive ett öppet båtskjul. Vidare finns en spåntäckt uteplats i form av en rotunda. En stor jordkällare står nära villan.

Övriga byggnader har faluröd fasad av spåntad panel, förutom några verksamhetsbyggnader med fasad av locklistpanel. Flera byggnader har tak täckta med falsad slät plåt (koppar i en del fall), inklusive flertalet av de tidstypiska bodarna med tälttak från 1900-talets början. Några övriga verksamhetsbyggnader och uthus har papptäckta tak. Påtagligt är att verksamhetsbyggnader och uthus har välbevarade exteriörer sedan 1900-talets början, inklusive brygga, bryggöverbyggnad och rotunda.

Sammanfattande värdering

Grönsta prästgård – Täcka udden utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området omfattar dels Grönsta prästgård, dels flygpionjären Nybergs verksamhets- och bostadsmiljö på Täcka udden.

Grönsta prästgård blev på 1600-talet Lidingös komministerboställe. Det är en välbevarad agrarhistorisk miljö som i nuläget främst berör tidsperioden 1800-tal - 1900-tal. Med bevarade mangårds- och ekonomibyggnader ger Grönsta prästgård fortfarande ett tydligt helhetsintryck av en prästgård från självhushållets tid i bondesamhället. Prästgården från 1900-talets början återspeglar både boställsväsendets modernisering och Lidingös första stadshistoriska expansion. De många ekonomibyggnaderna är bland de mest ursprungligt bevarade gårdsbyggnaderna på Lidingö i dag. Ur stadshistorisk synpunkt är Grönsta prästgårdsmiljö som helhet av stor kulturhistorisk betydelse för Lidingö.

Täcka udden med sin starka kommunikations- och teknikhistoriska förankring i svenskt motorflyg är unikt både på Lidingö och i Sverige. Det är även en byggnads- och personhistoriskt mycket intressant villa- och verksamhetsmiljö från 1900-talets början. Ur ett internationellt perspektiv är Täcka Udden bland de äldsta minnesmärkena från motorflygets historia. Täcka udden är numera skyddat som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Området ingår i "Lidingö gröna kulturmiljöer" (2013).

Karaktärsdrag

Grönsta prästgård

- Omgivande lövskogsmark med före detta inägor.
- Agrar bebyggelse i typiskt högt terrängläge i landskapet.
- Den samlade bebyggelsen i relation till omgivande öppna landskap.
- Den regelbundet uppbyggda småskaliga mangården till gamla prästgården. Ursprunglig byggnadsvolym, fasadmaterial, färgsättning, snickerier, fönsterformer, entrépartier, takform och taktäckning (alla tak har tegelpannor) och skorstenar.
- Den mycket välbevarade och mångfasetterade ekonomibebyggelsen med en mängd agrara faluröda ekonomi- och uthusbyggnader.
- Det faluröda panelade lilla prästgårdstorpet med enkelstuga, uthus och källare.
- Det lilla bostadshuset från sent 1800-tal i ljusmålad panelarkitektur med dess fruktträdgård, planteringar och gårdsdamm.
- Kyrkoherdeboställets stadsvillakarakter från 1900-talets början.

Täcka udden

- Samlad villa- och verksamhetsbebyggelse på flack udde med lövgrönka.
- Tidigt 1900-tal och småskalighet dominerar helt.
- Villa Nyberg i amerikansk "stick style" med kubisk form, avrundade hörn, hörntorn och förhöjt mittparti.

- Röda villan med faluröd spåntad panel och tälttak.
- De många faluröda fasspåtpanelade eller locklistpanelade bodarna med ursprunglig exteriör samt flertalet bod- och uthustak är tälttak med falsad slät plåt/kopparplåt eller papptäckning.
- Karaktäristiskt utformat båtskjul med stensködd tilläggsplats.
- Bryggan med öppen ljusbrun spåntäckt överbyggnad och karnisformad tornhuv.
- Uteplats i form av ljusbrun spåntäckt rotunda.
- Stor jordkällare med stenfront.
- Flyghangaren med sin stora gavel mot sjösidan och originellt svängda plåttak är jämte båthuset och det mycket ursprungliga Logementet utpräglade karaktärsbyggnader.

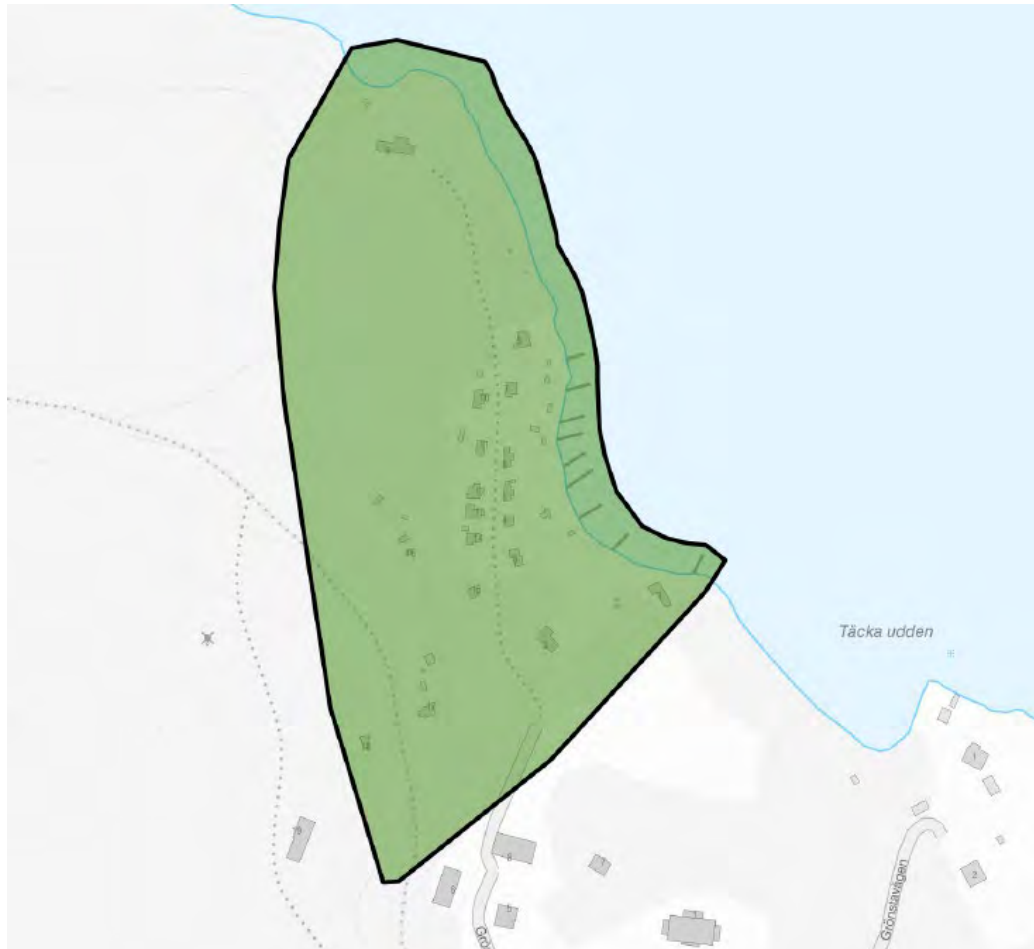
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Kulturlandskapet runt prästgården med dessfruktträdgård, lövskog och före detta inägor bör bevaras och underhållas så att det inte växer igen. Äldre träd bör endast fällas i naturvårdssyfte.
- Bebyggelsemiljön vid Grönsta prästgård med mangårdsbyggnad och flertalet ekonomibygnader bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att områdets kulturhistoriska värden består.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar/portar i originalutförande. Ursprunglig färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Sommarvillornas stora tomter bör inte styckas av.
- Täcka udden med tillhörande byggnader, flyghangaren, båthus och logement från 1900-talets början bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder. Även brygga och strandskoning bör underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Grönstakolonin

Bakgrund

Grönstakolonin tillkom 1910 på initiativ av ingenjör Stig Milles, som 1912 även startade Trolldalens sportstugeområde på Lidingö. Det fanns stora förväntningar på att Grönstakolonin skulle bli ett föregångsprojekt för utvecklingen av andra liknande områden i Sverige. Kolonin kallades från början en "friluftsstugekoloni" och lockade till sig intressenter från Stockholmsområdets övre samhällsskikt. Släkt- och vänskapsband spelade stor roll i kolonins tidiga utveckling. Stockholmspolitikern Anna Lindhagen var en framstående företrädare för det tidiga 1900-talets tankegångar om god folkfostran och friluftslivets sunda inverkan på människors levnadssätt. Anna Lindhagen var bland de första som hyrde tomtmark och byggde stuga i Grönstakolonin (lott 10). I dag arrenderar stugägarna i Grönsta marken av Lidingö stads tomtbolag.

Grönstakolonin växte snabbt och redan 1914 fanns flera stugor. De äldsta husen från 1911 utgörs av lotterna 11, 10 och 7 som tillkom först, följda åren 1911–15 av 3, 4, 5, 13 och 14. De första små envåningsstugorna utformades i plankkonstruktion på stenplintar, med fasad av faluröd liggande panel och vita snickerier. De branta

sadeltaken var papptäckta. Husen påminde egentligen mer om små enkla kolonistugor. Från början fanns inte ens eldstad invändigt, men det installerades snart så att man skulle kunna övernatta. Husen blev ofta redan på 1920-talet utbyggda, förlängda och ibland tillbyggda i vinkel. En glasveranda ersatte den öppna förstukvisten, tegelpannor kom att ersätta takpapp. Några stugor har på senare år blivit mer kraftigt om- och tillbyggda, någon enstaka inne i kolonin och några närmast utanför. Tomterna var från början inte så rikligt bevuxna som i dag.

På 1920-talet byggdes några stugor i Grönstakolonin om helt till mer moderna sportstugor. På 1920- och 30-talet uppfördes några nya stugor, strax utanför själva kolonin närmast i söder, väster och norr. En före detta torpstuga vid vattnet längst i sydost blev tidigt omvandlat till fritidshus och innefattas numera i området. Ett stort härbre flyttades till platsen för att användas som sportstuga på 1920-talet, en inte helt ovanlig åtgärd på den tiden. Ytterligare några enstaka stugor tillkom på 1930-1940-talet, uppe på bergskanten i sydväst.

Grönstakolonin påminner vid första anblicken om ett fiskeläge, beläget i slutningen strax ovanför Grönstaviken vid foten av ett högt och klippigt bergsparti. Långa bryggor av trä löper ut över den delvis vassbevuxna strandkanten.

Beskrivning

Kärnan i kolonin är samlad på ömse sidor av en smal gångväg, "bygatan". Mot bygatan avgränsas tomterna med dels låga trästaket, dels en trädgårdesgård, ofta med karaktäristiska smågrindar. På nedre sidan av gångvägen står stugorna med långsidan tätt mot bygatan. På ovansidan ligger stugorna högre upp mot berget, i några fall mycket nära klippväggen. En bäck som rinner ner över slutningen och passerar mellan husen ger stark karaktär. Mellan flera tomter på nedre sidan går smala gångstråk från bygatan ner till bryggorna, kantade av bland annat syrenbuskage. Fortfarande finns en ursprunglig öppen karaktär av allmänningsmark nere vid båtbyggarna. Glesa brädstaket avgränsar mot norr och söder, i söder med en faluröd spjälgrind.

Samtliga stugor utom två är envåningshus. Flertalet stugor är faluröda och har fjällpanelad fasad samt vita fönster och snickerier. Ett hus har grönmålad liggande

panel. Några stugor inom kolonin har kuprinolbrun stockpanel liksom de lite större sportstugorna utanför själva området. Vita tätspröjsade fönster, gröna fönsterluckor och trädörrar kännetecknar flertalet av dessa. Tegel täcker flertalet av de oftast branta sadeltaken inom kolonin. Tätspröjsade små fönster, ibland även blyspröjsade fönster hör också till ursprungliga karaktärsdrag. Ofta har en enkel förstukvist omvandlats till en spröjsad glasveranda. Endast något hus har senare fått en kupa eller takfönster. Snickarglädje har endast mycket sparsamt förekommit på husen. Flertalet trappor är utvändiga enkla trätrappor.

Grönstakolonin lär vara Sveriges äldsta sportstugeområde, mycket småskaligt, enkelt utformat och i sin kärna starkt nationalromantiskt präglad.

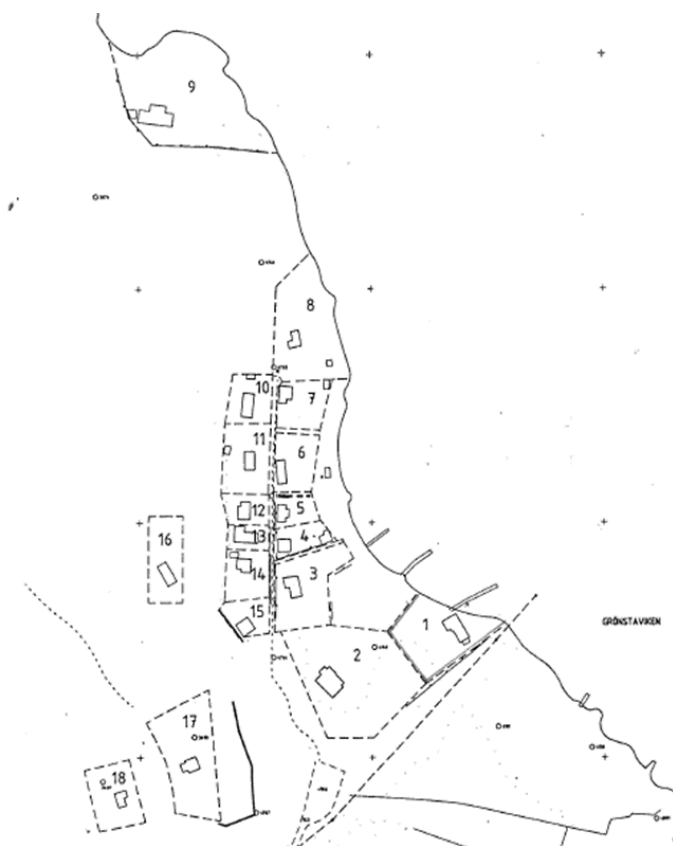
Husen inne i själva kolonin inramas i dag ofta av en prunkande växtlighet som väl anknyter till den småskaliga tidiga 1900-talskaraktären. Framför allt präglas tomterna av blomsterrabatter, syrenbersåer, kökstäppor, bärbuskar, låga fruktträd och stenpartier. Enstaka inslag finns av en mer villatomtbetonad gräsmatta, men de är än så länge få och hör inte hemma i kulturmiljön i Grönstakolonin. Utanför själva kolonin dominerar naturtomter med hällar, blandskogs- och talldungar. Inslag av stenmurar kring tomter finns uppe på bergskanten i sydväst. Små torrdass står på tomterna, antingen upp mot klippkanten eller ner mot vattnet, beroende på tomtläget. Flera har en traditionell utformning och fast placering men några är mer portabla.

Grönstakolonin är samlad på ömse sidor av en smal gångväg, "bygatan".

Hus och tomtmiljöer

Det direkt sammanhängande koloniområdet i dag, innanför staketen, omfattar lotterna 3 - 7 och 9 - 15. Lott 3 är senare om- och utbyggd till en betydligt större vinkelbyggd sportstuga med brunkuprinolad stockpanel. Lott 4, 5 och 6 är också faluröda äldre stugor under tegeltak vilka senare renoverats. Lott 4 har kvar mer av ursprunglig nätt volym medan 5 och 6 blivit utbyggda och förlängda. Lott 4 och 5 från 1910-talet förenas i dag av en stor gräsmatta. Lott 6 har en tomtmiljö med mer ursprunglig småskalig trädgårdskaraktär och har även en faluröd äldre bod/gäststuga.

Grönstakolonin - karta med lottnummer.

Av stor betydelse för Grönstakolonins ursprungliga karaktär är lott 7, 10 och 11 i norr. Dessa är kolonins tre äldsta stugor och tillkom under åren 1910–1914. Både tomtmiljöer och stugor har här behållit den äldre karaktären. De hör till kärnmiljön i den ursprungliga Grönstakolonin och är starkt förknippade med de första invånarna. En av dem är Anna Lindhagens stuga. De faluröda fjällpanelade stugorna med typiska tätspröjsade fönstergrupper har blivit tillbyggda tidigt, kring 1915–1920. Den ursprungliga volymen och exteriören är lätt att uppfatta och de tidigt gjorda tillbyggnaderna är utformade som en anpassad del till den ursprungliga stugan. Samtliga har välbevarade småskaliga tomtmiljöer med en äldre trädgårdskaraktär i behåll. Lott nr 7 har kanske den mest ursprungliga helhetsmiljön i dag i kolonin med stugan, trädgården och en mycket välbevarad faluröd lekstuga från ca 1910–1920-tal med utsirade stolpar och papptak.

Två av kolonins äldsta stugor återfinns på lotterna 10 (vänster) respektive 11 (höger).

Lott 12 är den enda av stugorna som i senare tid blivit utbyggd och förhöjd till en större volym under brutet takfall. Den har i dag en annan karaktär än övriga stugor.

Lott 13 från 1911–1915 blev tidigt förlängd och fasadomvandlad till 1920-talets sportstugeprägel. Huset har kuprinolbrun stockpanel, vita tätspröjsade fönster och gröna fönsterluckor. Huset är tillbyggt. Lott 14 som har grönmålad liggande fasspångpanel har en utveckling som påminner om grannstugan på 13, men med en lite äldre karaktär. Här finns också flera ursprungliga fasaddetaljer såsom blyspröjsade fönster. Huset är utbyggt bakåt och har en lite yngre veranda.

Stugorna på lotterna 12 (vänster bild) och 13 (höger bild).

Lott 15 omfattar ett tvåvånings falurött knuttimrat härbre av dalakaraktär som lär ha flyttats till platsen för att bli fritidshus år 1924. Både att återanvända äldre uthus och att bygga nya fritidshus i "dalastil" förekom vid denna tid. Enligt uppgift från Miljö- och stadsbyggnadskontorets arkiv har timret i härbret dock visat sig vara behandlat med stenkoltjära som inrymmer miljögiftet kreosot. En originell utformning har dasset på lott 15 som är kamouflerat till en vedstapel.

Lott 14 till vänster och Härbret på lott 15 till höger.

I direkt anslutning till den ursprungliga kolonin i norr ligger Lott 8. Här finns en starkt om- och tillbyggd stuga med brunmålad fjällpanel under korrugerat plåttak.

Omedelbart söder om kolonin ligger lott 2, med en lite större sportstuga från 1920–1930-talet, karaktäristiskt belägen bland hållmark och tallar. Huset har kuprinolbrun stockpanel, vita fyrspröjsade fönster och gröna fönsterluckor under

tegeltak. Det har en något yngre tillbyggnad, men den ursprungliga karaktären av en tidig modern typ av sportstuga är fortfarande väl bibehållen. Nere vid sjökanten ligger lott 1 med ett rödmålat fritidshus som ursprungligen var ett torpställe där torparen skötte tvätten åt Prästgården. Stugan har en äldre husdel, renoverad i tidigt 1900-tal, men är dock senare påtagligt till- och utbyggt i etapper.

Längst i norr i avsides läge ligger lott 9 helt för sig nere på klippkanten ovanför vattnet. Den faluröda stugan har byggts ut i etapper. Den äldsta delen har fortfarande ursprunglig panelfasad och blyspröjsade småfönster. Helhetsintrycket domineras dock av de sentida om- och tillbyggnaderna.

Uppe på bergskanten i väster finns lotterna 16, 17 och 18 bland bergknallar och talldungar. Lott 16 omfattar två mycket små stugor med fasad av brunmålad fjällpanel under papptäckt tak. Av störst intresse är den äldre stugan som har kvar ett i huvudsak ursprungligt utseende från ca 1920–1930. Enligt uppgift skulle denna stuga ursprungligen ha uppförts som bostad åt ett hembiträde till en av de välbeställda familjerna nere i kolonin. Den andra stugan är av betydligt yngre datum. Lott 17 och 18 har två tidstypiska brunmålade mindre fritidshus från ca 1940-tal, dock med senare utbyggnader.

Sammanfattande värdering

Grönstakolonin utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området lär vara Sveriges äldsta sportstugeområde. Det är småskaligt, enkelt utformat och i sin kärna starkt nationalromantiskt präglad. Helhetsmiljön i Grönstakolonin är välbevarad och har en särskilt stark historisk förankring som ett tydligt exempel på utvecklingen av svenskt friluftsliv. I nuvarande utformning återspeglar Grönstakolonin även att mycket av den idémässiga synen på friluftsliv och sportstugor förändrades från 1910-tal till 1920-tal. Det tidiga 1900-talets nationalromantiska era stod för en mer idealistisk syn på friluftsvistelse och var inspirerad av engelska "weekend cottages". Denna syn ersattes efter första världskriget av 1920- och 1930-talets modernistiska synsätt med ett mer livsstilsbaserat sportbetonat friluftsliv. Det gav upphov till den mer moderna amerikanskinspirerade typ av sportstuga som det även finns några tidiga exempel på i Grönsta.

Området utgör ett riksintresse för kulturmiljövården.

Området finns beskrivet i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Det ingår också i "Lidingö gröna kulturmiljöer" (2013).

Karaktärsdrag

- Bebyggelsemönster med små kolonistugor placerade i bergsslutningen ner mot vattnet.
- Karaktär av öppen "allmänningssmark" vid båtbyggarna.
- Kolonins tätt samlade husklunga vid foten av berget, mycket välbevarade kärnmiljön med lotterna 7, 10 och 11.

- Enstaka spridda stugor med naturtomter med blandskog och tall.
- Stugorna är placerade på båda sidor av bygatan som går igenom området. Smala gångstråk mellan tomter från bygatan ner mot vattnet.
- Lotterna avgränsas mot bygatan av lågt trästaket samt en traditionell trädgårdsgård.
- Tomter oftast med fruktträd, bärbuskar, odlingar och blomsterplanteringar samt ibland stenpartier.
- Den lilla bäckens lopp genom kolonin.

Byggnader

- Småskalig bebyggelse av trä med sadeltak av tegel, envåningshus från 1910- samt 1920-talet dominerar.
- Fjällpanel är mest ursprungliga, faluröda panelfasader med vita tätspröjsade fönster och snickerier dominerar äldre stugor.
- Vita oftast spröjsade glasverandor eller små öppna förstukvistar förekommer.
- Karaktäristiska byggnadsdetaljer är även de kryssmönstrade lister som sitter likt spaljéer mellan fasad och grund på många av stugorna. Ofta är de målade i fasadens färg.
- Sportstugor uppförda med mörkbrun stockpanel, vita spröjsade fönster och gröna fönsterluckor tillkom på 1920- och 1930-talet.

Råd och rekommendationer

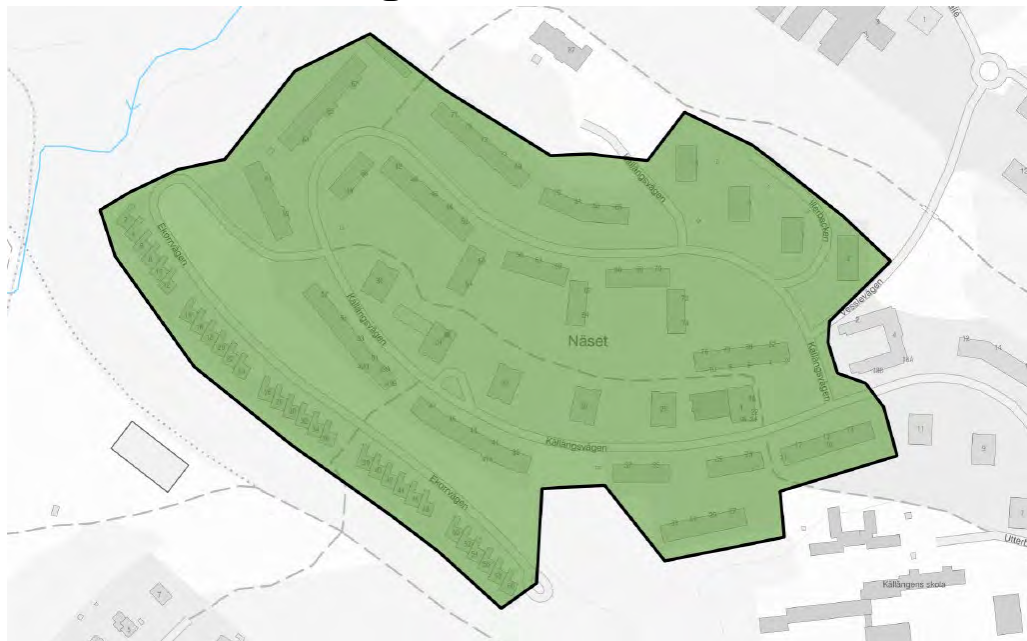
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur med bygata och smala gångstigar mellan lotterna bör värnas.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade lotter eller den öppna allmänningen vid bryggan bör ej styckas av.
- Koloniområdets nationalromantiska karaktär med mindre kolonistugor och sportstugor bör bevaras, tillbyggnader bör undvikas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med fasader av faluröda eller mörkbruna fasader med vita, småspröjsade fönster bör bevaras. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster, dörrar och farstukvistar i originalutförande.

- Grönska såsom äldre träd, fruktträd och öppna gräsytor är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Näset och Ekorrsvägen

Bakgrund

Den del av Näset som ligger norr om Norra Kungsvägen var obebyggd fram till 1950-talet förutom en mindre grupp med små villor. Diskussioner under tidigt 1940-tal om hur Lidingös framtid skulle utformas resulterade i en dispositionsplan med arkitekten Göran Sidenbladh och arkitekterna Ancker, Gate & Lindegren som upphovsmän. Planen, som var klar 1943, innebar att Lidingös stadsstruktur ändrades. Villastäderna skulle kompletteras med blandad bebyggelse och med olika boendeformer.

Bo gärde med låg bebyggelse och Näsets höghus i bakgrunden.

Den stadsplan för norra Näset, som utarbetades av arkitekterna Disa Wahlund och Harry Egler 1955, vann laga kraft 1956. Den är tidstypiskt utformad som en så kallad grannskapsenhet - en mindre stadsenhet med en blandning av bostäder, skolor och kommersiell och samhällsservice. Gestaltningsmässigt blandades höga punkthus med låga lamellhus. Grönområden med utblickar och rekreationsytor var viktiga. Idéerna kom ursprungligen från Storbritannien. De första områden som planlades utifrån dessa principer på Lidingö var Torsvikshöjden (som fick sin stadsplan redan 1943), Baggeby, Bodal och sist Näset.

Bebyggelsen har ritats av några av tidens främsta arkitekter som Sture Frölén, Ernst Grönwall, Disa Wahlund och Mårten Larsson.

De trettio uniformt gestaltade radhusen längs Ekorrvägen ritades av arkitekten Ernst Grönwall 1962 och uppfördes i souterräng i fem kvarter på rad i sydvästslutningen nedanför Näset. Lidingö hade sedan dispositionsplanen från 1943 ett nytt förhållningssätt vad gällde stadens fortsatta utbyggnad. Man ville se en blandad bebyggelse med olika boendeformer. Radhusen i området är tillkomna i det konceptet, de kompletterar flerbostadshusen uppe på Näset.

Radhusen på Ekorrvägen.

Beskrivning

Näset

Näset är högt beläget på bergsknallar, omgivet av dalsänkor. Stadsplanen för Näset är fint anpassad till den utmanande topografin. Byggnaderna, som är glest placerade med gröna utblickar, är skickligt terränganpassade. Läget på en höjd och den glesa bebyggelsen med ljusa putsfasader ger området rymd.

Byggnadsvolymernas förhållanden till varandra - höga vertikaler mot låga horisontaler - är ett viktigt bärande uttryck. Grönskan, utblickarna och parkstråk är mycket viktiga kvaliteter.

Källängsvägen löper i en vid sväng från Norra Kungsvägen upp till området för att fortsätta runt i en ovalliknande slinga. Det svängda gaturummet är en annan av områdets kvaliteter.

Vid områdets entré ligger det tidstypiskt asymmetriskt utformade Källängstorget som i väster inramas av ett höghus och i norr av en tre våningar hög länga. Runt

torget löper en naturstensmur. På torget finns en damm med en skulptur och några träd.

Källängstorget vid entrén till Näset.

Källängstorget inramas bla av en långa i tre våningar med lokaler i botten och lägenheter i de övre planen. Balkongerna mot torget bidrar till rumsligheten. Balkongfronterna är i koppar.

Från torget leder en gångväg in i ett lummigt parkområde av främst naturmarkskaraktär. Man kan alltså ta sig till fots från torget och till områdets västligaste del utan att besväras av biltrafik.

Innanför Källängsvägens oval ligger dels identiska punkthus i åtta till tio våningar, dels lamellhuslängor i tre våningar. Färgsättningen i området är enhetlig med gråvit ädelputs på samtliga hus. Punkthusen är ritade av Sture Frölén. Ritningarna är signerade 1959. Entréerna är indragna och elegant utformade. Byggnaderna är rationellt gestaltade i senfunktionalism. Små förändringar är sekundära balkongfronter, fönsterkarmar och bågar som klätts med plåt och några förvanskade entrépartier. Men byggnaderna är i princip i ursprungligt skick. De lika eleganta lamellhusen är ritade av Mårten Larsson 1959. De har L-formad plan och de vackert utformade fönstren är ett viktigt arkitektoniskt bärande uttryck.

Ett av punkthusen som ligger i anslutning till en livsmedelsbutik.

I Källängsvägens sydvästra ytterkant ligger lamellhus i souterräng med tre våningar åt gatan respektive fyra i sluttningen. De ritades av Harald Ström & Einar Båge, 1958 respektive Ernst Grönwall 1959. De är typiska för tiden med enkla putsade fasader och flacka tak.

De två bostadshusen, de s.k. Pelarhusen, av Gösta Edberg från 1960, i kvarteret Lodjuret, bryter mot områdets karaktär i ljus, rationell senfunktionalism som är typisk för Näset. Byggnaderna är här tyngre med slammade fasader.

Ett av Pelarhusen inom kvarteret Lodjuret.

Harald Ström och Einar Båge ritade de enkla lamellhusen i kvarteret Kaninen 1959, med små, välstuderade och yteffektiva lägenheter medan Fred Larsson ritade de knubbiga punkthusen i Illern, också 1959.

Ett av de enkla lamellhusen i kvarteret Kaninen ritade av Harald Ström och Einar Båge.

I kvarteret Mården, i backen upp mot torget, ligger två höga punkthus uppförda efter ritningar av Sture Frölén, signerade 1956. De är uppförda i elegant senfunktionalism med putsade fasader och indraget entréparti.

De äldsta byggnaderna i Näset är de två skolbyggnader som uppfördes efter ritningar av Folke Löfström signerade 1951. Byggnaderna är typiska för tidens satsning på

omsorgsfullt gestaltade skolbyggnader med hög kvalitet på utförande och med gedigna material.

Flerbostadshusen i kvarteren Lillnäset och Stornäset, på Högnäsvägen, tillhör också den äldsta bebyggelsen i Näset. Både stadsplan och byggnader ritades 1953–1955 av Disa Wahlund. De fyra punkthusen är uppförda i rött tegel med sadeltak. De låga lamellhusen som omsluter ett litet parkområde har putsade fasader, indragna balkonger och sadeltak. De har delats i sidförskjutna volymer, typiskt för tiden. Arkitekturen är elegant med hög kvalitet på material och utformning. Bebyggelsen är mycket välbevarad och har höga kulturhistoriska värden. Både lamellhusen och punkthusen är mer traditionellt utformade än övrig bebyggelse i Näset och hör hemma i 1950-talets ideal. Hela området håller hög arkitektonisk kvalitet. Lägenheterna är rationella, välstuderade och tidstypiska. Disa Wahlunds arkitektur är elegant och omsorgsfull, med gedigna material och god utformning. Skalan är intim och lågmäld med människan som måttstock.

Näset är som helhet mycket välbevarat och ett tydligt exempel för stads- och samhällsplanering under 1950-tal och tidigt 1960-tal. Byggnadernas placering i stadsrummet och deras inbördes förhållande till varandra är ett särskilt viktigt karaktärsdrag och en av de stora kvaliteterna i området.

Ekorrvägen

Radhusen ligger samlade i fem grupper med sex radhus i varje grupp. Placeringen utnyttjar topografin mästerligt. De ligger i souterräng, har en våning åt Ekorrvägen och två våningar i slutningen. Det enskilda radhuset är uppfört på ett nästan kvadratisk plan till vilken ett vinkelbyggt garage har adderats. På så sätt bildas en skyddad liten uteplats framför varje radhus. Entrén är indragen i mötet mellan garage och bostadsdel.

Radhusen på Ekorrvägen.

Radhusen är placerade snett mot Ekorrvägen och är sinsemellan likformigt sidförskjutna vilket skapar ett repetitivt, rytmiskt mönster. De små förgårdarna är enkla till sin karaktär, genomgående sparsmakade och välskötta.

Arkitekturen är redig och ärlig. Den är lågmält och elegant gestaltad. Tonen är hållen i svensk funktionalism med associationer till bland annat Uno Åhréns "Villa 45" på Stockholmsutställningen 1930. Fönstren är av varierande utformning där allrummets fönster är påfallande stort med asymmetrisk post. Fönstersnickerierna är vita. Dörrar och garagedörrar är klädda med horisontell ekpanel. Åt slutningen löper en loftliknande balkong längs hela fasaden. Fasaden är i souterrängplanet klädd med liggande vit panel. Planlösningarna är välstuderade med tre sovrum, kök och det för tiden typiska allrummet i entréplanet. Vardagsrummet ligger en trappa ner i souterrängplanet. Villorna har flacka pulpettak med papp, grönmålade taksargar i plåt och putsade ljusa fasader.

Radhusen är huvudsakligen i ursprungligt skick mot gatan. Förändringar är till exempel några inbyggda entrénischer, några utbytta dörrar och några förändrade garageportar.

Sammanfattande värdering

Området Näset med flerbostadshus och Ekorrvägen med radhus utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området är ett utmärkt och tidstypiskt exempel på 1950-talets stadsplaneideologi där boende och service skulle blandas. Planen är också representativ för Lidingös ambition att planera för en varierad bostadsbebyggelse med olika boendeformer. Området är mycket välbevarat och håller mycket hög kvalitet på utformning och material. Formspråket i senfunktionalismen håller samman området liksom de ljusa kulörerna.

Radhusen längs Ekorrvägen är representativa för tidens sociala samhällsplanering och för Lidingös intentioner att låta staden utvecklas med olika byggnadstyper och boendeformer. Samtidigt är de representanter för radhusbebyggelse i folkhemsanda hållna i en modernism med associationer till tidig svensk funktionalism, bland annat till radhus ritade av arkitekten Uno Åhrén. Radhusen är rationellt uppförda men fortfarande med ett hantverksmässigt anslag. De repetitiva och konsekvent genomförda sidförskjutningarna och trappningen längs Ekorrvägen har betydelse för upplevelsen och förtydligar associationerna till 1930-talets arkitektur.

Karaktärsdrag

Näset

- Den svängda Källängsvägen som går runt i en slinga med bostadshusens glesa placering med rymd och luft emellan.
- Utblickar mot lägre liggande områden och det gröna stråket från torget.
- Parken med naturmarkskaraktär innanför Källängsvägens slinga.
- Torgets utformning med granitmur, fontän och skulptur, inramat av ett höghus och ett basarliknande låghus med uppglasad butiksfasad i markplan.
- Byggnadernas uniforma formspråk i senfunktionalism med ljusa kulörer och putsade fasader.
- Takutformningarna, vanligen plana tak eller låglutande pulpettak.

Ekorrvägen

- Radhusens förskjutna placering i sluttningen längs Ekorrvägen. De utskjutande garagen och den lilla förgårdsmarken.
- Områdets enhetliga karaktär med fasader med ljus puts och liggande panel. De plana taken med papp och grönmålade plåtsargar.
- Fönster av olika utformning bland annat det stora fönstret till allrummet. Fönsterkarmar och bågar i vitmålat trä.
- De indragna entrénischerna med dörrar och garagedörrar i liggande ekpanel.

Råd och rekommendationer

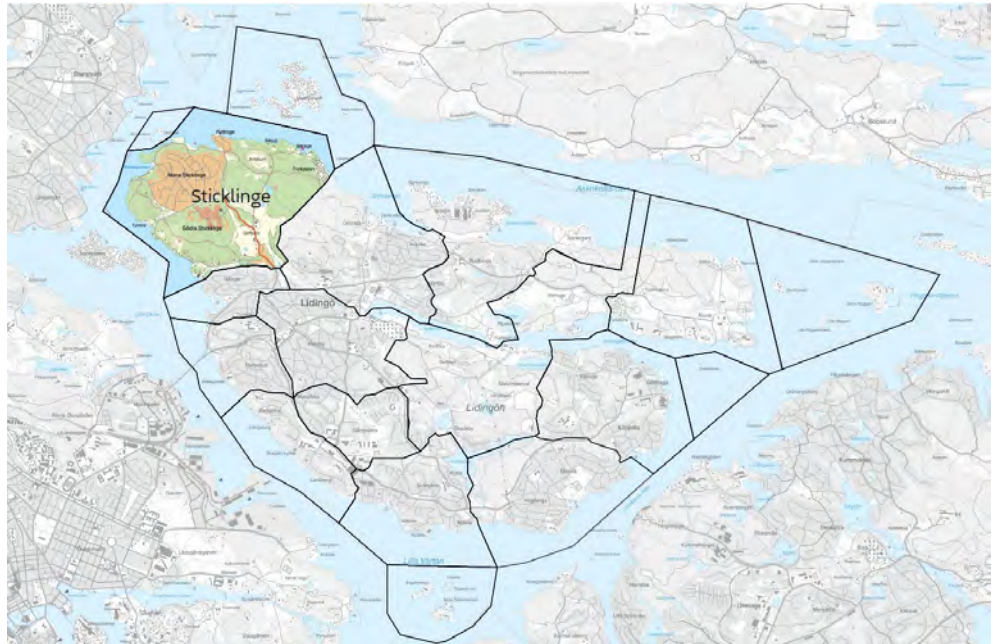
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

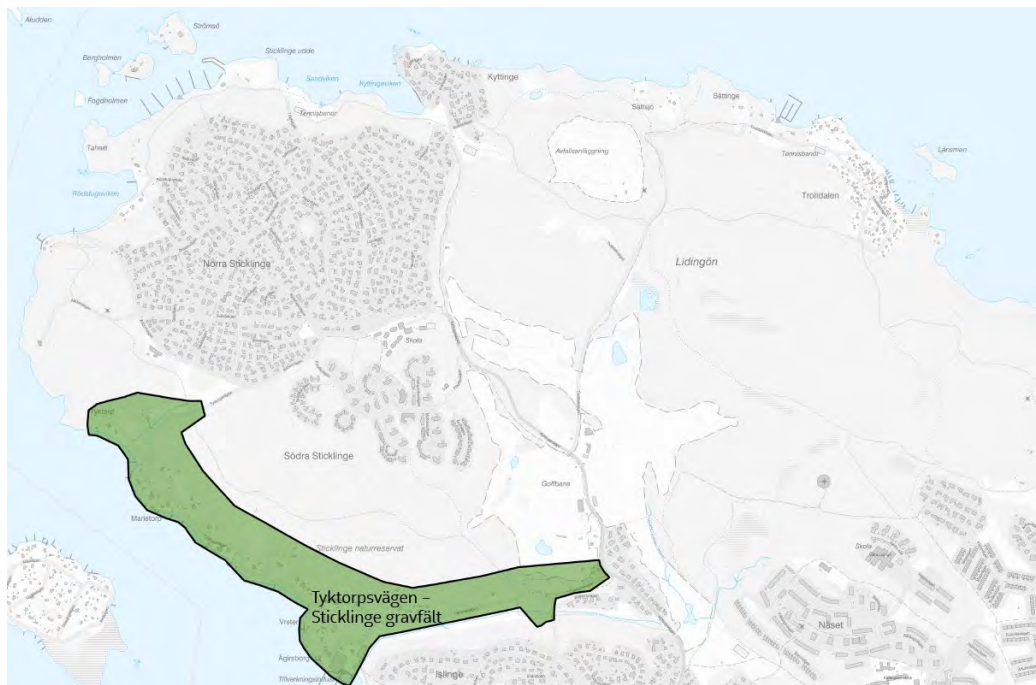
- Befintligt stadsplanemönster från 1955 med bostäder och service bör bevaras. Området bör fortsatt präglas av blandningen av höga punkthus samt de lägra lamellhusen väl inplacerade i terrängen.
- Ekorrvägens uniformt utformade radhus i sluttningen nedanför Näset bör bevaras.
- Områdets grönytor samt parken med naturmarkskaraktär som idag karakteriserar området bör underhållas så att dess karaktär bevaras.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med senfunktionalistiskt formspråk bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.

- Ursprungliga fasadmaterial och färgsättning bör vara vägledande vid fasadrenovering.
- Tillägg som påverkar fasadernas uttryck i form av ex. inglasning och skärmtak bör behandlas restriktivt.

Sticklinge

Stadsdelen Sticklinge

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Sticklinge

- Tyktorpsvägen - Sticklinge gravfält

Tyktorpsvägen – Sticklinge gravfält

Lidingös utveckling som ett av skärgårdens stora sommarnöjen för förmögna stockholmare började i många avseenden kring Tyktorpsvägen i södra Sticklinge på 1860-talet. Förutom hemmanet Tyktorpsvägen fanns här då endast några torp såsom Rännilen och Vreten. Bakgrunden till sommarboendet här är att området i fråga då lode under Sticklinge gård, inklusive hemmanet Tyktorpsvägen som låg i sambruk med Sticklinge. Ägaren till Sticklinge, J.A. Zetterberg, "Lidingökungen" kallad, lät då uppföra fem sommarvillor främst på 1860–1870-talen som han hyrde ut som sommarbostäder till vänskapskretsen. Redan 1857 byggdes Ängshyddan, den äldsta kända sommarvillan på Lidingö, uppförd på platsen för Rännilen. Zetterberg lät även uppföra Augustenro och Dalhem (Stora Dalhem).

Sommarvillorna präglas i varierande grad av den schweizerstil, som var en dominerande villastil under 1800-talets senare del. De bär i regel typiska namn från den högborgerliga villakulturen under 1800-talet, exempelvis Augustenro, Fridhäll och Ägirsborg (även kallat Listonhill), ibland med inslag av exotiskt klingande namn såsom Villa Tunis. Ägirsborg, numera Whitehill, har en lite speciell bakgrund. Villan lär, enligt uppgift, fram till att den flyttades till Lidingö 1871 ha utgjort en av flygelbyggnaderna till världshuset Casino på södra Djurgården. Den skulle då ha ritats av arkitekten Fredrik Blom.

Ångbåtstrafikens utbyggnad tog fart på 1850- och 1860-talet. De förbättrade kommunikationerna var en förutsättning för att sommarboendet i skärgården skulle kunna utvecklas. Till de första sommarvillorna här tog man sig bara per ångbåt. Exempelvis Tyktorpsvägen, Tyringe och Marietorp hade tidigt egna ångbåtsbryggor. Först på 1870- eller 1880-talet anlades den väg från Vreten fram till Tyktorpsvägen som binder

samman villorna i området. Nuvarande Tyktorpsvägens östra del är betydligt äldre. Den kan anas på 1720 års karta som en förbindelse från Sticklinge gård ner mot Rännilen och den angoringsplats som fanns vid gårdens brygga där Lidingövarvet senare tillkom. Sannolikt är vägen betydligt äldre än 1700-tal.

Sticklinge gård var av allt att döma säte för en av Lidingös äldsta kända boplatser. Nära gårdens tomt och i anslutning till Tyktorpsvägens östra del finns det största gravfältet på ön, daterat till yngre järnålder (500–1050 e. Kr.). Här gick då en havsvik in från Lilla Värtan och här var ett bra boplatssläge på bergsryggen ovanför vattnet. Namnet Sticklinge har ortnamnsforskare velat härleda från fornnordiskans ”stikill” som betyder smal eller spetsig. Namnet har tolkats som att det syftar på den smala och spetsiga havsviken.

Vy över Sticklinge gravfält uppe på höjdryggen.

Under medeltiden var Sticklinge en liten by som bestod av två gårdar. Sedan blev gårdarna sammanlagda och senast på 1600-talet hade de blivit bebyggda som en enda gård. Sticklinge ingick i likhet med hela Lidingön i Djursholms godscomplex fram till 1774. Huvudbyggnaden uppfördes på 1780-talet. Sedan löd Sticklinge och Tyktorp under Bo säteri fram till 1800-talets början. Under familjen Zetterbergs epok som ägare på 1800-talet utvecklades Sticklinge mycket. Från 1880-talet fram till 1917 var patron Harald Zetterberg bosatt på Sticklinge gård. Gården förvärvades sedan av Lidingö Villastad som 1925 arrenderade ut den till golfverksamhet. Efter skiftande öden revs mangårdsbebyggelsen år 1980. På gårdens gamla tomt byggdes senare villor, vilket fick till följd att mycket få spår återstår av Sticklinge gård. I dag finns endast trädgårdsmästarebostaden (Skattehemmanet 3) från 1865 kvar.

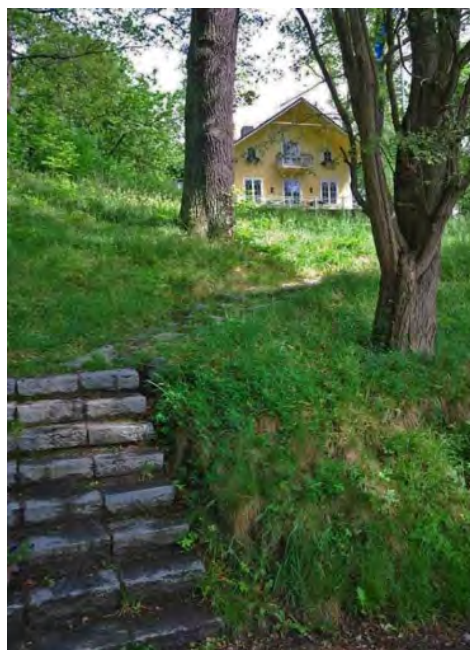

Skattehemmanet 3. Den f.d. trädgårdsmästarebostaden i schweizerstil från 1860-talet är i dag den enda byggnad som finns kvar från gamla Sticklinge gård.

I dag är de flesta sommarvillorna längs Tyktorpsvägen permanentbostäder. Flertalet har renoverats och en del har blivit om- och tillbyggda. Enstaka nutida villor har också uppförts på senare år. Vid vägens östra del byggdes några mer egnahemspräglade villor för permanentboende på 1930-talet. Det tidigare torpet Vreten som låg i närheten av Lidingövarvet har också ersatts med permanentvillor under 1900-talet. Båtvarvet, som är en aktiv verksamhet i mellersta delen av området, har varit verksamt på platsen sedan 1918.

Vy över Lilla Värtan från Tyktorpsvägens nordvästra del. Brygga nedanför sommarvillan Fridhäll.

Vid Tyktorpsvägen ligger sommarvillorna i högt uppdragna lägen i skärgårdsterrängen. Augustenro 1 från 1860-talet är en av de äldsta sommarvillorna. Tyktorpsvägens nordvästra och östra delar möts vid vägskälet mot Lidingövarvet.

Beskrivning av området

Den långa Tyktorpsvägen är i sin helhet en väl bibehållen äldre vägmiljö med mycket stora kulturvärden. Vägkaraktärerna skiljer sig däremot åt inbördes. Den nordvästra delen, mellan Tyktorp och vägskälet mot Lidingö varv, har anlagts senare i och med sommarvillornas tillkomst. Den östra delen från Lidingö varv upp till Sticklinge gårdstomt är betydligt äldre.

Kulturmiljöns nordvästra del karaktäriseras av den natursköna kuperade sluttningen ovanför Lilla Värtan, där Tyktorpsvägens yngre del ringlar fram, ofta nära strandzonen. Mellersta delen utgörs av Lidingövarvet med lite blandad villabebyggelse. Nordvästra och mellersta delarna karaktäriseras av skärgårdskust med inslag av hällmark, bergsknallar samt blandskogsdungar och tallar.

Nordvästra delen av Tyktorpsvägen är sommarvillornas väg, anlagd på 1870–1880-talet. Vägen som är grusbelagd och smal letar sig fram över sluttningen, rundar bergknallar och följer terrängens skiftningar i långa lopp och böjar, ibland nära stranden, ibland längre upp. Vägen går mellan glesa höga furor, högvuxna lövträd, berg i dagen, ibland utmed ett lågt trästaket längs en villatomt. I strandnära lägen finns en tydlig kustkaraktär med krokiga lågvuxna tallar, båtbryggor och öppna vyer över Lilla Värtan. Det sena 1800-talets vägkaraktär är på så vis mycket väl bibehållen, vilket är ovanligt i vår tid. Den är dock tydlig uppe i nordväst kring Tunis, Tyktorp, Augustenro, Remidal och Stora Dalhem där villorna är som mest välbevarade sedan sent 1800-tal.

Bebyggelsemönstret kännetecknas av två tydliga karaktärsdrag. Antingen är sommarvillorna placerade högt upp i sluttningen i uppdraget läge ovanför vägen, eller så ligger de mellan vägen och vattnet. Utpräglat högt belägna villor är Augustenro och Stora Dalhem, medan Remidal, Tyringe och Marietorp är villor i mer strandnära lägen.

Nordvästra delen av Tyktorpsvägen där den grusade vägen från 1880-talet letar sig kring skärgårdsterrängens skiftningar. I strandnära lägen finns en tydlig kustkaraktär med krokiga lågvuxna tallar, båtbyggor och öppna vyer över Lilla Värtan. Det sena 1800-talets vägkaraktär är på så vis väl bibehållen, vilket är ovanligt. Vy väster om vägskälet mot Lidingövarvet.

Beskrivning av bebyggelsen

Tyktorp som har ursprung från en medeltida gård ligger för sig själv i ett mer traditionellt sluttningsläge. Alla villor har haft bryggor, badhus med mera nere vid vattnet. I dag har långt ifrån alla villor kvar sina ursprungliga maritima småmiljöer. Ett viktigt undantag är Villa Tunis som har det ursprungliga båthuset kvar vid bryggan, vilket är av stort kulturhistoriskt intresse. Spår av ångbåtsbryggor och äldre tilläggsplatser finns på flera ställen.

Senare tillkommen bebyggelse ansluter till villornas bebyggelsemönster. Det finns inga tätt sammanhängande bebyggelsestråk längs vägen, vilket i hög grad bidrar till att områdets karaktär av glest liggande gamla sommarvillor kunnat bestå. Husen ligger i mycket små grupper eller också i helt ensamt läge, vilket är det ursprungliga. Vid Lidingövarvet långt nedanför vägen ligger en gles liten husgrupp. Här låg torpen Rännilen och Vreten. I dag finns där blandad villabebyggelse, bland annat sommarvillorna Ängshyddan och Whitehill/Ägirsborg.

Sommarvillorna i området är uppförda i 1 ½-2 våningar och har flera mer eller mindre gemensamma drag. Karaktäristiska är några välbevarade villor i 1860- och 1870-talets rikt utformade panelarkitektur såsom de stora ljusmålade Augustenro 1 och Stora Dalhem (Lidingö 4:17), samt den faluröda lilla Villa Tunis (Tunis 1). Det finns också några putsade villor från samma tid, utformade med drag av en enkel schweizerstil såsom Fridhäll (Lidingö 4:344) och Remidal 1. Några har ljusputsad bottenvåning och panelklädd övervåning, såsom det stora bostadshuset på Tyktorp 1 och den senare ombyggda Ängshyddan. Stora öppna eller inglasade verandor i två våningar mot sjösidan kännetecknar flera villor. Tegeltak förekommer, men mer ursprunglig täckning på sadeltaken är papp eller ståndfalsad skivplåt. Några villor har kvar äldre uthus i anslutning till villan. Karaktären av sommarvillor är fortfarande påtaglig med främst naturtomter kring villorna.

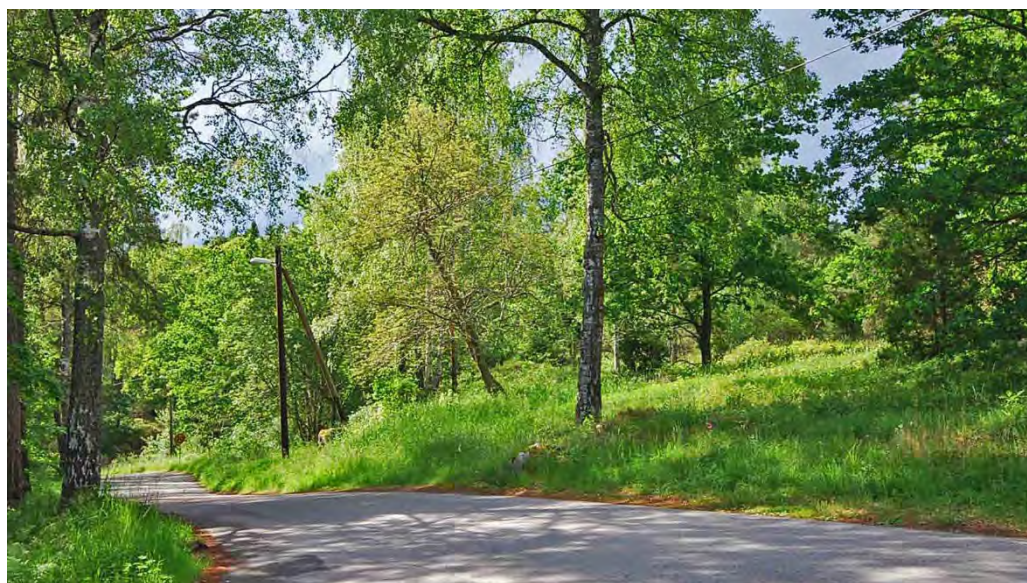
Lidingövarvet (Lidingö 4:346), är ett småbåtsvarv som flyttades hit från Torsvik 1918. I dag omfattar varvet främst enkla sentida byggnader med träpanel, de flesta byggda i början av 2000-talet. Helhetsintrycket med faluröda ganska låga byggnader samt flytbryggor av trä, ger tillsammans med den aktiva varvsnäringen karaktär åt områdets mellersta del. Innanför varvet ligger Ängshyddan från 1857, delvis förändrad i sen tid, men ändå Lidingös äldsta sommarvilla (Lidingö 4:154). Ängshyddan står på platsen för 1700-talstorpet Rännilen. Intill ligger den före detta sommarvillan Whitehill, tidigare Ägirsborg, hitflyttad 1871 från Djurgården, men ombyggd i en enkel klassicism på 1940-talet (Lidingö 4:340).

Tyktorpsvägens östra del är smal och numera belagd med asfalt. Inslag finns av både enradig och tvåradig allé av högvuxna lövträd kring vägen. Detta ger stark karaktär åt vägens kulturmiljö.

Tyktorpsvägens äldsta del är den östra som går mellan Lidingö varvs vägskäl och Sticklinge gårdstomt. Sträckan är smal och följer landskapets och terrängens skiftningar. Den är numera belagd och på vissa platser något breddad till skillnad från den yngre delen i nordväst. Vägen löper i sluttningen ovanför och längs med den öppna gröna dalgång i söder där den forna havsviken gick in mot Sticklinge. I själva dalen rinner i dag endast en liten bäck. Bebyggelsen här består huvudsakligen av några egnahemspräglade villor från 1920–1940-talet. Samtliga hus ligger uppe i sluttningen på vägens ovansida. Nedre sidan av vägen präglas helt av dalgången och vyn mot den.

Landskapsbilden i den östra delen av området är överhuvudtaget betydligt grönare till sin karaktär än den nordvästra. Ju närmare Sticklinge man kommer ju mer är den präglad av inslag av lövskogsdungar och öppna före detta betesmarker. Inslag finns av både enradig och tvåradig allé av högvuxna lövträd kring vägen. Detta ger stark karaktär åt vägens kulturmiljö. Uppe på den låga markerade bergsryggen strax sydväst om Sticklinge gamla gårdstomt finns den stora förekomst av förhistoriska gravar som förankrar bosättningen vid Sticklinge till yngre järnålder. I Fornminnesinventeringen är fornlämningarna uppdelade på två gravfält och en separat fornlämning, Raä Lidingö 15:1 och 17:1. Det mesta talar dock för att det är fråga om ett enda stort gravfält, det största på Lidingö, i dag omfattande totalt ca 50 kända fornlämningar. Dessa består av 32 runda och sex rektangulära stensättningar, åtta högar, en treudd och en rest sten. Här finns också en väglämning. Delar av gravfältet har undersökts arkeologiskt. Gravfältet har i dag en öppen hagmarkskaraktär med inslag av löv- och blandskogsdungar. Det är fortfarande mycket lätt att föreställa sig järnålderns lämpliga boplatsläge uppe på höjdryggen med nära tillgång till vatten och fiske i viken nedanför och med goda betesmarker på ryggen och dess sluttningar.

Vy från Tyktorpsvägen upp mot Sticklinge gravfält på åschrönet i kulturmiljöns östra del.

Ett av kulturmiljöns mest genuina kulturlandskapspartier är förhållandet mellan Tyktorpsvägen och gravfältet. Det verkar som att vägens äldsta sträckning gick uppe på åschrönet. Nuvarande dragning något nedanför krönet har också en påtaglig äldre karaktär och går i öster genom gravfältets utkant. Kontakten mellan gravfältets fornlämningar och vägen tillför vägmiljön mycket stora upplevelsevärden. Inte minst gäller detta vägens passage vid den resta stenen, vilket är ett mycket karaktärsfullt ålderdomligt vägparti utan direkt motsvarighet på Lidingö i övrigt.

Den resta stenen på gravfältet ovanför Tyktorpsvägen.

Stark karaktär har även upplevelsen av vägskälets kontakt med gravfältet. Den nu befintliga lilla sydgående Sticklingevägen, som går ner i bäckravinen på den gamla sjöbottnen, är visserligen sentida. Någon form av angöring bör ha funnits även i järnålder-medeltid nerifrån vikens innersta del upp mot boplats och väg uppe på åsen. På så vis blir även den smala Sticklingevägen och den tidstypiska lilla betongbron från 1930-talet betydelsefulla inslag i den förhistoriska miljön kring Sticklinge gravfält. Detta eftersom de i hög grad bidrar till den rumsliga och tidsmässiga upplevelsen av vägskälet vid gravfältet.

Öster om gravfältet mynnar Tyktorpsvägen i Kyttingevägen. Väster om vägen nära gravfältet och golfbanan ligger enda återstoden av gårdsbebyggelsen på Sticklinge gård, den före detta trädgårdsmästarebostaden Skattememmanet 3, uppförd ca 1865. Huset är utformat i en karaktäristisk schweizerstil som är mycket väl bibehållen. På Kyttingevägens östra sida, utanför dagens kulturmiljö, låg mangårdsbebyggelsen till Sticklinge gård, där i övrigt allt i dag är borta.

Sammanfattande värdering

Tyktorpsvägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området innehåller ett välbevarat bebyggelsehistoriskt landskapsavsnitt kring Tyktorpsvägen som förenar två sinsemellan olika skeden i tid och rum i Lidingös bebyggelseutveckling. I öster på Sticklinge gårds gamla marker finns Lidingös största och bäst bevarade järnåldersgravfält vilket förankrar kulturmiljön i förhistorisk tid. I nordväst finns en samlad bebyggelsemiljö kring Tyktorpsvägen med Lidingös äldsta sommarvillor varav flera fortfarande är välbevarade sedan sent 1800-tal. Ur kulturhistorisk synpunkt är kulturmiljön därmed av största betydelse för förståelsen och upplevelsen av Lidingös historiska bakgrund som ett av det sena 1800-talets viktiga sommarnöjen i Stockholms skärgård.

Tyktorpsvägen är i sin helhet en väl bibehållen äldre vägmiljö med mycket stora kulturvärden. Vid sidan av Storgårdsvägen är detta Lidingös bäst bevarade äldre vägsträckning med en stark karaktär av skärgårdsväg. Nordvästra delen, helt förankrad i sommarvillornas tillkomst, har den mest intakta äldre vägkaraktären.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Området ingår som grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Fornsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

- Tyktorpsvägen med dels förhistorisk miljö och järnåldersgravfält, dels det sena 1800-talets skärgårdsväg bland sommarvillor.
- Sommarvillor från 1860–1880, ett av Lidingös äldsta och mest karaktärsfulla områden med sommarvillor.
- Mycket god landskapsanpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.

Järnåldersgravfältet

- Lidingös största förhistoriska gravfält.
- Fornlämningarnas variation och karaktär.
- Höjdläget på bergsryggen.
- Direktkontakt med Tyktorpsvägen.
- Den resta stenen ovanför vägen, ett mycket betydelsefullt sammanhang.
- Gravfältet, en del av Sticklinge gårds före detta inägor, har hagmarkskaraktär i dag.

Tyktorpsvägen

- En av Lidingös äldre och mycket välbevarade vägar med stark skärgårdskaraktär, god och följsam landskapsanpassning till utpräglad skärgårdsterräng.
- Småskalig och smal som på 1800-talet, fortfarande helt grusbelagd i nordväst. Belagd och ställvis något breddad i öster.
- Allé av högvuxna lövträd i öster, både enradig och tvåradig.
- Flera mycket karaktärsfulla vägpassager, exempelvis de äldre sommarvillorna och strandpartierna i nordväst samt allépassager i öster och framför allt de förhistoriska sambanden med fornlämningarna vid Sticklinge gravfält i öster. Framför allt vägen och vägskälets relation till gravfält på höjdrygg och den före detta forntida viken nere i dalgången.
- Representativa ölandskapspassager mellan tallskog, bergknallar och kustpartier i nordväst samt lövträd, dalgång och ryggar i öster.
- Östra sidans grönare landskapsbild med lövskogsdungar och före detta betesmarker.
- En i dag alltmer sällsynt typ av vägmiljö med påtagligt ålderdomliga inslag i vägkaraktär (nordväst) samt i omgivande kulturlandskap.
- Vägskälet är betydelsefullt.
- Lilla smala Sticklingevägen och liten tidstypisk betongbro från 1900-talets mitt vid bäckravin.

Äldre sommarvillor

- Bebyggelsemönstret med sommarvillorna (nordvästra delen)
- Sommarvillor i små glesa grupper eller ensamliggande. (Det sistnämnda är det ursprungliga mönstret.)
- Några belägna högt uppe i slutningen, högt uppdragna, på vägens ovansida och andra belägna på vägens nedre sida åt vattnet till.
- Enstaka äldre uthus finns i behåll.
- Sommarvillor i 1 ½-2 våningar.
- Vissa i rikt utformad ljusmålad panelarkitektur från 1860-1870-tal.
- Några från samma tid med ljus putsfasad och drag av schweizerstil.
- Stora öppna eller inglasade verandor ofta i två våningar.
- Sadeltak med tegeltäckning eller målad ståndfalsad skivplåt eller papp.
- Villor som bevarar hög grad av ursprunglighet är mycket karaktärsskapande, särskilt Augustenro, Stora Dalhem, Tunis och Tyktorps.
- Villa Tunis med bevarad maritim miljö med ursprungligt badhus är mycket värdefullt.
- Stora och luftiga naturtomter kring villorna.

Området kring Lidingövarvet

- Småbåtsvarv med byggnader främst från 1900-talets mitt och senare del. Den aktiva varvsnäringen ger kulturmiljön dess huvudkaraktär.
- Karaktäristisk båthall med typisk takform och småspröjsade fönster och fönsterband.
- Lågskaliga enkla byggnader.
- Byggnader i gul puts, faluröd panel, även inslag av byggnader i tegel.
- Liten tuktad allé av lövträd vid tillfartsväg.
- Samlad småskalig bebyggelseenhet med varv och före detta sommarvillor. Sammanhållen bebyggelse men tydligt åtskilda bebyggelseenheter
- Små villagrupper med egnahemsprägel nära Lidingövarvet, samtliga belägna på vägens ovasida. Egnahemskaraktär från 1920-1940-tal dominerar
- Skattehemmanet 3, före detta trädgårdsmästarbostad, enda återstoden av Sticklinge gård. Välbevarad 1860-talsexteriör i schweizerstil.

Råd och rekommendationer

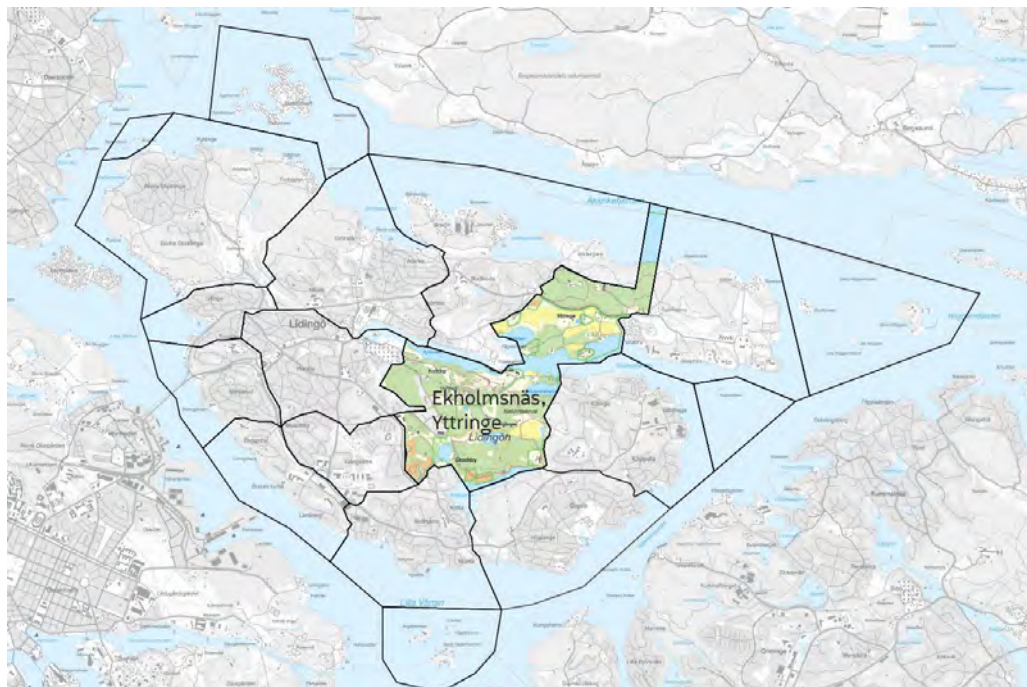
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

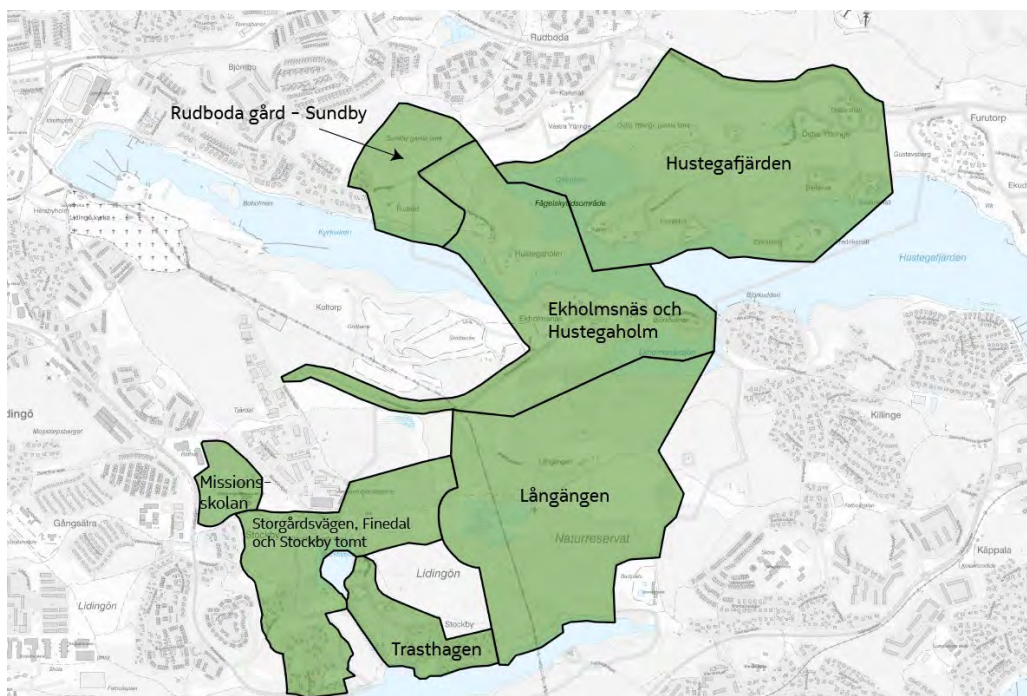
- Inom området finns Lidingös största förhistoriska gravfält, detta skyddas genom kulturmiljölagens andra kapitel om fornminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.
- Kulturlandskap med dess tallskog, bergknallar och kustpartier i nordväst samt lövträd, dalgång och ryggar i öster är en viktig del av upplevelsen och bör underhållas med väl anpassade metoder. Äldre träd bör endast fällas i naturvårdssyfte.
- Tyktorpsvägens följsamma sträckning genom skärgårdslandskapet med dess ålderdomliga grusbeläggning bör bevaras och underhållas på ett väl anpassat sätt.
- Sommarvillornas stora tomter bör inte avstyckas.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.
- Bebyggelsemiljön längs Tyktorpsvägen med rötter i 1800-talets sommarvillabebyggelse bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att områdets kulturhistoriska värden består.

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med dess panelarkitektur i så kallad Schweizerstil bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar/portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Lidingövarvet med tillhörande byggnader från 1900-talets mitt bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

Ekholmsnäs och Yttringe

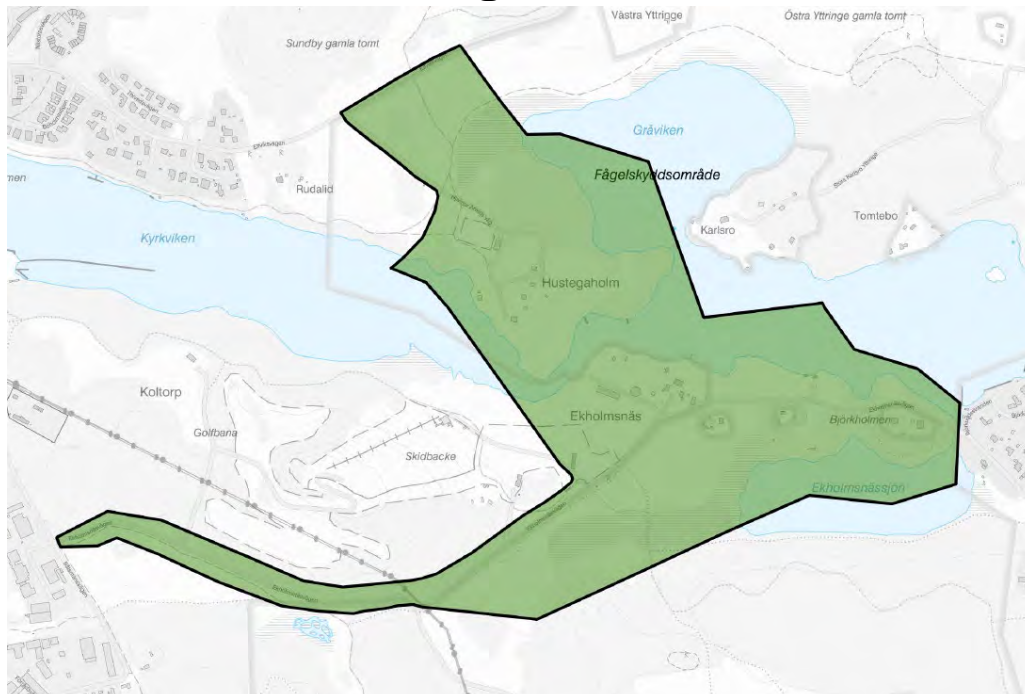
Stadsdelen Ekholmsnäs och Yttringe

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Ekholmsnäs och Yttringe

- Ekholmsnäs och Hustegaholm
- Hustegafjärden
- Långängen
- Rudboda gård - Sundby
- Storgårdsvägen, Finedal, Stockby tomt
- Trasthagen
- Missions-skolan

Ekholmsnäs och Hustegaholm

Bakgrund

Kulturlandskapet kring Gråviken och Hustegafjärdens inre del har sannolikt gamla anor. Nuvarande agrara strukturer härstammar dock från 1700-talets senare del. Hustegaholm har av namnet att döma varit en holme tillhörig Hustega gård som har medeltida ursprung. Hustegaholm bebyggdes först cirka 1775 som en liten gårdsanläggning med huvudbyggnad och två flyglar. Huvudbyggnaden revs 1912. I dag finns här kvar från 1700-talet de två flyglarna som från början inrymde mangelbod och bagarstuga samt en före detta fiskarstuga vid sjön. En faluröd timrad loge är från 1800-talet liksom Sjövillan, ursprungligen byggd som vaxljusfabrik 1832. Sjövillan byggdes om till bostadshus 1845–1850 och fungerade även som sommarvilla i sent 1800-tal, numera som sommarcafé.

Ekholmsnäsvägen, öster om Ekholmsnäs gård, vid Villa Björkudden.

Ekholmsnäs bebyggdes inte förrän 1778 när notarien Johan Norlin lät uppföra en mindre herrgårdsanläggning. Från början fanns fyra flyglar till huvudbyggnaden men det yttre faluröda flygelparet revs 1932. Norlin lät även plantera allén längs Ekholmsnäsvägen 1785. Gården beboddes senare bland annat av "Lidingökungen" J. A. Zetterberg 1832-1852.

Hustegafjärden, Gråviken och Kyrkviken fick ångbåtsförbindelse med Stockholm redan 1861. Flera sommarvillor byggdes längs fjärdarnas stränder. På sydsidan av Hustegafjärden byggdes redan på 1860-talet sommarvillorna Björkholmen och Björkudden. Från 1900-talets början fram till 1940 fungerade de två villorna som Björkholmens pensionat.

De öppna, obrutna vattenvyerna karakteriserar hela området och bidrar till den lite tidlösa upplevelse som sätter prägel på Hustegafjärden och Gråviken. Vy mot Ekholmsnäs från Hustegaholm.

Beskrivning av området

Närmiljön omfattar landet på norra och södra sidorna av det smala sund som åtskiljer Hustegaholm och Ekholmsnäs. Särskilt från Ekholmsnäs gård och längs de öppna gröna hagmarkerna utmed Ekholmsnäsvägens östra del finns öppna vattenvyer över sundet dels mot det närliggande Hustegaholm, dels mot de välbevarade sommarnöjena på Tomtebo och byggnaderna vid Karlsro på andra sidan Hustegafjärden. Samma gäller vyerna från Hustegaholm över mot Ekholmsnäs herrgård med dess samlade gula och faluröda 1700-talsbyggnader bland höga lövträd ovanför strandbrinken. Även vyn mot Hustegaholm med dess ångbåtsbrygga har stark karaktär.

Hustegaholm bebyggdes ca 1775 med huvudbyggnad och två flyglar. På platsen för den stora grasmattan å förgrunden låg fram till 1912 huvudbyggnaden.

En mycket viktig del av kulturmiljön är Ekholmsnäsvägen som går från Killinge i öster via Ekholmsnäs fram till vägskalet vid Koltorp. Vägen går genom ett öppet kulturlandskap som till stor del präglas av tidigare beteshävd, samt även innehåller påtagliga spår av inägomark till Ekholmsnäs, med starka rötter i det sena 1700-talets landskapsbild. Både lövträdgångar och stora solitära träd sätter stor prägel liksom inslag av hållmarker och berg i dagen som förstärker skärgårdskaraktären och den kustnära anknytningen till Gråviken och Hustegafjärden. Mot sydost avgränsas dalstråket av Ekholmsnässjön och mot sydväst av blandskogsklädda ryggar och små bergknallar.

Ekholmsnäs vägen väster om Ekholmsnäs gård vid den resta sten som kan indikera en järnåldersgrav.

Ekholmsnäs vägen, som är en mycket välbevarad äldre skärgårdsväg, har gamla anor som kyrkväg från Gåshaga, Killinge och Käppala in mot Lidingö sockenkyrka. Käppala gård tillkom under 1500-talet, de övriga två gårdarna är kända sedan 1600-talet men kan mycket väl ha haft medeltida ursprung, vilket ger vägen en lång hävd i tid.

Tillkomsten av Ekholmsnäs gård på 1770-talet gav vägen tydliga målpunkter från herrgården till öns gamla sockencentrum kring kyrkan. Fram mot Ekholmsnäs gård kantas vägen av en lövträdsallé av ungefär samma ålder som herrgården från 1785. Flera av träden är fortfarande från den tiden. En resta sten invid vägen skyddas som fornlämning (Raä Lidingö 11:1). Särskilt karaktärsfull är vägmiljön och den öppna landskapsbilden kring Ekholmsnäs välbevarade 1770-tals miljö samt mellan Hustegafjärden och Ekholmsnässjön.

Kulturlandskapet vid Ekholmsnäs vägen strax sydost om Ekholmsnäs gård.

Beskrivning av bebyggelsen

Ekholmsnäs gård

Kärnan i herrgårdsmiljön från 1778 vid Ekholmsnäs gård är den symmetriskt uppbyggda mangården med huvudbyggnad med två flyglar, samtliga med gulputsad fasad och tegeltak. Huvudbyggnaden har mot framsidan en mycket karaktäristisk utformning för byggnadstiden med bland annat klassicerande portal, tätspröjsade fönster och högre avvalmat brutet tak. Den har nyligen fått en liten bakre tillbyggnad. Mitt på mangårdens inre del mot trädgården står en liten faluröd bod krönt av en spira. Ett mer sentida tillskott, också av stort intresse, är det modernistiska uterummet i trädgården, troligen från 1940-talet. Faluröda spjälstaket omgärdar mangård och trädgård med rundel och högvuxna lövträd. Från 1800-talet är troligen en långsträckt timrad uthuslänga under tegeltak.

Ekholmsnäs gård med huvudbyggnad och flyglar från 1778.

Ekonomigården i väster är av yngre datum. Ett stort falurött stall och en ladugårdslänga är troligen från 1900-talet. Arkitekten Bengt Lindroos har ritat den åttkantiga faluröda manege som uppfördes 1985. Ekholmsnäs väl sammanhållna herrgårdsmiljö har som helhet mycket stora kulturvärden.

Manegebyggnaden utformad av Bengt Lindroos 1985. Den lilla spirkrönta boden på mangårdens inre del.

Öster om Ekholmsnäs ligger några spridda bostadshus längs vägen fram mot sundet mot Killinge. Lidingö 12:6 är en liten villa som är bygd 1943, med ljusgul panelfasad, som varit trädgårdsmästarebostad till Ekholmsnäs. Villan, som kallas modulhuset, har en intressant bakgrund. Den ritades som ett förslag till typhus av två av Sveriges välkända företrädare för funktionalismen, Bengt Lindroos och Sven Markelius.

Typvilla ritad av Bengt Lindroos och Sven Markelius.

Lidingös sena 1800-talsutveckling till sommarö kommer väl till uttryck i två välbevarade före detta sommarvillor. Björkudden (Lidingö 12:241) är en gulputsad större villa från 1876 med stor glasveranda. Björkholmen (Lidingö 12:242) är en sommarvilla i ljus panelarkitektur med stor glasveranda, rikt indelade fönster och lågt torn. Villan är från ca 1865 och en av Lidingös äldsta sommarvillor. Ekeberg (Lidingö 12:243) är en gulmålad mindre villa i enkel panelarkitektur med glasveranda på ena gavelsidan, sannolikt från 1800-talets slut.

Björkholmen (vänster) är en ståligt utformad sommarvilla i ljus panelarkitektur som är välbevarad sedan ca 1865. Björkudden (höger) från 1876 är en välbevarad före detta sommarvillorna från 1860-1870-talet vid Ekholmsnäs.

Hustegaholm

Rakt över det smala sundet, nordväst från Ekholmsnäs, ligger Hustegaholm (Lidingö 5:136) ute på ett näs mellan Kyrkviken, Gråviken och Hustegafjärden. Hustegaholm bebyggdes ca 1775 med huvudbyggnad och två flyglar. Bebyggelsen där har dock haft en enklare karaktär och utformning än det ungefär samtidigt byggda Ekholmsnäs. I dag finns här kvar från 1700-talet en faluröd före detta fiskarstuga och de två små gulmålade mangårdsflyglarna. Från 1800-talet är den faluröda

timrade logen samt den gula Sjövillan, byggd som en liten vaxljusfabrik 1832. Sjövillan som byggdes om till bostad 1847 är utformad i en lätt klassicerande panelarkitektur. Det är i dag den enda mer ursprungligt bevarade äldre byggnaden på Hustegaholm. Övriga byggnader är starkt renoverade på senare år. Kulturhistoriskt intressant är även en kvarvarande ångbåtsbrygga i trä på stenfundament. Bryggan är en mycket intressant liten maritim kulturmiljö och har även stort värde i vattenvyn över sundet mot Ekholmsnäs gård.

Fiskarstugan på Hustegaholm (vänster) anses härstamma från 1700-talets senare del. Den har renoverats på senare år, men är ett karaktärsfullt inslag i kulturmiljön. Ångbåtsbryggan på Hustegaholm (höger). Hela platsen är en liten maritim kulturmiljö viktig att bevara.

Bebyggelsemiljön har som helhet en småskalig agrar prägel i behåll, förstärkt av det omgivande karaktäristiska kustnära kulturlandskapet med hagmarker, högvuxna lövträd, berg i dagen och små lövskogsdungar. Ett koloniområde bidrar också till Hustegaholms småskaliga äldre karaktär.

Av mycket stort värde är även Hustegaholmsvägens smala ringlande vägdragnings med en inre lindallé troligen från 1700-talets senare del. Eventuellt är de grova lindarna planterade redan på 1770-talet när gårdsbebyggelsen tillkom. Allén är i stort komplett och bidrar till upplevelsen av Hustegaholmsvägen som en äldre vägdragnings. Den yttre allén närmare vägens mynning i Elfviksvägen är en oxellallé troligen från 1900-talets början.

Sjövillan på Hustegaholm byggdes som vaxljusfabrik 1832 och byggdes om till bostad redan 1847. Sjövillan är i dag den enda mer ursprungligt bevarade äldre byggnaden på Hustegaholm och är av mycket stort kulturhistoriskt värde. (Lidingö 5:136)

Sammanfattande värdering

Området vid Ekholmsnäs-Hustegaholm utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Kulturmiljön ingår i en större helhetsmiljö av ett välbevarat landskapsavsnitt kring Gråviken och Kyrkviken med lång agrarhistorisk kontinuitet. Här framgår tydligt hur sjökommunikationen har format och påverkat bebyggelsemönster och landskap. Här dominerar välbevarade strukturer från äldre tiders jordbruk kring den enhetliga lilla herrgårdsmiljön Ekholmsnäs från 1770-talet och det småskaliga Hustegaholm från 1700-1800-talen kring Gråviken och inre Hustegafjärden. En trolig järnåldersgrav finns på sydsidan av Gråviken. Ångbåtstrafikens betydelse för Lidingös utveckling till sommarö under 1800-talets senare del är tydlig genom välbevarade sommarvillor från 1860-1870-talet på Ekholmsnäs gamla ägor längs vattnet. Av stor betydelse ur kommunikationsperspektiv är den välbevarade vägmiljön kring Ekholmsnäsvägen som även har en allé från sent 1700-tal. Vägen har använts som kyrkväg för de boende på östra ön.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Ekholmsnäs och Hustegaholm ingår i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Forsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

- Mycket välbevarad f.d. jordbruksbebyggelse kring Ekholmsnäs och Hustegaholm.
- Välbevarade kulturlandskap med öppna siktlinjer i agrara och maritima kulturlandskapsmiljöer som också präglas av det sena 1800-talets sommarvillor.
- Viktiga öppna vattenvyer över sundet från Ekholmsnäs mot från Hustegaholm med ångbåtsbryggan samt från Ekholmsnäs och Ekholmsnäsvägen mot Tomtebo och Karlsro på andra sidan Hustegafjärden.
- Vattenvy från Hustegaholm mot Ekholmsnäs herrgård med dess samlade gula och faluröda 1700-talsbyggnader bland höga lövträd ovanför strandbrinken.
- Ekholmsnäsvägen som en välbevarad äldre vägmiljö med karaktären av skärgårdsväg och allé av högvuxna lövträd från slutet av 1700-talet.
- Ekholmsnäs gårdsmiljö som en välbevarad mindre herrgårdsanläggning från 1778 med hög grad av ursprunglig exteriör, symmetriskt uppbyggd mangårdsbyggnad med huvudbyggnad och flyglar. Trädgård med högvuxna lövträd, modernistiskt uterum från 1940-talet, stall, ladugårdslänga och åttkantig manegebyggnad av arkitekt Bengt Lindroos.
- F.d. trädgårdsmästarebostad det s.k. Modellhuset Lidingö 12:6, modulhus från 1943, av Bengt Lindroos och Sven Markelius med rektangulär volym och rationell arkitektur.

- Sommarvillorna från sent 1800-och 1900-tal med mycket hög grad av ursprunglig volym och exteriör utformning samt detaljer (framför allt Björkudden och Björkholmen).
- Hustegaholm före detta fiskarstuga från sent 1700-tal, två små mangårdsflyglar från sent 1700-tal, Sjövillan från 1832 och ångbåtsbryggan i trä vid sundet mot Ekholmsnäs gård.
- Det kustnära kulturlandskapet med sin skärgårdsprägel, öppna hagmarker med berg i dagen, högvuxna lövträd och ett litet kolonistugeområde.
- Hustegaholmsvägen som smal agrar väg av traditionell typ, lindallé med grova lindar från 1700-talets senare hälft och yttre allé närmare Elfviksvägen med oxlar från 1900-talets början.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

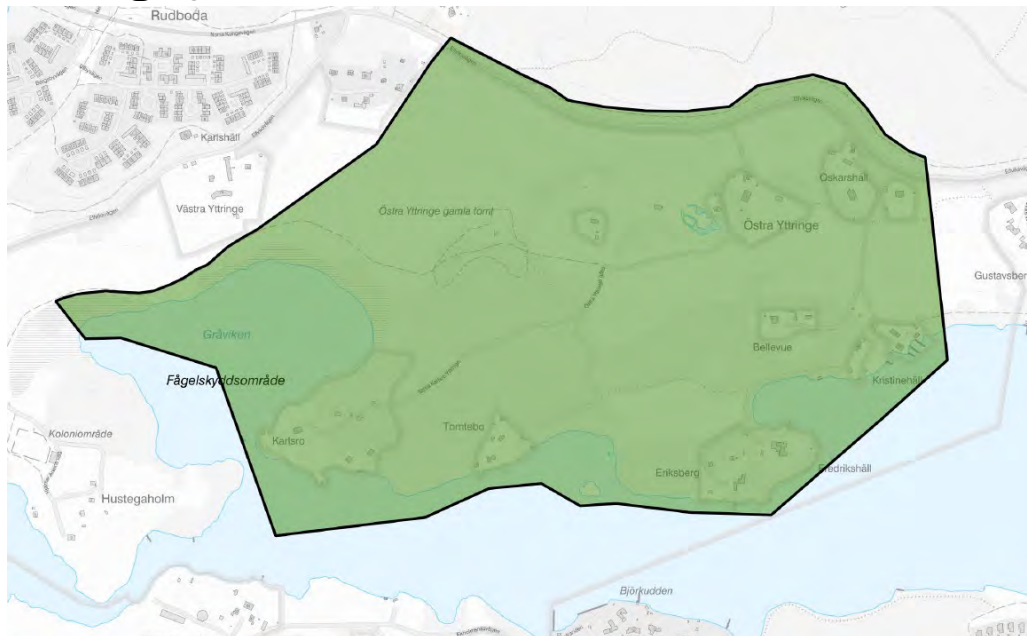
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Det kustnära kulturlandskapet med skärgårdsprägel, öppna hagmarker med berg i dagen, högvuxna lövträd och blandning av agrara och maritima miljöer med vida vattenvyer över sundet från Ekholmsnäs mot Hustegaholm, Tomtebo och Karlsro bör bevaras och underhållas så det inte växer igen.
- Kvarvarande jordbruksmark bör fortsatt hävdas för agrar användning. De öppna landskapsrummen är viktiga för förståelsen av landskapet och bör värnas.
- Ekholmsnäs herrgård med rötter i 1700-talet bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Äldre bevarad gårdsstruktur med huvudbyggnad och flyglar, ekonomibygnader, uterum från 1940-talet samt åttkantig manegebyggnad från 1980-talet bör bevaras exteriört avseende volym och karaktär.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Fönster och dörrar/portar i originalutförande samt äldre till- och ombyggnader bör renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Före detta trädgårdsmästarbostad så kallade Modellhuset Lidingö 12:6 från 1943 med dess arkitektoniska gestaltning och volym bör bevaras.
- Sommarvillorna från sent 1800-och 1900-tal med hög grad av ursprunglig utformning bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och

metoder för att säkerställa att dess kulturhistoriska värden består. Villorna bör bevaras exteriört avseende volym och karaktär.

- Sommarvillornas ursprungliga arkitektoniska uttryck med dess panelarkitektur i så kallad Schweizerstil bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar/portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Sommarvillornas stora tomter bör inte avstyckas.
- Hustegaholm f d fiskarstuga från sent 1700-tal med två små mangårdsflyglar, Sjövillan från 1832 och ångbåtsbryggan i trä vid sundet mot Ekholmsnäs gård bör bevaras.
- Kulturlandskapet kring Hustegaholmvägen och dess smala agrara väg av traditionell typ, lindallé med grova träd från 1700-talets senare hälft och yttre allé närmare Elfviksvägen med oxlar från 1900-talets början bör bevaras.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.

Hustegafjärden

Bakgrund

Östra Yttringe är en medeltida gård som finns omnämnd 1381, i likhet med den medeltida gården Hustega som givit namn åt hela fjärden. Hustega lades på 1890-talet i sambruk med Östra Yttringe. Möjligen är det Hustegas medeltida gårdstomt som finns invid den nuvarande 1890-talsvillan Hustega. Östra Yttringe brann på 1760-talet och gårds-tomten där flyttades österut till nuvarande plats. 1760-talshuset om- och påbyggdes på 1790-talet och stod klart 1801. Östra Yttringes ägor såldes till Lidingö stad 1951 och jordbruket lades i sambruk med Elfviks gård. Gårdens byggnader finns i stor utsträckning i behåll. Den stora ekonomigården med stall är dock sedan länge riven.

Hustegafjärden och Gråviken fick ångbåtsförbindelse med Stockholm redan 1861 och flera ångbåtsbryggor anlades. Dagliga ångbåtssturer mellan Lidingön och Stockholm var en grundförutsättning för att sommarboendet på ön skulle kunna utvecklas och expandera. Flera sommarvillor byggdes längs fjärdarnas stränder. Christinehäll uppfördes 1867, Oscarshäll 1867, Karlsro och Hedvigsberg tillkom 1868 och Bellevue 1869, alla kring Yttringe på Hustegafjärdens norrsida. Här byggdes de flesta av de sommarvillor som tillkom kring fjärdarna. Hustegafjärdens sommarvillor är jämte Tyktorpsvägen vid Lilla Värtan i Södra Sticklinge de äldsta sommarnöjena på ön från 1860-talets stora ångbåtsepok.

Vy från Elfviksvägen mot Östra Yttringe med nuvarande gårdsläge och det medeltida gårdsläget i dungen längst till höger. Ett värdefullt inslag i vyn är gårdens stora spannmålsmagasin från sent 1800-tal, omgivet av beteshävdad hagmark.

Beskrivning av området

Kulturmiljön karaktäriseras dels av ett öppet kulturlandskap kring Östra Yttringe gård och Hustega gårdsläge, dels av kustzonens blandskog i skärgårdsterräng, dels av öppna vyer och ljusa lövskogspartier nere vid Hustegafjärden och Gråviken.

Norra delen av området präglas helt av Östra Yttringe där kullar och ryggar med bland annat bergknallar, ekbackar och andra lövträd omges av flackare dalstråk. Yttringe har åtminstone medeltida hävd. Kulturlandskapet har sannolikt länge varit ängs- och betespräglat. Stråk av flackare åkermark är av yngre datum. Fortfarande finns en utpräglad hagmarkskaraktär även om randzonens tidigare beteshagar och smååkrar numera ofta är igenväxande. Lövträden växer i dungar och som stora solitärträd omväxlande med höga furor. Det småskaliga välbevarade kulturlandskapet med sina genuina småvägar har en opåverkad sammanhängande jordbrukskaraktär som är mycket viktig att ta till vara. Genom området går gångstigar från centrala Lidingö ut mot Elfviklandet.

Östra Yttringe, gårdens allékantade väg.

Landskapsupplevelsen kring Östra Yttringes gamla tomt är naturskön och har en ålderdomlig särprägel. I en ekhage på sluttningen till en rygg ovanför Gråviken ligger den medeltida gårdstomten till Östra Yttringe, skyddad som fornlämning. Gården finns omnämnd i skrift redan 1381. Inom ett större område finns här minst fem husgrunder, källare och stensträngar. Småvägar förenar gamla gårdstomten med nuvarande gårdsläge från ca 1770, omgivna av samma öppna kulturlandskap.

Beskrivning av bebyggelsen

Den vitputsade huvudbyggnaden på nuvarande Östra Yttringe var färdigbyggd 1801. I dag är den varsamt upprustade byggnaden Lidingös bäst bevarade lilla herrgårdsbyggnad med sengustaviansk karaktär, både exteriört och interiört. Trädgården mot Hustegafjärden har delvis kvar en äldre karaktär liksom den f.d. kuskbostaden av putsad sten. Arrendatorsbostaden samt trädgårdsmästarbostaden vid gårdsdammen är från 1890-talet. Ute i hagmarken strax väster om gården står det stora faluröda spannmålsmagasinet från sent 1800-tal. Inga andra ekonomibyggnader finns i behåll.

Den vitputsade huvudbyggnaden på nuvarande Östra Yttringe var färdigbyggd 1801. I dag är den varsamt upprustade byggnaden Lidingös bäst bevarade lilla herrgårdsbyggnad med sengustaviansk karaktär.

Den öppna intakta vyn från Elfviksvägen mot gården med det medeltida gårdsläget, det stora faluröda magasinet i den öppna hagmarken och den sena 1700-talsherrgården på kullen bakom är en av Lidingös absolut mest karaktärsfulla agrara vyer. Landskapsvyn är av mycket stort värde ur kulturmiljösynpunkt. Östra Yttringe med sin samlade gårdsmiljö i det omgivande småskaliga kulturlandskapet har överhuvudtaget mycket stora kulturvärden.

Av Hustega gamla gård med medeltida anor finns inga byggnader kvar, däremot själva gårdsläget med husgrund i backen strax öster om 1800-talsvillan. 1894 byggdes den stora villan i tidstypisk ljusmålad panelarkitektur som bär namnet Hustega i dag (Lidingö 6:109). Nära Hustega ligger en liten faluröd stuga, Lilla Oskarshäll (Lidingö 6:118), troligen från ca 1850. Stugan är en återstod av den jordbruksbebyggelse som legat på ägorna till Hustega och Östra Yttringe. Hustegamiljön har också i stort en småskalig jordbrukskaraktär som betonas av ringlande småvägar i landskapet.

Landskapsupplevelsen kring Östra Yttringe gamla tomt är naturskön och har en ålderdomlig prägel. Det gamla gårdsläget ligger vid en av de småvägar som går nära vattnet från Rudboda gård till Östra Yttringe och även förenar både det gamla och det nuvarande gårdsläget på Östra Yttringe.

Det sena 1800-talets sommarvillor sätter stark prägel på Hustegafjärdens kuperade norra kustzon. Särskilt ska här nämnas Tomtebo, Karlsro och Christinehäll, alla med mer eller mindre tydliga spår av de gröna villatradgårdar som hörde till livet på sommarnöjet. Någon enstaka villa ligger uppe mot odlingslandskapet såsom det senare ombyggda Oscarshäll. Christinehäll och Bellevue ligger vid odlingslandskapets övergång mot kusten. Tomtebo och Karlsro ligger dock nere vid de ljusa grönskande strandpartierna, avskilda från odlingslandskapet av kustzonens sammanhängande partier av barr- och blandskog i den mossbeväxta klippiga skärgårdsterrängen. De smala ringlande grusvägarna, ner genom det opåverkade skogslandskapet, förmedlar en stark atmosfär av sent 1800-tal, som bildar en verkningfull inramning till sommarvillornas ljusa strandmiljöer.

Tomtebo, (Lidingö 6:18), ursprungligen Hedvigsberg, från 1868, är Lidingös bäst bevarade småskaliga tidiga sommarnöje. Nedanför kustskogen, med vida vyer över fjärden, ligger fyra små grönmålade panelklädda bostadshus med papptäckta tak, inramade av spjälstaket och trägrind. Tomtebo har en intressant och rik byggnadshistoria med ovanligt mycket ursprunglighet bevarad i utformning och byggnadsdetaljer. Två av husen är ursprungligen små fiskarstugor som fanns här redan 1810 och som bevarar detaljer av 1700-talstyp. Särskilt två av sommarvillorna är mycket välbevarade. Den ena återspeglar den klassicerande träarkitektur som ofta kännetecknade tidiga sommarnöjen. Den andra, paviljongvillan, har en mycket

originell utformning från 1890-talet med flera drag av det sena 1800-talets rikt utvecklade panelarkitektur. Till Tomtebo hör även en överbyggd källare och vid sjön en båtbygga.

1810 fanns i Tomtebo två stugor som kallades Sjöstugorna och användes som fiskartorp. De byggdes om till sommarnöjen under andra hälften av 1800-talet.

Välbevarat är även Christinehäll (Lidingö 6:28, 6:29, 6:115 och 6:116) med totalt fyra små sommarvillor från 1860-talet som hade en egen ångbåtsbygga vid fjärden. Christinehäll är jämte Tomtebo och Karlsro ett av Lidingös äldsta sommarnöjen. Husen fick en ganska anspråklös tidstypisk utformning med fasad i gulmålad liggande fasspântpanel samt stående panel i gavelrösten. Några villor har verandor med lövsågade snickerier. Den påkostade trädgårdsanläggning som fanns i slutet av 1800-talet kan delvis fortfarande uppfattas. Mycket beroende av den välbevarade sommarvillan Christinehäll 4 finns här mycket stora kulturvärden i den lilla kulturmiljön av tidiga, mer enklare utformade sommarvillor.

Av stort kulturhistoriskt värde är sommarnöjesmiljön på Christinehäll med totalt fyra små sommarvillor från 1860-talet (Lidingö 6:28, 6:29, 6:115 och 6:116).

Karlsro (Lidingö 6:16 och 6:17) bebyggdes som sommarnöje 1868 när den äldsta av de två sommarvillorna uppfördes, senare ombyggd på 1950-talet. På 1880-talet tillkom ännu en sommarvilla präglad av det sena 1800-talets panelarkitektur i schweizer-stil, i stort sett fortfarande väl bibehållen. Extra stora kulturvärden har villans glaspaviljong som sedan 1877 syns långt över fjärdens vatten.

Den stora vitmålade paviljongen med rikliga snickerier och stora spröjsade fönster är mycket ursprunglig även på detaljnivå. Karlsro med glaspaviljongen är som helhet en av Lidingös mest värdefulla miljöer från det sena 1800-talets stora sommarnöjepok. Bellevue (Lidingö 6:25) är en sommarvilla från 1869 som renoverats till mer av 1940-talskaraktär under efterkrigstiden.

Villa Karlsro och den lilla glaspaviljongen.

Sammanfattande värdering

Området kring Hustegafjärdens inre del och Gråviken ingår i en större helhetsmiljö genom sitt välbevarade landskap med ursprung från medeltiden och utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Det är framför allt två viktiga karaktärsdrag som utgör områdets stora värde; dels det mycket välbevarade jordbruksstrukturerna med Östra Yttringe gård och dess omgivande öppna kulturlandskap, dels de tidiga sommarvillamiljöerna Tomtebo, Karlsro, Bellevue och Christinehäll från 1800-talet i delvis opåverkad skärgårdsterräng.

Miljön ingår huvudsakligen i Långängen-Elfviks naturreservat. Kulturmiljö Hustegafjärden ingår i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (1990) och i grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Karaktärsdrag

Mycket välbevarade jordbrukshistoriska bebyggelsemiljöer och kulturlandskap med sommarvillor från 1860-1870-tal.

Värdefulla obrutna landskapsförhållanden med öppna siktlinjer i agrara och maritima kulturlandskapsmiljöer och god landskapsanpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.

Östra Yttringe

- Småskaligt skärgårdspräglad kulturlandskap med medeltida bakgrund.
- Naturskön landskapsupplevelse med inslag av ålderdomliga strukturer.
- Opåverkad sammanhängande jordbrukskaraktär av mycket stor betydelse.

- Lövträd i dungar och som stora solitärträd.
- Utpräglad hagmarkskaraktär med inslag av ekbackar, andra ädellövträd och högvuxna furor.
- Allé av lövträd längs tillfartsväg.
- Lämningar av Östra Yttringe medeltida gårdsläge med flera husgrunder.
- Gamla gårdstomtens relation till omgivande ekhagslandskap och vattenlinje.
- Det intakta förhållandet mellan gamla och befintliga gårdslägen.
- Östra Yttringes väl sammanhållna gårdsmiljö med byggnader från 1700- och 1800-tal.
- Traditionellt bebyggelsemönster med typisk funktionsuppdelning.
- Högvuxna lövträd och trädgård i sjösluttning med gårdsdamm.
- Huvudbyggnad från ca 1770, vilken utgör Lidingös bäst bevarade sengustavianska herrgårdsbyggnad.
- Kuskbostad i en våning av vit slätputsad sten, troligen 1770-tal.
- Arrendatorsbostad och trädgårdsmästarbostad i 1890-talets panelarkitektur.
- Spannmålsmagasin i trä från sent 1800-tal omgivet av öppen hävdad hagmark.

Hustega

- Sannolikt medeltida gårdsläge med husgrund.
- Den välbevarade stora villan i tidstypisk ljusmålad panelarkitektur från 1890-talet.

Sommarvillorna

- De smala ringlande grusvägarna, ner genom det opåverkade skogslandskapet.
- Tomtebo som Lidingös bäst bevarade småskaliga sommarnöje från 1860-talet med sin indragna bebyggelse vid sjön, naturtomt inramad av spjälstaket och trägrind samt mycket hög grad av ursprunglighet bevarad i utformning och byggnadsdetaljer.
- Karlsro som en av Lidingös mest värdefulla miljöer från det sena 1800-talets stora sommarnöjesepok i tidstypisk panelarkitektur, ombyggd i 1950-talets villastil med ljus putsfasad och välbevarad 1950-talsexteriör. Den vida exponerade Glaspaviljongen från 1877 och den stenkantade udden där paviljongen står. Paviljongen bevarar hög grad av ursprunglig karaktär och material såsom fönsterglas, spröjsverk, rikliga snickerier och toppigt tak av ståndfalsad plåt.
- Christinehäll som ett av Lidingös äldsta sommarnöjen. Från 1867 men också den välbevarade bebyggelsemiljön med fyra små enkla sommarvillor från 1860-talet.
- Bellevue som en viktig sommarvilla från 1860-talet, nu delvis med 1940-talskaraktär.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

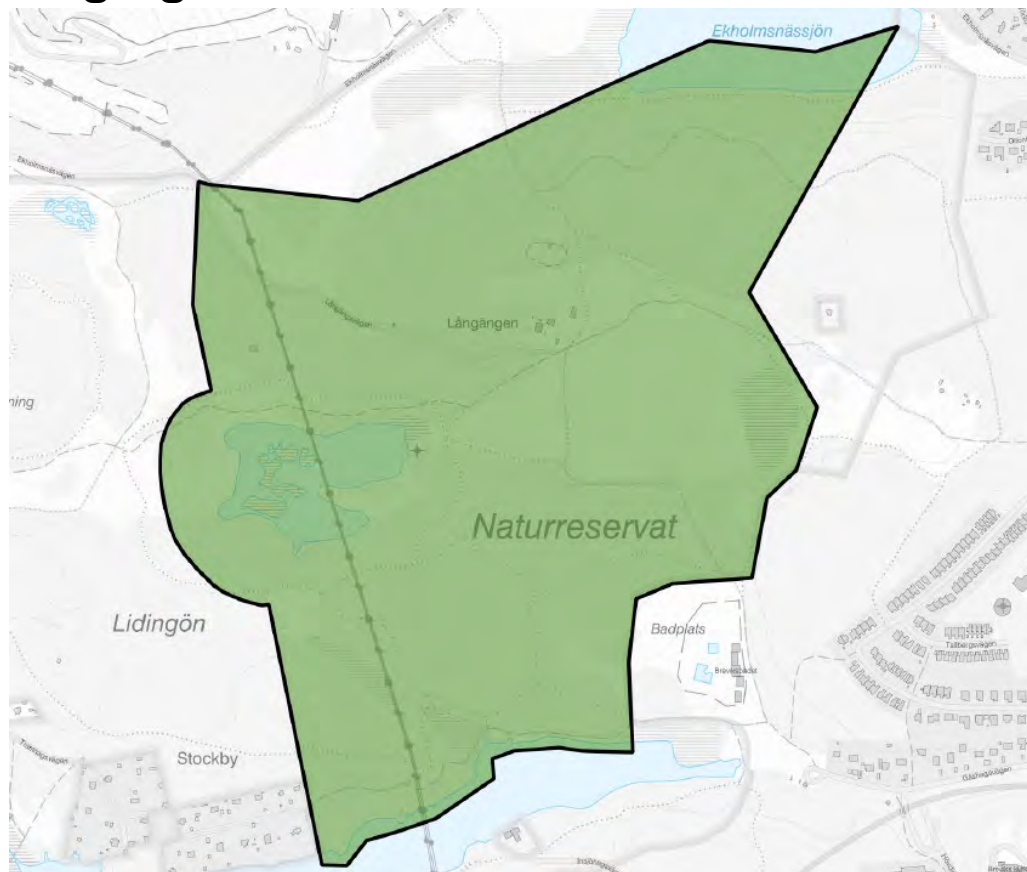
- Det småskaliga skärgårdspräglade jordbrukslandskapet med medeltida bakgrund och ålderdomliga strukturer bör bevaras och underhållas så det inte växer igen. Tydliga spår av inägor kontra utmark inklusive äldre betesmark och hagmarkspartier bör bevaras.
- Kvarvarande jordbruksmark bör fortsatt hävdas för agrar användning. De öppna landskapsrummen är viktiga för förståelsen av det agrara landskapet och bör värnas.
- Kulturlandskapet med lämningar av Östra Yttringes medeltida gårdsläge med flera husgrunder samt den gamla gårdstomtens relation till omgivande ekhagslandskap och vattenlinje bör bevaras.
- Östra Yttringes väl sammanhållna gårdsmiljö från 1700-talet bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Mangårdsbyggnaden och flertalet ekonomibygnader bör bevaras exteriört avseende volym och karaktär.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör vara vägledande vid renovering.
- Fönster och dörrar/portar i originalutförande samt äldre till- och ombyggnader bör renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Parkanläggningen vid Östra Yttringe gård med högvuxna lövträd och trädgård i sjöslutning med gårdsdamm bör bevaras och underhållas så att dess karaktär bevaras.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Hustega medeltida gårdsläge med husgrund samt den stora villan från 1890-talet i tidstypisk ljusmålad panelarkitektur bör bevaras.
- Sommarnöjena från 1800-talets slut och de smala ringlande grusvägarna, genom det opåverkade skogslandskapet bör bevaras.
- Villa Tomtebo med sin indragna 1700-talsbebyggelse i panelarkitektur på naturtomt vid sjön, som inramas av spjälstaket bör bevaras.
- Villa Karlsro och Villa Bellevue från det sena 1800-talets stora sommarnöjesepok i tidstypisk panelarkitektur, ombyggd i 1950-talets villastil med ljus putsfasad och välbevarad 1950-talsexteriör bör bevaras.
- Glaspaviljongen vid Villa Karlsro från 1877 och den stenkantade udden där paviljongen står bör bevaras. Paviljongens spröjsade fönster, rikliga

snickerier och toppiga tak av ståndfalsad plåt bör vara vägledande vid underhållsarbeten.

- Villa Christinehäll och dess bebyggelsemiljö med fyra små enkla sommarvillor och egen ångbåtsbrygga från 1860-talet bör bevaras.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör vara vägledande vid renovering.
- Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.

Långängen

Bakgrund

Långängen omnämns första gången i skriftliga källor 1379 som ett "torp" vilket på den tiden avsåg ett nybyggt hemman. Ett närbeläget gårdsgravfält från yngre järnålder (ca 500–1050 e.Kr.) ger gården ursprung ända tillbaka till förhistorisk tid.

Efter utförsäljningen 1775 märks bland olika ägare hovbagaren Karl Joachim Kammecker som förvärvade gården år 1784. Kammecker kallas i Bellmans visor för Tyskbagaren. Åren 1838–1878 var "Lidingökungen" J.A. Zetterberg ägare och därefter hyrdes gården en tid ut som fattigstuga och på 1890-talet som småskola, enligt "Sevärda hus på Lidingö". År 1942 övertog Lidingö stad den starkt förfallna gården, husen rustades upp och markerna hävdades. I dag ingår Långängen i det stora fritids- och rekreationsområdet inom Långängen-Elfviks naturreservat och huvudbyggnaden används som café/restaurang.

Vy från Långängens gård ner över kulturlandskapet i dalgång och på höjdryggar i nordost.

Långängen bevarar flera av sina äldre gårdsbyggnader frånsett stall och ladugård som revs 1977. Mangårdsbyggnaden uppfördes ca 1775 och bostadsflygeln och logen byggdes ca 1815. Höladan borta vid Västra Långängskärret, byggdes troligen under tidigt 1800-tal.

Kulturmiljön vid Långängen kännetecknas bland annat av en mycket god kontinuitet i tid som är lätt att uppfatta och ta till sig. De obrutna sammanhangen mellan järnåldersgravfältet (ca 500-700-tal), den medeltida gården, nuvarande 1700- och 1800-talsbyggnader och de omgivande markerna som hävdats i åtminstone ca 1500 år.

Länge var driften av Långängen grundad på boskapsskötsel och odlingarna var små. Som en konsekvens av det var betesmarkerna stora och det var främst utmarken med skogen som betades. Ängsmarken som gav vinterfodret tog störst plats på inägorna medan åkerarealen var liten. Så var det fortfarande 1720 när den äldsta gårdskartan upprättades. På gården bedrevs då tvåsädesbruk, det vill säga att halva åkern låg i träda. Även om inslag av torrängar fanns, dominerades Långängen av sidlänta ängar och kärr, där man även kunde ta starrgräs och vass till foder.

Vy över kulturlandskapet västsydväst om gården.

Mellan 1846 och fram till 1940, när gårdens aktiva tid som eget hemman börjar avta skedde en omfattande nyodling av åkermark. Under samma tidsperiod lades jordbruksdriften om till spannmålsproduktion. Långängens utveckling följer i stort den mellansvenska utvecklingen under den stora omvandlingsprocess som det svenska agrarsamhället genomgår under 1700-, 1800- och 1900-talet.

Beskrivning av området

Långängen upptar markerna mellan fjärden Ekholmsnässjön-Hustegafjärden i norr och insjön Stockbysjön i söder. Här är ett utpräglat skärgårdslandskap med flacka lerdalsstråk mellan kuperade ryggar, bergknallar och små bergskrön. Tallblandskog och kala berg i dagen karaktäriserar höjder och bergskrön. Inslaget av lövträd, framför allt ek, är påtagligt och indikerar äldre ängs- och hagmarker.

Gården bevarar ett äldre vägnät med gångvägar som delvis följer äldre kommunikationsstråk och förenar järnåldersgårdarna Långängen och Stockby. Det småskaliga kulturlandskapet har inga påtagliga upplevelsemässiga avgränsningar varken mot Stockby i väster eller mot Ekholmsnäs i norr. Särskilt mot Ekholmsnäs är den mycket småskaliga ålderdomliga landskapskaraktären obruten. Mot Stockby markeras den gamla ägogränsen av ett mindre skogsparti på gammal utmark och även genom rågångsmärken i form av stensträng.

Gårdsbebyggelsen har ett karaktäristiskt terrängläge på sluttningen av en rygg ovanför ett dalstråk. Konturerna av äldre tiders odlingslandskap framträder i gårdens omgivande gamla inägor och ger här och var ett tydligt avtryck av tidigt 1700-tal och även äldre tider. Det gamla sidvallsängsområdet kring Västra Långängskärret sydväst om gården kan fortfarande upplevas, sedan det igenvuxna kärret på senare år återställts med öppen vattenspegel. Områdets före detta ängskaraktär framhävs av den närbelägna ladan från tidigt 1800-tal. Särhågnade beteshagar samt den sammanhängande utmarken med skogsbetet var framför allt knutet till större ryggar och den mer kuperade skogsterrängen ner mot Stockbysjön i söder.

Det gamla sidvallsängsområdet kring Västra Långängskärret sydväst om gården efter att det igenvuxna kärret på senare år återställts med öppen vattenspegel.

Kulturlandskapet har det sena 1800-talets prägel. Skogspartierna är dock mer igenvuxna som resultat av att betestryck och småskalig hävd upphört. Inslag i nutida skogsmark av små odlingsrösen kan indikera 1700- och 1800-talets nyodling på smååkrar, och mindre stråk av stengärdesgårdar och murar förekommer kring Långängen.

Mycket karaktärsfull är gårdens tillfartsväg Långängsvägen som på karta kan härledas tillbaka till 1846 eller så tidigt som 1775 och tillkomsten av Ekholmsnäs gård i norr. Tillfartsvägen har alla gamla vägars kännetecken såsom dragning i torrlänta lägen, följsamheten till skärgårdslandskapets och terrängens skiftningar med backar och krökar.

Långängsvägen är en genuin äldre landsväg som ringlar genom den kuperade skärgårdsterrängen, delvis genom skogsmark och delvis genom det småskaliga kulturlandskap som kännetecknar Långängen. Vägen mynnar ut i Ekholmsnäsvägen.

Beskrivning av bebyggelsen

Långängens gårds (Lidingö 12:245) välbevarade faluröda gårdsbyggnader härstammar från 1770–1810-tal. Bebyggelsen har en speciell karaktär genom husens höga ålder och att flera av gårdsbyggnaderna från bondgårdens aktiva tid fortfarande finns i behåll. Bebyggelsen är tätt samlad, men med en åtskillnad mellan mangård och fägård. Stall och ladugård revs 1977.

Mangården omfattar mangårdsbyggnad och bostadsflygel som båda är knuttimrade i en våning med vind och med fasad i locklistpanel och brädslagna pardörrar. De höga brutna taken med avvalmade gavelspetsar täcks av enkupigt taktegel. Mangårdsbyggnaden från ca 1775 har en sexdelad plan och en utformning som ofta förknippas med exempelvis små officersboställen eller prästgårdar under denna tid. Fönstren är på 1700-talsvis kvadratiska och fyrspröjsade. Bostadsflygeln från ca 1815–1817 har till skillnad från mangårdsbyggnaden tätspröjsade tvåluftsfönster och ett lunettfönster över entrén.

Långängens välbevarade mangårdsbyggnad från ca 1775 och flygel till höger från 1815–1817.

Av mycket stort intresse är även den knuttimrade logen från 1807, som är av hög ålder för en ekonomibygnad. På fastigheten finns också en timrad bod med kort taksprång och breda vindskivor med karaktär från 1800-talets mitt.

Av särskilt värde är även att den timrade höladan från tidigt 1800-tal har bevarats (Långängen 12:8). Höladan står borta i de före detta ängsmarkerna vid Västra Långängskärret.

På en höjdrygg strax nordväst om gården finns det gravfält från yngre järnålder som sannolikt är ett gårdsgravfält (Raä Lidingö 9:1). Det omfattar ca tolv gravar i form av runda stensättningar. De obrutna öppna siktvyerna mellan gravfältet på krönet och

gårdsläget i det småskaliga kulturlandskapet ger Långängensområdet både tidsdjup och en mycket stark karaktär.

Den timrade logen från 1807 är av mycket stort kulturhistoriskt värde. (Lidingö 12:8). På en höjdrygg strax nordväst om gården finns det gravfält från yngre järnålder som sannolikt är ett gårdsgravfält. Det omfattar ca tolv gravar i form av runda stensättningar. (Raä Lidingö 9:1)

Sammanfattande värdering

Långängens gårdsbebyggelse och dess tillfartsväg utgör en särskilt värdefull kulturmiljö som representerar såväl ett jordbrukshistoriskt som ett bebyggelsehistoriskt värde och en del av Lidingös äldsta bebyggelsehistoria. Ett gårdsgravfält från yngre järnålder förankrar såväl den medeltida gården som kulturmiljön i sin helhet i förhistorisk tid. Detta ger kulturlandskap och bebyggelse en lång historisk kontinuitet från cirka 1500 år sedan fram till i dag.

Det småskaliga kulturlandskapet återspeglar såväl 1600- och 1700-talets ängs- och betespräglade odlingslandskap som 1800-talets förändringar mot större areal av inägor och det sena 1800-talets omläggning mot spannmålsproduktion med större åkrar och vallodling som följd. Även tillfartsvägen har en helt bevarad karaktär av gammal skärgårdsväg.

1700-talsatmosfären som till stor del fortfarande vilar över Långängen, förstärks mycket av den välbevarade gårdsbebyggelsen från 1770–1810-talet. Manbyggnaden från cirka 1775 påminner till utformningen om ett mindre officersboställe, även om Långängen endast var en mindre bondgård. I dag är det Lidingös bäst bevarade bostadshus i sitt slag från den tidsepoken. Sammanfattningsvis ger kulturmiljön på Långängen en i vår tid ovanligt väl bibehållen återspeglning av ett skärgårdshemman och dess ägor på 1700- och 1800-talet.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Området ingår i grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Området omfattas av Långängen-Elfviks naturreservat

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Fornsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

- Mycket god landskapsanpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.
- Helt igenom agrar landsbygdsprägel i ett stort sammanhängande landskapsstråk från Stockby gravfält i sydväst till Ekholmsnässjön i nordost.
- Ålderdomliga spår och strukturer såsom järnåldersgravfält på bergskrönet, gårdens inägomark med äng och åker samt utmark med skogsbete.
- Lokalt vägnät och gårdens välbevarade tillfartsväg med smal bredd och grusad vägbana, stor följsamhet till landskapets och terrängens skiftningar med backar, krökar och småskalighet i vägbana och omgivande terräng.
- Gårdsbebyggelsens höga ålder, tätt samlade bebyggelsemönster, stor mängd bevarade byggnader och mycket goda ursprunglighet.
- Mangårdsbyggnadens bevarade slutna volym, knuttimrade konstruktion och fasad i faluröd locklistpanel, fyrspröjsade kvadratiska tvåluftsfönster, entré med brädslagna pardörrar i brutet vitt, högt brutet tak med avvalmade gavelspetsar och enkupigt taktegel.
- Bostadsflygeln med sin välbevarade slutna volym, knuttimrade konstruktion, fasad i faluröd locklistpanel, tätspröjsade tvåluftsfönster, entré med brädslagna pardörrar, lunettfönster, brutet tak med avvalmade gavelspetsar och enkupigt taktegel.
- Logen från 1807 med knuttimrad konstruktion i två plan på stensockel, stående delvis på hörnstolpar och sten, faluröd timmerfasad på långsidor, stående panel på kortsida, brädslagen logport och sidodörr samt sadeltak med enkupigt tegel.
- Boden med faluröd liggstimrad fasad, två ingångar på ena gaveln, svarta brädslagna dörrar och sadeltak med kort taksprång.
- Höladan vid västra Långängskärret med knuttimrad konstruktion i ett plan med höskulle under sadeltak, i dag belagt med sekundärt plåttak som skydd.

Råd och rekommendationer

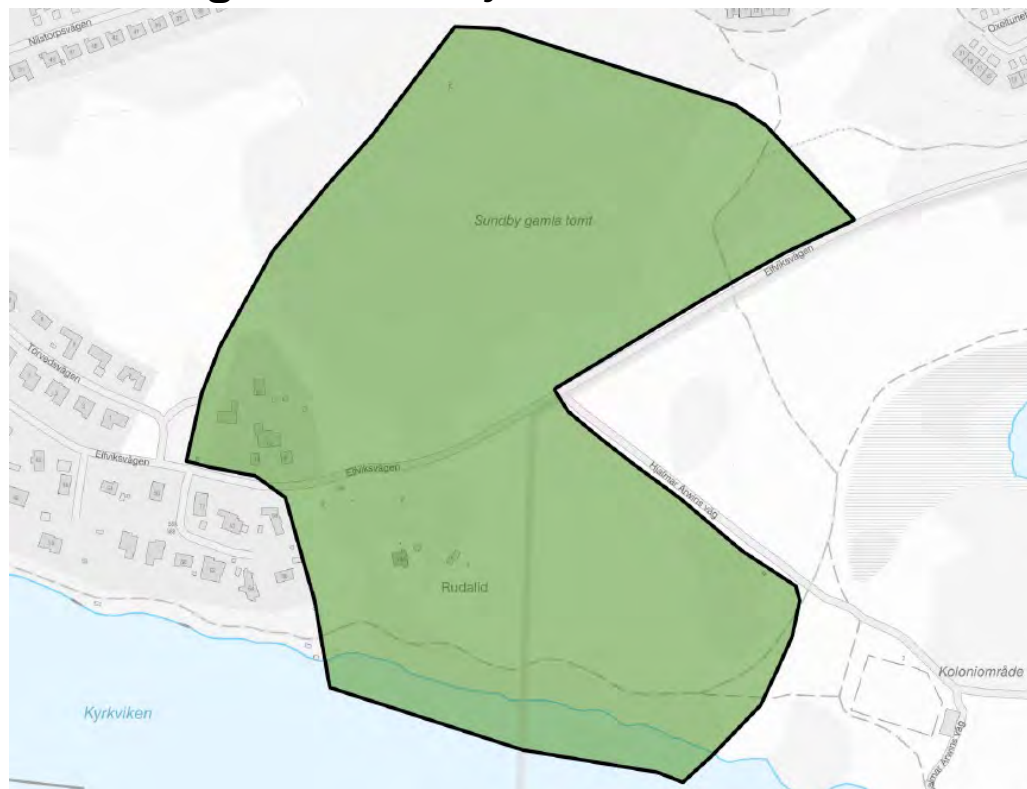
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Fornlämningar inom området skyddas genom kulturmiljölagens andra kapitel om fornminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.

- Det öppna småskaliga jordbrukslandskapet bör bevaras och underhållas så det inte växer igen. Tydliga spår av inägor kontra utmark inklusive äldre betesmark och hagmarkspartier bör också bevaras.
- Kulturlandskapet med anor från 1500-talet vid Långängens gård med lokalt vägnät och gårdens välbevarade tillfartsväg med smal bredd och grusad väg bana bör bevaras.
- Långängens gård med rötter i 1700-talet bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Äldre bevarad gårdsstruktur med mangårdsbyggnad, bostadsflygel och flertalet ekonomibygnader i knuttimrade konstruktioner och fasader av faluröd panel bör bevaras exteriört avseende volym och karaktär.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Fönster och dörrar/portar i originalutförande samt äldre till- och ombyggnader bör renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom det särskilt värdefulla området vid Långängens gård.

Rudboda gård - Sundby

Bakgrund

Sundby, som ligger i sluttningen ovanför Kyrkviken, var en av järnåldersgårdarna på Lidingö. Gården tros vara anlagd för ca 1500 år sedan och gårdsnamnet kan härstamma från järnålderns mellersta del. Delar av vad som troligen var gårdens gravfält finns ännu kvar vid Rudalid. Sundby har ett karaktäristiskt gammalt gårdsläge, på en höjd ovanför vattnet. Gården brukades ända till 1780-talet men lades sedan in under Rudboda gård. Följden blev att gårdens tomt med bebyggelse övergavs helt och Sundby blev en ödegård.

Sundby ödegårds lämningar ligger i kanten av skogsbrynet samt på en åkerholme i början av den öppna sluttningen ner mot Elfviksvägen. (Raä Lidingö 36:1)

Rudboda gård har åtminstone medeltida anor omnämnd 1381 som ett "torp", det vill säga ett nybygge. Gårdsnamnet har en tidigmedeltida karaktär och namnets förled "rud-" syftar på röjning av ny mark. Möjligen finns även en tidig koppling mellan gårdarna i det att Rudboda kan vara en tidigmedeltida avknoppning från Sundby gård.

Rudboda gårds skriftliga omnämnande 1381 är kopplat till ett köpebrev. Gården kan mycket väl ha kvar ett medeltida gårdsläge, beläget på en förhöjning ovanför viken, vars vatten då gick högre upp än i dag. Nuvarande gårdsmiljö som byggdes upp av grosshandlare Lemke i tidigt 1800-tal är en av de bäst bevarade äldre gårdsanläggningarna på Lidingö.

Sundby gårdstomt, vy mot söder. (Raä Lidingö 36:1)

Beskrivning av området

På Kyrkvikens norra sida karaktäriseras landskapsbilden av skärgårdsterrängens sluttningar, lerdalstråk, bergknallar, lövskogsdungar och ädellövträd. Inslag finns även av kargare hållmark och talldungar. Från Rudboda gård och österut löper Elfviksvägen genom ett gammalt agrart kulturlandskap. I dag sätter framför allt beteshävd prägel på sluttningens marker. Kring ödegården Sundby i sluttningen öster om Rudboda växer lövskogsdungar på gårdens gamla inägor som förr var mer öppna åker- och ängsmarker.

På en åkerholme vid skogsbrynet öster om Rudboda gård finns lämningar efter Sundby tomt. Lämningarna består av ett större område (Raä Lidingö 36:1) med bebyggelselämningar som sträcker sig från den före detta åkern längre upp i lövskogssluttningen. Fornlämningarna utgörs framför allt av troliga husgrunder som sannolikt indikerar den medeltida gårdens tomt, i bruk fram till att gården övergavs 1789. I anslutning finns även flera agrarhistoriskt intressanta lämningar i form av odlingsrösen, vägnät och andra spår efter hävden av gårdens inägor (åker och äng). Inägorna omgav gården i sluttningen ned mot den dåtida strandlinjen. På bergskrönet norr om gården finns även en förhistorisk grav, en rund stensättning (Raä Lidingö 4:1).

Delar av vad som troligen var Sundby gårdsgravfält finns ännu kvar vid Rudalid. (Raä Lidingö 24:1)

Vid Rudalid på nedre sidan av landsvägen finns två järnåldersgravar i en tallbacke. De är möjligen en rest av ett i övrigt förstört gravfält som kan ha hört samman med Sundby som ett gårdsgravfält. Sundby kan kanske även ha haft ett äldre gårdsläge här, närmare den dåtida strandlinjen. Gravarna utgörs av en hög och en rund stensättning. De tillhör yngre järnålder, ca 500–1050. (Raä Lidingö 24:1)

Beskrivning av bebyggelsen

Rudboda gårdsmiljö strax väster om Sundby omges fortfarande delvis av gamla agrara marker. Miljön karaktäriseras av en mängd gårdsbyggnader i traditionell utformning och funktionsuppdelning. Här finns den gula mangårdsbebyggelsen från ca 1800 bland höga lövträd, samt en separat faluröd ekonomigård och en trädgård. Mängden gårdsbyggnader från 1800- och tidigt 1900-tal ger en god återspeglning av byggnads- och jordbruksutveckling på en mindre herrgård i skärgården under motsvarande tid. Anläggningen är en av Lidingös bäst bevarade agrara gårdsmiljöer och är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

Rudboda gård är en av Lidingös mest genuina och väl bibehållna agrara gårdsmiljöer med byggnader uteslutande från 1800-talet. Manbyggnaden från 1800-talets början fick sin huvudsakliga utformning på 1840-talet.

Rudboda Gårds sannolikt äldsta bostadshus, troligen med rötter i 1700-talet, har senare använts som statarbostad. I dag den enda bevarade i sitt slag på Lidingö.

Rudalid strax sydost om Rudboda gård uppfördes vid början av 1900-talet som en sommarvilla i tidstypisk panelarkitektur. I den äldre husdelen har villan kvar ursprungliga fasadpartier, bland annat glasverandor, men är i övrigt till- och ombyggd.

De fria siktvyerna mellan gravfältet vid Rudalid och Kyrkviken är mycket viktiga att hålla öppna och obrutna. De återspeglar bland annat förhållandet mellan fornlämningar och fjärdar och ger avtrycken efter järnålderns invånare en förtydligad historisk förankring i landskapet. (Raä Lidingö 24)

Sammanfattande värdering

Rudboda gård - Sundby utgör en särskilt värdefull kulturmiljö och ingår i en större helhetsmiljö, området Hustegafjärden, Gråviken och Kyrkviken, som tillsammans utgör ett större område med lång agrarhistorisk kontinuitet från yngre järnålder fram till 1700-tal.

Landskapet speglar en agrar bebyggelseutveckling på Kyrkvikens norra sida, hävdad sedan järnålder och medeltid och som långt in på 1900-talet haft en påtaglig landsbygdsprägel. Ur agrarhistorisk synpunkt är detta en av de främsta äldre kulturmiljöerna på ön med en ovanligt lång och tydlig kontinuitet i tid. Här finns järnåldersgravar, medeltida bebyggelsestrukturer som Sundby gårdstomt och eventuellt även Rudboda gamla gårdstomt, samt 1700-1800-tal som Rudboda välbevarade gårdsmiljö.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Rudboda gård - Sundby ingår i grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Forsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

Agrar- och bebyggelsehistoriskt kulturlandskap med obrutna landskapsförhållanden och siktlinjer mellan fornlämningar, gårdslägen och Kyrkviken.

- Kulturlandskapet kring Sundby med gårdens gamla inägor, lövskogsdungar och ädellövträd.
- Rester av äldre odlingslandskap med värdefulla lämningar såsom äldre tiders markanvändning, odlingsspår, odlingsrösen, lokalvägnät och förhistorisk grav.
- De fria siktlinjerna mellan gravfältet vid Rudalid och Kyrkviken som återspeglar förhållandet mellan fornlämningar och fjärdar samt ger en historisk förankring i landskapet.
- Rudboda gårds sammanhållna äldre anläggning med funktionsbyggnader från 1800-talet. Mangård med gulmålad huvudbyggnad och flyglar omgiven av högvuxna lövträd, grusgång och avgränsning utåt med falurött spjälstaket av traditionell typ. Separat faluröd ekonomigård med flera traditionella gårdsbyggnader som ger stark karaktär.
- Rudalids förhistoriska gravar i tallbacke ovanför viken.

Råd och rekommendationer

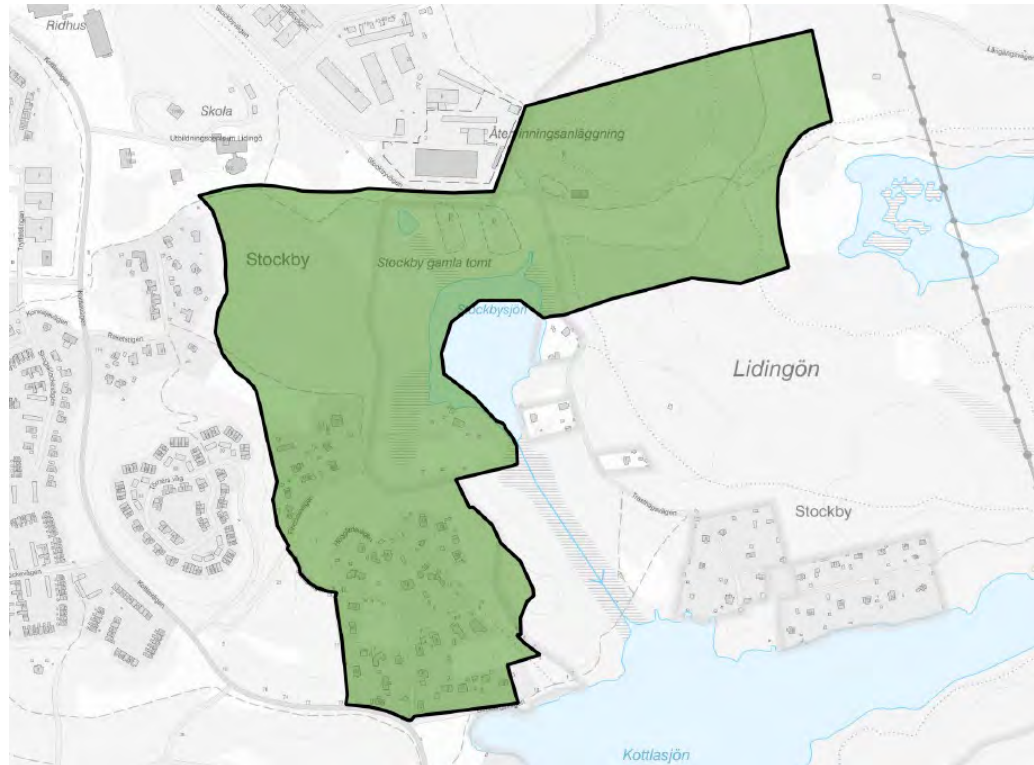
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Fornlämningar inom området skyddas genom kulturmiljölagens andra kapitel om fornminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.
- Det öppna småskaliga jordbrukslandskapet bör bevaras och underhållas så det inte växer igen.
- Tydliga spår av äldre tiders markanvändning såsom odlingsspår, odlingsrösen, lokalvägnät och förhistoriska gravar bör bevaras.
- Agrart kulturlandskap kring Sundby gårds ägor med anor från järnålderns mellersta del, medeltid, 1600-tal och 1800-tal bör bevaras.
- De fria siktlinjerna mellan gravfältet vid Rudalid och Kyrkviken bör bevaras och hållas öppna.
- Skärgårdskaraktär, ädellövträd, och fd åker- och ängsmarker samt en rik mängd äldre husgrunder är karaktärskapande och viktiga för förståelsen av kulturlandskapet och bör värnas.

- Rudboda gård från 1800-talet bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Äldre bevarad gårdsstruktur med mangårdsbyggnad och flyglar samt ett stort antal bevarade ekonomibyggnader liksom äldre bostadshus från 1700-talet, bör bevaras exteriört avseende volym och karaktär.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom mangårdsbyggnadens panelklädda fasader, fönster, fönsterluckor, dörrar och portar i originalutförande bör renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Äldre bostadshus från 1700-talet bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Rudboda gårds omgivande trädgård med högvuxna lövträd, grusgång och avgränsning med falurött spjälstaket av traditionell typ bör bevaras.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom Rudboda gårds värdefulla kulturmiljö.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Storgårdsvägen, Finedal och Stockby tomt

Bakgrund

Områdets södra del med Kottla gård hör till stadsdelen Skärsätra. Norra delen med Finedal och Stockby tomt hör till Stockby. Storgårdsvägen-Finedalsvägen är en gammal vägsträckning som kan anas redan på den äldsta bevarade Lidingökartan från 1660-talet. I 1700-talets kartbild är den väl förankrad. Med all sannolikhet har vägen ursprung som en förbindelseled från stranden vid Mölna. Stråket har gått upp längs Mölnaån, vidare utmed Kottlasjön och Stockbysjön, upp till Stockby och vidare upp mot öns centrum vid Lidingö kyrka. Troligen har vägen ett långt äldre ursprung än 1600-tal. Stockby har förhistoriska anor och finns omnämnt i skrift 1384. Förekomsten av ett gårdsgravfält från yngre järnålder kan med all sannolikhet även förankra gården i förhistorisk tid. Stockbys tidiga historia är inte närmare känd. Det verkar ha varit en liten bybildning med ett par gårdar som senare sammanslagits till en enda gårdsenhet. 1819 års karta visar en tvådelad bytomt. Norra delen av bytomten är i dag överbyggd av ett industriområde. En järnåldersgrav (fornlämning) finns fortfarande där och indikerar att det befintliga gårdsgravfältet troligen varit betydligt större tidigare. (Norra delen ingår inte i den aktuella kulturmiljön). Södra delen av bytomten är skyddad som fornlämning. Mangårdsbyggnaden på Stockby gård brann i slutet av 1800-talet. Ekonomibyggnaderna revs kring 1950.

Kottla gård kan härledas till åtminstone 1600–1700-tal och var fram till 1811 ett torp under Stockby. Därefter blev Kottla ett självständigt hemman i jordeboken.

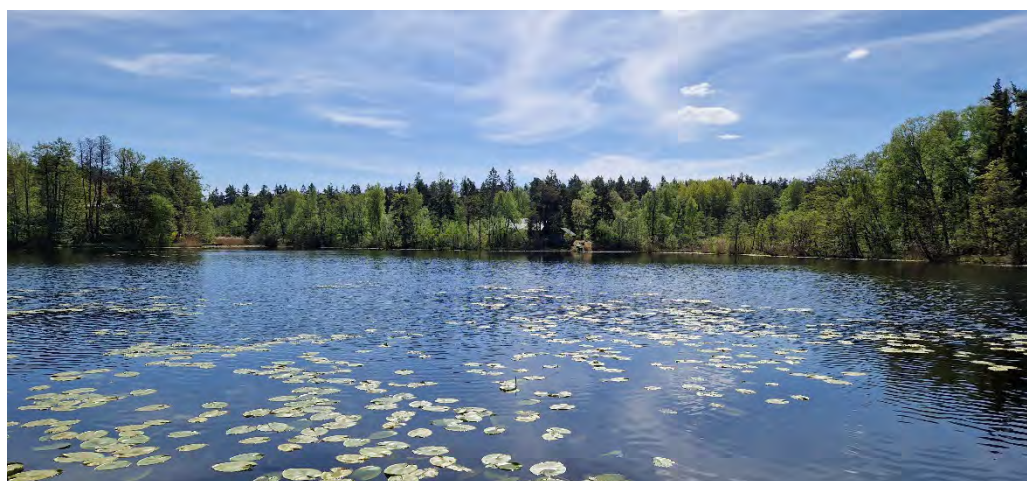
Finedal i Stockby var en av de första sommarvillorna i området kring Stockbysjön och Kottlasjön. Artillerifyrverkare Adolf Rickard Törner hade på 1870-talet varit med om att utveckla Gångsätra för sommarboende. Törner lät uppföra Finedal som sin privata sommarvilla 1886, uppkallad efter hans hustru Josephine, "Fine". Finedal blev 1979 förklarad som byggnadsminne.

Törner hade varit sergeant vid Kungliga Göta Artilleriregemente. Sannolikt hade han där förvärvat både kunskap och intresse för lustfyrverkerier. Törner gav även ut handböcker i fyrverkeriets konst. På 1880-talet startade han tillverkning av fyrverkeripjäser vid Finedal, på en tomt vid Stockbysjön. Efter A. R. Törner drev sonen Jean och sonsonen Cecil den lilla fyrverkerifabriken vidare. Verksamheten var i drift till 1972.

Enklare små sommarvillor byggdes i Stockby nära Finedal ca 1905–1920. I dag är de flesta ombyggda till åretruntbostäder.

Beskrivning av området

Kulturmiljön omfattar bygden kring Storgårdsvägen–Finedalsvägen och vägens gamla förlängning norrut upp mot Stockby bytomt. Omgivningarna kring Kottlasjön med hållmarker, bergknallar, lövskog och tallskogsdungar påminner i många avseenden mer om skärgårdskust. Vid Stockbysjön dominerar en mer lövskogspräglad insjökaraktär. Från Stockby gravfält vid Stockbysjöns nordspets går vägen österut mot Långängens gård.

Stockbysjön. Vy från Stockby brygga mot Törners fyrverkerifabrik.

Storgårdsvägen/Finedalsvägen

Från Badbergsvägen vid Kottlasjön i söder går Storgårdsvägen upp mot Kottla gård och i förlängningen norrut. Området är kuperat med bergknallar och dalsänkor. Här förekommer inslag av alkärr och sankare mark. Skogen domineras av tall med stora

inslag av lövträd, bland annat ek. Skärgårdsterrängen är här mycket utpräglad och vägen är starkt landskapsanpassad som äldre vägar brukar vara. Vägen letar sig fram i så torra lägen som möjligt. Den passerar små klyftor mellan markerade klippor och bergknallar, undviker sankmarker och ringlar upp och ner mellan backar och dalgångar. Storgårdsvägen är lika smal som på 1800-talet och är fortfarande helt grusbelagd. Här finns flera mycket karaktärsfulla vägpassager, exempelvis vid Kottla gård samt närmare Finedal där vägen löper mellan klippväggar. Den här typen av ålderdomliga vägmiljöer i skärgårdsmiljö från det gamla agrarsamhällets tid är i dag generellt ovanliga. Samma gäller i hög grad den lilla vägen Finedal-Stockby tomt. Även angränsande lokalvägnät med Höggårdsvägen, Lillgårdsvägen och Källvägen har en bibehållen småskalig karaktär.

Storgårdsvägen/Finedalsvägen har åtskilliga karaktärsfulla vägpassager där vägen slingrar sig genom landskapet.

Kottla gård (Lidingö 9:74) är den äldsta bebyggelseenheten i söder, med anor från 1600-talet. Starkt karaktärsbärande i kulturmiljön längs vägen är den välbevarade mangårdsmiljön med huvudbyggnad präglad av sent 1700-tal och 1800-tal. Detta är en av Lidingös bäst bevarade och mest ursprungliga äldre mangårdsbyggnader. Häckar, staket och högvuxna lövträd ramar in mangården mot vägen och bidrar i hög grad till vägens starka förankring i Lidingös agrara förflutna. Gården har format grundstrukturen i bebyggelsemönster och markanvändning i bygden kring vägen. En före detta ekonomibygnad till Kottla, kanske från ca 1800, står på den avsondrade granntomten (Lidingö 9:98). Spåren av ett småskaligt hävdad agrart kulturlandskap på gårdens gamla inägor är lätta att uppfatta på flera ställen längs vägen. Detta med tonvikt på området kring Kottla gårdstomt. Delvis har detta senare förändrats genom avstyckningar för sommarvillor som gjordes i tidigt 1900-tal. Detsamma gäller igenväxning i sen tid av tidigare hävdad åker, äng och betesmark. Enstaka inslag finns i grannskapet fortfarande av stenmurar, små odlingsrösen och gamla solitära lövträd. Villorna kring Kottla gård ligger i två glesa men koncentrerade klungor, norr

och söder om gården. De glesa klungorna medför att man inte uppfattar bebyggelsemönstret som tätt, vilket är till fördel för kulturmiljöns karaktär.

Kottla gård från 1780–1790 tillbyggdes på 1880-talet mot trädgården med denna mycket rikt utsmyckade veranda i två våningar. Kottla mangårdsbyggnad är en av de äldsta och mest värdefulla i sitt slag på Lidingö. (Lidingö 9:74.)

Flertalet före detta sommarvillor har fortfarande ganska stora och luftiga tomter och nästan alla tillkom mellan 1905 och 1925. Det stora flertalet påminner om små stadsvillor och egnahem från tidsperioden. I regel är de uppförda i 1–1½ våning med vind och källare under brutet tak eller sadeltak med tegel eller ståndfalsad slät plåt. Fasaden är antingen panelklädd, ofta med spåntad panel, eller reveterad med ljus puts. Ett fåtal är lite äldre större villor som anknyter till det tidiga 1900-talets rikt utvecklade panelarkitektur, främst den väl bibehållna Villa Hangöborg från 1900-talets början (Lidingö 9:69). Många villor har blivit mer eller mindre förändrade i samband med senare tiders renoveringar och ombyggnader för permanentboende. Lidingö 9:61 från 1927 hör till de villor som behållit mest av ursprunglig karaktär. Lidingö 9:75 lär ha hört till gårdsbebyggelsen på Kottla men byggdes om till villa på 1910-talet.

Under 1940- och 1950-tal byggdes några mindre villor för permanentboende vid Badbergsvägen längst ner i sydost vid Kottlasjön. Lidingö 9:80 från 1954 är i dag den bäst bibehållna av dessa.

Norra delen, Finedal–Stockby

I bågen väster om Kottla gård byter Storgårdsvägen namn till Finedalsvägen, vilket också i stort markerar gräns mellan Kottla/ Skärsätra och Stockby. Finedalsvägen har i allt väsentligt samma välbevarade karaktär av gammal landsväg som Storgårdsvägen. Området närmast Stockbysjön har fler inslag av ljusa lövskogspartier med ädellövträd än det lite kargare och klippigare vid Kottlasjön. Närmast Finedal finns dock en blandskogskaraktär av tall och lövskog.

Söder om Villa Finedal finns en mindre klunga av villor med lite blandad karaktär och utformning. Mer originellt är att någon har putsad bottenvåning och faluröd panelklädd övervåning. I övrigt är det i huvudsak samma typ av villor ålders- och karaktärsmissigt som kring Kottla gård. Samtliga villor söder om Finedal har dock genomgått förändringar i sen tid.

En mycket genuin och särpräglad kulturmiljö är den före detta sommarvillan Villa Finedal (Finedal 1) samt den anslutande Fyrverkerifabriken (Lidingö 9:56) vid Stockbysjön. Båda är skapade av artillerifyrverkaren A.R. Törner på 1880-talet. Byggnadsminnet Villa Finedal från 1886 är utförd i en tidstypisk panelarkitektur som är mycket välbevarad.

Finedal 1. Villa Finedal från 1886 är en av skärgårdens välbevarade sommarvillor och skyddas som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen.

Framme vid Stockbysjön, nära villan, anlade Törner den lilla fyrverkerifabrik där byggnaderna fortfarande står kvar. Bebyggelsen utgörs av en fyrverkeriverkstad i gråsten och trä, en krutbod i gråsten samt tre faluröda krut- och förrådsbodar, alla under ståndfalsade skivplåttak. Byggnadslämningar och andra spår finns av den industriella verksamheten vid sjön. Den småskaliga anläggningen bland glesa höga furor mellan skogsbyn och sjöstrand är mycket väl sammanhållen.

Fyrverkerifabriken från 1880-talet är ett småskaligt industriminne, en mycket värdefull särpräglad industrimiljö, naturskönt belägen vid Stockbysjön.

Vägen Finedal-Fyrverkerifabriken

Vägen från Finedal är en rak väg som förbinder sommarvilla och fabrik. Villan är placerad i fonden för vägen och dess närmaste omgivning har vuxit igen, men skulle om den hävdades ge vägen den inramning som var tänkt.

Strax norr om Finedal finns ytterligare en värdefull vägmiljö, en liten lokalväg av stort kulturhistoriskt intresse. Vägen är en rest av det vägsystem som förbundit Mölna-Kottla-Stockby med Lidingö kyrka. Inte mindre än sex husgrunder finns längs vägen som åtminstone kan härledas till 1700-talet. Husgrunderna är från 1800-talets slut och var grunden till stora växthus som anlades av A.R. Törner.

Vägen Finedal-Fyrverkerifabriken förbinder sommarvilla och fabrik. Vy mot det gamla fabriksområdet.

Stockby

Stockby gårdsväg, den gamla landsvägen mot Stockby, går norrut från Finedal, i dag endast som en gångstig, men med alla den gamla landsvägens kännetecken. Den ringlar fram i mestadels torrlänta lägen genom lövskogsdungar och tallbackar ovanför sankta strandpartier vid Stockbysjöns västra sida. Vid nordändan av sjön går

vägen fram till Stockby gamla bytomt och möter vägen mot Långängen. Stockby gårdsväg med sin mycket ålderdomliga karaktär står i dag för samma sällsynthet ur kulturhistoriskt avseende som Storgårdsvägen-Finedalsvägen.

Vägen Stockby-Långängen följer sannolikt ett gammalt kommunikationsstråk mellan de två järnåldersgårdarna. I dag är här ett gångstråk i Långängen-Elfviks naturreservat. Uppe i slutningen ligger Stockby järnåldersgravfält. Längre ner till höger, utanför bild, ligger södra delen av Stockby bytomt vid Stockbysjön.

Platsen för Stockby gamla by (fornlämning Raä Lidingö 59) är ett mycket intressant område ur kulturhistoriskt perspektiv med bytomten och gravfältet i karaktäristiskt höjdläge ovanför sjön. Detta innefattar även sammanhangen med de ålderdomliga vägstråken och det angränsande småskaliga kulturlandskap som fortfarande till stora delar har kvar den agrara grundstrukturen.

Stockby gamla bytomt har ett karaktäristiskt gammalt bebyggelseläge på en låg rygg strax ovanför sjön. 1384 omnämns Stockby i skriftliga dokument men gravfält och ortnamnskaraktär daterar bebyggelsens ursprung till yngre järnålder.

Endast den södra delen av Stockby gamla bytomt finns i dag bevarad, bestående av två närliggande områden med minst två husgrunder, en källargrund samt en större husgrund på en uppbyggd sten-terrass. Till stor del torde de synliga lämningarna vara från Stockby gård som brann ner i sent 1800-tal.

Fornlämningsområdet är delvis bevuxet med lövskog, delvis har det hagmarkskaraktär. Området kan med all sannolikhet innehålla fler kulturlager, lämningar och strukturer än vad som numera kan ses ovan jord. Norra delen av den ursprungliga bytomten är utplånad och överbyggd med byggnader för återvinning-

och industriändamål. Dessa bildar numera en skarp avgränsning för kulturmiljön norrut.

Gravfältet från järnåldern (fornlämning Raä Lidingö 7) ligger uppe på moränryggen i nordost och omfattar fem runda stensättningar. Tidigare bör gravfältet ha varit större och sträckt sig upp mot den norra delen av bytomten där fortfarande en gravhög finns kvar i det för övrigt utplånade byområdet.

Det kulturhistoriskt värdefulla förhållandet mellan gravfält, det södra byläget närmare sjön och de agrara spåren av byns gamla inägomark i sluttnings kulturlandskap är lätt att uppfatta och åskådliggöra. Vyerna längs Stockbysjön mot Pennaflod och mot öster bort mot Långängen är på så vis också av kultur- och agrarhistoriskt intresse.

Vägen Stockby-Långängen följer sannolikt ett gammalt kommunikationsstråk mellan de två järnåldersgårdarna. I dag är här ett gångstråk i Långängens naturreservat. Kulturlandskapet är fortfarande ganska öppet, troligen har här varit betesmark mellan gårdarna. Eftersom både Stockby och Långängen härstammar från yngre järnålder har kulturlandskapet här ett särskilt tidsdjup som är viktigt att uppmärksamma. I det överskådliga kulturlandskapet hänger kulturmiljöerna kring Stockby och Långängen mycket nära samman, utan någon självklar upplevelsemässig avgränsning.

De öppna sluttningarna från Stockby järnåldersgravfält (Raä Lidingö 7) ner mot den medeltida bytomten (Raä Lidingö 59) vid Stockbysjön har ingått i byns inägomark.

Sammanfattande värdering

Områdena vid Storgårdsvägen, i Finedal och Stockby tomt utgör tillsammans en särskilt värdefull kulturmiljö. Här finns landskapsavsnitt kring äldre väg- och kulturlandskapsmiljöer som speglar en lång och säregen bebyggelseutveckling längs Kottlasjön och Stockbysjön. Området är hävdad sedan järnåldern, under medeltiden och har långt in på 1900-talet haft en påtaglig landsbygdsprägel. Ur agrar-, industri- och byggnadshistorisk synpunkt är detta en kulturhistorisk kärnmiljö med lång och tydlig kontinuitet i tid.

Flera välbevarade och tydligt upplevelsemässiga tidsskikt formar kulturmiljön och ger den dess egenart. Det är den starka kopplingen till det gamla agrarsamhället från järnålder till sent 1800-tal, Lidingö som en av de tidiga sommaröarna i Stockholms skärgård och den tidiga industrialismens nedslag.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Området ingår delvis som grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Forsök hos Riksantikvarieämbetet.

Villa Finedal är skyddat som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

Karaktärsdrag

- Mycket välbevarade agrarhistoriska bebyggelser och kulturlandskap kring Stockby och Kottla.
- Stockby gårdsväg med ålderdomlig karaktär.
- Stockby gamla by med gravfält i karaktäristiskt läge ovanför sjön.
- Stockby järnåldersgravfält (Fornlämning enligt Kulturmiljölagen).
- Sommarvillor från 1880-1905 framförallt byggnadsminnet Villa Finedal.
- Fyrverkerifabriken vid Stockbysjön som utgör ett småskaligt industriminne från 1880-talet.
- Storgårdsvägen/Finedalsvägen som en av Lidingös äldsta och bäst bevarade agrara äldre vägar med stark skärgårdskaraktär som följer landskapet.
- Kottla gård som starkt karaktärsbärande i kulturmiljön längs Storgårdsvägen/Finedalsvägen.
- Kottla gård har en mycket välbevarad huvudbyggnad med hög ursprunglighet från sent 1700-tal och 1880-tal samt en välbevarad helhetsmiljö med trädgård, gamla högvuxna lövträd, häckar och staket som är mycket väl sammanhållen.
- Kulturlandskap nära Kottla med spår av småskaligt hävdad landskap på gårdens gamla inägor och enstaka inslag av stenvägar, små odlingsrösen och gamla solitära lövträd.

- Glesa villagrupper kring Kottla gård i klungor norr och söder om gården med luftiga tomter till före detta sommarvillor från ca 1905 – 1925 där egnahemskaraktären dominerar.
- Ett fåtal större, ljusmålade, villor i det tidiga 1900-talets rikt utvecklade panelarkitektur, exempelvis Lidingö 9:69 (Villa Hangöborg), Lidingö 9:61 och Lidingö 9:75 som är de tre karaktärsmässigt mest betydelsefulla äldre villorna kring Kottla, enstaka 1940- och 1950-talsvillor.
- Den raka vägen som förbinder Finedals sommarvilla med Fyrverkerifabriken och vägmiljön strax norr om Finedal som utgörs av en liten smal grusväg med fin anpassning i terrängen, som passerar sex husgrunder och troligen gick till Lidingö kyrka.

Råd och rekommendationer

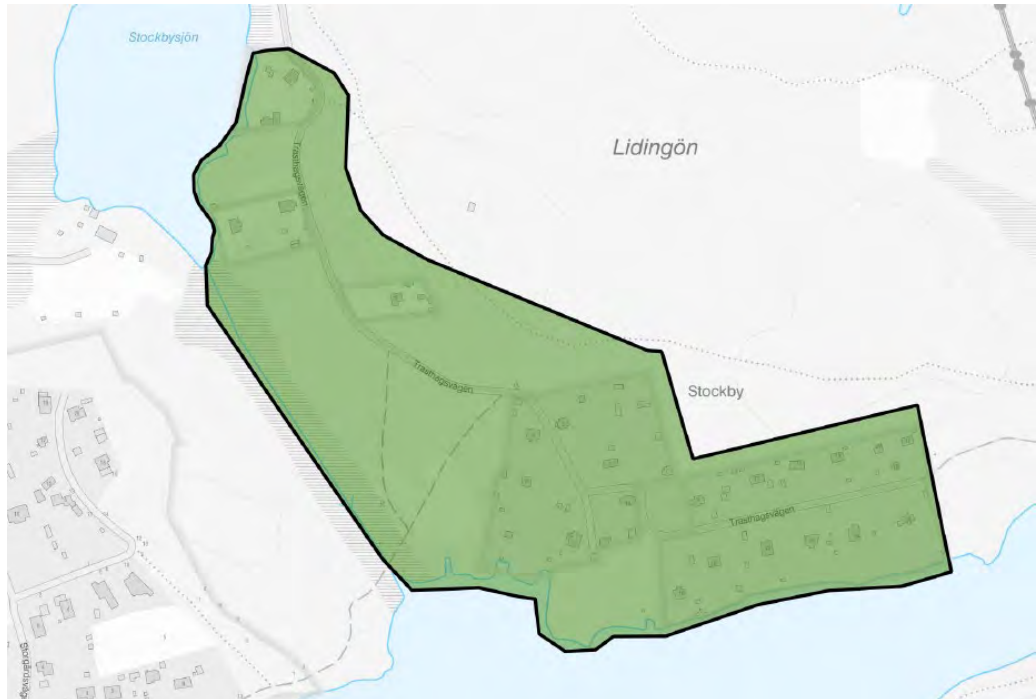
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Fornlämningar inom området skyddas genom kulturmiljölagens andra kapitel om fornminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.
- Kulturlandskapets ålderdomliga prägel med öppna hagmarker, gravfält från järnåldern, kommunikationsstråk av ålderdomlig karaktär med rester av äldre gårdsmiljöer bör bevaras och underhållas så att det inte växer igen.
- Området bör fortsatt präglas av agrart skärgårdslandskap med hållmarker, berg i dagen, lövskog och tallskogsdungar.
- Byggnaderna inom Storgårdsvägen-Finedal ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Villa Finedals, Hangöborg och andra sommarnöjen från 1800-talets slut med ursprungliga delar och detaljer såsom fasader i tidstypisk panelarkitektur, rikt spröjsade fönster, verandor och förstukvistar bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Industriminnet Fyrverkerifabrikens byggnader i gråsten och trä samt faluröda förrådsbyggnader med plåtbelagda tak bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Kottla gård med anor från 1600-talet bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Äldre bevarad gårdsstruktur med mangårdsbyggnad från sent 1700-tal och 1800-tal bör bevaras exteriört avseende volym och karaktär.

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Fönster och dörrar/portar i originalutförande samt äldre om- och tillbyggnader bör renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Parkanläggningen vid Kottla gård med häckar, staket och högvuxna lövträd som ramar in mangården mot vägen bör bevaras.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.

Trasthagen

Bakgrund

Trasthagen har sin bakgrund i den sommarvillabebyggelse som anlades på södra delen av Lidingö på 1880-talet. Från början fanns här ett torp som hette Träsket som sannolikt försvann vid den tid när Trasthagen bebyggdes. Stockby gårds innehavare, Anders Jönsson, upplät under åren 1885–1889 mark för lägenheter med nyttjanderätt vid Kottlasjöns nordöstra sida. En av dessa lägenheter var Trasthagen som bebyggdes som ett koncentrerat område med små sommarvillor. Till Trasthagen tog man sig till att börja med via ångbåt från Stockholm vid Nybrokajen till Tykö brygga eller Mölna brygga. Därefter tog man sig upp till Kottlasjöns sydspets och slutligen med roddbåt upp till Trasthagen. Tillkomsten av södra Lidingöbanan 1914 underlättade kommunikationerna betydligt. Först 1930 tillkom landsvägen från Stockby.

Flertalet sommarvillor byggdes cirka 1885–1890 och orienterades mot trädgårdarna och sjön. Med tiden fick flertalet villor små villaträdgårdar inpassade i skärgårdslandskapet med fruktträd, grönsaksland, blomsterrabatter och spjalstaket. I dag är Trasthagen till stor del permanent bebott. Detta har medfört flera förändringar av villornas ursprungliga utseende.

Beskrivning av området

Kulturmiljön omfattar sommarvillorna kring Trasthagen i nordöstra Stockby. I kulturmiljön ingår även en förhistorisk fornlämning, en typ av hållristning. Trasthagen utgörs av skärgårdslandskap med löv- och barrskogsdungar,

klippstränder och små berghällar. Den största gruppen villor är själva Trasthagen som ligger på nordostsidan av Kottlasjön. En liten grupp villor ligger för sig lite mer mot norr, kring Pennaflod vid Stockbysjön, närmare själva Stockby. En större skogsdunge avgränsar de två husgrupperna.

Marielund är en välbevarad mindre sommarvilla i Trasthagen.

Bebyggelsemönstret är ganska regelbundet med villor placerade längs en rad med luftiga tomter. Norr och öster om den grusade landsvägen ligger villorna i indraget läge från vägen, placerade upp mot skogskanten och mot söder och sydväst vetter villorna mot sjökanten. Gemensamt för bebyggelsemönstret är bland annat det indragna, regelbundna läget och att villorna är orienterade mellan väg och skogskant samt mellan väg och sjö. Vidare har flera villor kvar äldre uthus, ofta utformade i stora drag efter villans exteriör.

F.d. sommarvilla Egilsborg 1.

F.d. sommarvilla Lidingö 9:110.

F.d. sommarvilla Fridhem 1.

F.d. sommarvilla Lidingö 9:109.

Beskrivning av bebyggelsen

Villorna är uppförda i en våning med vind eller 1½-2 våningar. Grundstrukturen är 1880-talets lite enklare och mer småskaliga panelarkitektur. Fasaden är oftast ljus oljemålad men även faluröd spåntad panel förekommer. Listverken är vitmålade. Sadeltaken täcktes från början av svart papp eller ståndfalsad slätplåt, men även tegel förekommer. Ofta rikt spröjsade glasverandor, lövsågerier, nätta takkupor, trapphus med avvalmning eller ibland en tornspira.

Numera är många villor förändrade i samband med renoveringar, ibland med utvändiga tilläggsisoleringar som följd. Flera har blivit till- och utbyggda och har nya ytskikt som panel, taktäckning, snickerier och nya fönster.

De villor som bevarat mest av äldre karaktär där i regel mycket av det sena 1800-talets ytskikt fortfarande i behåll är tex de två villorna på Alphyddan (Alphyddan 1) samt villorna Marielund (Lidingö 9:393) och Ulfsborg (Lidingö 9:106). Dessa fyra villor är extra viktiga för bevarandet av den äldre karaktären i Trasthagen.

Flera tomter har kvar en äldre naturprägel eller en småskalig villatradgård. Tomter mot sjön har ofta små bryggor, båtplatser och ibland sjönära uthus.

Väster om Trasthagen mynnar Stockbyån i Kottlasjön. På nordöstra sidan av åmynningen finns en fornlämning i form av en hållristning från sten-/bronsålder. Den består av en skålgropsförekomst på en berghäll.

Mitt i Trasthagen, inom fastigheten Alphyddan 1, ligger två små sommarvillor, båda troligen från ca 1885–1890. Båda har trots vissa förändringar mycket kvar av ursprunglig utformning, material och patina från sommarvillornas epok. Alphyddan är därmed mycket karaktärsskapande och av stor betydelse i Trasthagens kulturmiljö.

Sammanfattande värdering

Trasthagen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö med stark förankring i Lidingös utveckling till sommarö under sent 1800-tal. Den lilla sommarvillakolonin från 1880-talet var en fortsättning på den sommarflyttning från Stockholm till Lidingö som påbörjats på 1860-talet. Trasthagen representerar de småskaliga lite enklare sommarvillorna och helhetsintrycket av sent 1800-tal består i stora drag fortfarande, trots förändringar i senare tid. Sammanhanget med villorna, de två sjöarna och den smala grusade vägen utgör en tät kulturmiljö som visar en viktig del av Lidingös kultur- och bebyggelsehistoria.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Trasthagen är även uppmärksammas som grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Fornsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

- Bebyggelsemiljö med enklare sommarvillor från 1800-talets slut.
- God landskapsanpassning till den kuperade skärgårdsterrängen där villorna ligger samlade med en mindre grupp villor i nordväst och en större grupp villor i söder.
- Tydligt bebyggelsemönster med villor placerade i rad längs vägen på luftiga tomter.
- Naturpräglade öppna villatomter med inslag av äldre trädgårdskaraktär.
- Trots vissa senare fasadförändringar råder en äldre karaktär som präglas av villor i en till två våningar med småskalig, ofta ljust målad, panelarkitektur, rikt spröjsade glasverandor och lövsågerier samt enklare träbryggor vid sjön, ibland med små uthus.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Fornlämningar i form av hällristning inom området skyddas genom kulturmiljölagens andra kapitel om fornminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.
- Området bör fortsatt präglas av skärgårdslandskap med löv- och blandskog, klippstränder och villor placerade på luftiga tomter.
- Byggnaderna med Trasthagens ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom fasader i ljust målad panel, rikt spröjsade fönster, verandor och förstukvistar bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden.
- Ev. avstyckning av fastigheterna och dess ursprungliga, luftiga, tomter bör undvikas.
- Ev. komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Om ny bebyggelse ska läggas till i den befintliga miljön bör den utgå från omgivande bebyggelse vad gäller placering, skala och volymverkan.
- Grönska såsom äldre träd, fruktträd, planteringar och gräsytor är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Spjälstaket eller klippta häckar mot gatan, grindstolpar eller grindar i trä och smide bör bevaras.
- Bryggor, båtplatser och sjönära uthus är viktiga inslag i kulturmiljön och bör bevaras. Väl anpassade material och metoder bör användas vid underhållsarbete.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Missionsskolan

Bakgrund

I den stora svenska samhällsomvandlingen under 1800-talets senare del spelade folkreligionsernas framväxt en viktig roll. Den kyrkliga väckelse som tog ny fart i och med religionsfrihetens införande på 1860-talet, kom genom framväxten av flera frikyrkliga inriktningar att bli en viktig del av folkreligionerna. Detta inte minst genom sitt starka samhällsengagemang med inriktning på bland annat folkbildnings-, ungdoms- och nykterhetsfrågor.

En av de största och mest framgångsrika frikyrkorelserna var missionskyrkan under dess grundare Paul Peter Waldenström. 1878 bildades Svenska Missionsförbundet under hans ledning. Den missionsutbildning som 1908 gavs en nystart i Stockby hade ursprung från Kristinehamn åren 1878–1879, men hade 1890 blivit överflyttad till Stockholm.

År 1908 invigdes Missionsskolan som var Svenska Missionsförbundets grundutbildning för pastorer och missionärer. Marken till Missionsskolan skänktes av målarmästare Johan Wilhelm Wirström som var ägare till Stockby gård och engagerad i Missionsförbundet. 1908 uppfördes den stora skolbyggnaden där Paul Peter Waldenström kom att bli verksam som skolledare. 1915 byggdes rektorsbostaden och 1919 elevbostaden. Kapellet och klockstapeln byggdes först

1966 med Carl Nyrén som arkitekt. 2002 överflyttades utbildningen till Bromma. Lidingö Folkhögskola övertog därefter byggnaderna.

Beskrivning av området

På krön och sluttning av en hög markerad bergsrygg ett stycke norr om Stockbysjön ligger Missionsskolan. Landskapsbilden har en påtaglig skärgårdsterräng med klippbranter, talldungar och lövskog. En utpräglad parkkaraktär, planlagd säkerligen redan runt 1910, sätter stark prägel, särskilt i syd och sydväst, med gångstråk i genomlysta glesbevuxna partier av högvuxna furor med inslag av högstammiga lövträd. En liten fruktträdgård nära infarten i söder är typisk för tiden kring första världskriget och har stark förankring i skolans tidiga år. Uppe på ryggen i norr finns ett större naturpräglat grönområde anlagt för bland annat gemensamma samlingar, andakter och idrottsaktiviteter i det fria. Uppe i nordost står en faluröd länga, bland annat med stall och förråd, från tidigt 1900-tal, men delvis förändrad i senare tid.

Fruktträdgården från skolan äldsta tid är ett värdefullt inslag i kulturmiljön.

Beskrivning av bebyggelsen

I parkens mellersta del står den välbevarade rektorsbostaden från 1915 uppförd i två våningar med vind under skiffertäckt valmtak. Tegelstommen är slätputsad/slammad i gult med fönstersnickerier i brunt. Den ursprungliga entrén med tidstypisk dörr har tegelportal med dekorationsmålat tympanonfält och samma typ av kraftiga brutna skärmtak som elevbostaden.

Rektorsbostaden från 1915 har en väl bevarad ursprunglig exteriör.

Inramade av tallar i söder ligger kapellet och klockstapeln från 1966, ritade av Carl Nyrén. Byggnaderna har ett minimalistiskt modernistiskt uttryck med dess kubiska form och slutna exteriör med mörk rustik stående träpanel. Västfasadens slutenhet bryts av ett brett fönsterband. Klockstapeln är utformad som en kampanil i mörkt trä med en enkel klockavskärmning.

Carl Nyrén har ritat kapellet och kampanilen som uppfördes 1966.

De före detta skolbyggnaderna är koncentrerade till områdets södra del. Byggnaderna är glest liggande, sammanlänkade av gångstråk och små körvägar, inkomponerade i parken och inramade av de högvuxna träden. Längst i sydväst står den stora elevbostaden från 1919 uppförd i två våningar med vind under skiffertäckt brutet valmtak. Fönster är förändrade på senare år men i övrigt är den ursprungliga 1910-talskaraktären väl bibehållen. Tegelstommen är slätputsad/ slammad i blekt terrakottarött med vitt listverk. Två portiker med tidstypiska dörrar har kraftiga brutna skärmtak på tegelpelare.

Elevbostaden från 1919 har fortfarande i stort en ursprunglig exteriör. Mycket karaktärskapande är den uppvuxna parken med högvuxna lövträd, grovstammiga furor och små bergknallar som inramar skolbyggnaderna i den kuperade skärgårdsterrängen. Gångvägar binder samman byggnader och vittnar om skolans olika verksamheter.

Längst i sydost, högt uppe på bergskrönet, med dess delvis branta klippsluttningar, ligger själva skolbyggnaden. Anläggningen ligger långt indragen i parken i förhållande till infarten i sydväst där den blir en påtaglig del av närmiljön ju närmare man kommer. Byggnaden är genom sin storlek och dominerande placering synlig vida omkring i grannskapet mot ost och sydost. Den sticker upp ur grönskan på bergskrönet som en borg på en klippa. Den stora byggnaden från 1908 uppfördes i 4-5 våningar med vind och gavs en stram och monumental institutionskaraktär, inte ovanlig för den tiden. Här blandas måttfulla historiserande stildrag från svensk stormaktstid med återhållsamma inslag från det tidiga 1900-talets villastilar.

Den monumental huvudbyggnaden från 1908 har en mäktig placering på ett krön av bergsplatån.

Skolbyggnadens äldre delar har förändrats exteriört under 1900-talet men behåller i stort en tidig 1900-talsprägel. Dess olika delar förenas bland annat av gul slät putsfasad, putsade, rusticerade nedre våningsplan, skiffertäckt brutet tak, profilerat listverk och högt uppbyggda asymmetriskt placerade frontespiser. 1982 uppfördes en stor tillbyggnad mot söder, ritad av Carl Nyrén. Den flersidiga tillbyggnaden med fasaden avfärgad i ljusa pastellfärger har en tydlig 1980-talsprägel.

Stallängan är en viktig del i förståelsen av hur livet på skolan fungerade under 1900-talets tidiga del.

Sammanfattande värdering

Området vid Missionsskolan utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Lidingö har under 1900-talet utvecklats som hemvist för flera mer nischade utbildningar inom bland annat teologi, konst och konsthantverk. Den riksomfattande Missionsskolan, inom Svenska Missionsförbundet, hade sitt centrum på Lidingö åren 1908–2002. Därefter har anläggningen varit en allmän folkhögskola och nu huserar resursskolan Lunagymnasiet samt Futuraskolan. Den speciella kulturmiljö som formats genom Missionsskolans verksamhet har på så vis en förankring som är större än den lokalt och regionalt baserade kulturhistorien. Skolmiljön bevarar i mycket stor utsträckning 1900–1910-talets karaktär, i viss mån kompletterad på 1960-talet och 1980-talet. Stora delar av 1900–1910-talets anläggning är dock väl bibehållen.

Karaktärsdrag

- Särpräglad utbildningsmiljö formad kring kyrklig verksamhet i tidigt 1900-tal.
- God landskapsanpassning med skolbyggnader utplacerade över krön och sluttning i en kuperad skärgårdsterräng.
- Utpräglad parkmiljö med högvuxna furor, lövträd, skulpturer och äldre fruktträdgård.
- Faluröd uthuslänga från skolans äldre tid.
- De före detta skolbyggnaderna från 1908–1919 i områdets södra del såsom rektorsbostad och elevbostad från 1915–1919 med ursprungliga volymer i två våningar, slätputsade alt. slammade tegelfasader i blekt terrakottarött/benvitt listverk respektive blekgult/bruna fönstersnickerier.
- Ursprungliga portiker med tidstypiska dörrar och tegelportal med kraftiga brutna skärmtak på tegelpelare, rektorsbostadens entré med dekorationsmålat tympanonfält, valmat respektive brutet valmtak belagt med skiffer.
- Huvudbyggnaden från 1908 med sin stora volym i 4–5 våningar med vind, monumentala exteriör, släta putsfasad, rusticerad bottenvåning, profilerat listverk och frontespiser.
- Kapell och klockstapel från 1966 i strikt modernistiskt formspråk och mörk stående träpanel med brett fönsterband på kapellets västfasad.

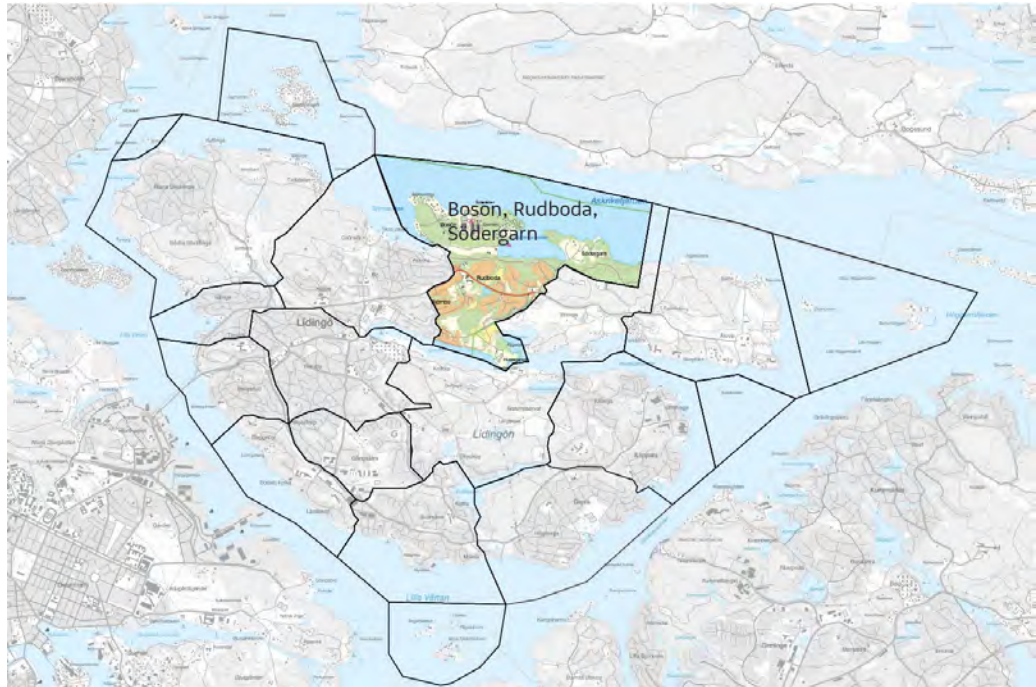
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Området bör fortsatt präglas av parkmiljö med friliggande byggnader fint inpassade i den kuperade terrängen mellan högvuxna furor, lövträd och äldre fruktträdgård.
- Grönska såsom äldre träd, fruktträd, planteringar och gräsytor är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med slutna volymer, putsade fasader, portar och portiker samt tak belagda med tegel alt. skiffer bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande. Listverk, målade thympanonfält, frontespiser och skärmtak på tegelpelare är karaktärsskapande.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Kapell och klockstapel från 1966 med modernistiskt formspråk och fasader i mörk stående träpanel samt brett fönsterband på kapellets västfasad bör bevaras. Ändring eller tillbyggnad bör undvikas.
- Eventuella tillägg bör utföras med stor hänsyn till de ursprungliga byggnaderna.

Bosön, Rudboda och Södergarn

Stadsdelen Bosön, Rudboda och Södergarn

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Bosön, Rudboda och Södergarn

- Bosöns idrottscentrum
- Dalakolonin
- Nilstorpsvägen

Bosöns idrottscentrum

Bakgrund

Sotudden, där Bosöns idrottscentrum ligger, inköptes i början av 1900-talet av Paul U. Bergström, grundaren av varuhuset PUB. Han hade sina rötter i knallebygden kring Borås, var verksam som entreprenör, bland annat inom Boråstraktens textila förläggarverksamhet, innan han kom till Stockholm. Mycket av nuvarande grundstruktur tillkom under tiden som högborgerlig sommarvilla och sedermera privatvilla med stor park och trädgård, källare, uthus, båthus, hamnplats, några mindre bostadshus med mera. Först byggdes en sommarvilla som 1923 ersattes med en stor stadsvilla för permanentboende, Villa Paulsro, nuvarande Mästarvillan. Arkitekt var Edvard Bernhard som även ritade PUB-varuhuset åt Bergström.

Efter Bergströms bortgång förvärvade Riksidrottsförbundet Sotudden 1938. Undan för undan har sedan en mycket omfattande idrottsanläggning skapats. Under en del av andra världskriget, 1939–1943, använde Försvarsmakten Bosön för sin verksamhet med kryptering och knäckande av koder som pågick på Lidingö under åren 1940–1943. Riksidrottsförbundets anläggning invigdes officiellt 1944. Den stora sport- och simhallen tillkom 1939, då en mycket modern anläggning för sin tid, med Rolf Hagstrand och Birger Lindberg som arkitekter. Den byggdes till på 1980-talet. Under 1940- och 1950-talet byggdes även en stor utomhusanläggning för friidrott och kompletterande byggnader för administration och logement. Bosön användes intensivt för träningsverksamhet under den här perioden, inte minst på landslagsnivå.

1961 inrättades idrottsfolkhögskolan på Bosön som blev egen folkhögskola 1978. På 1970-talet totalrenoverades Bosöns byggnader, varvid även skolhus, Olympiahuset, och hotell byggdes och utomhusanläggningar byggdes ut. Ny friidrottshall tillkom 1983.

På 1990-talet koncentrerade Riksidrottsförbundet verksamheten till Bosön. En omfattande nybyggnads- och upprustningsperiod inleddes. Bland annat renoverades Mästarvillan, Olympiahuset byggdes ut för kök/restaurang och konferensverksamhet, ett nytt hotell tillkom, hallar renoverades och Elitidrottscentrum utvecklades. Bosön byggdes även ut som studentcampus med nya bostadshus 1999, med Kjell Forshed och Björn Dalberg som arkitekter. 2006 färdigställdes den stora flerfunktionella hallen Vinnarhallen. I dag har Bosön en mycket livlig verksamhet med idrotten i centrum med plats för utbildning, träning, hälsa och konferensverksamhet med mera.

Beskrivning av området

Bosöns idrottscentrum ligger längst ut mot norr på ön men länkas samman med centrala Lidingö via bilväg och bussar. Bebyggelsen ligger väl inpassad i skärgårdsterrängen innanför Askrikefjärden och den äldsta bebyggelsen ligger i norr, på krön och i sluttning ovanför den lilla hamnen. De yngre delarna är med några undantag mer orienterade in mot land i syd och sydväst där bergknallar och tallskog dominerar.

Beskrivning av bebyggelsen

Mästarvillan, ursprungligen Paul U. Bergströms Villa Paulsro från 1923, är placerad på krönet med vyer över vattnet och en stor park med terrasseringar, stödmurar, trappor och gångstråk i sluttningen nedanför. Höga uppvuxna lövträd inramar villan i sluttningen närmast nedanför och en stor park och trädgård omger anläggningen.

Parken med den lilla källaren i nedre terrassmuren är mycket karaktärsfull och av stort kulturhistoriskt värde.

Mästarvillan är en stor stenstadsvilla utformad med klassiska stildrag, såsom stora volymer, tunga släta putsmurar i gulbeige och ett tegeltäckt stort säteritak. Den monumentala trädgårdsfasaden med kolonner, tempelgavel och mäktig trädgårdsterrass i gråsten ger en särskild karaktär. Även om villan senare byggts till och renoverats präglas exteriören fortfarande i stor utsträckning av originalmaterial och detaljutförande, även i stor utsträckning vad gäller de ståtliga entréerna och merparten av de stora spröjsade fönstren. Villan hör i hög grad till den kulturhistoriska grundkaraktären på Bosön.

Mästarvillan, gamla Villa Paulsro från 1923, ritad av Edvard Bernhard med fasaden mot trädgården, har tempelgavel, kolonner och den mäktiga gråstensmurade terrassen med källare. Detta är en av Bosöns kulturhistoriska karaktärsbyggnader.

Övriga viktiga äldre byggnader är tre mindre bostadshus som ligger i slutningen närmast ovanför hamnen. Samtliga är från 1910–20-tal och har fasad av rödmålad spåntad panel samt tak av slät falsad plåt. Det ena huset har en mer utpräglat nationalromantisk karaktär med tätspröjsade fönster och brutet tak. Det andra huset är en sommarvilla med en tvåvånings inglasad veranda, delvis utbyggd, med rikt spröjsverk. Det tredje huset är något förändrat vad gäller fönstren.

Ett av tre kulturhistoriskt värdefulla bostadshus från slutet av 1800-talet, Sotudden, som ligger nära hamnen. Huset med sin stora veranda har en väl bibehållen exteriör med hög grad av ursprunglighet.

Hamnmiljön är också en av Bosöns kulturhistoriska kärnmiljöer. Den är murad, stenskodd och har två små pirarmar och bevarar sin småskaliga äldre karaktär. Här finns ett falurött båthus från 1920-talet och en bastu inrymd i ett f.d. fritidshus i form av ett härbre som ställts på en hög betongsöcket.

Hamnmiljön är en av Bosöns kulturhistoriska kärnmiljöer, kvar från villaepoken. Hamnen med två små pirarmar är murad och stenskodd och bevarar småskalig äldre karaktär.

Under sent 1930-tal förvärvade Riksidrottsförbundet området och en utbyggnad för idrottsverksamheten påbörjades. Det dröjde dock till 1945 innan den stora utbyggnadsepoken tog fart.

Bebyggelsen från idrottsepokens tidiga skede, på 1940-1950-talen, kännetecknas framför allt av två-trevåningsvolym, ljusa släta putsfasader, grupper av en-, två- och treluftsfönster under oftast valmat sadeltak. Efter ombyggnader på 1970- och 1990-talet är de här byggnaderna i regel förändrade genom tilläggsisolering av fasader och att nya fönstertyper använts. Välbevarad är däremot Rektorsvillan från 1940-talet. Villan har slät putsfasad i ljus vitgult, ursprungligt entréparti i trä och glas, röda tvåluftsfönster och fönsterluckor under tegeltäckt valmat tak.

Riksidrottsförbundet har succesivt byggt ut området allteftersom nya behov har uppstått.

Viktig för förståelsen av Bosöns idrottsområde är sim- och idrottshallen från 1939. Anläggningen består i ena delen av simhallen med kubiska former, vit slät putsfasad och profilerat listverk. Den andra och största delen utgörs av idrottshallen med målad betong, puts, stora och små indelade fönsterband i glas, samt träpanelpartier, tidstypiskt entréparti och det väldiga halvcyindriska taket.

Nybyggda byggnader och kompletterande tillbyggnader från 1970- och 1990-tal har i regel putsfasad i ljus nyans av benvitt eller gult, stora fönstergrupper och avvalmat tak. Byggnadernas anpassning till skärgårdsterrängens klippor, hållmarker och tall- och blandskogsdungar är också utmärkande för Bosön.

Sammanfattande värdering

Området vid Bosöns idrottscentrum utgör en särskilt värdefull kulturmiljö genom sin helt egna karaktär som ett nationellt förankrat idrottscentrum i Riksidrottsförbundets regi, skapat från ett privat och påkostat sommarnejde. Ur idrottshistorisk synpunkt har Bosön som företeelse haft en stor nationell betydelse genom den mer än 75-åriga kopplingen till Riksidrottsförbundet och den verksamhet som bedrivs här, både på utbildnings- och elitnivå. Grundstrukturen på Bosön är dess koppling till varuhuset PUB genom dess grundare Paul U. Bergström som uppförde sin stora villa på platsen och anläggningens arkitekt Edvard Bernhard.

Ur ett bredare kulturmiljöperspektiv ligger stora värden i att man tydligt kan uppfatta Bosöns två vitt skilda bebyggelsehistoriska faser – högborgerlig villa kontra idrott/utbildning i idrottens, samhällets och folkhälsans tjänst, och hur de tillsammans samspelar i upplevelsen av kulturmiljön i stort. Bosön har på så vis en stark förankring i Lidingös kulturhistoriska bakgrund som dels det sena 1800-talets sommarö, dels 1900-talets utbildningsmiljö inom bland annat idrott.

Bosön är uppmärksammas som grön kulturmiljö i ”Lidingös gröna kulturmiljöer” (2013).

Karaktärsdrag

- Sommrvillaepokens bebyggelsemönster och dess tillhörande byggnader samlade på krön och i slutning ovanför den lilla hamnen.
- Stor anlagd park kring Mästarvillan med terrasseringar, murade stödmurar, stentrappor och gångstråk som förenar anläggningens olika delar.
- Höga uppvuxna lövträd, planteringar och skulpturer.
- Mästarvillan med sin monumentala arkitektur i sten, putsad fasad och många ursprungliga delar och detaljer såsom portiker, portaler, säteritak och fasad mot trädgården med tempelgavel, kolonner och trädgårdsterrass i gråsten.
- Tre bostadshus i hamnen från 1910–20-tal uppförda i 1-1 ½ våning, med fasader av rödmålad panel, spröjsade fönster och glasverandor.
- Hamnmiljön med murade pirar, stenskonig, brygga, båthus, bastu i härbre och bevarad småskalighet.
- Idrottsepokens 1940–50-talsbebyggelse med ljusa släta putsfasader, rektorsvillan från 1940-talet med slät putsfasad i ljust vitgult, sim- och sporthallen från 1939 med vit slät putsfasad samt idrottshallen med fasad i målad betong och trä samt halvcylindriskt tak.

Råd och rekommendationer

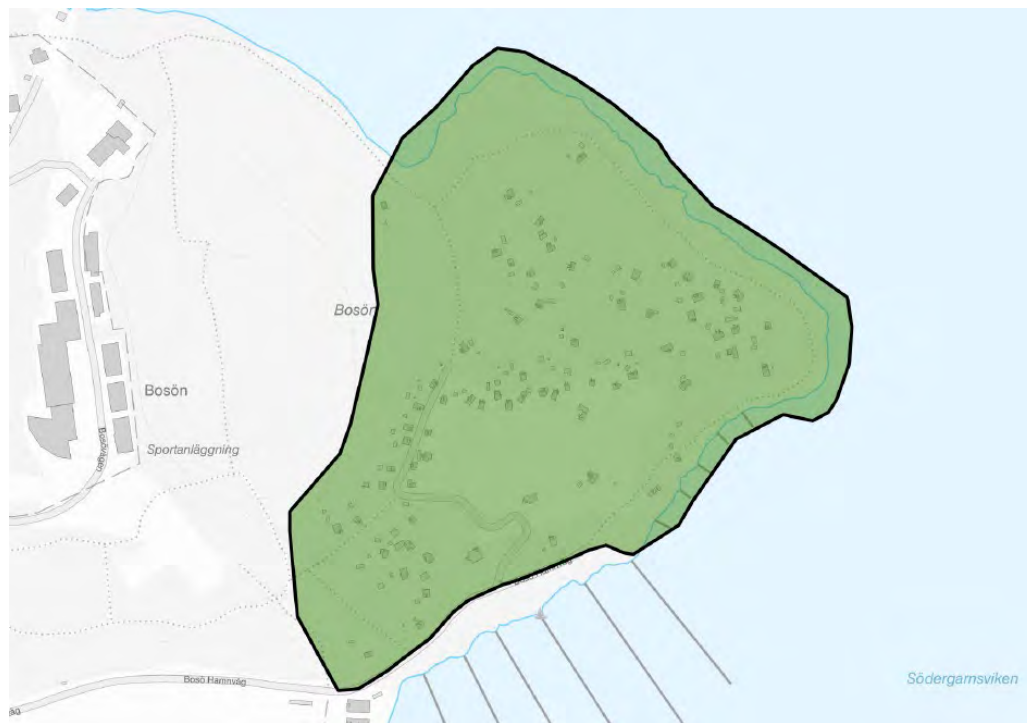
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Byggnader såsom Mästarvillan, rektorsvillans och bostadshusen i hamnen från 1910–20-talets ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Ursprungliga delar och detaljer bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

- Idrottsepoken 1940–1950-talsbebyggelse är karaktärskapande och bör bevaras.
- Parken med terrasseringar, murade stödmurar, stentrappor och gångstråk som förenar anläggningens olika delar samt höga uppvuxna lövträd, planteringar och skulpturer bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Hamnmiljön med murade pirar, stenskonung, brygga och båthus är karaktärskapande och bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Eventuella nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till områdets helhetsmiljö.

Dalakolonin

Bakgrund

Arbetskraftsvandringarna från Dalarna satte stark prägel på bland annat stockholmstrakten under 1700-, 1800- och tidigt 1900-tal. Dalaföreningen i Stockholm grundades 1902 för utflyttat dalfolk och 1918 bildade föreningen en koloniträdgårdsförening. Fortfarande pågick första världskriget med stor kristid som följd och svår brist på baslivsmedel, inte minst i storstäderna. Egen odling av potatis, rotfrukter, frukt och grönsaker skulle avhjälpa mycket av den akuta bristen.

Föreningen fann lämplig mark på Bosön och skrev arrendekontrakt med AB Lidingö Villastad 1918. I kontraktet förordades framför allt potatisodling på kolonilotterna och verksamheten fick 1923 tillstånd att uppföra 20 små kolonistugor. Stugorna fick omfatta högst 15 kvadratmeter och placerades i rad i skogsbrynet med öppna ytor framför. På 1930- och 40-talet uppfördes ytterligare 34 stugor och sedan byggdes ytterligare fem stugor fram till 1950-talets början. Väg till området byggdes 1923 men många använde sig länge endast av båt för att ta sig ut till Dalakolonin.

Koloniföreningen lade stor vikt vid social gemenskap. Man utförde mycket av odlingsarbetet kollektivt, anlade badstrand vid Södergarnsviken och utformade det gemensamma området Lekvallen som en stor byplats där även en del gemensamma byggnader som dansbana och bystuga samlades.

Dalakolonin. Entrén till området.

Beskrivning av området

Kulturmiljön ligger på krön och sluttning över Södergarnsviken med Bosö marina i sydost. Området inramas av småkuperad skogsmark, i väster och nordväst. Mot Hamnvägen i söder avgränsas kolonin av en trögärdesgård. Bryggor och badplats är orienterade mot Södergarnsviken i öster. Vid badplatsen står ett härbre som sedan 1940-talet använts som bastu. Nordkusten mot Askrikefjärden har en kargare hållmarkskaraktär med glesvuxen tallskog närmast innanför.

Huvudentrén till kolonin är i söder och markeras av en träportal märkt "Dalaföreningen". Ett stycke innanför entrén vidtar ett stort öppet gräsbevuxet område som kallas Lekvallen. Här finns bystuga, dansbana och grupper av fruktträd. Fruktträden återspeglar den stora betydelse som tillgången på egen frukt stod för på 1920-1940-talet. Områdets stora gräsbevuxna ytor vittnar om den f.d. potatisodlingens viktiga funktion i äldre dagar.

Dansbanan i skogskanten uppfördes på 1930-talet och renoverades på 1990-talet.

Bystugan från 1930 är en av områdets karaktärsbyggnader, utformad i en dalastil med nationalromantisk anda. Huset har faluröd förvandringspanel, tegeltäckt sadeltak, tätspröjsade fönster och listverk i vitt, fönsterluckor i dalablått samt både gavelveranda och förstukvist med svarvade stolpar.

År 1930 uppfördes Bystugan som en gemensam aktivitetsbyggnad, utformad i en romantiserad dalastil. Bystugan är en av områdets kulturhistoriska karaktärsbyggnader.

Dansbanan i skogskanten uppfördes på 1930-talet och renoverades på 1990-talet. Ett papptäckt stort tälttak med utsirad takfotslist bärs upp av vita strävor. Nederdelen är inklädd med faluröd förvandringspanel.

I en stor båge i söder, väster och norr om den stora öppna platsen ligger åtskilliga av de cirka 60 stugorna samlade. Många stugor ligger kring den gångväg som genomkorsar västra delen, från norr till söder och som anknyter till vandringsleden som berör koloniområdet.

Beskrivning av bebyggelsen

De äldsta stugorna har faluröd panel, ofta vitmålade spröjsade fönster och fönsterluckor och papptäckt sadeltak. De äldsta stugorna har öppna eller förbyggda förstukvistar med hörnstolpar i dalastil. Många stugor har byggts om och till.

De yngre stugorna från 1930-1940-tal har likartad volym som de äldre, men något modernare utformning. De yngsta stugorna saknar fönsterspröjs. Taken är belagda med papp- eller skivtäckning och i vissa fall tegel.

Många stugor är samlade kring den gångväg som genomkorsar västra delen.

Området saknar tomtmarkering och de faluröda stugorna inramas av små bergknallar och hällar, under höga furor och björkar, i skogskant eller i genomlyst glänta. Området är bilfritt, endast med gångstråk som helt och hållet har skogsvägens karaktär. Stråk av vildrosor, öppna ängspartier, ljusa lövträd och tallbackar samverkar med skärgårdsnaturen.

De äldsta stugorna har faluröd panel, ofta vitmålade spröjsade fönster med fönsterluckor och papptäckt sadeltak.

Sammanfattande värdering

Dalakolonin är en särskilt värdefull kulturmiljö och representerar en av Lidingös tre tidiga, kvalitativt utformade kolonier av sportstugor och kolonistugor som utgör en viktig del i Lidingös lokalhistoriska profil och det tidiga 1900-talets stora våg av folkrörelser, där kolonirörelsen spelade en stor roll. Den är också djupt förankrad i de arbetsvandringar från Dalarna som satte stark prägel på stockholmstrakten under 1700-, 1800- och tidigt 1900-tal. Dalakolonin är välbevarad och de kompletteringar som gjorts ansluter väl till grundkaraktären i kolonin och det helhetsintryck som präglar området ur kulturmiljösynpunkt.

Miljön är uppmärksammat som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Området är uppmärksammat som grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Karaktärsdrag

Avgränsat område med god landskapsanpassning till skärgårdsterrängen och stark koppling till Dalarna.

- Tydligt bebyggelsemönster med små kolonistugor belägna i kuperad skogsmark på sluttningen ovanför Södergarnsviken med avgränsning i söder genom gärdesgård.
- Bryggor och badplats vid Södergarnsviken med bastu i härbre.
- Huvudentré med träportal märkt "Dalaföreningen".
- Gräsbevuxen mötesplats med fruktodlingar där bystämma, midsommar och andra gemensamma aktiviteter firas.
- Bystuga från 1930-talet i romantiserad dalastil med fasad av faluröd panel, tegeltäckt sadeltak, spröjsade fönster och fönsterluckor i dalablått.
- Dansbana från 1930-talet med papptäckt tälttak, vita strävor och nederdelen inklädd med faluröd panel.
- Kolonistugor samlade i en stor båge kring den öppna mötesplatsen.
- Små stugor i en våning. Fasader med röd panel, vitmålade spröjsade fönster och fönsterluckor samt papptäckt sadeltak och förstukvistar med sågade eller svarvade hörnstolpar. Taken är belagda främst med papptäckning men även skivor och tegel förekommer.
- Tomterna avgränsas genom enkla planteringar och enstaka låga stödmurar mot vägen men inramas av skogen, bergknallar och hållar under höga träd. Området är bilfritt.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

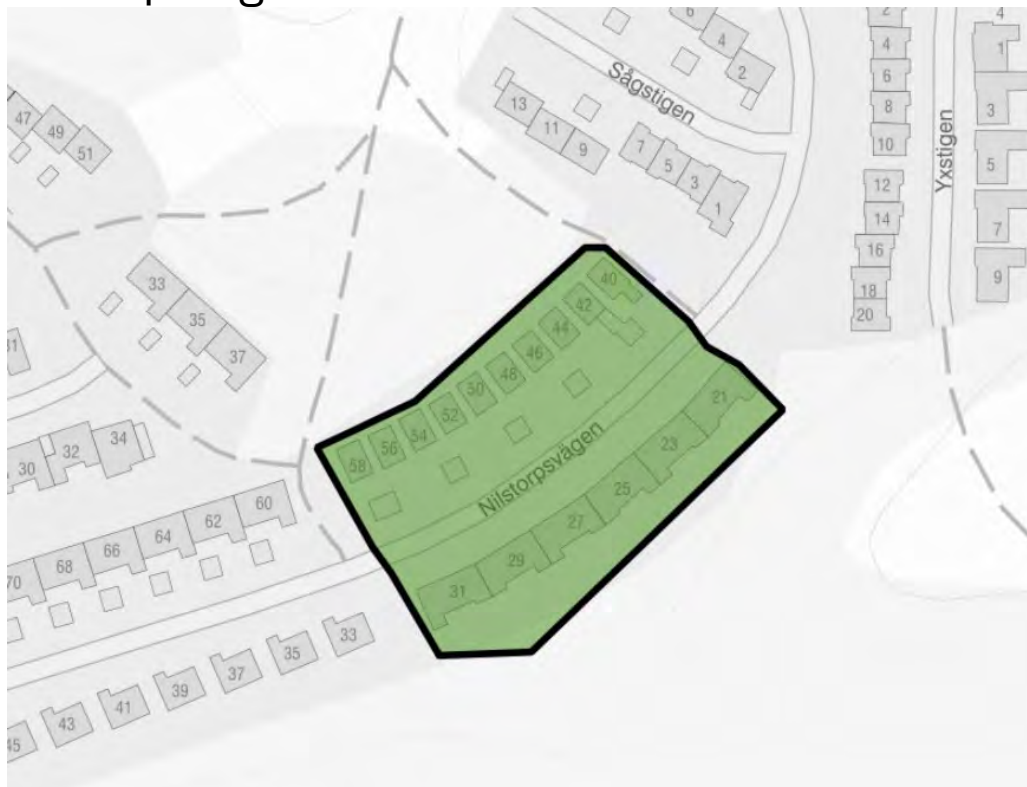
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Ursprungligt bebyggelsemönster med små stugor och smala gångstigar belägna i kuperad skogsmark som avslutas mot Södergarnsviken genom en gärdesgård är karaktärskapande och bör bevaras.
- Området bör inte förtätas ytterligare eller styckas av.
- Områdets dalaromantiska och småskaliga karaktär med mindre kolonistugor, entré med träportal märkt "Dalaföreningen" liksom den

centrala samlingsplatsen Lekvallen med sin öppna gräsyta och fruktodlingar bör bevaras.

- Stugornas ursprungliga enkla uttryck bör vara vägledande vid underhållsarbeten, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom fasader med faluröd panel, vitmålade tätspröjsade fönster och fönsterluckor, papp- alt tegeltäckta sadeltak samt förstukvistar med sågade eller svarvade hörnstolpar bör bevaras.
- Ev. tillägg bör utföras med stor hänsyn till ursprungliga byggnaders karaktär. Tillbyggnader bör inte tillåtas.
- Bryggor och badplats vid Södergarnsviken med bastu i härbre är en viktig del av anläggningen och bör bevaras.
- Grönska såsom äldre träd, fruktträd och öppna gräsytor är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Bystuga och dansbana bör bevaras i sin ursprungliga karaktär och volym. Väl anpassade material och metoder bör användas vid underhåll.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Nilstorpsvägen

Bakgrund

De två aktuella kvarteren Gläntan och Yxan vid Nilstorpsvägen tillkom 1969–1971, samtidigt med den övriga likartat utformade grupphusbebyggelsen kring Sägstigen och Yxstigen. Bebyggelsen är gestaltad av arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren och byggdes med rad- eller kedjehus i mörkt rött tegel under mycket flacka tak. Gläntan och Yxan har till skillnad från de andra kvarteren inte genomgått några nämnvärda förändringar sedan de byggdes.

Beskrivning av området

Kvarteren Gläntan och Yxan inramar en sträcka av Nilstorpsvägen i västra delen av Rudboda. Liksom resten av området är dessa kvarter placerade i ett utpräglat sluttningsläge med tall- och lövskogsdungar som inramar husen mot slutningarna.

Gläntan och Yxans utformning särskiljer dem från övriga kringliggande kvarter då det i Gläntan endast förekommer tvåvånings kedjehus. Yxan domineras av kedjehus i en våning frånsett souterrängradhus i kvarterets ytterkant.

Beskrivning av bebyggelsen

Husen är stramt gestaltade och har närmast en engelsk radhuskaraktär. Samtliga hus har fasader med mörkare rött tegel, karaktäristisk fönsterutformning och fönstersättning samt papptäckta mycket flacka eller platta tak. De särpräglade, ursprungliga fönstren med sidospröjs är utformade såväl som perspektivfönster som en- och tvåluftsfönster.

Kvarteret Gläntans tio kedjehus är utformade som distinkta kuber i två våningar, sammanlänkade med en låg entré- och förrådsdel mellan varje hus. Mot gatan har fönstersättningen med de ursprungliga spröjsade fönstren använts för att skapa ett genomtänkt arkitektoniskt uttryck i fasaden. Den vinkelställda garageplaceringen ger tomterna en tydlig förgårdskaraktär.

Kvarteret Gläntans radhus är uppförda 1969-71 som tydliga kuber i rött tegel och två våningar.

Kvarteret Yxan karaktäriseras av låga kedjehus och radhus i souterräng. Överbyggda garage och förråd länkar samman husen. Samtliga hus har flacka pulpettak och många bevarar karaktäristiska fönster med sidospröjs liksom ursprungliga trädörrar med panel och glasruta. Tomtkarakteren kan ofta bli mer sluten mot gatan i kvarteret Yxan på grund av husens låga volym samt uppvuxna buskage och häckar.

Kvarteret Yxans låga kedjehus.

Kulturmiljön i kvarteret Yxan ger i mycket hög grad uttryck för ett av Lidingös främsta exempel på sen 1960-talsmodernism i småskalig exklusiv gruppbebyggelse.

Tomterna i Gläntan och Yxan bevarar i hög grad 1960-talets naturpräglade karaktär med uppvuxna vintergröna växter som tuja och rhododendron samt låga barrbuskar. Här finns avgränsande häckplanteringar och hårdgjorda gångstigar samt låga stödmurar i natursten.

Sammanfattande värdering

Kvarteren Gläntan och Yxan utgör en särskilt värdefull kulturmiljö som ett av det sena 1960-talets främsta exempel för Lidingös kvalitativa villatradition med sina exklusivt utformade rad- och kedjehus från skiftet 1960-70-tal. Arkitektfirman Ancker, Gate & Lindegren har med stor omsorg gestaltat både området helhet och utformningen av de enskilda husen där strävan efter hög kvalitet och materialäktighet

är påtaglig. De båda kvarteren bevarar hög grad av ursprunglig utformning, både vad gäller husens karaktär och villatomterna.

Karaktärsdrag

- Ett av Lidingös främsta exempel på sen 1960-talsmodernism i småskalig exklusiv gruppbebyggelse med bevarade volymer och detaljer.
- Rad- och kedjehus med en ovanligt elegant arkitektur i engelsk radhuskaraktär.
- God landskapsanpassning till skärgårdsterräng.
- Fasader i mörkt rött tegel.
- Papptäckta flacka eller platta tak.
- Spröjsade stora fönster med sidospröjs, perspektivfönster.
- Villatomter med bevarad natur samt låga häckplanteringar och stödmurar mot gatan.
- Ursprungliga dörrar, oftast trädörrar, med panel och glasruta.
- Garagedörrar i ursprunglig utformning.

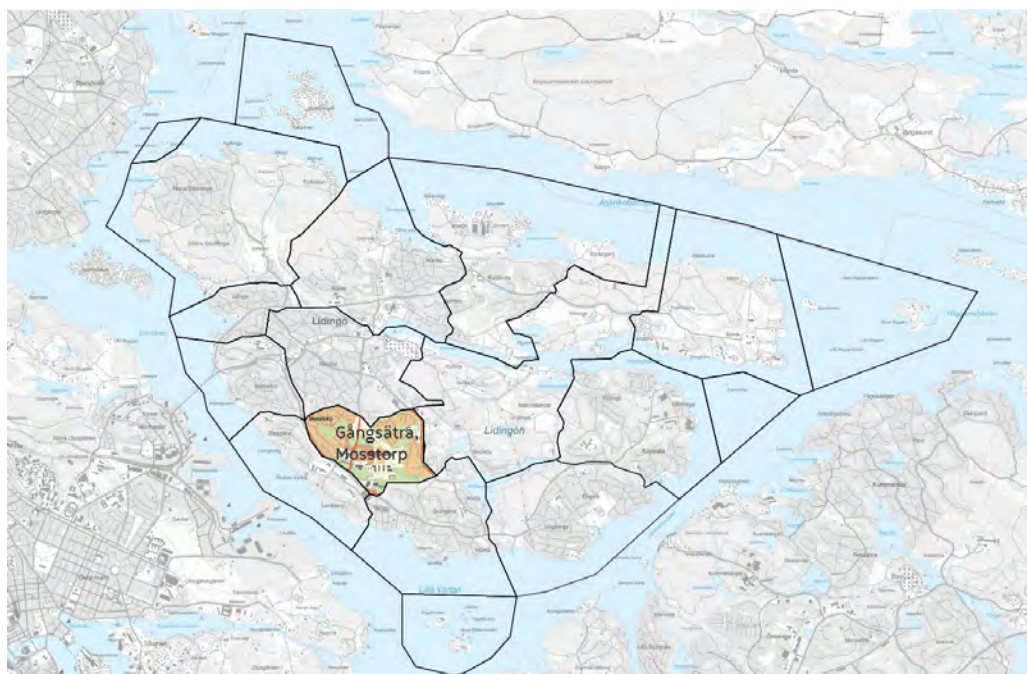
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

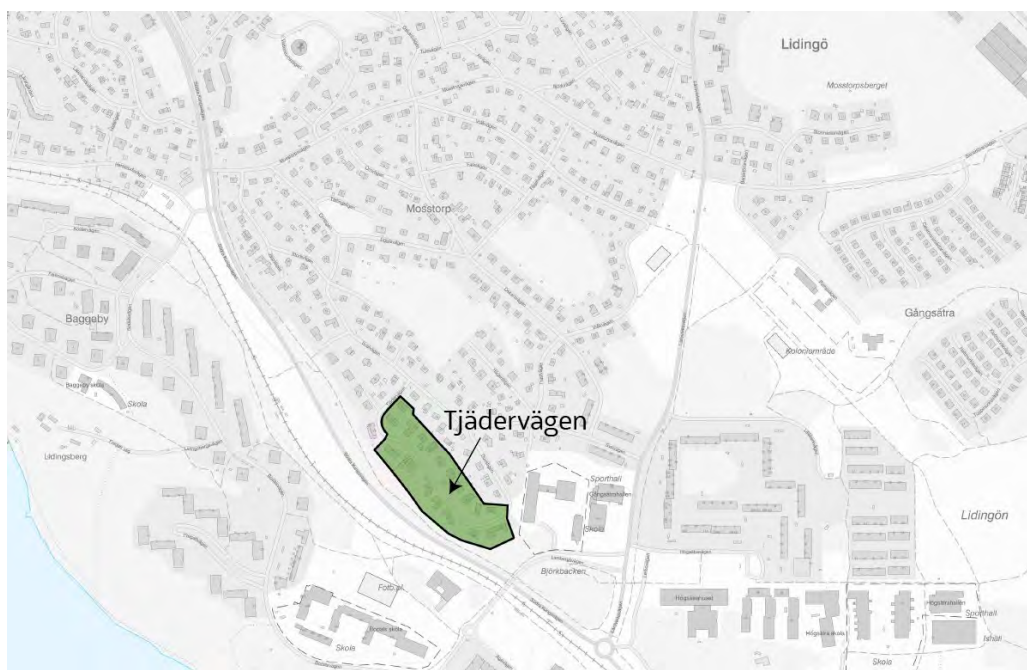
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur med uniformt utformade grupphus bör bevaras.
- Rad- eller kedjehusens ursprungliga arkitektoniska uttryck och kubiska volymer bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten, tidstypiska material och byggnadsdetaljer bör i första hand renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Ursprungliga delar och detaljer som fasader i rött tegel, papptäckta flacka eller platta tak och stora spröjsade fönster bör bevaras.
- Ursprungliga entrédörrar i trä med sidoljus bevaras och underhålls med väl anpassade material och metoder.
- Garage i ursprunglig utformning bör bevaras.
- Uppvuxna villatomter med stark 1960-tals karaktär i form av uppvuxna vintergröna växter såsom thuja, rhododendron och låga barrbuskar samt häckplanteringar och hårdgjorda stigar och låga stödmurar i natursten bör bevaras.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Gångsätra och Mosstorp

Stadsdelen Gångsätra och Mosstorp

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Gångsätra och Mosstorp

- Tjädervägen

Tjädevägen

Bakgrund

I början av 1960-talet projekterades Tjädevägen i sydvästra Mosstorp. Den nya bebyggelsen fick en helt annan karaktär än övriga stadsdelen och blev en del av det moderna Lidingö. Här uppfördes villor som i stort representerade en mer burgen och exklusiv villabebyggelse än det övriga Mosstorp. Bland byggherrarna fanns exempelvis advokater, direktörer och högre ingenjörer.

Villorna byggdes mellan åren 1961 och 1968 och de flesta är arkitektritade. Ett par villor är producerade vid typhusfabriker, men tillhör då det mer exklusiva utbud som också fanns och som anpassades efter beställarens önskemål.

Beskrivning av området

Kulturmiljön omfattar cirka 20 villor från 1960-talet kring Tjädevägen i kvarteren Morkullan, Rapphönan och Ripan. Gatan löper till stor del uppe på ett bergskrön med markerade sluttningar. Flera av villorna är souterrängvillor som anpassats till nivåskillnaderna i terrängen på bergskrön och sluttningar.

Överhuvudtaget präglas flertalet villor av en god terränganpassning trots att husvolymen kan vara stor. Flertalet ligger med ena långsidan mot gatan och har inbyggt garage. Kulturmiljön får en särskild karaktär genom villornas variation i uttryck men ändå med likartade volymer och material.

Beskrivning av bebyggelsen

Kvarteret Ripan på gatans nordöstra sida har flera exempel på arkitektritade villor, samtliga i rött fasadtegel. Villorna har längsgående fönsterband och stora fönsterpartier som optimerar ljusinsläppet.

Fastigheten Ripan 14.

Fastigheten Ripan 13.

Fastigheten Ripan 22.

Morkullan 7 är den mest elegant utformade av de villor i ljus mexisten som finns i kvarteret Morkullan och Rapphönan. Här kontrasteras bröstningar, entréparti och garageportar i mörkt trä mot den ljusa fasaden.

Lidingös kanske främsta exempel på mer exklusivt utformade sena 1960-talsvillor i ljus kalksandsten, mexisten, är de fåtal villor som ligger i kvarteren Morkullan och Rapphönan. På bilden fastigheten Morkullan 8 på Tjädervägen 24.

På bilden fastigheten Rapphöna 1 på Tjädervägen 26.

I området i övrigt dominerar annars ljusare trä till entrédörrar, portar och sidoljus. Långa smala horisontella fönsterband bryts av mot stora fönsterpartier. Användningen av ädelträ såsom ibland teak till fönsterpartier och kopparplåt till takfot och taklister är utmärkande för hela villaområdet. Stor omsorg och noggrannhet har visats både helhet och fasaddetaljer i utformning av byggnaderna, inte minst användningen av äkta material, vilket gäller det stora flertalet villor i området.

Endast några få villor har genomgått förändringar på senare år. 1960-talsbebyggelsen vid Tjädervägen är idag exteriört ovanligt intakt.

Helhetsintrycket av 1960-tal präglas i hög grad även av de uppvuxna trädgårdstomterna, ofta med en kvarvarande karaktär av strikt 1960-tal, men idag betydligt mer uppmjukad. Gräsytor, berberis, tujor och formklippta buskar blandas

med rhododendron, syrener, rosor och andra blommande buskar, samt planteringar och ofta låga lövträd i förgårdarna framför husen. Låga stödmurar i tuktad sten eller formgjuten betong avgränsar tomterna liksom låga trästaket och klippta häckar.

Sammanfattande värdering

Tjädevägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö som exempel på ett mer burget och exklusivt svenskt villabyggande från 1960-talet. Här dominerar arkitektritade villor av Lidingös mest välrenommerade arkitekter.

Villamiljön representerar en 1960-talsmodernism som fortfarande är mycket välbevarad såväl som helhet som i de enskilda villorna. Tjädevägen är en konsekvent och elegant genomförd svensk villaarkitektur med hög kvalitet i helhet, delar och detaljer.

Kulturmiljön innefattas av den stora kulturhistoriskt värdefulla miljön Mosstorp i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (1990).

Karaktärsdrag

- Välbevarad sammanhållen villamiljö med fristående villor från 1960-talet med ovanligt intakta exteriörer och påkostade material.
- God landskapsanpassning till bergskränen med markerade sluttningar, även för villor med stora husvolymmer.
- Rött fasadtegel samt ett fåtal fasader i ljus mexisten.
- Entrédörrar, portar med sidoljus och fönsterpartier i ädelträ.
- Horisontella fönsterband och stora vertikala fönsterpartier.
- Kopparplåt på takfot och taklister.
- Flacka och platta tak belagda med främst skiffer och papp.
- Uppvuxna trädgårdstomter med stark 1960-talsprägel i form av planteringar och låga lövträd på förgårdarna, låga murar och stödmurar i tuktad sten samt trästaket och klippta häckar.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

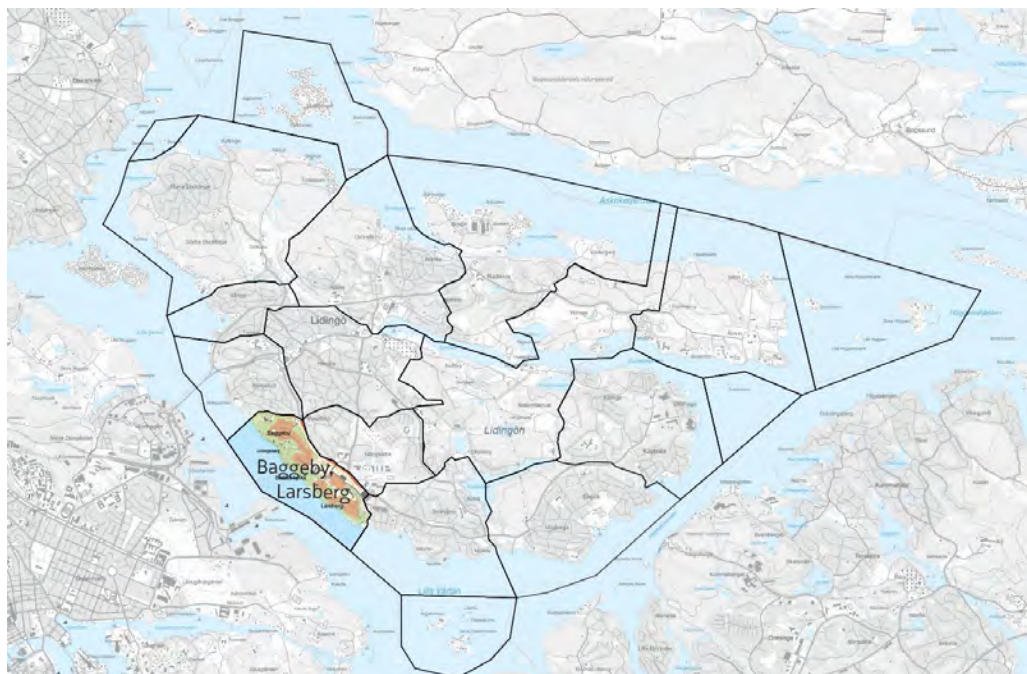
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck och volymer bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten, tidstypiska material och

byggnadsdetaljer bör bevaras och i första hand renoveras med väl anpassade material och metoder.

- Ursprungliga delar och detaljer som fasader i rött tegel och ljus mexisten, kopparplåt på takfot och taklister, flacka och platta tak belagda med skiffer alt. papp bör bevaras.
- Ursprungliga entrédörrar med sidoljus och fönster i ädelträ placerade i horisontala fönsterband bevaras och underhålls med väl anpassade material och metoder.
- Garage med fasader i tegel och garageportar i mörkt trä bör bevaras.
- Uppvuxna villatomter med stark 1960-talsprägel i form av planteringar och låga lövträd på förgårdar, låga murar och stödmurar i tuktad sten samt trästaket och klippta häckar bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Ev träd som måste tas ned bör ersättas.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Baggeby och Larsberg

Stadsdelen Baggeby och Larsberg

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Baggeby och Larsberg

- Baggeby, Bodal och Fregattvägen
- Larsberg

Baggeby och Bodal

Bakgrund

Stadsdelarna Baggeby och Bodal var fram till 1950-talet en lantlig, glest bebyggd agrar miljö. Utbyggnaden av Baggeby började 1951 och slutfördes drygt tio år senare. Ägandeförhållandena, med olika inblandade byggherrar, medförde att olika arkitekter anlätades vilket har bidragit till bebyggelsens varierade utformning.

Bodal tillkom strax efter Baggeby och är i likhet med det större Baggeby utformat som en grannskapsenhet med flerbostadsbebyggelse grupperad kring ett litet lok centrum.

Trädgårdsarkitekten Walter Bauer har gestaltat gaturum och parkmark. Delar av grönytorna ut mot gatan har efterhand, i takt med den ökade privatbilismen, omvandlats till parkeringsplatser.

Beskrivning av området

Baggeby och Bodal ligger på södra ön uppe på en markerad bergsrygg med utsikt över Lilla Värtan. Den högt belägna bebyggelsen består av höga och låga punkthus samt lamellhus som tillsammans utgör en karaktäristisk silhuett, väl synlig från vatten och land. Genom det kuperade området går Bodalsvägen i mjuka svängar. Området planerades med stor omsorg och bostadshusen som omges av mindre gräsytor och berg i dagen är varsamt inpassade i terrängen och följer de naturliga

höjdskillnader som finns. Bebyggelsens luftiga placering är väl genomtänkt så att fri sikt mellan husen åstadkommits mot vattnet.

Planläggning och utbyggnad av Baggeby började 1951 och slutfördes drygt tio år senare. Bodal, som tillkom strax efter Baggeby är ett enhetligt utformat flerbostadshusområde från åren 1958–1962. Bodal omfattar sju höga punkthus och fem fyravånings lamellhus. Husen är grupperade på ömse sidor av Fregattvägen som går rakt genom området.

Planeringsmässigt är Baggeby och Bodal i många avseenden två tidstypiska flerbostadsområden från 1950-talet med sina slingrande genomfartsgator och bågformade små lokalgator i backarna kring Baggeby centrum. Bebyggelsen följer landskapet och arkitekturen håller hög kvalitet vilket skapar en karaktär utöver det vanliga. Höga och låga punkthus samt lamellhus ligger i grupper längs gatorna och är anpassade efter terrängens skiftningar. De sju-åtta våningar höga punkthusen i Baggeby står i sluttningslägen medan små punkthus och lamellhus i tre-fem våningar oftast är placerade på krön och avsatser.

Beskrivning av bebyggelsen

Baggeby

Baggeby torg är utformat som så kallad grannskapsenhet där bostäder och lokaler för butiker, detaljhandel och service inrymts i några lägre vinkelställda byggnader. Två högre punkthus i utkanten av centrum, Skeppet 3 och Kostern 6, markerar centrum. Själva torget avgränsas av en låg vinkelbyggd affärs- och bostadslänga med putsfasad, Galeasen 5, samt en fristående liten butiks- och kontorslänga på Jollen 1. Denna del av centrum uppfördes 1954–1957 efter ritningar av arkitekt Kjell Ödeen.

Torget i Baggeby inramas av en låg vinkelbyggd affärs- och bostadslänga med putsfasad, Galeasen 5, samt en motsvarande fristående liten butiks- och kontorslänga inom Jollen 1.

Centrum med torget integreras med bostadsområdet via den lilla parken, samt genomfartsgatan Bodalsvägen. De båda skimrande plåtklädda centrumbyggnaderna på Kostern 6, ritade av Arvid Klosterborg 1961, har en mycket central betydelse i

upplevelsen av Baggeby torg. Byggnaderna, som är gestaltade i internationell modernism, har fasader i blå och grön brännlackerad aluminiumplåt.

De båda skimrande plåtbeklädda centrumbyggnaderna på Kostern 6 är ritade av Arvid Klosterborg 1961. De har en central betydelse i upplevelsen av Baggeby torg.

Strax nordväst om Baggeby torg ligger höga grå och gröna slätputsade punkthus längs den bågformade Farkostvägen. Husen ritades framför allt av Kjell Ödeen och Gunnar Wejke 1954 och omfattar kvarteren Livbåten och Skeppet samt Galeasen 1-3. Punkthusen är placerade kring den lilla gröna park som följer sluttningen och mynnar ut nere vid Baggeby torg. Liknande stora punkthus finns även vid Kostervägen från 1959. Många entréer och fasadpartier i fernissad ek är utsmyckade med färgrik starkt skimrande mosaik i olika mönster, med eller utan kompletterande nischer eller fasadpartier med färgade klinkerplattor.

Ett tidstypiskt fasadparti med mosaik och fint gestaltad portik i ek på ett av punkthusen längs med Farkostvägen nordväst om Baggeby centrum.

Lägre punkthus och lamellhus i rött tegel i tre-fem våningar kantar Barkassvägen samt Farkostvägens ena sida och omfattar kvarteren Barkassen, Lustjakten och Skötbåten samt Trålaren 7. Husen utformades 1954–1956 och längst i väster i Barkassen finns en fristående garagebyggnad som visar på bilismens växande betydelse vid tiden för området tillkomst.

Husen är fint inplacerade i landskapet och ger Baggeby en karaktär utöver det vanliga. Bodalsvägen vid kvarteren Fullriggaren och Trålaren.

Bebyggelsen längst i norr i Baggeby omfattar Kostervägen, där kvarteren Korvetten och Motorbåten från 1954 består av spritputsade trevånings lamellhus i gulbrunt och gulbeige under tegeltak.

De spritputsade trevånings lamellhusen i kvarteren Korvetten och Motorbåten ritades 1954 av Arvid Klosterborg och ramar in Kostervägens ena sida.

Längs Bodalsvägen i sydost ligger fem lamellhus i tre respektive fyra våningar i kvarteret Regattan. Taken är tegeltäckta och fasaderna är putsade i ljus grå, gröna, gula och varmröda färger. Till skillnad från Kostervägens lamellhus som i huvudsak har kvar sina entréportiker i ek och karaktäristiska 1950-talsbalkonger är det endast några hus i Regattan som bevarar både portiker och de gula sinuskorrugerade

balkongskärmarna. Mosaikklädda entrépartier med marina associationer förekommer på flera hus i Regattan.

Längs Bodalsvägen i sydost ligger fem putsade lamellhus i tre - fyra våningar i kvarteret Regattan (ritade av Ödeen & Wejke 1953-1956). Regattan 5.

De gula höga punkthusen är ett mycket karaktärsfullt inslag kring Bodalsvägen i kvarteren Fullriggaren, Jungmannen, Skonaren, Trålaren och Galeasen 4. Byggnaderna syns på långt håll och har en medveten gestaltning genom sitt gula fasadtegel och valmad tak täckta med eternit i skiffer-imitation. De många ursprungliga eller återställda entréportikerna i fernissad ek, fönstersättningarna, fönster med smala spröjsverk, burspråk, balkongernas rundade förhöjda skärmar och taken med sina uppdragna gavlar ger extra karaktär till de byggnaderna. Fönsterkarmar och balkongskärmar är målade i olika färger hus för hus - rött, grönt, blått, brunt.

De gula höga punkthusen är ett mycket karaktärsfullt inslag kring Bodalsvägen.

Även om vissa exteriöra förändringar skett under senare årtionden, främst avseende balkongombyggnader och enstaka fasad- och entréförändringar, är Baggeby fortfarande ett mycket homogent och väl sammanhållet 1950-talsområde.

Bodal

Bostadsområdet Bodal omfattar kvarteren Roslagsskutan, Fregatten och Briggen med totalt sju punkthus i 12 våningar som kopplas samman med fem lamellhus i fyra våningar i ett zig-zagmönster. Trots att byggnaderna bara är ett fåtal år yngre än den övriga bebyggelsen inom Baggeby har de en helt annan karaktär. De visar en arkitektonisk utveckling från det mer intima och hantverksmässiga som varit karaktäristiskt för svenskt byggande till en mer urban, internationell modernism som kom att prägla 1960-talet. Byggnaderna är ritade av arkitekt Disa Wahlund. Disa Wahlund var främst verksam på Lidingö och bland hennes övriga verk på ön kan nämnas bostadshusen kring Högnäsvägen på Näset.

Vy från Larsberg i söder upp längs Bodalsvägen mot kvarteren Briggen, Fregatten och Roslagsskutan. I förgrunden till höger Matrosen 1, Bodals skola med de låga tegelbyggnaderna.

Bebyggelsen är orienterad så att de höga punkthusen ligger med gavlarna ut mot Fregattvägen och lamellhusen med långsidorna. Två av punkthusen står med långsidorna ut mot Bodalsvägen och bildar en port in i området.

Briggen 1 och 2. Punkthus och lamellhus uppförda 1958–1962.

Fasaderna är putsade ljus grå och gult med vita fältindelningar. Fönstren är genomgående generösa med en- två- och tre lufter. På lamellhusen gavlar är fönstren samlade vertikalt i ett svagt utskjutande fasadparti. Fasaderna livas av delvis indragna balkonger. Lamellhusen kännetecknas av asymmetriska sadeltak och punkthusen av mer eller mindre förhöjda plantak med kopparplåt.

Flerbostadshusens sockelvåningar är klädda med betongplattor, i övrigt fasad med riven glimmerputs i olikfärgade fält. Taken är ursprungligen klädda med kopparplåt eller eternitplattor. Flertalet hus har koppar i avtäckningar kring tak och i fönsterbleck.

Karaktäristiska för arkitekturen är de ursprungliga välarbetade entréportikerna i ek med glasrutor och sidoljus i marmorklädda nischer, under kopparplåtavtäckning. Källare har ursprungliga karosseripanelade dörrar i ek med trådglas. De något yngre lamellhusen och punkthusen har balkonger i betong samt inslag av glasbetong vid entréer och i gavelpartier vid balkonger. Ursprungliga balkongfronter i plåt på 1950-talshusen har ofta ersatts i nutid med vit aluminiumplåt. Fönster är genomgående utbytta men har samma fönstersättning och typ av lufter som de ursprungliga.

Entréportiker i ek med glasrutor och sidoljus i marmorklädda nischer under kopparplåtavtäckning är karaktäristiskt för Bodal, liksom glasbetong vid entréer och i gavelpartier vid balkonger. De karaktäristiska källardörrarna är ursprungliga.

Roslagsskutan 1 mot Bodalsvägen. Välbevarade ursprungliga skyltfönster och butiksentréer i ek och glas från 1958-1962.

Sammanfattande värdering

Baggeby och Bodal utgör en särskilt värdefull kulturmiljö och bildar tillsammans en av få stadsdelar på Lidingö med påtagligt urban, storstadsmässig utformning. Byggnader och stadsplanering speglar tillkomsttiden som satte stor prägel på Stockholm under rekordårens snabba tillväxt på 1950-talet.

Stadshistoriskt sett är Baggeby med sin centrumanläggning förankrad i den då högmoderna dispositionsplanen från 1943 och står för en av Lidingös största nyanläggningar under 1950-talets expansiva stadsutveckling. Stadsdelen är en mycket god representant för 1950-talets omsorg om helhet och detaljer samt strävan efter kvalitet i såväl utformning som materialval. Genom att flera arkitekter samverkat i områdets gestaltning är arkitekturen ovanligt varierad men ändå utformad som en helhet. Det övervägande antalet av de enskilda husen bevarar äldre ytskikt, exteriördetaljer och utsmyckningar.

Bodal är en god representant för det sena 1950-talets omsorg om helhet och detaljer samt strävan efter kvalitet i såväl utformning som materialval. Disa Wahlund som var Bodals huvudarkitekt har skapat en mycket väl sammanhållen helhet med en rytmisk byggnadsgruppering och ett tydligt modernistiskt anslag i arkitekturen. Det övervägande antalet av de enskilda husen i Bodal bevarar ursprungliga ytskikt, exteriördetaljer och utsmyckningar.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Kulturmiljöns bebyggelse är inventerad och registrerad i Bebyggelseregistret (Raä).

Karaktärsdrag

- Mycket god landskapsanpassning till skärgårdsterrängen där bebyggelsen och vägarna är varsamt inplacerade och gestaltningen av byggnaderna väl genomtänkt med fina utblickar mot vattnet och omgivande natur.
- Området bildar en karaktäristisk skyline som är väl synlig från såväl vattnet som land.
- Välplanerat bostadsområde med grannskapsenhetens centrala torgbildningar och sammanlänkande lokalgator med parkinslag emellan.
- Varierad bebyggelse med olika typer av fasad- och takmaterial.
- Stor omsorg om både helhet och detaljer samt hög kvalitet i materialval.
- Gräsytor, träd och berg i dagen mellan byggnaderna, uppvuxna planteringar, murade terrasseringar och låga järnräcken som avgränsar gräsytorna, garagedrifter med murar av storgatsten och smidesräcken till entrétrappor.
- Centrerad torgbildning i Baggeby med accentuerat punkthus samt lägre affärsbyggnader.
- Punkthus (sex-åtta våningar) med fasad i ljus slätputs eller gult tegel.
- Lamellhus i Baggeby i 3-4 våningar med fasad i spritputs, slätputs eller rött tegel.
- Valmade tak, plana tak eller pulpettak på punkthus samt sadeltak på lamellhus.
- Många ursprungliga entréportiker i ek, glas och mosaik, fönstersättningar, burspråk och takutformningar.
- Kostern 6, punkthus, med fasad i blå brännlackerad aluminiumplåt samt ursprungliga entrépartier i ek och glas samt ljus mosaik.
- Sammanbindande butiks- och kontorshus med mosaikklädd kolonnarkad, fasad i grön brännlackerad aluminiumplåt och fasadindelning i rostfri plåt.
- Kvarteren Fullriggaren, Jungmannen, Skonaren och Trålarerna 2-5 samt Galeasen 4 som bildar ett karaktärsfullt inslag kring Bodalsvägen med de höga punkthusen i gult tegel under valmtak med uppdragna gavlar.
- Kvarteren Lustjaktens och Skötbåtens tre-femvånings punkthus med fasad i rött tegel.

- Kvarteret Barkassens lamellhus med fasader i rött tegel och flacka plåtavtäckta sadeltak kring Barkassvägen, fristående garagebyggnad i original från 1956.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintligt stadsplanemönster med noga uttänkt samspel i husplacering, landskaps- och terränganpassning bör bevaras liksom bebyggelsens betydelse för Lidingösiluetten mot Lilla Värtan och Stockholm.
- Området bör fortsatt präglas av grannskapsenheter med centrala torgbildningar, sammanlänkade lokalgator och gröna parkinslag som bör bevaras och underhållas då dessa förstärker miljöns kulturhistoriska värde.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och i första hand renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande liksom portiker i glas och mosaik.
- Ursprungliga fasadmaterial och färgsättning bör vara vägledande vid fasadrenovering.
- Tillägg som påverkar fasadernas uttryck i form av ex. inglasning och skärmtak bör behandlas restriktivt.
- Om ny bebyggelse i form av förtätningsprojekt ska läggas i närheten av den befintliga miljön ska den anpassas till den äldre bebyggelsens skala och volymverkan.
- Gräsytor, träd och berg i dagen mellan byggnaderna, uppvuxna planteringar, murade terrasseringar och låga järnräcken som avgränsar gräsytor samt garagenedfarter med murar av storgatsten och smidesräcken till entrétrappor är karaktärskapande och bör bevaras.
- Centrumbyggnaderna i Kostern 6 med fasader i brännlackerad aluminiumplåt samt ursprungliga entrépartier i ek och glas samt ljus mosaik bör bevaras och underhållas med tidstypiska material och metoder för att säkerställa att områdets kulturhistoriska värden består.
- Den låga, vinkelbyggda affärs- och bostadslängan med putsad fasad, i Galeasen 5 inklusive platsbildning med damm och planteringar samt den fristående butiks- och kontorslängan i Jollen 1 bör bevaras och underhållas då dessa förstärker miljöns kulturhistoriska värde.

Larsberg

Höga punkthus och lite lägre skivhus sätter prägel på stadsdelen Larsberg som byggdes 1965–1973 med John Mattson Byggnads AB som byggherre. Arkitekter var AGL Arkitektkontor AB med Ancker, Gate och Lindegren. I centrumkvarteret Fyrmästaren uppfördes byggnader för bostäder, handel, bank och kontor samt separat parkeringshus. Klockbojen 1 och 4 omfattade förutom bostäder även lokaler för hälso-, sjuk- och socialvård samt för daghem och förskola. I Sjöjungfrun 2 inrymdes byggnader för fastighetsbolagets lokalkontor samt parkeringshus och panncentral. 1982–84 kompletterades centrum med ett 15 våningar högt punkthus i Klockbojen 3 med bostäder samt lokaler för handel och kontor. Byggherre var liksom tidigare John Mattson Byggnads AB och arkitekter var FFNS.

Vy mot Larsbergstorget med Fyrvaktarens skivhus från 1965–1973 till vänster, mitt fram det höga centrumhuset Klockbojen 3.

Förändringar av 1960-talshusen under 1980- och 1990-talet har främst handlat om byte av verksamheter i lokaler i bostadshusens bottenvåningar samt i centrumbyggnaderna.

Åren 2006–2008 utvecklades centrum med nya verksamheter. Parkeringshus samt handels- och kontorshus i Fyrmästaren byggdes om och byggdes på med bostäder till tre respektive sex våningar. Mellan Larsbergstorget och Larsbergs station uppfördes en ny stor ICA-hall med en parkeringsyta 2009. I handels- och kontorshuset Fyrmästaren byggdes 2014–2015 kontorslokaler om till bostäder. Vid Agavägen precis sydost om Larsberg har SL uppfört en spårvagnsdepå. Strax nordväst om depån, i kvarter Klockbojen 4 har ett punkthus med ungdomsbostäder uppförts under åren 2018–2019.

I förgrunden kvarteret Fyrmästarens flerbostadshus från 2006–2008. I bakgrunden står punkthusen i Fyrskippet och Sjömärket och bakom dem båghusen i kvarteret Sjöjungfrun. Larsbergs höga röda tegelhus är ett karaktäristiskt inslag i Lidingös silhuett mot Lilla Värtan och Stockholm. Den höga pannskorstenen utgör ett riktmärke.

Beskrivning av området

Flerbostadsbebyggelsen i Larsberg ligger högt mot Lilla Värtan i sydväst och är mycket väl integrerad i den starkt kuperade skärgårdsterrängen, där landskapspartiernas bergknallar och träddungar i stor utsträckning sparades när Larsberg bebyggdes. Den tidstypiska bebyggelsen från åren 1965–1973 är utförd i rött tegel och till stor del enhetligt utformad. Bebyggelsen omfattar dels höga punkthus och något lägre skivhus uppe vid den långa Larsbergsvägen, dels centrumkärnan nere kring Larsbergstorget. Uppe i grönskan längst i öster ligger skolan som omfattar mer sentida låga gråputsade byggnader, omgivna av naturparkmark. Agavägens långa böj löper nedanför området i norr och nordost.

Längs kuststråkets klippor med tall- och lövskog i söder löper gångvägar nedanför husen.

De röda tegelfasaderna förenar Larsbergs bebyggelse och ger ett närmast grafiskt arkitektoniskt uttryck.

Beskrivning av bebyggelsen

Flerbostadshusen är rytmiskt grupperade i landskapet. De äldsta av de svängda skivhusen, båghusen, i sju våningar, ligger i kvarteren Farleden och Sjöjungfrun närmast ovanför vattnet och strandklipporna. Längst i sydost, på Ekbacken, står de två båghusen i sju våningar från 1972–1977 i kvarteren Hamnfyren och Ledfyren. Längre in, högre upp i skärgårdsterrängen vid Larsbergsvägen, står de tio våningar höga punkthusen i kvarteren Fyrskippet, Sjomärket, Fyrbåken, Fyrtornet och Fyren. I backarna innanför Agavägen mot centrum står stora skivhus i sju våningar i Klockbojen och Fyrvaktaren.

Båghusen har en sjöfasad med bland annat bröstningar i kontrasterande kulör och balkongräcken i stål. Ekbackens båghus i kvarteret Hamnfyren.

Bebyggelsen är grupperad och orienterad ut mot gatustråken, indragen från gatuliv, men med insidan i direkt anslutning till stora kuperade områden med naturpark. Genom områdets parkmark går gångstråk mellan husgrupperna i den kuperade terrängen. Ut mot Larsbergsvägen vetter förgårdar med rosenrabatter och lågvuxna lövträd. In mot Agavägen, koncentrerad kring Larsbergstorget, ligger den även mer lågskaliga centrumkärnan i kvarteren Fyrvaktaren, Fyrmästaren och Klockbojen. Larsbergstorget är utformat som ett litet bilfritt stadsdelstorg i direkt anslutning till park och gångstråk. Vid torget byggdes från början flerbostadshus jämte en- och tvåvåningslängor i tegel med lokaler för bank, kontor och handel samt hälso- och sjukvård, äldreomsorg och förskola.

Vy över Klockbojens skivhus mot Farledens båghus och punkthusen i Fyren och Fyrbåken.

Bild till vänster visar ett av båghusens tegelmurade burspråk och entrénich med dörr i aluminiumplåt. Bild till höger visar ett av punkthusens tegelmurade entrénisch med dörr i aluminiumplåt. De karaktäristiska vinklade balkongerna har skärmar av betongplattor med slitsmönster.

Sammanfattande värdering

Larsberg utgör en särskilt värdefull kulturmiljö med väl sammanhållen grupphusbebyggelse som präglas av en stark strävan efter kvalitet i landskapsanpassning och byggnadsutformning. Detta ger den storskaliga bebyggelsen dess grundkaraktär och området representerar folkhemmets flerbostadsbebyggelse under rekordåren på 1960-talet och en av Lidingö stads största expansionsperioder.

Byggnadernas placering är mycket medvetet gestaltad av de väletablerade arkitekterna Ancker, Gate och Lindegren. Det gäller såväl husens läge i bebyggelsemönstret som husens förhållande till terrängens kraftiga nivåskillnader, till kustlinjens växlande former och till de öppna utblickarna mot vattnet mellan husen. Detta skapar en rytmik i arkitektur och landskap som är ett utmärkande karaktärsdrag för Larsberg. Samma gäller växlingen mellan lägre bågformade skivhus och höga punkthus. Byggnadernas sammanhållna gestaltning i rött tegel står i mycket god samklang med det kuperade skärgårdslandskapets grönska och bergknallar. Larsberg med de höga röda tegelhusen som reser sig på höjden ovanför Lilla Värtan är även ett mycket viktigt inslag i Lidingös silhuett mot vattnet och Stockholm.

Karaktärsdrag

- Väl sammanhållen och enhetligt utformad flerbostadsbebyggelse, grupphus, i rött tegel.
- Rytmisk byggnadsgruppering med noga uttänkt samspel i husplacering, landskaps- och terränganpassning.
- Samspel mellan höga punkthus, lägre bågformade skivhus och utblickar mot vattnet.
- Larsbergs stora betydelse för Lidingösilhuetten mot Lilla Värtan och Stockholm.
- Bebyggelsemönstret med byggnadsgrupper indragna från gatuliv och orientering inåt kuperad naturpark med gångstråk mellan de olika husgrupperna.
- Båghusens välvda huskroppar som följer gata och kustlinje, 6-7 våningshus med grå betongsockel, fasader i rött tegel, murade entrénischer, dörrar av aluminium med glaspartier, burspråk avtäckta med grön plåt, betongskärm vid balkonger, fönstersättning, takband och plantak.
- Stora skivhus som är vinkelbyggda i tre längor vardera, 7-våningshus med grå betongsockel, fasader i rött tegel, murade entrénischer, dörrar av aluminium med glaspartier, risalit med två par balkonger, vita betongskärmar till balkonger och bröstningar av vit betong resp. mörk panel, fönstersättning, takband och flackt förhöjt tak.
- Punkthus i 10-11 våningar med grå betongsockel, fasader i rött tegel, fönstersättning, dörrar i aluminium med sidoljus, indragna balkonger med

skärmar av betongplattor, takband och plantak med indragen låg överbyggnad i grön plåt med platt tak.

- Larsbergstorget som litet stadsdelstorg med olika verksamheter i bottenplan.
- Centrumbebyggelsen från 1965–1973, envåningslänga med fasader i rött tegel, dörrar i aluminium med sidoljus, vitt takband av plåt, fönstersättning samt skärmtak längs hela södra fasaden samt över entréerna på norra sidan.
- Centrumbebyggelsen Fyrmästaren, från 1965–1973 ombyggd 2006–2008, och parkeringshus i dels tre, dels sex våningar, kring- och påbyggt med bostäder med fasad i grå slätputs och socklar med svarta skifferplattor, entréer av fernissad ek med marmornischer samt stora glasrutor i trapphusen, balkongskärmar och fronter i frostat plexiglas, terrasserade övre våningar med frostat plexiglas, pulpettak.
- Punkthus Klockbojen 3, 1982–1984, 15 våningar som markör för centrumanläggningen, fasader i rött tegel, kvadratiska och rektangulära fasadfält med vita fönster och bröstningar, balkonger med vita plåtskärmar, takband i grön plåt och plantak med indragen låg överbyggnad i grön plåt med platt tak.
- Parkeringshus Fyrtornet och Sjöjungfrun, 1965–1973, med betongsockel, garageportar och dörrar i plåt och aluminium, takfot i grön plåt.
- Parkeringshus och panncentral med ursprunglig utformning med hög rund pannskorsten i ljus betong, plantak som fungerar som gård med planteringar för de båda bostadshusen i Sjöjungfrun, murad gaveltrappa leder ner från däck till nedre gatuplan samt extra ingång på ena gaveln med räcke i svart järn.

Råd och rekommendationer

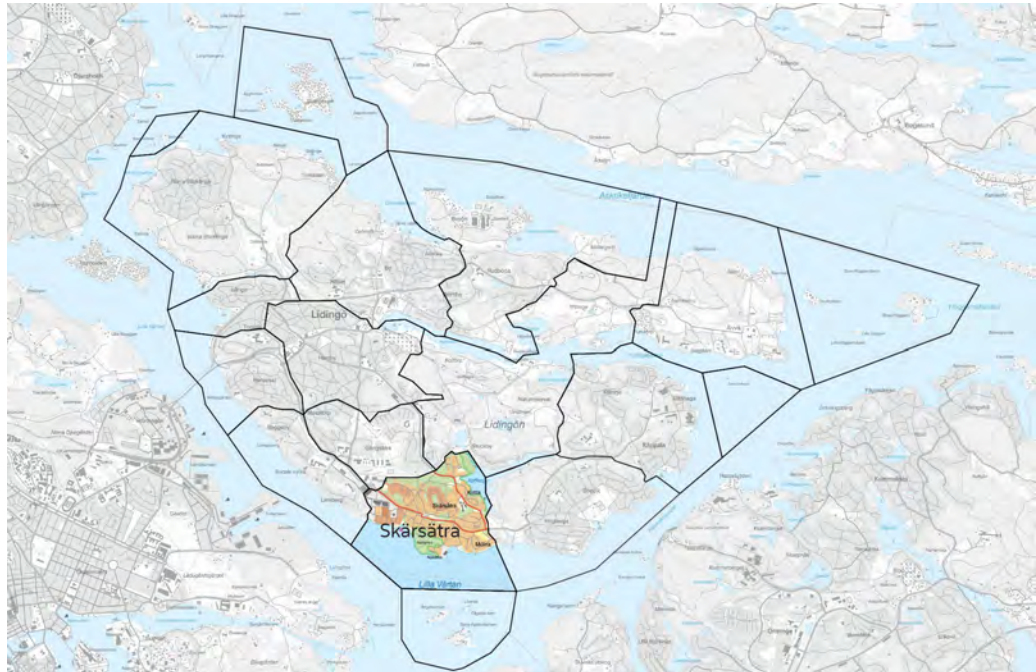
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

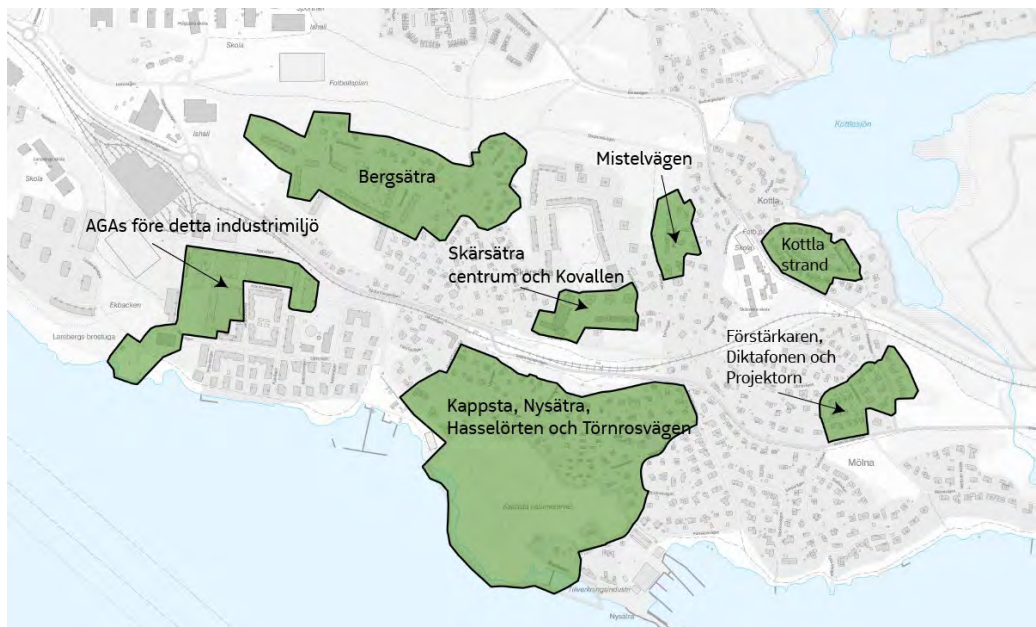
- Befintligt stadsplanemönster med noga uttänkt samspel i husplacering, landskaps- och terränganpassning bör bevaras liksom bebyggelsens betydelse för Lidingösiluetten mot Lilla Värtan och Stockholm.
- Området bör fortsatt präglas av samspel mellan höga punkthus, lägre bågformade skivhus och utblickar mot vattnet. Bebyggelsemönstret med byggnadsgrupper indragna från gatuliv och kuperad naturpark med gångstråk mellan de olika husen bör bevaras då de förstärker kulturmiljöns värde.

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och i första hand renoveras med väl anpassade material och metoder, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Ursprungliga fasader i rött tegel, murade entrénischer, betongskärmar, dörrar i aluminium och plantak i grön plåt bör vara vägledande vid fasadrenovering.
- Balkongernas karaktäristiska utformning med skivhusens skärmar i betong eller tegel, punkthusens indragna balkonger med skärmar av mönstrade betongplattor alt. punkthusens terrassliknande loftgångskonstruktion i grön korrugerad plåt bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Parkmark med gräsytor, träd och berg i dagen mellan byggnaderna liksom Larsbergstorgets bilfria stadsdelstorg är karaktärskapande och bör bevaras.
- Eventuell ny bebyggelse i form av förtätningsprojekt bör läggas i närheten av den befintliga miljön och anpassas till bebyggelsens skala och volymverkan.

Skärsätra

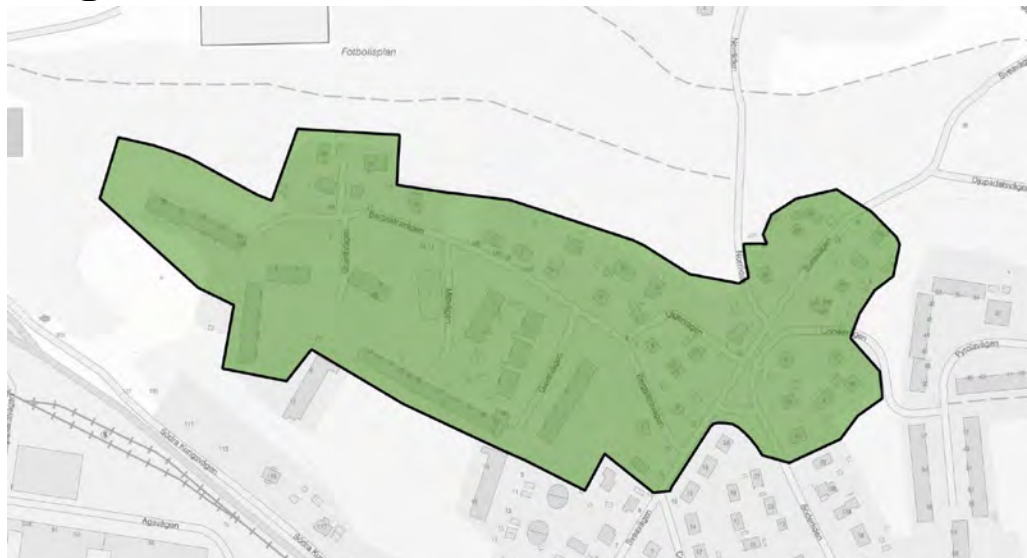
Stadsdelen Skärsätra

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Skärsätra

- Bergsätra
- AGAs före detta industrimiljö
- Förstärkaren, Diktafonen och Projektorn
- Kappsta, Nysätra, Hasselörten och Törnrosvägen
- Kottla strand
- Mistelvägen
- Skärsätra centrum och Kovallen

Bergsättra

Bakgrund

Bergsättraområdet har sitt ursprung från AGA:s etablering på Lidingö 1912. Året därpå, grundade AGA Fastighets AB Bergsättra vars syfte var att bygga bra bostäder åt anställda vid fabriken. 1914 lät fastighetsbolaget uppföra den stora bostadslängan Mittvägshuset, ritad av arkitekten Erik Hahr. Längan innehöll för sin tid modernt utrustade enrumslägenheter för arbetarfamiljer. Byggnaden placerades högt och fritt på berget norr om AGA för att uppnå mesta möjliga ljus och luftväxling i boendemiljön. Under resten av 1910-talet lät man även uppföra flera villor i norr och nordost. Villorna hyrdes ut till tjänstemän vid AGA. Bergsättraområdet hade flera affärer, post och telefonstation, biograf med mera.

Nästa expansionsperiod i Bergsättra blev under efterkrigstidstiden på 1940-talet, när Fastighets AB Bergsättra lät bygga fyra flerbostadshus nordväst om det ursprungliga. Redan 1947 hade ett stort flerbostadshus uppförts öster om Mittvägshuset av Nya Skärsättra AB. I början av 2000-talet har en större förtätning med flera flerbostadshus gjorts i kvarteret Stensötan kring det ursprungliga Bergsättrahuset. Även Bergsättrahuset har byggts om och renoverats.

Beskrivning av området

Bergsättraområdet är beläget i nordvästra Skärsättra och ligger uppe på krönet och sluttningen av den kuperade bergsryggen ovanför dåvarande AGA-fabriken. Berghållar samt tall-, löv- och blandskogsdungar inramar området, särskilt i söder och sydväst där terrängen stupar brant ner mot Södra Kungsvägen och nuvarande Dalénum.

Beskrivning av bebyggelsen

Kärnan i Bergsätra består av det monumentala långsträckt bostadshus med arbetarbostäder till AGA som Fastighets AB Bergsätra lät bygga 1914. Arkitekten Erik Hahr gav huset en dominerande placering på bergsryggen och en påtaglig nationalromantisk stram utformning. Den stora volymen med putsad fasad, tegelvälvd passage, spröjsade fönster, höga tegeltak och entréer i rad sätter fortfarande en stark prägel på området. Efter 2000-talets förtätningar med stora flerbostadshus i omgivningen har den mäktiga upplevelsen av det stora Bergsätrahuset minskats, men har ändå fortfarande en central betydelse i helhetsmiljön (Stensötan 1).

Mittvägshuset från 1914 är en av Lidingös kulturhistoriska karaktärsbyggnader.

Mittvägshuset.

Kring Bergsätravägen, Sveavägen, Linnéavägen och Lägervägen byggdes flertalet av de villor som AGA hyrde ut till tjänstemän vid fabriken. Villorna var antingen reveterade med putsfasad som ofta var gul eller också hade de faluröd panelfasad. Taken täcktes av tegel eller falsad plåt. Även om många bostadshus förändrats på senare år har de flesta i stora drag en 1910-talsprägel i behåll. Villatomterna är ofta naturpräglade med stora inslag av exempelvis tall och björk, ofta inramade av staket i trä eller trådnät. Ekorrbäret 1, Linnean 8 och Harsyran 18 alla bebyggda 1913–1914 och husen har i stor utsträckning bevarat en ursprunglig exteriör.

Två av Bergsätraområdets i särklass mest ursprungliga byggnader är villa Wigertsberg till vänster och den faluröda Villa Granliden till höger. Husen är centralt belägna i kulturmiljön, på var sida om Bergsätravägens början.

I kvarteret Vitmossan ligger flera villor med prägel av 1910-talets landsbygdsromantiska strömningar som utgör en särskild husgrupp inom den större kulturmiljön. Husen karaktäriseras av faluröd liggande eller stående panel, vita spröjsade fönster och snickerier samt glasade eller öppna verandor och tegeltäckta brutna tak. Några av husen är lite större och inrymde bostäder för ett par familjer. Ofta står ett falurött uthus på den omgivande tomten. Flertalet bostadshus har renoverats och genomgått en del utvändiga förändringar i senare tid. Helhetsintrycket av 1910-tal är dock fortfarande gott.

Kvarteret Vitmossan vid Bergsättravägen med friliggande villor omgivna av luftiga villatomter. Husen är byggda i 1½-2 våningar med faluröd panelfasad, vita tätspröjsade fönster och snickerier samt ett brutet takfall som är långt neddraget på långsidorna.

Fastigheterna Vitmossan 7 och Lidingö 10:359 längs med Bergsättravägen.

Linneavägen mellan kvarteren Linnean och Vitmossan.

Det sena 1940-talets expansion i området resulterade i totalt fem flerbostadshus i kvarteren Harsyran och Stensötan (Stensötan 6 samt Lidingö 10:482 och 10:485), bland bergknallarna nordväst och öster om det ursprungliga Bergsätrahuset. Husen har i hög grad bevarat en ursprunglig exteriör. Harsyran 14 är ett av Lidingös större flerbostadshus från 1940-talet. Stram volym, valmtak, ljusputsad fasad, tidstypiskt utformade 1940-talsentréer och flera andra fasaddetaljer i original ger stark karaktär åt kulturmiljön. Samma gäller den enhetliga, mycket väl utformade och landskapsanpassade husgruppen i Stensötan 6 samt Lidingö 10:482 och 10:485, med trevånings lamellhus i nyansrikt rött tegel. Även här finns ett mycket välbevarat samspel mellan husplacering, helhetsintryck och originaldetaljer som spelar en central roll för upplevelsen av den värdefulla kulturmiljön i Bergsätra.

Sammanfattande värdering

Bergsätraområdet utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området byggdes som arbetarbostäder för AGA:s fabrik som var en av Lidingös största arbetsplatser i början av 1900-talet. Bostäderna som speglar flera expansionsfaser vid fabriken var moderna för den tid de byggdes och har en mycket medveten placering på höjden ovan fabriken. Området är delvis påverkat av sentida förändringar men bevarar som helhet hög grad av ursprunglig karaktär.

Karaktärsdrag

- Villornas placering och anpassning till det kuperade landskapet på naturpräglade tomter, ofta med uthus i trä, höga furor.
- Flerbostadshus med bevarade exteriörer, ursprungliga material, fasader i ljus puts eller panel, sadeltak alt. brutet takfall, fönstersättning och lufter.

Råd och rekommendationer

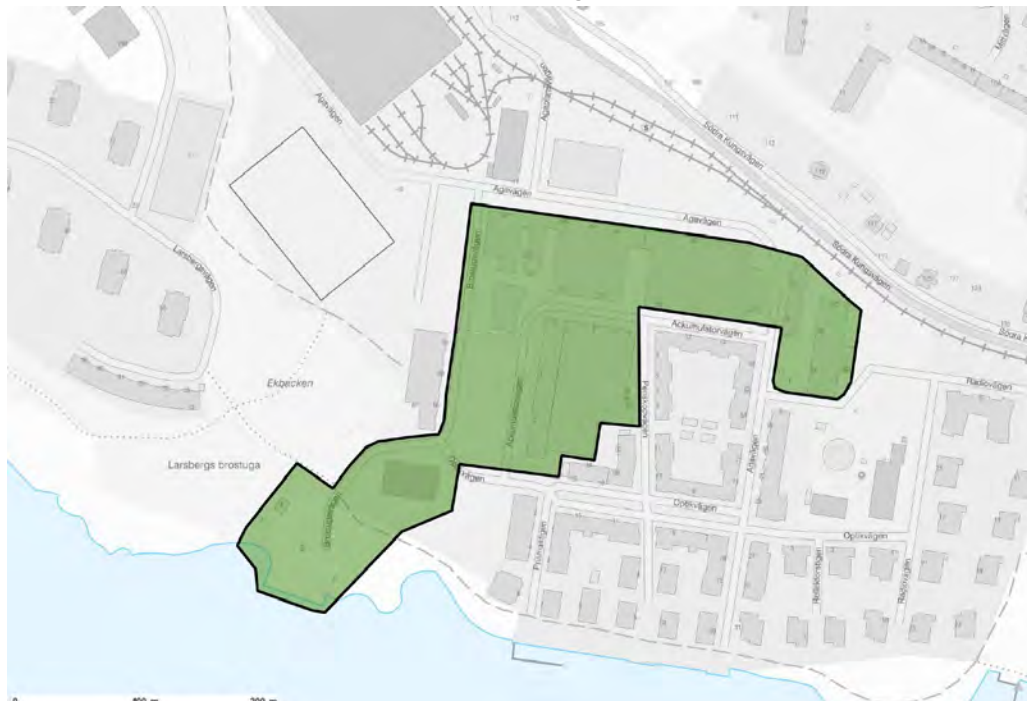
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Byggnaderna i Bergsätras ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom fasader i panel, spröjsade fönster, verandor och förstukvistar samt tegelklädda valmade tak bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden.
- Ev. avstyckning av fastigheterna till de ursprungliga tomterna bör undvikas.

- Ev. komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Om ny bebyggelse ska läggas till i den befintliga miljön bör den utgå från omgivande bebyggelse vad gäller placering, skala och volymverkan.
- Grönska såsom äldre träd, fruktträd, planteringar och gräsytor är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Spjälstaket eller klippta häckar mot gatan, grindstolpar eller grindar i trä och smide bör bevaras.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

AGA:s före detta industrimiljö

Bakgrund

År 1912 flyttades AGA till Lidingö från Nacka där det startat 1904. Verksamheten var från cirka 1909 under ledning av ingenjören Gustaf Dalén. Hela AGA:s affärsidé byggde på Daléns innovativa uppfinningar kring fyrdrift, vidareutvecklingen av acetylen gasfyrarna, och hans egna uppfinningar klippljusapparaten och solventilen. AGA utvecklade snabbt en verksamhet kring en mängd tekniska produkter varav flera nådde världsrykte såsom spisar, belysning, sjukvårdsutrustning, radioapparater och flygnavigering med mera

AGA var under större delen av 1900-talet den största arbetsplatsen på Lidingö och var inte minst i det tidiga 1900-talet en kraftfull motor i stadsutvecklingen. Exempelvis var AGA pådrivande bakom tillkomsten av Södra Lidingöbanans spårväg 1914. Byggandet av bostäderna i Bergsättra och kring Törnrosvägen på 1910-talet är direkt kopplat till AGA.

Längst i sydväst ligger Larsbergs brygga och brostuga. 1803 etablerades en flottbro över till Kaknäs på Djurgården från Larsbergs brygga. Initiativtagare var fabrikör Lars Fresk (1758–1830), ägare till Elfviks gård. Platsen blev en central kommunikationslänk för Lidingö. Bron ersatte roddfärjan mellan Ropsten och Torsvik och platsen valdes då vattendjupet var betydligt lägre. Brostugan innanför Larsbergs brygga byggdes troligen som en landsvägskrog i samband med flottbron tillkomst. Den kan dock även ha funnits redan tidigare. Flottbron var i bruk till 1884 då en ny flottbro byggdes mellan Torsvik och Ropsten. Larsberg fick ångbåtsbrygga

1884 som är ursprunget till dagens mer moderna gjutna betongbrygga. Hit till bryggan transporterades de första åren, 1912–1915, alla AGA-arbetare som kom med båt från Stockholm tills AGA etablerade en egen brygga.

Beskrivning av området

AGA-området ligger mellan Brostugevägen, Södra Kungsvägen och Skärsätra Hamnväg. Fabriksanläggningen började uppföras 1912 och byggdes snabbt ut för att svara mot produktionsinriktning och expansion. Först byggdes portvaktshus, kontorsbyggnad, maskinverkstad och ackumulatorverkstad. Byggnaderna uppfördes i tegel med granitsocklar och präglades av en lätt nationalromantisk industriarkitektur, utformad av arkitekten Alf Landén. 1916 byggdes två verkstadsblock efter amerikanska förebilder med ”dagsljusfabriken som ideal ” varav stora glasade fönsterpartier kom att känneteckna det tidiga AGA.

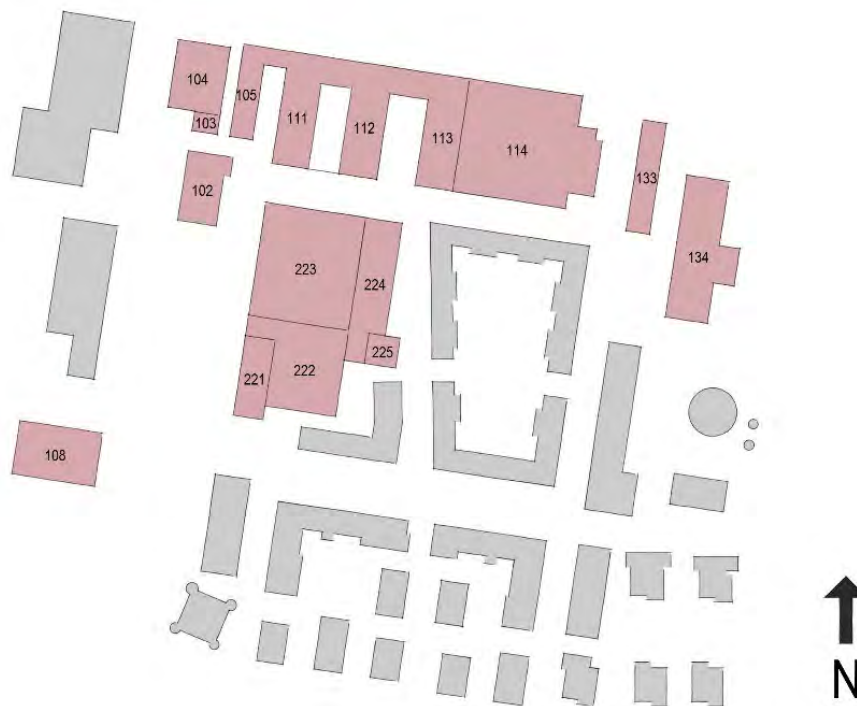
På norra sidan av Södra Kungsvägen står endast det gulputsade optiktornet från 1943 kvar. Byggnaden är den enda synliga delen av AGA:s väldiga bergverkstad, anlagd under andra världskriget för att tillgodose Sveriges behov av finoptik för försvaret. Det funktionalistiska provningstornet är en unik företeelse och uppskattat industrihistoriskt minnesmärke.

Till vänster: Det funktionalistiska optiktornet från 1943 är ett industrihistoriskt inslag i stadsbilden. I berget under byggnaden fanns den väldiga Bergverkstaden. Till höger: Dalénmonumentet från 1937.

Huvudkontoret för den svenska delen av AGA finns inte längre kvar i området, även byggnaden som inhyste kontoret är riven. Utbyggnaden av bostadsområdet Dalénum påbörjades under 2010-talet och flera fabriksbyggnader i söder och sydost har rivits och ersatts med flerbostadshus. De äldre verkstadsblocken har blivit ombyggda och inrymmer nu olika verksamheter. Den stora AGA-stationen vid Lidingöbanan, ritad av Einar Rudskog, revs 2013–2014 och har ersatts med spårvagnshallar.

Beskrivning av bebyggelsen

Orienteringskarta för området. De äldre kvarvarande byggnaderna i Dalénum är markerade med Rosa och numrerade i enlighet med den byggnadshistoriska inventering som gjordes av Nyréns arkitektkontor 2007 inför framtagandet av den nya detaljplanen.

I norr, ut mot Södra Kungsvägen, ligger de två stora äldsta verkstadsblocken uppförda 1917 i tegel i fyra våningar, (byggnad 111 och 112). I anslutning ligger byggnad 113 från 1936, verkstadsblock III, som anknyter till de äldre blockens karaktär. Mot insidan vetter bland annat två kraftfullt utformade portaler från 1917. Sammanlänkningarna och passager återspeglar industriprocesser och ger karaktär åt området där byggnaderna senare byggts på- och om men ändå bevarar hög ursprunglighet. De tre monumentala blocken utgör en karaktärsfull enhet inom kulturmiljön i AGA-området.

Byggnaderna 113, 112 och 111, de gamla verkstadsblocken III-I, efter om- och tillbyggnad.

Ett av blocken har fått en ny hög tillbyggnad i glas och reflekterande plåt. Byggnad 105 uppfördes 1934, anpassad till de äldre tegelblocken. Den nationalromantiska byggnaden 102, i nordväst, uppfördes 1912 bland annat som portvaktsbyggnad och är en av områdets verkliga karaktärsbyggnader. Byggnad 103 uppfördes som transformatorstation i 1920-talsklassicism 1930. Byggnad 104 byggdes som arbetarmatsal och kök 1914 och i ena hörnet tillkom en vaktkur under 1960-talet.

Hus 103, före detta transformatorstationen från 1930, hus 105 från 1935 och hus 102 portvaktsbyggnad från 1912.

Intill det stora sammanhängande komplexet med de tre äldre verkstadsblocken i norr ligger byggnad 114. Det är en senare ganska förändrad produktionsbyggnad i tegel från 1960-talet. Längst ut ligger byggnaderna 133 från 1936 och 134 från 1946. Båda är fristående utbyggnader i tre-fyra våningar som anslutits till de stora äldre verkstadsblocken.

En av kulturmiljöns kärnmiljöer utgörs av ett centralt beläget stort byggnadskomplex i tegel uppfört 1912–1916. Det hör till ursprungsanläggningen, ritad av Alf Landén

och omfattar byggnaderna 222–224. Här fanns maskinverkstad och andra viktiga verkstäder samt plåtslageri. Anläggningen är utförd i nationalromantisk tegelarkitektur, med inslag av jugend, och representerar AGA:s ursprungsskede, de enda kvarvarande produktionsbyggnaderna från starten. Maskinverkstadens karaktäristiska sågtaksbyggnad och plåtslageriets jugendgavel ger stark karaktär till kulturmiljön. Byggnadskomplexet har ett stort kulturhistoriskt värde liksom byggnad 221 i kanten av parken, en annan av AGA:s karaktärsbyggnader. Tegelbyggnaden uppfördes 1915 och förhöjdes 1944 med ett högt välvt papptäckt tak, en intressant anläggning som arkitektoniskt kombinerar både nationalromantik och saklig industriarkitektur från andra världskriget. En liten tillbyggnad med artikulerad tegelfasad är byggnad 225, ursprungligen från 1916, som inrymde lackeringsverkstad.

De f.d. verkstadsbyggnaderna 222 från 1912–1916 till vänster, den f.d. portvaktsbyggnaden 102 från 1912 rakt fram i bild och till höger 111–112 verkstadsblocken I och II från 1917.

Nära stranden i sydväst ligger byggnad 108 uppförd som AGA:s personalmäss 1956 utformad av arkitekten Ragnar Wale, och som nu används som allmän restaurang. Den spritputsade byggnaden har en genomtänkt sober 1950-talsutformning som kännetecknas av en hög kvalitativ nivå på arkitektonisk utformning och materialval.

I grönskan innanför bryggan ligger Larsbergs brostuga. Stugan är en knuttimrad enkelstuga på stensockel. Den renoverades genomgripande 1940 genom Skansens försorg. I dag har den gulmålad fasad av locklistpanel samt spröjsade tvåluftsfönster under tegeltäckt sadeltak. Interiört finns en del äldre detaljer i behåll. En liten trädgård omger stugan och mot gatan finns ett enkelt smidesstaket med grind.

Larsbergs brostuga ligger intill Larsbergs brygga.

Sammanfattande värdering

AGA före detta industrimiljö utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området har stadshistorisk mycket stor betydelse för Lidingö. Under större delen av 1900-talet var AGA den största arbetsplatsen på Lidingö och under det tidiga 1900-talet var företaget en kraftfull motor i hela stadens utveckling. AGA är ett av flera mycket framgångsrika industriföretag som grundades i början av 1900-talet kring en eller flera unika tekniska uppfinningar. Företaget kom att spela stor roll såväl i Sverige som internationellt och var länge världsledande inom sina speciella branschgrenar, bland annat inom fyrteknikens utveckling. AGA:s byggnader utformades med hög kvalitet och var mycket moderna och nyskapande då de uppfördes. Bebyggelsen visar flera olika årsringar i företagets utveckling och de bevarade industribyggnaderna utgör fortfarande en tydligt läsbar helhet. I området ingår även den lilla hamnmiljön med Larsbergs brostuga som plats för Lidingös äldsta broförbindelse till fastlandet.

Karaktärsdrag

- De bevarade byggnaderna från AGA-industrin med dess volymer, exteriör utformning som är relaterad till en processuell förändring i industrins utveckling och inriktning, fasadutformning, fasadmaterial, detaljer, fönster/ljusinsläpp, entrépartier såsom dörrar, portaler, omfattningar samt trappor.
- Takform och taktäckning.
- Befintliga teknikhistoriska exteriördetaljer och installationer.
- Sjövillans läge, volym, spritputsade fasader, ursprungliga fönster och entrépartier i ädelträ, portaler och trappor i sten, smidesräcken och balkong i smide och emaljerad plåt.

- Larsbergs brostuga med sitt läge, volym, knuttimrade stomme, locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och tegeltäckta sadeltak.
- Larsbergs brygga med sin funktion och kontinuitet som tilläggsplats/brygga.

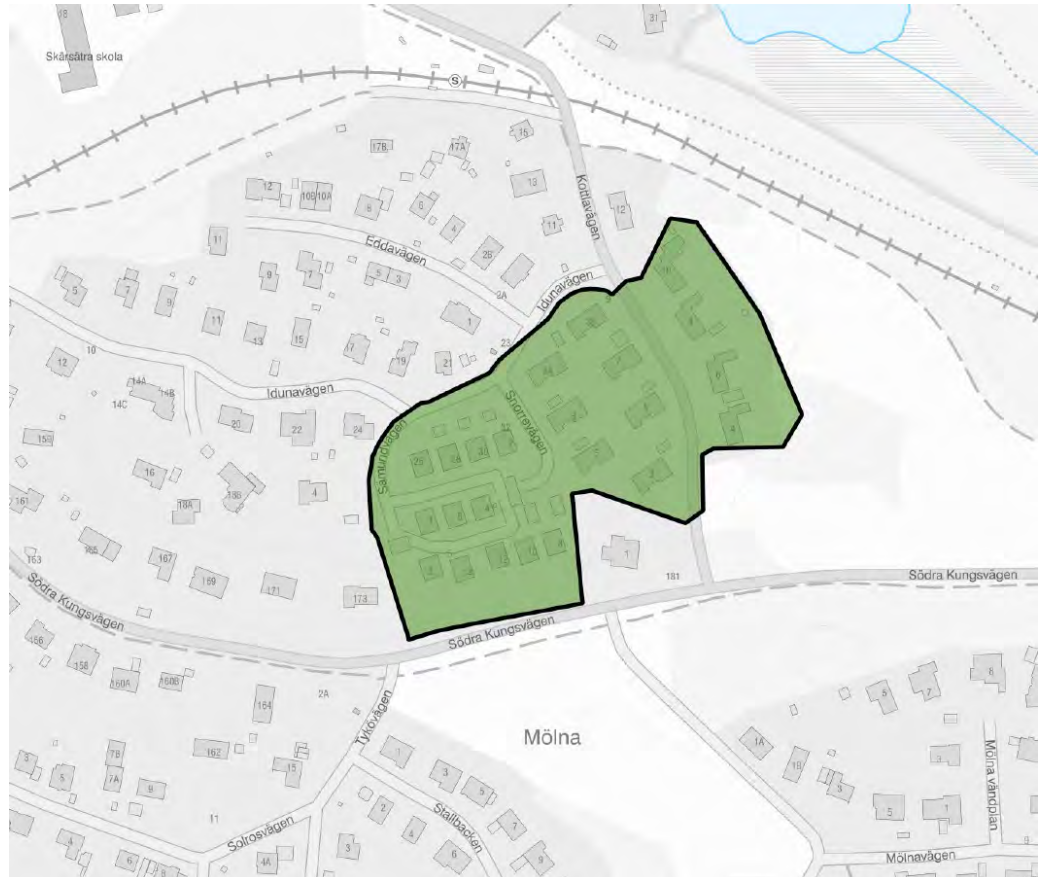
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karakteriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- AGA-områdets fd industrimiljö bör bevaras vad gäller befintlig planstruktur, siktlinjer, de fd industri- och kontorsbyggnadernas volymer och exteriör utformning.
- Byggnadernas karaktärsskapande delar och detaljer såsom fasadutformning med ursprungliga murade fasader i rött tegel, fönster/ljusinsläpp, entrépartier såsom dörrar, portaler omfattningar samt trappor, takform och taktäckning bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Befintliga industrihistoriska exteriördetaljer och installationer bör bevaras.
- Sjövillans volym, spritputsade fasader, ursprungliga delar och detaljer bör bevaras.
- Larsbergs brostuga med sitt läge, volym, knuttimrade stomme, panelklädda fasader, fönster och tegelklädda tak bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas vid restaurering.
- Eventuella nya tillägg bör utföras med stor hänsyn till övriga byggnader.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.

Förstärkaren, Diktafonen och Projektorn

Bakgrund

I slutet av 1950-talet bebyggdes kvarteret Projektorn vid Kottlasjön i östra Skärsättra med fyra villor ritade av arkitekterna Gustaf Lettström och Fritz Jaenecke/Sten Samuelson. Villorna i kvarteren Diktafonen och Förstärkaren byggdes först senare, i skiftet 1960–70-tal efter ritningar av Åkerblads Arkitektkontor AB.

De tre villakvarteren ligger i rad i den bergiga terrängen i sluttningen ovanför Södra Kungsvågen. Varje kvarter är en väl samlad enhet med friliggande villor i form av grupphusbebyggelse.

Beskrivning av bebyggelsen

Diktafonen

Kvarteret Diktafonen från 1969 består av sju friliggande villor placerade i souterräng i den kuperade skärgårdsterrängen. Villorna är uniformt gestaltade med ett närmast klassicerande anslag. Husen har stomme i lättbetong och fasader i mörkt rödbrunt tegel. De valmade taken är täckta med mörka betongpannor och bevarar kopparsplåtsdetaljer. Entrépartiet karaktäriseras av en djupt indragen entrénisch med

dörr i teak med sidoljus på var sida. Träfönstren har varierande utformning, främst asymmetriska med vädringsruta samt även stora perspektivfönster.

Diktafonens sju villor är gestaltade i rödbrunt tegel men präglas av en representativ elegans med ett stramt klassicerande anslag. Diktafonens entrépartier karaktäriseras av en djupt indragen entré med dörr i teak och sidoljus på var sida.

Förstärkaren

De tolv friliggande villorna i kvarteret Förstärkaren från 1970 är högt belägna i en dramatisk brant. Genom kvarteret löper två vägar mellan angöringsplatser och garage. Villorna är kubiskt gestaltade, arkitekturen är stram och elegant, tidstypiskt utformad i en enkel rationell modernism. Villorna har stomme i trä och fasader i gult tegel och träpanel. Taken är flacka motfallstak med smal plåtsarg. Träfönstren har varierande utformning – perspektivfönster och asymmetriska med vädringsruta. De kraftfullt utformade svarta balkongerna kontrasterar effektivt mot det gula teglet, vilket bidrar till att husen är ett landmärke från Södra Kungsvägen.

Förstärkarens villor från 1970 kännetecknas av enkelt utformade entréer med trädörrar med stående panel i brunt och smalt sidoljus. Trappor är gjutna. Villorna är kubiskt gestaltade, arkitekturen är stram och elegant, tidstypiskt utformad i en enkel rationell modernism.

Förstärkarens ena långsida med indragna balkonger och balkongparti med bred taksarg i mörkbrun träpanel.

Projektorn

Kvarteret Projektorn närmast Kottlasjön omfattar fyra identiska villor uppförda 1959 i ett plan utan källare. Husen har L-formad plan, stomme i lättbetong samt fasader i rött tegel, vit puts och smal stående mörkbrun träpanel. En smal plåtsarg löper som taklist. Träfönstren har varierande utformning typisk för sent 1950-tal. Husen täcks av ett flackt pulpettak med motfallstak över vinkelbyggnaden samt skorsten i rött tegel.

Projektorns fyra modernistiska villor ritades 1958 av arkitekterna Gustaf Lettström och Fritz Jaenecke/Sten Samuelson. Villornas omsorgsfullt utformade exteriörer är karaktäristiska för sent 1950-tal.

Projektorns 1950-talsvillor karaktäriseras av en bungalowliknande volym med L-formig plan, takfallens väl avvägda variation, de tidstypiska fönstren och fasadens växling mellan rött tegel, vit puts och mörkbrun träpanel.

Sammanfattande värdering

Kvarteren Förstärkaren, Projektorn och Diktafonen utgör tillsammans en särskilt värdefull kulturmiljö. De tre kvarteren med friliggande grupphusbyggda villor representerar det sena 1960-talets eleganta villabebyggelse på Lidingö. Villorna är utformade med hög arkitektonisk gestaltning och tidstypiska materialval. Varje kvarter är sammanhållet i en tydlig grupp och byggnaderna är väl integrerade i det bergiga skärgårdslandskapet. Villorna återspeglar också en mycket expansiv epok i Lidingös stadshistoriska utveckling under efterkrigstiden.

Karaktärsdrag

- God landskapsanpassning i skärgårdsterrängen.
- Elegant och anspråksfull villaarkitektur.
- Grupphusbebyggelse med likartad utformning för varje kvarter men med stor skillnad i utformning mellan kvarteren.
- Den höga graden av ursprunglighet.
- Kv. Diktafonens friliggande villor i souterräng, tydligt och väl samlade med högt valmtak med mörka betongpannor, fasader med mörkt rödbrunt tegel, fönster i trä, garagedel mellan villorna samt grönskande villatomter med omgivande häckplanteringar.
- Kv Förstärkarens kubiska strama villavolymer med flacka motfallstak, fasader med gult tegel och träpanel, enkelt utformade entréer och trädörrar

med stående panel och smalt sidoljus, fönstersättning, utformning och material, kraftfullt utformade balkonger med liggande svart fjällpanel och gavlar med rasterliknande vertikalt ställda bräder.

- Grönskande villatomter med inslag av berg i dagen.
- Kv. Projektorns låga bungalowliknande volymer med flacka tak där vinkelbyggnaden har motfallstak och smal plåtsarg, fasader med nyansrikt rött tegel, vit puts och mörkbrun träpanel, fönster och fönstersättning, entrépartiets omsorgsfulla utformning med dörr och dubbla sidoljus i ädelträ.
- Naturpräglade villatomter med inslag av hållmark.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur ska värnas. Bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmaterial.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck och volymer med fasader i tegel, fönster i trä, entréportar i ädelträ och ofta med sidoljus samt husens ursprungliga takformer och takbeläggning bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- De naturpräglade villatomterna med berg i dagen, omgivande häckplanteringar och grönska bör bevaras.
- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Kappsta-Nysätra, Törnrosvägen och Hasselörten

Bakgrund

Större delen av denna stora kulturmiljö upptas av Kappsta naturreservat där kustterrängen längs Halvkakssundet är kuperad. Nere på udden i söder vid Nysätra finns hållar och berg i dagen längs vattnet. En förhistorisk grav nära stranden utgörs av en rund stensättning som troligen härstammar från järnåldern (Raä Lidingö 55).

Fornlämning (Raä Lidingö 55) är ett tidigt minne av öborna. Det är en rund stensättning, en grav, troligen från järnåldern.

Kappstaområdet i de branta backarna ner mot sundet har en säregen prägel. Här låg bl a sommarvillan Kappsta från 1880-talet fram till 1933, och sommarvillan Nidaros mellan 1883–1960. Omgivningarna präglas av hållmark, tall- och granskog,

ädellövslundar samt klippstränder med små vassvikar. Kappsta kännetecknas också av många grovvuxna och mycket gamla ekar.

Området vid Törnrosvägens sträcker sig från Gustaf Daléns väg och Villa Ekbacken i väster till Nysättravägen i öster. Här ringlar den smala gatan följsamt genom den kuperade skärgårdsterrängen. Utanför villakvarteren i söder står Kappsta naturreservats högvuxna skog som en tydlig fond och ett fåtal större villor med mer naturpräglade tomter sätter prägel i sydväst och sydost - Villa Ekbacken i väster samt Villa Elisberg och Villa Solbacken i öster.

I öster ligger grupphusbebyggelsen i kvarteret Hasselörten som är ett modernare bostadsområde. I övrigt dominerar den egnahemspräglade småskaliga villakaraktern från tidigt 1900-tal.

Beskrivning av området

Kappsta -Nysätra

Innanför Halvkakssundet i nuvarande sydvästra delen av Skärsätra byggdes flera sommarvillor främst för stockholmstraktens övre samhällsskikt ca 1880-1900. Kappsta, Nysätra, Fredriksberg, Julita och Nidaros var några av de sommarvillor som uppfördes i slutet av 1800-talet. Ångbåtsbryggan vid Nysätra tillkom samtidigt för att underlätta sommargästernas transporter till och från Stockholm. Längre fram under 1900-talet brann Kappsta, Nidaros och Julita byggdes därefter upp på nytt och Nysätra revs förutom stallbyggnaden.

Redan 1882 uppfördes sommarvillan Kappsta av professor P. J. Wising. Villan fick sitt namn efter Kappsta gård i Södermanland och Wising kom sedermera att bli morfar till Raoul Wallenberg som föddes här 1912. Efter att villan brann ner 1933 skedde inga ytterligare byggnationer och villaträdgården med sina exotiska växter förvildades. Kappstaområdet förvärvades 1986 av Lidingö stad och kom att bli ett naturreservat för att skydda den unika floran.

Kappsta med ruinen efter sommarvillan som brann 1933. Raoul Wallenbergmonumentet till vänster i bild nära trappan. (Lidingö 10:158.)

Sammantaget samspelar natur och kulturpåverkan i upplevelsen av Kappsta och bildar en särpräglad naturskön inramning kring ruinen av sommarvillan. Husruinen omfattar den delvis terrasserade platsen för villan med grund och murad stensockel samt i närheten en större jordkällare med stenmurad front.

Sydost om Kappsta ligger Nysätra. Ingen av sommarvillorna från sent 1800-tal finns i dag bevarad. De befintliga yngre bostadshusen har däremot ursprung från dem och rester av exempelvis stenbrygga med strandskoning och skyddande pirarm påminner om den äldre bebyggelsen. I dag är platsen en av Lidingös främsta små strandanknutna maritima kulturmiljöer med rötter i 1800-talet (Lidingö 10:158).

Nysättras ångbåtsbrygga och strandskoning.

Även av Nysätra sommarvilla finns spår. Dels finns villans husgrund på en klippavsats nordost om bryggan, dels står det lilla stallet nära intill (Lidingö 10:145). Öster om Nysätra brygga ligger Boghammars varv som flyttades till Lidingö 1913. Varsmiljön ligger utanför kulturmiljön men är i sig ett mycket intressant industrihistoriskt område. Mellan Nysätra Brygga och varvet har runt 2020 ett modernt bostadskvarter med exklusiva villor uppförts.

I området finns även lämningar efter en annan sommarvilla, kallad Nidaros, ritad av den norske arkitekten Christian Thams. Villan var Trondheims officiella utställningspaviljong vid Allmänna konst- och industriutställningen 1897. Efter utställningens slut fraktades huset till Kappstaområdet och blev sommarnöje. Nidaros brann ner efter ett blixtnedslag i juli 1960. Idag återstår bla husgrunden och rester efter en prydnadsdamm och en terrass.

Av villan Nidaros finns bla lämningar en terrass med utblick över Lilla Värtan.

Törnrosvägen

Bostadsområdet kring Törnrosvägen, norr om naturreservatet, utvecklades i och med att AGA etablerade sig i Skärsätra 1912. Två år senare öppnades Södra Lidingöbanan vilket gav underlag för en intensiv utbyggnad av södra Lidingö och ett stort antal bostäder för fabriken arbetare och tjänstemän kom att byggas längs Törnrosvägen med omnejd.

Vägdragningen som blev Törnrosvägen återgår troligen till stor del på ett äldre småskaligt lokalvägnät som följt terrängen väster om Skärsätra gård. Redan 1908 var gatustråket väl etablerat och till stor del kantat av bostadshus enligt generalstabskartan över Lidingön från detta år.

Den stora utbyggnaden skedde kring 1910 och efterföljande årtionde. Fortfarande finns enstaka kvarvarande äldre sommarvillor från sent 1800-tal vid Nysätravägen kvar. Främst ska nämnas Villa Solbacken som slottsarkitekten Ernst Jacobsson ritade åt sig 1882 som sin privata sommarvilla. Villa Solbacken är en av de mest välbevarade sommarvillorna på Lidingö och utformad i det sena 1800-talets luftiga panelarkitektur.

Villa Solbacken är en sommarvilla från 1882–1883.

Enstaka små egnahem tillkom redan efter sekelskiftet 1900. Några större privatvillor uppfördes också. Framför allt lät AGAs grundare Gustaf Dalén uppföra sin monumentala bostad Villa Ekbacken 1912 vid Törnrosvägens västra del. Villan är djupt indragen på tomten med sina tunga nationalromantiska byggnadsvolymer och omgärdas av murar i ljus puts som avgränsar mot gatan och sätter prägel på gaturummet längst i väster.

Villa Ekbacken ritades av arkitekt Erik Hahr och uppfördes 1912 som bostad för Gustaf Dalén.

Karaktäristiskt för utbyggnaden mellan 1905–1925 längs Törnrosvägen var lite enklare utformade trävillor i 1 ½ plan med fasad i ljusmålad eller faluröd spåntad panel. Husen försågs ofta med en veranda eller en öppen förstukvist vid ingången. Sadeltak förekom men tegeltäckt brutet tak dominerade. Det byggdes även några putsade villor för tjänstemän i området som trots förändringar bevarar sina ursprungsdrag. Tomtstrukturen växlar inom kvarteren och är relativt oregelbunden men varje hus hade ursprungligen en rymlig tomt för självförsörjning genom köksodlingar, bärbuskar och fruktträd. Den äldre tomtkaraktären är fortfarande ett kännetecken för Törnrosvägen och på vissa ställen finns bevarade spjälstaket eller klippta lövhäckar som ramar in tomterna mot gatan kvar. Tidstypiska grindstolpar och grindar i trä eller smide är också ett karaktärsfullt inslag längs gatan.

Törnrosvägen vid kvarteret Vitfrylen.

Bebyggelsen vid Törnrosvägen hade fortfarande in på 1990-talet en mycket genuin och enhetlig prägel av tidigt 1900-tal. Sedan dess har dock mycket hänt med

villabebyggelsen, framför allt i samband med stora renoveringar. Om- och tillbyggnader har genomförts, ibland med bevarande av husets ursprungliga karaktär, ibland med stora förändringar av det befintliga huset som följd. Ett och annat äldre hus har rivits och ersatts med nybyggnader som ibland, men inte alltid, ansluter till områdets mer småskaliga karaktär och volymer. En del större förändringar har också gjorts, exempelvis genom tillkomsten av kvarteret Hasselörten.

I dag är det framför allt i stråket mellan Liljevägen i väster och Parksättravägen i öster som den mest sammanhållna äldre villakaraktären finns i behåll. Kvarter som Vitfrylen samt delvis Krolliljan, Majvivan och Myskmadran har fortfarande många genuina karaktärsdrag från 1905–1925.

Törnrosvägen vid kvarteret Krolliljan.

Hasselörten

Inbäddat i området ligger kvarteret Hasselörten som en liten enklav. Området är värt att lyfta och beskriva i sig då det är ett fint exempel på 1990-talets kvalitativa villabyggande på Lidingö. Kvarteret Hasselörten byggdes 1996–1997 efter en arkitekttävling med syfte att rita enkla men gediget utformade hus med ekologiska ambitioner. Husen försågs med bland annat bergvärme, braskamin och energisnål ventilation och ritades av Brunnberg och Forshed arkitektkontor. Redan på planeringsstadiet kunde de blivande fastighetsägarna komma med synpunkter på närmiljöns innehåll och utformning och husen inrymmer bostäder för ett, två eller fyra hushåll.

Bostadshusen i kvarteret Hasselörten vänder ena kortsidan mot huvudgatan. De enkla, slätputsade fasaderna är färgsatta i milda pasteller av benvitt, gråvitt, ockragult eller rosa. Sadeltaken är flacka och täcks av tvåkupigt tegel.

Vid områdets mittpunkt, torget mellan husen, står ett stort ädellövträd.

Tomterna inramas av spjälstaket som ska anknyta till traditionella gårdsplank.

Området har en småskalig utformning, inspirerad av traditionell svensk trästadsbebyggelse från 1700- och tidigt 1800-tal. Utformningen antyder även att Bygge och Bo från 1920-talet på norra Lidingö kan ha varit en inspirationskälla. Kvarteret Hasselörten är en enhetligt utformad grupphusbebyggelse som har variationer främst genom sin färgsättning. Bebyggelsen har en enkel utformning och präglas av stor omsorg om helhet och detaljer. Husen är regelbundet grupperade längs en säckgata som utformats som ett litet gatustråk där både bostadshus och uthus står i tomtgräns, något indragna från gatan. Bostadshusen vänder generellt ena kortsidan mot gatan. Tvåvåningshusen har en slätputsad fasad under flackt sadeltak med tvåkupigt tegel. Husens fasader är enkla och odekorerade och färgsatta i milda pasteller av benvitt, gråvitt, ockragult och rosa. Fönstren är spröjsade och gråmålade i likhet med entrépartier och dörrar. Ett karaktäristiskt papptäckt skärmtak markerar entrén.

Uthus med förråd och garage har grå panelfasad under pulpettak. Tomterna inramas av spjälstaket som ofta är målade i husfasadens färg. Ett lågt staket av liggande bräder avgränsar mot omgivande naturpräglad parkmark. Gatumarken är hårdgjord och grusad och området mittpunkt, torget mellan husen, står ett stort ädellövträd som vårdträd på en gräsrunnel med inslag av mindre lövträd som markerar den lilla rumsbildningen i söder samt ramar in tomterna mot Törnrosvägen i norr.

Sammanfattande värdering

Kappsta och Törnrosvägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö där delar är skyddade som naturreservat. En förhistorisk grav ger ett långt tidsdjup för mänsklig

aktivitet på platsen. Kappsta naturreservat är en sällsam kulturupplevelse där skärgårdsnaturen kring lämningarna av de försvunna sommarvillorna Kappsta, Nidaros och Nysätra kommit att präglas av att villaträdgårdarnas växtlighet spridit sig och blandats med den naturliga floran.

Villabebyggelsen vid Törnrosvägen återspeglar flera viktiga bebyggelsehistoriska faser i Lidingö stadsutveckling. Kulturmiljön har sitt ursprung i det sena 1800-talets sommarnöje för välbärgade stockholmare under ångbåtstrafikens epok. En välbevarad och tydlig rest från denna tid är Nysätra brygga, en av Lidingös värdefulla små kustanknutna maritima kulturmiljöer med rötter i 1800-talet. Störst historisk förankring har dock Törnrosvägen i AGA-industrins etablering och stora betydelse för Lidingö. Den enklare villabebyggelsen som uppfördes för fabriken arbetare och tjänstemän längs vägen ger uttryck för det tidiga 1900-talets många svenska egnahemsmiljöer och är även relaterad till Lidingö som industristad. Området har en stark koppling till AGA:s grundare Gustaf Dalén då hans egen Villa Ekbacken jämte Villa Solbacken präglar områdets täta kulturmiljö och uppvisar stora arkitekturhistoriska värden.

Kvarteret Hasselörten ingår i den större kulturmiljön Kappsta-Törnrosvägen. Kulturmiljön präglas av en enhetligt utformad grupphusbebyggelse som tillkom söder om Törnrosvägen på 1990-talet och som bevarar hög grad av ursprunglig utformning. Bebyggelsen har stark förankring i 1990-talets strävan efter småskaliga enheter, fokus på ekologiskt bygge och resursmässig hållbarhet. 1990-talsarkitektens tillbakablickar på den traditionella svenska småstadens värden har satt tydliga spår i utformningen av Hasselörten.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Fornsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

- Kappsta naturreservats unika kombination av skärgårdsnatur och förvildade exotiska trädgårdsväxter från den f.d. sommarvillan Kappsta.
- Villorna Kappsta, Nidaros och Nysättras lämningar.
- Nysätra brygga i välmurad huggen sten, strandskoning samt murad pirarm.
- Nidaros 1, Örn-paviljongen med välbevarad panelarkitektur och taktäckning.
- Kvarvarande sommarvillors bebyggelsemönster, volym och fasadmaterial.
- Törnrosvägens smala mått och anpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.
- Ett fåtal större villor med mer naturpräglade tomter.
- Småskalig villabebyggelse från 1900-talets början vars bebyggelse kännetecknas av indragen husplacering, bostadshus i 1 ½ plan, fasad i

ljusmålad eller faluröd panel, spröjsade fönster, veranda eller en öppen förstukvist vid ingången, tegeltäckt brutet tak.

- Rymliga tomt med fruktträd och blomsterplanteringar, spjälstaket eller klippta häckar mot gatan, tidstypiska grindstolpar och grindar i trä eller smide.

Villa Ekbacken och Villa Solbacken

- Villa Ekbacken som fondbyggnad till Gustav Daléns väg med långt indragen husplacering i park. Villan har nationalromantisk exteriör, monumental borgliknande volym, höga svängda tegeltak, tidstypiskt entréparti och spröjsade fönster, fasad med ljust slammat tegelmurverk, terrasserad villaträdgård med mur mot gatan lika husfasaden.
- Villa Solbacken med indragen husplacering och samlad volym, välbevarad exteriör med riklig panelarkitektur från 1880-talet, stora taksprång, ljusgul panel, rikt indelade fönster med särpräglad utformning, dekorerade verandor och gavelrösten, tak i slät falsad plåt samt grönskande trädgård med stödmur och klippt häckplantering.

Kvarteret Hasselörten

- Kvarterets grupphusbebyggelse och dess kvalitativa gestaltning med stor omsorg om helhet och variation i detaljer.
- Regelbundet bebyggelsemönster som präglas av småskalighet och hållbarhet.
- Bostadshus i två våningar, uthus i en våning, båda placerade i tomtgräns lätt indragna från gatan.
- Slätputsade enkla fasader färgsatta i milda pasteller av vitt, grått, gult eller rosa, flackt sadeltak med tvåkupigt tegel, spröjsade fönster, entrépartier och dörrar målade i mättat grått.
- Papptäckt skärmtak över entrén.
- Uthus med panelklädd fasad under pulpettak.
- Tomter avgränsade av spjälstaket ofta målade i husfasadens färg.
- Central platsbildning mellan husen planterad med ett stort ädellövträd som vårdträd samt lövträd på gräsrunnel.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Naturresevatets täta miljö med inslag av exotiska växter och Kappstavillans lämningar i form av terrassering, husgrund och Wallenbergmonumentet bör bevaras.
- Stallet bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Nysätra brygga i huggen sten, strandskoning och murad pirarm bör bevaras.
- Örn-paviljongen med panelarkitektur, träkonstruktion och taktäckning bör bevaras.
- Byggnaderna vid Törnrosvägens ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom fasader i panel, spröjsade fönster, verandor och förstukvistar samt tegelklädda valmade tak bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden.
- Ev. avstyckning av fastigheterna till de ursprungliga tomterna bör undvikas.
- Ev. komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Om ny bebyggelse ska läggas till i den befintliga miljön bör den utgå från omgivande bebyggelse vad gäller placering, skala och volymverkan.
- Grönska såsom äldre träd, fruktträd, planteringar och gräsytor är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Ev träd som måste tas ned bör ersättas.
- Spjälstaket eller klippta häckar mot gatan, grindstolpar eller grindar i trä och smide bör bevaras.

Villa Ekbacken

- Villa Ekbacken bör underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att byggnadens kulturhistoriska värden består.
- Villans läge som fondbyggnad till Gustav Daléns väg med långt indragen husplacering i park och dess nationalromantiska exteriör bör bevaras avseende volym och karaktär.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom höga svängda tegeltak, tidstypiskt entréparti och spröjsade fönster, fasad med ljust slammat tegelmurverk, terrasserad villaträdgård med mur mot gatan lika husfasaden bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

Villa Solbacken

- Villa Solbacken från 1880-talet bör underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att byggnadens kulturhistoriska värden består.
- Villans indragna husplacering och samlade volym, välbevarade exteriör med riklig panelarkitektur, stora taksprång, ljusgul panel, rikt indelade fönster med särpräglad utformning, dekorerade verandor och gavelrösten, tak i slät

falsad plåt bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

- Ursprunglig färgsättning bör bevaras.
- Den grönskande trädgården med stödmur och klippt häckplantering bör bevaras

Kvarteret Hasselörten

- Bebyggelsen i kvarteret Hasselörtens arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Befintlig planstruktur bör värnas. Områdets enhetliga karaktär bör bibehålla sin utformning avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan, fasadmaterial och färgsättning.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom putsade fasader med homogen färgsättning, flacka tak belagda med tvåkupigt tegel, spröjsade fönster, entrédörrar och skärmtak ovan entré bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder traditionella material och metoder.
- Placering av uthus och spjälstaket är viktiga för upplevelsen av området
- Ursprunglig färgsättning på fasader, snickerier, uthus och spjälstaket har en sammanhållande verkan och bör inte ändras.
- Grönska såsom vårdträd på central platsbildning mellan husen är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras.
- Träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Ev. träd som måste tas ned bör ersättas.

Kottla strand

Bakgrund

Vid Kottlasjöns västsidan byggdes flera sommarvillor under perioden 1880–1910. Utbyggnaden av Skärsättra villastad på 1910-talet medförde att även större villor för permanentboende uppfördes. Anläggandet av Kottla strand på 1980-talet skedde delvis på platsen för äldre villabebyggelse som revs. En utgångspunkt för bostadsområdets tillkomst var att man på små tomter skulle anlägga en mer småskalig villabebyggelse som knöt an till befintlig äldre bebyggelse vid Kottlasjön. Även om husen var fabriksstillverkade eftersträvades en omsorgsfull utformning av fasaddetaljer och färgsättning.

Området som anlades 1987–1988 kom att få en enhetlig 1980-talsprägel. Sammanlagt uppfördes 44 hus i tre hustyper – parhus, friliggande villor och små kedjehus. Arkitekter till husen är Bob Karsenbarg och Marek Krajewski.

Av de tre hustyperna dominerar tätt stående men friliggande villor. Bostadshusen är tvåvåningshus som i regel vänder ena gavelfasaden med entré ut mot gatan. Fasadens locklistpanel går helt i 1980-talspastell av grönt, mintgrönt, ljusgrått, ljusblått eller vitt. De flacka sadeltaken har mattmörka betongpannor.

Beskrivning av området

Bland bergsknallar och talldungar på västsidan av Kottlasjön ligger Kottla strand som en väl avgränsad enhet. Bebyggelsen följer en slinga som utgörs av Vinkelvägen och Bertilsbergsvägen.

Beskrivning av bebyggelsen

Kottla strand är en enhetligt utformad grupphusbebyggelse som är mycket homogen och har variationer främst i hustyper, färgsättning och garageplacering. Av de tre hustyperna dominerar tätt stående men friliggande villor. Parhus och små kedjehus förekommer också. Bebyggelsemönstret kännetecknas av att husen är något indragna från gatan men att husfasader och förgårdar, ramar in gaturummet. Spjälstaket avgränsningar tomterna och i huvudsak är husen placerade med gaveln mot gatan, endast enstaka hus har långsidan mot gatan.

Parhus och små kedjehus förekommer mer sporadiskt vid sidan av de dominerande villorna.

Bostadshusen är tvåvåningshus av trä på betongsockel. Färgsättningen av fasadens locklistpanel går i 1980-talets färger såsom grönt, mintgrönt, ljusgrått, ljusblått och vitt. Fasaddetaljer inklusive alla fönster, listverk, takfotskonsoler och balkonger är vita. Entréernas trädörrar är dock oftare rödmålade eller vita. Fönster är enluftsfönster. Entréer ligger i regel ut mot gatan på gavelfasaden. Sadeltaken täcks av mörka betongpannor.

Förgårdarna i området är små och lummiga, ofta planterade med rönn.

Karaktäristiskt för 1980-talets postmodernistiska arkitektur är bland annat betoningen av en mängd, lite förstorade, exteriördetaljer. Här finns burspråk, korta taksprång, rombiska småfönster, profilerade takfotskonsoler, gavelspetsprydnader, små skärmtak samt öppna balkonger på smala stolpar över entrén. Enstaka takkupor med spetsig takform förekommer. Husens exteriörer är fortfarande mycket ursprungliga sedan 1980-talet. Endast enstaka mindre tillbyggnader har skett.

Garagen tar stor plats i området och är fristående, vidbyggda eller i form av dubbelgarage. De är envåningsbyggnader som exteriört följer bostadshusens utformning.

Garagen är gavelställda och är antingen fristående, vidbyggda eller dubbelgarage.

Sammanfattande värdering

Kottla strand utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området består av en enhetligt utformad grupphusbebyggelse från 1980-talet som väl återspeglar en tidsepok på Lidingö som är mindre exploateringsintensiv än tidigare decennier. Området är ett exempel på då rådande bostadsideal, samhällsplanering och postmodernistiska arkitektur. Det tydligt avgränsade bostadsområdet utgör en genomtänkt och välbevarad helhet och är ett av få bostadsområden som anlades under 1980-talet på Lidingö.

Karaktärsdrag

- Fin inpassning i terrängen.
- Enhetligt utformad grupphusbebyggelse med postmodernistisk prägel.
- Individuella variationer främst i hustyper, färgsättning och garageplacering.
- Friliggande villor, men även parhus och kedjehus förekommer.
- Bostadshuset är lätt indraget från gatan med gavelfasad och entré mot gatan.

- Bostadshus av trä i två våningar med panelklädda fasader målade i en 1980-tals palett i grönt, mintgrönt, ljusgrått, ljusblått och vitt.
- Fasaddetaljer inklusive alla fönster, listverk, takfotskonsoler och balkonger är vita.
- Röd- eller vitmålade entrédörrar i trä.
- Fönster är enluftsfönster.
- Sadeltaken belagda med mörka betongpannor.
- Förgårdar med planteringar och spjälstaket ramar in gaturummet.
- Karaktäristiska exteriördetaljer såsom burspråk, korta taksprång, rombiska fönster, profilerade takfotskonsoler, gavelspetsprydnader, skärmtak, balkonger på smala stolpar över entrén samt enstaka takkupor.
- Fristående, vidbyggda eller dubbelgarage, ofta gavelställda mot gatan.
- Hög grad av ursprungliga exteriörer.

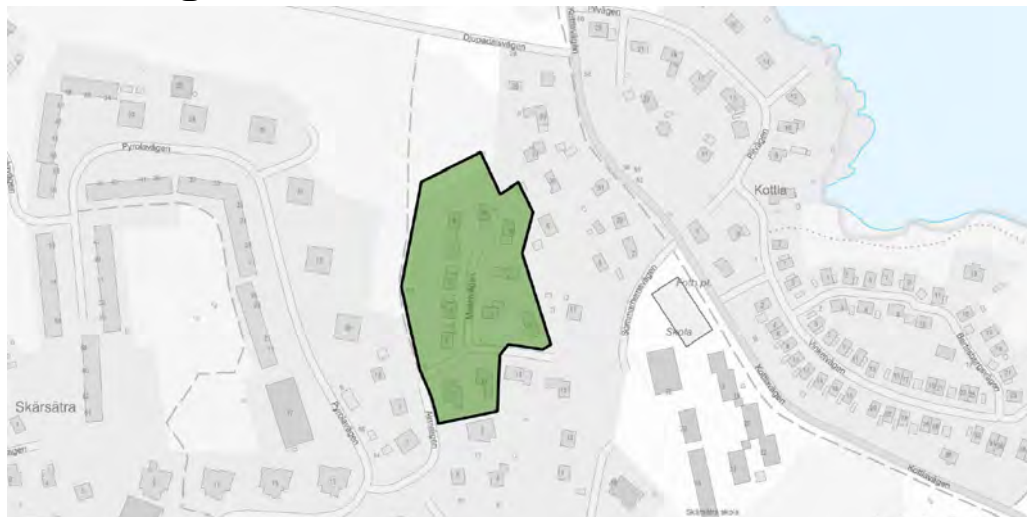
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Områdets enhetliga karaktär bör bibehålla sin utformning avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan, fasadmaterial och färgsättning.
- Byggnaders ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Ursprungliga delar och detaljer såsom panelklädda fasader och fasaddetaljer, ursprungliga fönster, listverk och balkonger, entrédörrar i trä och sadeltak belagda med mörka betongpannor bör bevaras.
- Ursprunglig färgsättning på fasader, snickerier, entrédörrar och balkonger har en sammanhållande verkan och bör inte ändras.
- Grönska i form av förgårdar och planteringar bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Tomternas förgårdar och grönytor med bland annat rännar bör bevaras.

Mistelvägen

Bakgrund

Öster om nuvarande Skärsåtra centrum anlades på 1960-talet ett mindre villaområde i kvarteret Misteln. Ritningarna är daterade 1960 och slutbesiktning av husen gjordes 1967. Området utformades som grupphusbebyggelse med friliggande villor med enhetlig utformning. Byggherre var Svenska Industribyggen AB, bostadsavdelningen. En av den tidens mest välkända svenska arkitektfirmor anlätades för att utforma husen, Fritz Jaenecke & Sten Samuelsson. I direkt anslutning i söder, i kvarteret Tjärblomstret, ligger två villor från samma tidsperiod men med ett annat utförande än de i Misteln. De villorna ritades av arkitekten Peter Diebitsch 1962.

Beskrivning av området

Den aktuella kulturmiljön omfattar västra delen av kvarteret Misteln med tio bostadshus på fastigheterna Misteln 1-4, 9-11 och 13-15. Vid Mistelvägens mynning i söder ligger de två villorna på Tjärblomstret 1 och 2 som också ingår i kulturmiljön.

Beskrivning av bebyggelsen

Mistelvägen är en säckgata kring vilken husen i Misteln är grupperade. De består av flera friliggande villor och två kedjehus som ligger indragna från gatan. Husen är uppförda i två plan med stomme av lättbetong och tegel samt övervåning i regelstomme. Fasaden är utformad i vitslammat tegel frånsett övervåningens långsidor som har brunlaserad stående panel. Den breda takfoten markeras med liggande panel under papptäckt platt tak. Karaktäristisk är den gavelplacerade skorstenen samt fönsterformerna. Dels finns perspektivfönster med eller utan smalt vädringsfönster, dels liggande tvådelade smala småfönster. Husen kännetecknas av tidstypiska entrépartier i trä och glas, indragna i fasadlivet.

Misteln 15 och 13 vid vändplanen av Mistelvägen.

Arkitektfirma F. Jaenecke & S. Samuelsson ritade villor och kedjehus i kvarteret Misteln redan 1960 och som stod klara 1967. Exteriört är husen välbevarade sedan 1960-talet. (Misteln 1.)

Garage och förråd i en våning är vidbyggda ena kortsidan. Fasaden i stående panel är antingen vitmålad eller brunlaserad och trädörrarna är vitmålade. Kedjehuset på Misteln 14 och 4 är utformade som villorna, skillnaden är endast att garage/förrådslängorna är sammanbyggda och förenar husen.

Fasaderna är i vitslammat tegel och brunlaserad stående panel. Den breda takfoten markeras med liggande panel under ett papptäckt platt tak. Garage och förråd i en våning är vidbyggda ena kortsidan. Fasaden i stående panel är antingen vitmålad eller brunlaserad. Misteln 4 och 14.

Husen omges av en tidstypiskt enkelt utformad villatomt med antingen låga trästaket eller klippta häckar mot gatan.

Som en fond vid Mistelvägens mynning söder om Almvägen ligger de två villorna på Tjärblomstret 1 och 2. De tillhör samma tidsperiod som husen i kvarteret Misteln och har vissa gemensamma arkitektoniska formuttryck men en annan exteriör.

Tjärblomstrets villor ligger delvis i souterräng, har garage och förråd i bottenvåningen och en tvådelad vinklad huskropp med fasad i hårdbränt brunrött tegel. De har sinsemellan en likartad utformning. Byggnadernas likhet med bebyggelsen i Misteln är att de är uppförda i två våningar under papptäckt platt tak, gavelplacerad skorsten, samt mycket tidstypiska fönsterformer och entréer. Detaljer som bred taklist i koppar, småfönster, utanpåliggande trappor och de elegant utformade entréerna i något ljusare trä till bostad och garage knyter an till den tydliga prägel av arkitekturade villor.

Tjärblomstret 1 och 2 ritades av arkitekten Peter Diebitsch 1962.

Sammanfattande värdering

Mistelvägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Områdets är tidstypiskt och fortfarande mycket ursprungligt sedan 1960-talet och är karaktärsfulla exempel på den tidens arkitekturade villor. Sammantaget kännetecknas området av en sparsmakad elegans och medveten gestaltning och helhetsmiljön vid Mistelvägen/Almvägen är ett gott exempel på 1960-talets svenska villabebyggelse och den höga kvalitet som satt prägel både på Lidingös villatradition och stadens intensiva bebyggelseutveckling under efterkrigstiden.

Karaktärsdrag

- Saklig, funktionell och elegant villaarkitektur med hög ursprunglighet.
- Regelbundet bebyggelsemönster.
- Mistelns sex friliggande villor och två kedjehus som är tvåplanshus med stomme av lättbetong, tegel och regelverk, fasader i vitslammat tegel och brunlaserad stående panel, bred takfot med liggande panel, papptäckt platt tak och gavelplacerad skorsten.
- Tidstypiska fönsterformer och entréer.
- Garage och förråd i en våning med exteriör utformning som husen.

- Enkelt utformade villatomter med låga trästaket, klippta häckar och högvuxna furor.
- Tjärblomstret 1 och 2 som villor i två våningar med garage och förråd i bottenvåningen, tvådelad vinklad huskropp, fasad i hårdbränt brunrött tegel, bred taklist i koppar, papptäckt platt tak och gavelplacerad skorsten.
- Tidstypiska fönsterformer och omsorgsfullt utformade entréer samt utanpåliggande trappor.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck och volymer med fasader i vitslammat tegel och brunlaserad stående panel, bred takfot med liggande panel alt. taklist av kopparplåt, papptäckta platta tak och gavelplacerad skorsten, träfönster i tidstypiska former och entréportar bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten.
- Garage och förråd bör bevaras.
- Villatomterna med låga trästaket, klippta häckar och höga furor bör bevaras.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Ev träd som måste tas ned bör ersättas.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Skärsätra centrum och Kovallen

Bakgrund

I början av 1960-talet lät kommunen uppföra Lidingös då mest moderna flerbostadsområde i centrala Skärsätra norr om Södra Kungsvägen. Byggnationen pågick åren 1962–1971. Byggherre var HSB i Stockholm och uppdraget att både utarbeta stadsplanen och rita husen gick till Göran Curman & Nils Gunnartz Arkitektfirma. Centrum med affärshus och fyra lite lägre punkthus vid Pyrolavägen byggdes och planerades samtidigt som områdets övriga bebyggelse men har ett arkitektoniskt uttryck som anknyter till kontinental 1930-talsfunktionalism.

Området gestaltades av landskapsarkitekterna Walter och Lisa Bauer som även formgav lekplatser och planteringar. En målsättning vid planeringen var att bebyggelsen skulle integreras i det befintliga skärgårdslandskapet och dungar av tallar med hållmark och blåbärsris växlades med öppna grönytor och planteringar.

Centrums ursprungliga bibliotekslokal byggdes om till barnstuga 1977–1982. Åren 1979–1981 och 1990 putsades fasaderna om och 1990 gjordes en mindre tillbyggnad på affärshuset.

Radhusen i Kovallen uppfördes 1965–1968 efter ritningar av Hans-Ancker Holst för anställda vid Holsts eget kontor, HAHAB. Byggmästare var Granit och Betong AB.

Skärsätra centrum från 1971–1972, vy från söder.

Beskrivning av området

Bland bergsknallar och talldungar i den kuperade sluttningen kring Pyrolavägen ligger Skärsätra centrum. Det numera ombyggda flerbostadshusområdet omfattar flera kvarter omedelbart norr om centrum. Kvarteret Pyrolan och delar av Nyckelblomstret har däremot bevarat en ursprunglig karaktär. Marken runtomkring punkthusen är kuperad med små grässlåtar och betongmurar. Parkeringsplatserna framför de låga garagen kantas av trädrader ut mot gatan.

I sluttningen omedelbart söder om centrum, i kvarteret Kovallen, ligger en låg långsträckt radhuslänga, också den från 1960-talet.

Beskrivning av bebyggelsen

Skärsätra centrum

Skärsätra centrum består dels av fyra mycket enhetligt utformade flerbostadshus med butiks- och kontorslokaler i bottenvåningen, dels en långsträckt låg centrumanläggning. Husen ligger i en sluttning och utgör en samlad enhet med gemensamma arkitektoniska uttryck.

Affärshuset består av tre huskroppar som inrymmer huvuddelen av den grannskapsenhet som utgjort centrum (Nyckelblomstret 1).

Nyckelblomstret 1 (hus 5) består av affärshuset som räknas som en byggnadsenhet. Egentligen består affärshuset av tre huskroppar som inrymmer huvuddelen av den grannskapsenhet som utgjort centrum. Här inrymdes merparten av centrums affärer, kontor och restauranger. Byggnadskroppen ligger i vinkel mot det västra punkthuset och sträcker sig söderut i den branta sluttningen ovanför Södra Kungsvägen. Frånsett de låga volymerna anknyter affärshusets exteriör mycket till punkthusens. De stora glasade entré- och fönsterpartierna i oljad ek ger stark karaktär åt affärshuset. Några entréer har på senare år bytts ut mot bruneloxerad aluminium men flera originalentréer återstår och dessa har stor betydelse för upplevelsen av anläggningens kulturvärden.

Affärshusets låga tredelade länga med platta tak samt vita fasadputs och stora glasade entré- och fönsterpartier i oljad ek ger stark karaktär åt centrum.

Nyckelblomstret 1 (hus 4) och Pyrolan 2 omfattar tillsammans de fyra punkthusen i sex våningar som ligger på rad utefter Pyrolavägen. De karaktäriseras av vita fasader i glimmerputs med terrasserade platta tak, stora fönster och generöst tilltagna balkonger. Huskropparna har en mer satt och kraftfull utformning än vad som vanligtvis förknippas med svensk funkisarkitektur. De stora fönstren löper som tvärgående band över fasaden och går i likhet med betongbalkongerna runt och över hörnen. Stilen för tanken till 1930-talets funktionalism i södra Europa, och dess

arkitektoniska uttryck ger stark karaktär åt de ljusa kubiska byggnadsvolymer, som även präglas av nivåskillnader och förskjutningar. Bostadsentréer är placerade i ena hörnet, indragna i en stor nisch med pelare, dörr och sidoljus i ädelträ och furupanel. Samtliga har lokaler i bottenplanet.

Starkt karaktärsfulla är de ljusa kubiska byggnadsvolymer som även präglas av nivåskillnader och förskjutningar i huskroppen.

Kovallen

Radhuslängan Kovallen ligger i souterräng åt två håll i den kuperade terrängen på södra sidan av Pyrolavägen. Huskroppen är saxad och har anpassats till markens lutning genom att varje förskjuten del endast innehåller två lägenheter. Längans exteriör är enhetligt, enkelt utformad och karaktäriseras av stram elegans. Radhusen har mörkrött fasadtegel och kraftigt takband av koppar som skänker tyngd åt huskroppen. Husen bevarar ursprungliga vita träfönster och det dolda motfallstaket som är klätt med papp. Husen har balkonger och uteplatser mot baksidan.

Den saxade radhuslängans exteriör från 1965–1968 är enhetligt utformade och karaktäriseras av stram elegans. Det mörkt röda fasadteglet och det markanta takbandet av koppar skänker tyngd åt huskroppen.

Radhusen är mycket omsorgsfullt gestaltade vilket förstärks genom det strikta formspråket och strävan efter materialäkthet. Bortsett från senare utbytta entrédörrar och skärmtak är radhusen välbevarade. Förgårdar med gemensamt staket, låga svarta järngrindar och den sparsmakade växtligheten förstärker intrycket av genuint 1960-tal.

Sammanfattande värdering

Skärsätra centrum och Kovallen utgör tillsammans en särskilt värdefull kulturmiljö. De fyra punkthusen och centrumanläggningen är en väl sammanhållen arkitektonisk enhet som saknar motsvarighet på Lidingö i övrigt. Arkitekturen uppvisar en säregen blandning av 1960-talsmodernism och kontinental 1930-talsfunktionalism vilket sammantaget ger området dess mycket speciella karaktär. Kulturmiljön får en extra spännvidd genom kontrasten mellan den vita, kontinentala, centrumbebyggelsen och Kovallens låga tegelröda radhuslänga i nordisk modernism. Alla delar har tillkommit under 1960-talet men har helt väsensskilda formuttryck vilket också berättar något om Lidingös intensiva stadsutveckling under denna period.

Del av miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Bebyggelse är inventerad, värderad och registrerad i Bebyggelseregistret (Raä).

Karaktärsdrag

- Nyckelblomstret 1, affärshuset, kubiska byggnadsvolym med nivåskillnader och förskjutningar i huskroppen, terrasserat tak, fasader i vit spritputs med dekorband som löper runt fasaderna och fönsterband som löper runt hörnen.
- Balkongernas skärmar och fronter av vita betongplattor med frilagd ballast, sockelns råa betong med formmärken, kvarvarande fönster- och entrépartier i original med oljat ädelträ och stor genomsiktighet med de stora glasrutorna.
- Bottenplanets lokaler med entréer och fönsterpartier av ädelträ.
- Punkthusens kubiska byggnadsvolym med nivåskillnader och förskjutningar i huskroppen, terrasserat tak, fasader i slät glimmerputs, dekorband som löper runt fasaderna och fönsterband som löper runt hörnen.
- Garagedörrar i original.
- Kovallens radhus med sin strikt eleganta exteriöra utformning, saxad huskropp i souterräng, fasader i rött tegel, kraftigt takband av koppar, motfallstak med papptäckning, entrépartier med enkla skärmtak, dörrar av mörkt trä med sido- och överljus, ursprungliga vitmålade fönster.
- Små förgårdar med järngrindar.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

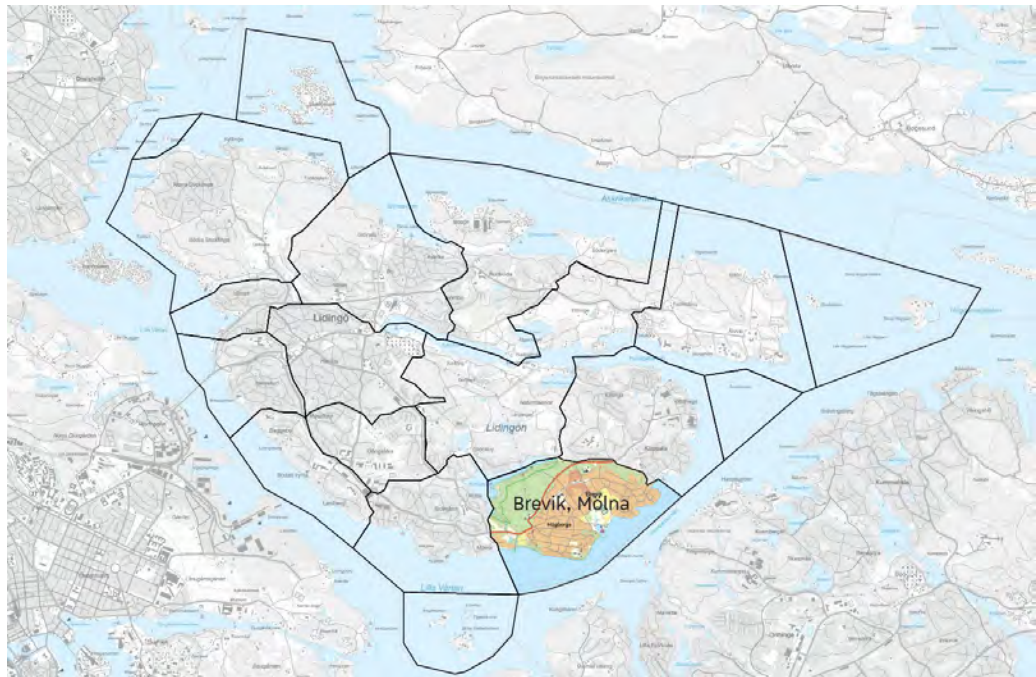
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten, äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och i första hand renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Affärshusets kubiska byggnadsvolym med nivåskillnader och förskjutningar i huskroppen, fasader i vit spritputs med dekorband som löper runt fasaderna och fönsterband som löper runt hörnen samt terrasserat tak bör bevaras och underhållas så att dess karaktär bevaras.
- Punkthusens kubiska byggnadsvolym med nivåskillnader och förskjutningar i huskroppen, terrasserat tak, fasader i slät glimmerputs, dekorband som löper runt fasaderna och fönsterband som löper runt hörnen bör bevaras.
- Balkongernas skärmar och fronter av vita betongplattor med frilagd ballast, sockelns råa betong med formmärken, kvarvarande fönster- och

entrépartier i original med oljat ädelträ liksom bottenplanets lokaler med entréer bör bevaras.

- Om ny bebyggelse i form av förtätningsprojekt ska läggas i närheten av den befintliga miljön bör den anpassas till den äldre bebyggelsens skala och volymverkan.
- Områdets grönytor med sparsmakad växtlighet och träd är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.
- Radhuslängan Kovallens exteriöra utformning med uniforma fasader i rött tegel, kraftigt takband av koppar, motfallstak med papptäckning, entrépartier med skärmtak, dörrar av mörkt trä med sido- och överljus samt ursprungliga och vitmålade fönster bör bevaras.
- Planteringar på Kovallens förgårdar och avgränsningar med låga staket och järngrindar bör bevaras.

Brevik och Mölna

Stadsdelen Brevik och Mölna

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Brevik och Mölna

- Banvägen
- Breviks hamn
- Breviks villastad
- Högberga, Högudden och Utsikten
- Mølna gård och ådal
- Mølna radhusby
- Mølnavägen
- Sälgstigen och Tallrisstigen

Banvägen

Bebyggelsen i kvarteret Murgrönan närmast Banvägen har stark förankring i den första utvecklingsfasen av Breviks villastad och Fastighetsbolaget Lidingö-Breviks tillkomst 1907. De första villorna i kvarteret byggdes 1910–1912. Då fanns här redan Breviks folkskola som tillkommit 1905–1906 på initiativ av häradshövding Holm på Breviks gård. Skolverksamheten blev dock kortlivad, redan 1911 flyttades skolfunktionen över till Skärsätra och skolhuset inreddes till bostadshus. Övriga utpekade villor vid Banvägen tillkom på 1920-talet och gavs en utformning som anknöt stilmässigt till de putsade 1910-talsvillorna. Tomtstrukturer och villaexteriörer är i hög grad ursprungliga.

Banvägen vid Murgrönan 17, 14 och 15. Vy mot nordost.

Beskrivning av området och bebyggelsen

Banvägen går parallellt med Lidingöbanan som givit gatan dess namn. Kulturmiljön ligger strax väster om Breviks station och omfattar den del av kvarteret Murgrönan som vetter mot Banvägen. Bebyggelsen ligger på rad längs sluttningen av en mindre höjdrygg. Tomtstrukturen är med några få undantag densamma som på tidigt 1900-tal. De friliggande villorna ligger i regel långt upp på tomten orienterade med huvudfasaden mot gatan, men väl indragna från gatulivet. Endast det före detta skolhuset ligger lite närmare gatan.

Den faluröda byggnaden på Murgrönan 15 från 1905–1906 har en egen karaktär och utformning som tydligt markerar ursprunget som Breviks folkskola. Exteriören är välbevarad trots att skolverksamheten bara bedrevs i några år.

Breviks folkskola från 1905–1906. Exteriören är fortfarande mycket karaktäristisk för ett mindre skolhus från 1900-talets början, bland annat med sina stora fönster, trots att byggnaden inreddes till bostad redan på 1910-talet.

Kärnmiljön i området utgörs av de nätta ljusputsade 1910-talshusen under brutet tak. Även om husens exteriörer har olika detaljutformning finns flera gemensamma drag särskilt bland 1910-talshusen. Dominerande längs Banvägen är villor i 1 ½ våning med tätspröjsade fönster, tidstypiskt utformade entréer och tegel alt. plåt som taktäckning. Frontespiser, små takkupor i klassicerande stil. Burspråk och ibland en veranda eller ett klassicistiskt utformat entréparti förekommer på en del hus, beroende på byggnadsstil och tillkomsttid.

Generellt omges samtliga äldre villor av uppvuxna villaträdgårdar som karaktäriseras av det tidiga 1900-talets planering med fruktträd, planteringar, blommande buskar och ibland stora lövträd. Ofta inramas villatomten av trästaket, med en trä- eller smidesgrind mellan stenstolpar vid ingången.

Murgrönan 1 från 1922–1923. Trädgården är en karaktäristisk del av den genuina villamiljön från tidigt 1900-tal.

Huset på Murgrönan 13 uppfördes 1912 och är en av Banvägens mest välbevarade villor.

Sammanfattande värdering

Villorna vid Banvägen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö med bakgrund i tillkomsten av Breviks villastad vid 1900-talets början. Området är en för Lidingö karaktäristisk och välbevarad liten villaenklav med en stark prägel av tiden kring 1910–1920.

Karaktärsdrag

- Flera ursprungliga tomtstrukturer.
- Friliggande villor med långt indragen placering på tomten och huvudfasad vänd mot gatan.
- Villornas ursprungliga sammanhållna volymer i 1 ½ våning.
- 1910- och 1920-talets släta putsarkitektur med dekorativa utsmyckningar dominerar stort.
- Flertalet villor har tätspröjsade fönster.
- Brutet tak belagt med tegel eller ståndfalsad slät plåt.
- Uppvuxna villaträdgårdar med välbevarad tidigt 1900-talsplanering.
- Tomtavgränsning mot gatan av trästaket eller klippt häck på låg stödmur.
- Trägrind eller smidesgrind mellan stenstolpar.
- Det obrutna förhållandet mellan villa och omgivande trädgårdstomt.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Området bör fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Breviks hamn

Bakgrund

Breviks hamn vid stora segelleden in mot Stockholm har ursprung som hamnplats till Breviks gård och medeltida anor som en av Lidingös mer betydande gårdar. Sannolikt bevarar hamnen sitt historiska läge även om landhöjning och uppgrundning successivt påverkat marken i viss grad. Under 1800-talets senare del etablerades Lidingö som sommarö och Breviks hamn fick ångbåtsbrygga och paviljong. En stor trädallé ledde mellan herrgårdens huvudbyggnad och ångbåtsbryggan.

I norra delen av Breviks hamn finns de äldre hamnpartierna med murad ångbåtsbrygga, strandkoning och den välbevarade ångbåtspaviljongen från 1800-talets slut.

När Breviks gård såldes 1906 bildades fastighetsbolaget Lidingö-Brevik och nya planer för utbyggnaden av Breviks villastad tog form, vilket även berörde hamnens framtid. Fastighetsbolaget var angeläget om att utveckla och förbättra kommunikationerna och anlade därför en brygganläggning och en båthamn efter ritningar av den välkände arkitekten Ferdinand Boberg. Delar av det tidiga 1900-talets hamnanläggning återstår i den nuvarande anläggningen som moderniserats under senare år. Nya pirar och förtöjningsbryggor har tillkommit liksom bodar och klubblokaler för maritim verksamhet. På senare år har hamnen byggts ut till en större småbåtshamn.

Vy från södra piren in mot Breviks hamn.

Beskrivning av området

Kulturmiljön omfattar hamnen som ligger i centrala Brevik. En inbuktning i kustlinjen mot Halvkakssundet har givit förutsättningar för ett mer skyddat läge som passar bra för verksamheten. Hamnen ligger ett stycke sydost om platsen för Breviks herrgård som låg högre upp i sluttningen. De raka alléerna som herrgården lät anlägga under 1800-talets senare del löper ner över gamla Breviks ängar med numera öppna gräsbevuxna sluttningar mellan Villastaden och hamnen. De före detta ängarnas öppna flacka gräsfält närmast innanför hamnen ger intryck av torrlagd sjöbotten. En väg går fram mot ångbåtspaviljongen i norr, en annan mynnar vid bryggan. Utanför hamnen passerar stora segelleden. Vyerna är öppna över vattnet och mot klippkusten i Nacka i öster.

Själva hamnen (Lidingö 11:281) upptar ett tämligen flackt område, delvis grusat eller asfalterat. Där finns även gott om berghällar i dagen samt uppvuxna ofta grovstammiga lövträd och enstaka furor. Numera omsluter två pirar själva hamnen. I norra delen finns idag de äldsta hamnpartierna, där det framförallt är spåren från det sena 1800-talets ångbåtsepok och det tidiga 1900-talets villastadshamn som är påtagliga.

Följande anläggningar är som enstaka objekt av särskilt kulturhistoriskt värde:

- Strandlinjen norr om ångbåtspaviljongen ner mot ångbåtsbryggan med strandskoning av huggen sten.

- Ångbåtsbryggan i betongkonstruktion som tillkom efter att den gamla stenbryggan påseglats av en Finlandsbåt år 1972, och vilar på den gamla stenkistan från slutet av 1800-talet. Från bryggan går en välbevarad kallmurad stenkaj utmed stranden mot norr ända bort till Badhusparken.
- Två stenpirar som utgår från ångbåtsbryggan söderut
- Ångbåtspaviljongen som står innanför bryggan. Paviljongen tillkom på 1880-talet som väntkur och utgörs av en öppen anläggning i tidstypiskt fint profilerat stolpverk i vitt med lövsågerier i gult under ett grönt, plåtavtäckt, sadeltak.
- Mindre tegelbyggnad, belägen innanför hamnen i väster, vars ursprungliga funktion var ett tidigt reningsverk som byggdes för Breviks villastad. Reningsverket har tegelmurade gavelsidor och täcks i övrigt av ett skiffertäckt sadeltak. Idag fungerar byggnaden som pumpstation för avloppsvatten.
- Pir av sprängsten i söder, från början av 1950-talet. Piren är yngre men en viktig del av den maritima kulturmiljön.

Övriga hamnbyggnader är av senare datum, främst bodar och ett klubbhus för sjöscouterna. Hamnens inre del har karaktären av modern båtklubb med förtöjningsplatser och mindre bryggor. Hamnen är i aktivt bruk.

Sammanfattande värdering

Breviks hamn är en särskilt värdefull kulturmiljö eftersom den utgör en av de äldsta, och fortfarande aktiva, hamnanläggningarna på Lidingö samt bevarar äldre delar. Ur historisk synpunkt har hamnen och ångbåtspaviljongen stor betydelse för skärgårdsön Lidingö med dess starka förankring i sjöfarten och som sommarnöje. Att hamnen används för sitt ursprungliga ändamål som båthamn och tilläggsplats ger platsen ett stort värde av kontinuitet.

Området berörs av riksintresse för kulturmiljövård (Farleden in mot Stockholm).

Karaktärsdrag

- Breviks gårds gamla hamnläge i en skyddad inbuktning längs Lidingös södra kust.
- De öppna vyerna mot sundet och direktkontakten med stora segelleden in mot Stockholm.
- De två pirarmarna som innesluter hamnen.
- Den norra delen med de äldre hamnpartierna såsom ångbåtspaviljongen från 1880-talet på ursprunglig plats innanför stenbryggan.
- Norra hamnpiren/ångbåtsbryggan
- Den murade strandskoningen mellan paviljongen och ångbåtsbryggan.
- Det före detta reningsverket för Breviks villastad med tegelmurade gavelsidor och skiffertäckt sadeltak.
- Södra piren

- Större solitära träd vid strandpromenaden.
- Stora alléns dragning som går från tidigare Breviks herrgård rakt ner mot ångbåtsbryggan.

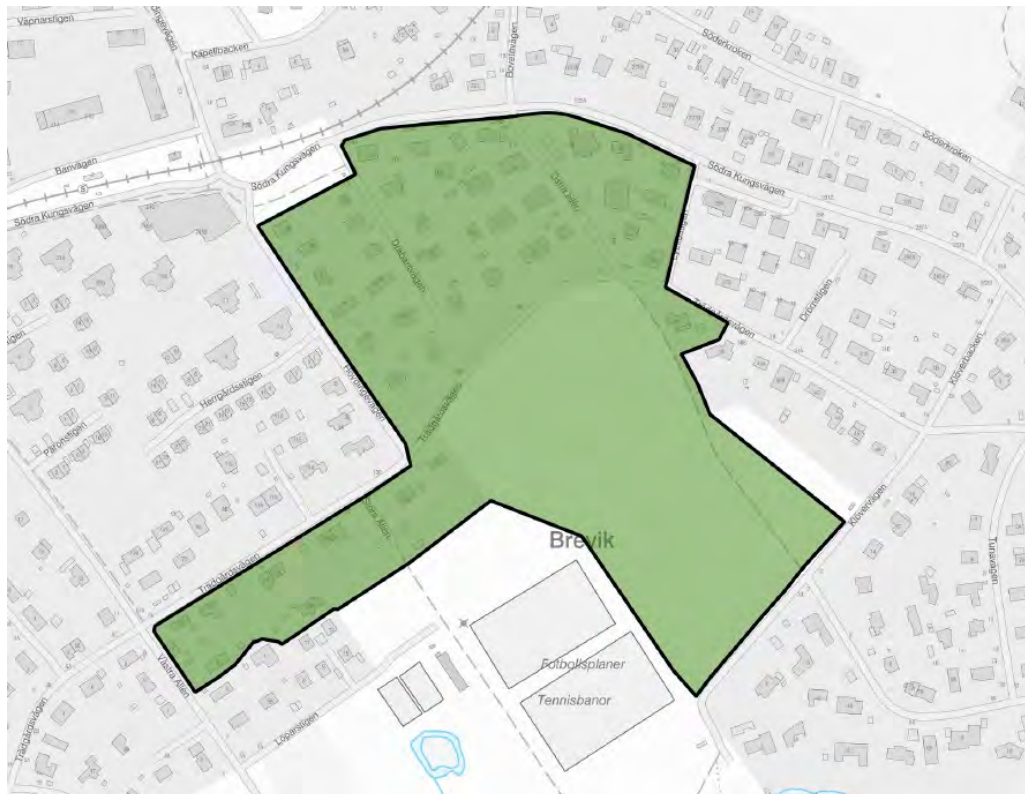
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Hamnens karaktär som verksamhetsmiljö bör bevaras. Strandlinjen med strandskoning av huggen sten, betongbrygga som vilar på den gamla stenkistan från slutet av 1800-talet, den kallmurade stenkajen och de två stenpirarna bör bevaras och rustas, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Värdefulla byggnader såsom ångbåtspaviljongen och det före detta reningsverkets arkitektoniska uttryck bör bevaras och rustas. Byggnader bör underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Breviks ängar med sin öppna gräsbevuxna yta mellan villastaden och hamnen bör bevaras och hållas öppna.
- Uppvuxna träd i den stora allén som leder mellan Breviks gård och solitära träd vid strandpromenaden bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.

Breviks villastad

Bakgrund

Breviks gård har medeltida anor och ägdes under 1880-talet av fabrikören Jean Bolinder vars hustru Selma Kristina Bolinder skapade en av öns främsta trädgårdsanläggningar. Gården som låg i kvarteret Huvudgården vid Västra Allén revs 1987. Även den Bolinderska trädgården är borta, men platsen är fortfarande synlig i de öppna fält som nu är parkmark. Namnet Breviks ängar, är ett minne från att slutningarna omfattade en stor del av gårdens ängar och betesmarker, vilket framgår av gårdskartan från 1720. Av Breviks gårds bebyggelse återstår i dag endast trädgårdsmästarbostaden i kvarteret Trädgården. Alléerna som ramade in trädgården ger än i dag stark karaktär åt villastaden.

År 1906 förvärvades Brevik av kaptenen och finansmannen Allan Abenius som tog initiativ till Fastighetsbolaget Lidingö-Brevik 1907 som i sin tur skapade stadsplan för utbyggnaden av Breviks villastad. Fastighetsbolaget satsade på ett för sin tid modernt villaboende med service i form av elektricitet samt vatten- och avloppsledningar. 75 villor hade uppförts redan 1910. I detta innefattades även Käppala och Gåshaga, men merparten av villorna låg i Brevik. Villastadens kärnmiljö präglas i dag av villor från ca 1905–1930. De största och mer monumentala villorna kom främst att byggas i kvarteren Linet, Rågen och Vetet. Kvarteren Klöver och Kornet i öster har mer av egnahemspräglad villabebyggelse. Framför allt under 1940- och 50-talet delades många ursprungliga stora tomter och nya villor

uppfördes. Enstaka tomtdelningar med nya villor tillkom även under följande årtionden.

Beskrivning av området

Kulturmiljön omfattar några kvarter av Breviks villastad, nära den plats där Breviks gård låg och var villastadens centralpunkt. Kärnmiljön i dag omfattar den sammanhängande äldre bebyggelse som avgränsas av Södra Kungsvägen, Lyckostigen, Hövdingevägen, Trädgårdsvägen, Västra Allén och Klövervägen nedanför Breviks ängar.

Villastadens kärna ligger i den småkuperade sluttning som övergår i ett flackare dalstråk med karaktär av gammal sjöbotten mot hamnen vid Halvkaksundet. I dalsluttningen breder fortfarande Breviks ängar ut sig med öppna gräsbevuxna fält som ger stark karaktär åt den samlade villastaden högre upp i sluttningen. Smala raka gator löper ner över den branta sluttningen och inramar mer eller mindre rektangulära kvarter av olika storlekar.

Breviks villastad, vy nerifrån hamnen över Breviks ängar norrut upp mot villorna vid Trädgårdsvägen.

I jämförelse med villastäderna i Hersby och Herserud är Breviks villastadsplan mer konventionellt utformad. Stadsplanen är en "uppmjukad" rutnätsplan som anpassats till terrängen och delvis till befintligt vägnät och har därmed blivit ganska oregelbunden i formen. Särskilt införlivades de befintliga alléer som ramade in Breviks gårds stora trädgård och vägen ner till ångbåtsbryggan, i dag Västra och Östra Allén samt Hövdingevägens allé. Stora Allén var mittaxel i den ståtliga trädgårdsanläggningen och gick ända från Breviks gård ner till Breviks brygga. Alléerna är karaktärsfulla inslag i kulturmiljön.

Östra Allén söderut från Havren 8 vid Trädgårdsvägen.

Beskrivning av bebyggelsen

Av den allra äldsta bebyggelsen i Brevik finns i dag endast Breviks gårds lilla trädgårdsmästarebostad från 1700–1800-talet kvar (Trädgården 5).

Trädgårdsmästarebostaden som tillhörde Breviks gård.

En före detta sommarvilla från 1880-talet är Trädgården 12. Till villastadens äldsta villor, från 1902–1909, hör de två ståtliga grannvillorna i putsad sten/tegel på Linet 4 och Linet 13. Båda dessa ger uttryck för en ambition att skapa en mer högborgerlig villastad än vad som i realiteten kom att genomföras.

Linet 13.

Den största och mest monumentala villan lät dock villastadens skapare Allan Abenius uppföra som sin egen privatvilla 1909, på Vetet 10, ritad av arkitekterna Ferdinand Boberg (1860-1946) och Bror Almqvist (1864-1940). De tunga byggnadsvolymer med ljusa slätputsade fasader, stora tegeltäckta brutna takfall, gavelutsprång och spetsiga frontespiser ger byggnaden en stark karaktär i en blandning av jugend och nationalromantisk arkitektur.

Vetet 10 från 1909 ritad av arkitekter Ferdinand Boberg och Bror Almqvist.

Inom kvarteret Trädgården ligger två parvillor från 1912 med inspiration från engelska villastäder. Exteriören bär influenser från tysk jugend och nationalromantik. Båda har ljusa slätputsade fasader, tätspröjsade fönster, bågformade frontespiser och tegeltäckta valmade brutna tak med lätt förhöjt övre takfall.

Parvillan inom Trädgården 10-11, en av två parvillor från 1912 som ligger bredvid varandra.

Parvillan inom Trädgården 7 och 20, en av två parvillor från 1912 som ligger bredvid varandra.

Rapsen 1 bär drag av italiensk klassicism och jugend med en symmetrisk uppbyggd fasad och tätspröjsade fönster.

Rapsen 1 vid Trädgårdsvägen/Stora Allén är en av villastadens äldsta och mest välbevarade villor, uppförd redan före 1915.

En tidstypisk ljusputsad villa i elegant 1920-talsklassicism är Havren 8 som ritades av och uppfördes för arkitekten Hans Holgersson. Villans karaktäristiska svängda valmade tak har tagits upp i en senare mindre tillbyggnad från 1977.

Havren 8 ritades 1927.

Bland de många villorna i det tidiga 1900-talets panelarkitektur märks särskilt Linet 6 som är en stor mönstervilla från Stockholmsutställningen 1909.

Linet 6 från 1909 vid Hövdingevägen.

Linet 12 och Rågen 12 har en för Lidingö karaktäristisk 1910-talsarkitektur. Den nationalromantiskt tjärbruna Vetet 8 har en säregen bakgrund, från början uppförd som experimentverkstad för Ljungströms Ångturbiner AB, men tidigt inredd till villa. Mer egnahemspräglade enklare utformade villor från 1910–1920-talet är Kornet 2 och Linet 14. I Rågen 3 från tidigt 1920-tal möts drag från både 1920-talsklassicism och funkisstil.

Västra Allén nere vid Breviks ängar (till vänster). Hövdingevägen vid Linet 14 som är en av villastadens egnahemspräglade 1920-talsvillor (till höger).

Flera villor bevarar en ursprunglig exteriör medan vissa blivit mer förändrade under 1900-talets gång. Villorna ligger generellt indragna från gatan och de äldre är uppförda i 1 ½-2 våningar. Här dominerar släta putsfasader eller panelarkitektur under branta sadeltak oftast belagda med tegel, skiffer eller plåt. Utformningen av detaljer som till exempel entrépartier, frontespiser, burspråk, verandor och takkupor varierar beroende på stiluttryck.

1940- och 50-talsvillorna kännetecknas främst av 1 ½ plan, ofta i souterräng, med ljusa putsfasader, en stor omsorg om fasaddetaljer, tidstypiskt smide, samt en- och tvåluftsfönster och sadeltak med tegel, papp eller skiffer.

Villatomterna bär ofta fortfarande en naturprägel men flera har också karaktären av en gammal blommande villaträdgård från tidigt 1900-tal. Gamla uppvuxna ädellövträd kännetecknar många tomter. Det finns även inslag av äldre fruktträdgårdar. Flera har små terrasseringsmurar med stödmurar. Klippta häckar, spjälstaket eller låga putsade murar inramar ofta tomten mot gatan. Stenstolpar och grindar i trä eller smide, ofta med samma ålder som villan, flankerar ingången oavsett om det är 1910-tal eller 1950-tal.

Sammanfattande värdering

Delar av Breviks villastad utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området har fortfarande en väl bibehållen kärna av tidigt 1900-tal, kompletterad successivt med villor under det senare 1900-talet vilket ger en god uppfattning om Lidingös tidiga stadsutveckling. Villorna bevarar i de flesta fallen en ursprunglig karaktär och flera tomtstrukturer finns kvar från tidigt 1900-tal. Det innebär att villastadsbolagets ursprungliga intentioner fortfarande kan avläsas i bebyggelsemönstret. Flera välbevarade villor som kommit till under tidsperioden 1940–1960-tal återspeglar såväl utvecklingen av svensk villaarkitektur som den kvalitativa mångfalden i Lidingös villatradition.

Kulturmiljön har inte tidigare uppmärksammats. Endast enstaka byggnadsobjekt är uppmärksammade som kulturhistoriskt värdefulla i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Breviks ängar utgör en viktig naturmiljö i sydost.
- Alléerna med sina ofta tuktade gamla ädellövträd är ett signum och av stor betydelse i kulturmiljön.
- Gatunätet med lätt modifierat rutnätplanemönster.
- Tomter som bevarar ursprunglig storlek från det tidiga 1900-talet är mycket betydelsefulla för villastadens karaktär ur kulturmiljösynpunkt.
- Karaktäristiska tidsskikt med välbevarade villor från tidsperioden ca 1905–1935 och kompletterande tillägg från senare årtionden.
- Friliggande villor i indraget läge från gatan och med huvudfasad vänd mot gatan.
- Äldre villor byggda mellan cirka 1905 och 1935 kännetecknas av 1 ½-2 våningar, sammanhållen volym, släta putsfasader eller träfasader samt branta sadeltak
- Utformningen av detaljer som till exempel entrépartier, frontespiser, burspråk, verandor och takkupor varierar beroende på byggnadsstil.
- 1940- och 50-talsvillorna kännetecknas av sammanhållen husvolym i 1 ½ plan, ljusa putsfasader, få fasaddetaljer, tidstypiskt utformade entréer med smidesräcken, samt en- och tvåluftsfönster, sadeltak.

- Blommande villaträdgårdar eller mer naturpräglade tomter med gamla uppvuxna ädellövträd och fruktträd, spjälstaket, klippta häckar eller låga putsade murar avgränsar i regel villatomten mot gatan.

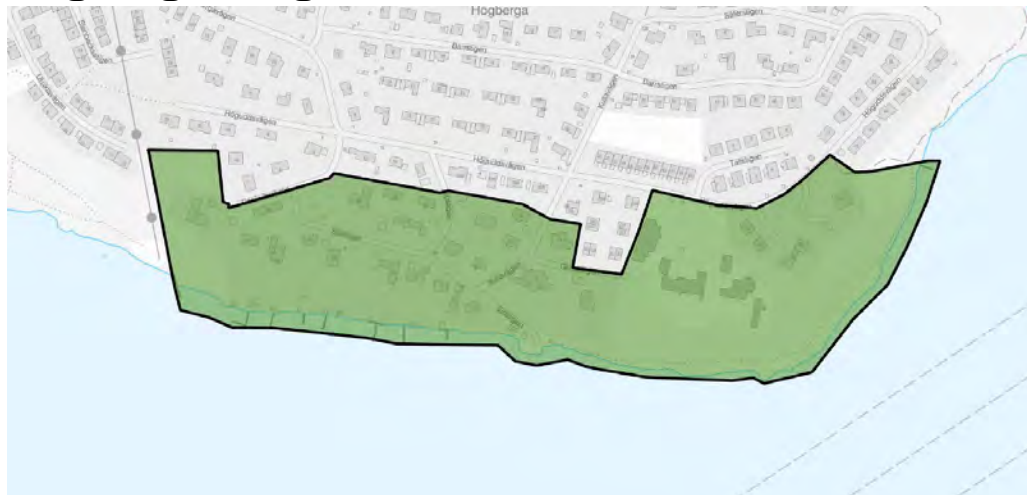
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmateriäl bör värnas.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Eventuella nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med hänsyn till den ursprungliga byggnaden. Tillbyggnader bör inte överträffa den ursprungliga volymen.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Trädalléer är ett signifikant inslag i Brevik. Träden bör sparas och vårdas. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Högberga, Högudden och Utsikten

Bakgrund

På klipporna vid kusten i söder byggdes 1876 Villa Högudden som är en av de största sommarvillorna i skärgården. Fortfarande kring år 1900 var här i övrigt ängs- och betesmarker till Breviks gård. År 1907, när Breviks nye ägare kapten Allan Abenius lät bilda Fastighetsbolaget Lidingö-Brevik, formades visionen för den nya villastaden vid farleden in mot Stockholm som även omfattade denna sydliga del av Brevik.

Till skillnad från övriga Brevik kom området att anknyta mer till Abenius tankegångar om en villastad vid segelleden. På klippkanten skapades en exklusiv boendemiljö där framför allt två stora anläggningar i tegel, utformade av etablerade arkitekter, kom att bli nationalromantiska monument i den svenska villaarkitekturens historia. På Högudden i sydost lät kulturpersonligheten Klas Fåhraeus bygga den borgliknande Villa Högberga 1911, med Carl Westman som arkitekt. Längst i sydväst lät ingenjör Gustaf L. M. Ericsson uppföra sin stora privatvilla Villa Roskull 1912, med Lewerenz och Stubelius som arkitekter. Roskull är den enda utpräglad nationalromantiska villa som Sigurd Lewerenz utfört. I kvarteren Högudden, Kullen och framför allt Utsikten byggdes flera större villor på 1910-talet.

En successiv förtätning har sedan skett under 1900-talets senare del, särskilt i kvarteret Utsikten där flera modernistiska villor uppfördes mellan 1960–1980. Nordvästra delen av kvarteret Högudden har i sen tid bebyggt med parhus. Dessa har en annan karaktär och undantas från den aktuella kulturmiljön.

Beskrivning av området

På klippkanten längst i söder löper Sjöstigen i den starkt kuperade sluttningen ovanför Halvkakssundet. Den smala, backiga vägen ansluter till Roskullsvägen i väster och Grindstigen i öster. Vidare länkar den samman kvarteren Utsikten och

Högudden samt närmast anslutande delar av kvarteren Alpen och Kullen. Sjöstigen förenar därmed även Villa Roskull i sydväst och Villa Högberga i sydost som båda ligger som stora röda tegelborgar i exponerade lägen högt över farleden mot Stockholm.

På ovasidan av Sjöstigen ligger villorna bland bergknallar uppe i den branta sluttningen. På nedre sidan av gatan, i kvarteret Utsikten, ligger villorna lågt nere i sjösluttningen, orienterade ut mot sundet. Karaktärsfulla inslag kring Sjöstigen är äldre villatomter med trädgårdar, höga stödmurar och terrasseringar, framför allt anläggningen i sluttningen på Högudden 1. Stenmurar, klippta häckar eller traditionella spjälstaket avgränsar flera villatomter mot Sjöstigen och Grindstigen.

Grindstigen går västerut från Högbergas port mellan villorna i kvarteret Högudden.

Beskrivning av bebyggelsen

På Höguddens nordöstra sluttande sjösida ligger den ståtliga Villa Högudden (Smörkärnan 1) med sin stora trädgård. Villa Högudden byggdes som sommarvilla 1876 men revs av följande ägare 1894. Därefter uppfördes den nuvarande villan efter ritningar av arkitekt Erik Lundroth (1856–1937). Villan är inspirerad av amerikansk panelarkitektur. Vid strandpromenaden nedanför villan, bland pilträäd och höga furor, ligger en stenbrygga för angöring av större båtar (Lidingö 11:349). Villa Högudden är byggnadsminne sedan 1982.

Villa Högunnen från 1895 är en av de bäst bevarade stora sommarvillorna i Stockholms skärgård. Arkitekt Erik Lundroth.

Ett karaktärsfullt inslag i kulturmiljön kring Sjöstigen är Högunnens brygga och Strandboden (Lidingö 11:419) nere vid vattnet. Strandboden från 1912 med sina mäktiga murade stenväggar är egentligen en överbyggd passage till strandpromenaden nedanför Högunnen.

Vid Högunnens brygga ligger Strandboden från 1912 i mäktig mursten. (Lidingö 11:419.) Kullavägen vid Högunnen 1.

Villa Högerberga (Högunnen 30) stod klar 1911 på Högunnens högsta punkt som en av Sveriges mest magnifika privatvillor i nationalromantik. Anläggningen med sina passager och trappor, mäktiga tegelmurverk och höga tegeltak är starkt präglad av inhemsk arkitektur från medel- och vasatid. År 1916 byggdes en kinesiskt inspirerad tillbyggnad. En monumental trädgårdsanläggning inramar villan framför allt mot sjösidan. Högerberga är sedan 1964 kursgård och kallas Högerberga gård. Flera kompletterande verksamhetsbyggnader i rött tegel har uppförts för verksamheten. Villa Högerberga är ett byggnadsminne sedan 1985.

Villa Högberga. Arkitekt var Carl Westman, som utformade anläggningen i en historiserande tegelarkitektur med drag av en medeltida borganläggning.

Villa Roskull från 1912 har ett nationalromantiskt formspråk som anknyter till Villa Högberga. De stora släta tegelmurarna under röda tegeltak har samma monumentala massivitet, även om Villa Roskull trots sin imponerande storlek är mindre än det väldiga Högberga. Även här inramas anläggningen av murar med grindar och portar ut mot gatan medan villa och trädgård orienteras inåt och ut mot vattnet.

Villa Roskull från 1912 är ritat av arkitekt Sigurd Lewerentz som också utformade Skogskyrkogården tillsammans med arkitekt Gunnar Asplund.

På 1910-talet byggdes flera andra villor i området. En speciell karaktär har den svarttjärade Utsikten 24, ritad av arkitekt Ferdinand Boberg.

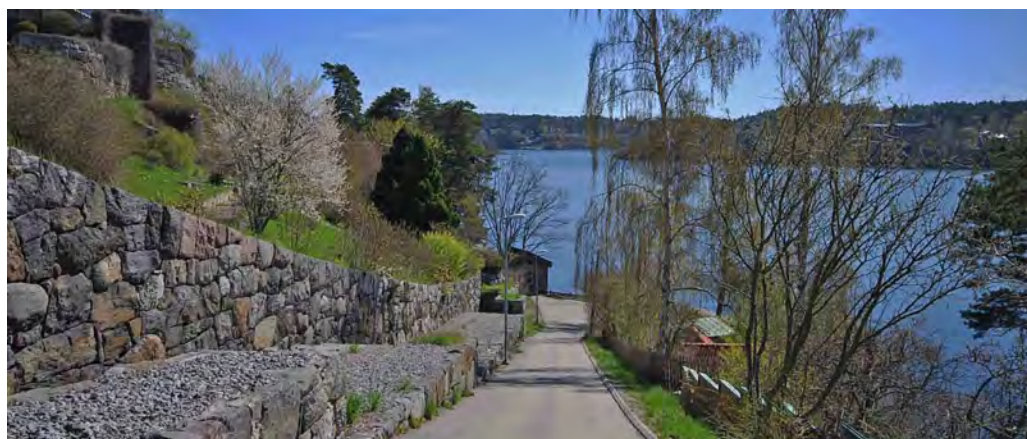

En mindre villa i ljus träpanel och tjärsmörk övervåning är Utsikten 10 som uppfördes av konstnären Tyra Kleen 1907 och därför har stort personhistoriskt värde, okänd arkitekt.

En elegant utformad klassicistisk villa är Högudden 1 som egentligen är en villa från Djurgården, flyttad till Brevik och ombyggd 1913, kallad Villa Krängelberga.

Den så kallade Villa Krångelberga på fastigheten Högudden 1.

Sjöstigen med terrasserna upp mot trädgården på Högudden 1 (Villa Krångelberga) till vänster i bild.

Utsikten 19 är ytterligare en imponerande privatvilla och uppfördes 1912 av direktör Birger Ljungström vid Ljungströms ångturbiner.

De modernistiska villorna från 1960- och 70-talet ligger framför allt i kvarteret Utsiktens nedre sluttning. Ofta är det långsträckta byggnadsvolymer i souterräng, utformade i nyansrikt rött eller rödbrunt tegel. Stora fönstergrupper, tidstypiska entréer och platta eller flacka tak karaktäriserar dem.

Sammanfattande värdering

Området kring Högberga, Högudden och kvarteret Utsikten bildar en exklusiv villastadsmiljö med stark förankring i 1900-talets början och utvecklingen av Lidingös kvalitativa villatradition. Yngre modernistiska tillägg från 1940-1970-tal har utformats i samma anda. Några av Sveriges mest välkända tidiga 1900-talsarkitekter har satt prägelse på området och kärnan i kulturmiljön utgörs av två av de främsta exemplen på den svenska nationalromantikens villabyggande på 1910-talet, Villa Roskull och Högberga, samt en av landets största sommarvillor från sent 1800-tal, Villa Högudden. Detta sammantaget bidrar till att området utgör en särskilt värdefull kulturmiljö.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Området ligger inom riksintresse för kulturmiljövård – (Stockholms farled och inlopp).

Villa Högberga och Villa Högudden är skyddade som byggnadsminnen enligt Kulturmiljölagen.

Karaktärsdrag

- Exklusiva villamiljöer främst från 1905-1915 samt 1960-1970-tal.
- Öppna vyer över sundet.
- Maritima kulturmiljöer såsom Högberga stenbrygga samt strandboden med mäktiga stenmurar, rundbågig portöppning och bevarad port.
- Villa Höguddens stenbrygga och strandpromenad.
- Den stora välbevarade sommarvillan Villa Högudden, 1870- och 1890-tal.
- God landskapsanpassning i starkt kuperad skärgårdsterräng.
- Backiga och smala gator, särskilt Sjöstigen som är mycket karaktärsfull som gaturum.
- Naturpräglade villatomter, varav några med trädgårdar, flera med terrasseringar.
- Stenmurar, terrasseringar samt klippta häckar eller traditionella spjälstaket
- Sammanhållna byggnadsvolymer i två våningar.
- Hög arkitektonisk utformning i klassicism, nationalromantik, jugend eller amerikansk villastil.
- Generellt ljusa släta putsfasader med eller utan profilerat listverk.
- Brutet eller avvalmat tak.
- Ursprungliga fönstertyper, entrépartier och exteriördetaljer

- Villa Högberga och Villa Roskulls mäktiga, nationalromantiska, tegelvolymmer, mursträckningar, portar samt Villa Högbergas stora trädgårdsanläggning
- Villa Höguddens panelarkitektur och omgivande stora trädgårdstomt.
- Kvarteret Utsiktens modernistiska villor från 1960- och 1970-talet med höga lägen i klippslutningen i förhållande till vattnet, låga byggnadsvolymer i souterräng under platta eller flacka tak samt fasader i tegel, stora fönstergrupper och tidstypiska entréer.

Råd och rekommendationer

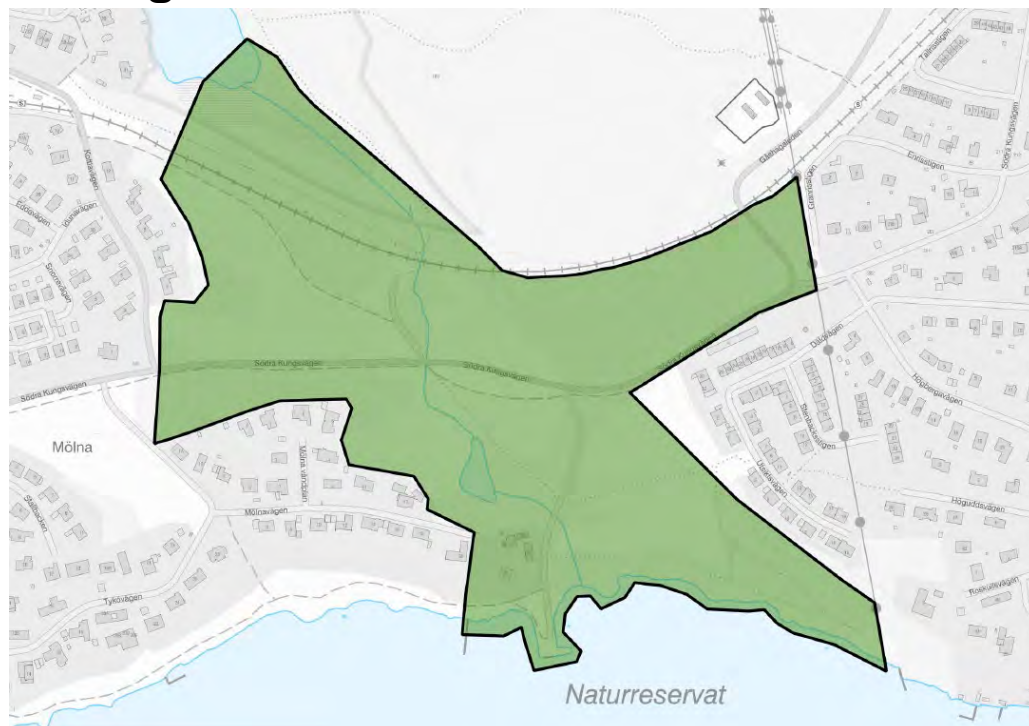
Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmaterial bör bevaras.
- Området bör inte förtätas ytterligare och tomter bör ej avstyckas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och underhållas med tidstypiska material och metoder. Äldre byggnadsdetaljer bör bevaras, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Väl anpassade material och metoder ska vara vägledande vid underhåll.
- Eventuella tillägg bör utföras med stor hänsyn till den ursprungliga byggnaden.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Välbevarade trädgårdar såsom den vid Villa Högberga och Villa Högudden vars gestaltning anknyter till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, till exempel gällande växtlighet, staket, murar och hårdgjorda ytor.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Villa Höguddens panelarkitektur bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Villa Högberga och Villa Roskulls mäktiga tegelvolymmer, mursträckningar och portar bör bevaras och underhållas med traditionella material och metoder.
- Villa Högberga stenbrygga samt strandbodens stenmurar, rundbågiga portöppning och port bör bevaras liksom Villa Höguddens stenbrygga och strandpromenad.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Mölna gård och ådal

Bakgrund

Mölna gård är känd sedan 1500-talet men har sannolikt ursprung från medeltiden. Så länge har kvarnverksamhet bedrivits i sluttningen längs Mölnaån som liksom gården bör ha fått namn av kvarnen. Gården ligger på en höjd ovanför åns utflöde i Saltsjön. Här var förr en strid ström som gav den vattenkraft som var nödvändig för en aktiv kvarndrift. Kvarnverksamheten har bedrivits längs en längre sträcka uppe i sluttningen ovanför gården och finns dokumenterad från åtminstone 1600-talets senare del till 1870-talet slut.

Kulturlandskapet vid Mölna gård i sluttningen mot sundet.

Beskrivning av området

Mölna gård ligger på en markerad förhöjning ovanför Mölnaåns utflöde i Halvkakssundet. En murad stödmur ramar in tomten med paviljongen ovanför strandpromenaden. Blommande buskar och träd inramar den gula putsade paviljongen utförd i italiensk klassicism 1877. Detta är den mest välbevarade äldre byggnaden på Mölna och den har ett exponerat läge ut mot sundet.

Paviljongen nedanför Mölna gård.

Något längre in ligger faluröda gårdsbyggnader som i dag består av den klocktornsbeprydda huvudbyggnaden från 1810-talet, den återuppförda flygeln samt den modernistiska ateljén från 1969. Stora hamlade ädellövträd omger Mölnas gårdsbebyggelse i slutningen mot sundet. Ner mot gården går även en gångväg kantad av ädellövträd som en allé.

Mölna gård sedd från nordost.

Det största eklandskapet på hela södra Lidingö breder ut sig på Mölna ängar ovanför gården. Det karaktäriseras av öppna dalstråk mellan sluttningar av bergskränen med många inslag av högvuxna ekar i dungar eller som solitärträd bland berg i dagen. Hela området har karaktären av ett gammalt ängs- och haglandskap och har ingått i inägorna på Mölna. Det övergår mot norr i en mer koncentrerad löv- och blandskogsbygd kring Mölnaån och Kottlasjöns södra strand. Södra Kungsvägen skär

numera på tvärs genom området. Ett stycke ovanför Södra Kungsvägen finns även Lidingöbanans välbevarade järnvägsbro i sten från 1914. Ekshagslandskapet är en av södra Lidingös mest karaktärsfulla miljöer där natur- och kulturvärden samspelar i helhetsupplevelsen. Här ringlar smala gångvägar fram som används av många.

Norr om Mölna gård genomkorsas Mölna ängar med ekshagslandskapet av Södra Kungsvägen.

Mot söder inramar ekshagslandskapet dalgången ner mot Mölna gård. Den numera mycket smala ådalgången är i dag närmast en bäck som kantas av lövträd och buskage. Den lilla industrimiljön med lämningarna av flera hundra års kvarnhantering döljs i grönskan längs ån. Kvarndriften med medeltida anor avslutades i och med att den sista kvarnbyggnaden revs 1943. Här finns rikliga lämningar i form av kvarngrunder, damm, kvarnhjulsränna samt rester av dämmen och stenskoningar.

Allén av ädellövträd vid Mölna gård.

Strandpromenaden nedanför gården bär stark prägel av den maritima miljön kring Mölna brygga med murad strandskoning och stenbrygga, en nutida stor träbrygga

och en liten upplagd stenpir. Mölna brygga har under flera hundra år varit gårdens och kvarndriftens lastplats. Under 1800-talets senare del fick bryggan en ny roll som knutpunkt i sommartrafiken mellan Stockholm och sommarvillorna vid Kottlasjön och Stockbysjön.

Vy från Mölna brygga längs strandpromenaden mot piren och den klassicistiska paviljongen på Mölna gård.

Sammanfattande värdering

I det småskaliga Mölna förenas natur- och kulturvärden i en finstämd helhetsupplevelse. Här finns kvarvarande delar av en enklare liten högreståndsmiljö, dels stora inslag av gårdens gamla inägor i ängs- och hagmarkslandskapet kring dalgången, dels också industrihistoriska rester av den omfattande kvarndrift som gården bedrivit i Mölnaåns dalgång. Mölna brygga är också en av Lidingös små maritima miljöer med höga kulturvärden, starkt förankrad i gårdens sjöfart, kvarndriftens fraktfart och ångbåtstrafikens betydelse för Lidingö som sommarö.

Mölna gård och ådal utgör en särskilt värdefull kulturmiljö och är uppmärksammas som kulturhistoriskt värdefull miljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Området berörs av riksintresse för kulturmiljövård (Stockholms farled och inlopp mot Stockholm).

Karaktärsdrag

- Sammansatt kulturmiljö med rester av industri - och jordbruksverksamhet.
- Mycket god landskapsanpassning till den kuperade skärgårdsterrängen.
- Ekshagslandskapet på Mölna ängar kring ådalgången och mellan gården och Kottlasjön med högvuxna ekar som dungar eller som solitärträd, gårdens gamla inägor, smala gångvägar och Lidingöbanans murade tågbro från 1914.

- Mølnaåns dalgång med industrihistoriska rester i form av kvarngrunder, damm, kvarnhjulsränna, dämmen och stenskoningar.
- Mølna brygga och strandpromenad.
- Mølna gårdstomt med huvudbyggnad, paviljong, ateljé, hamlade gamla ädellövträd, allé och planteringar.

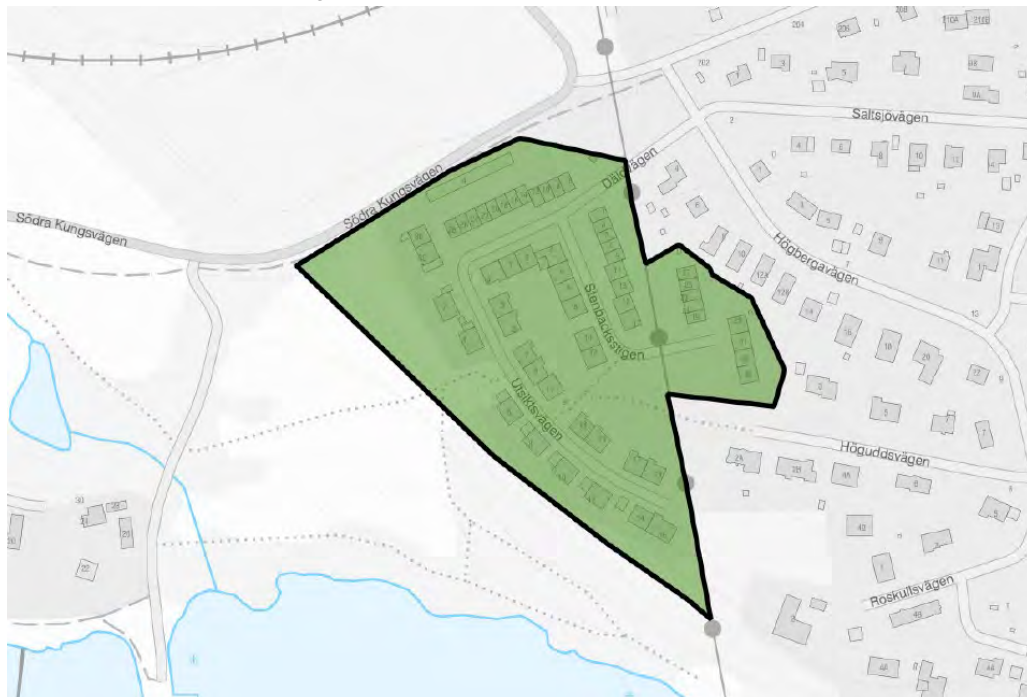
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karakteriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Kulturmiljö med rester av industri -och jordbruksverksamhet såsom kvarngrunder, damm, kvarnhjulsränna, dämmen och stenskoningar runt Mølna gård bör bevaras.
- Byggnaderna vid Mølna gård bör bevaras. Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Eventuella nya tillägg bör utföras med hänsyn till den ursprungliga miljön.
- Kulturmiljön är känslig för tillägg. Om ny bebyggelse ska läggas till i den befintliga miljön ska den ta stor hänsyn till omgivande bebyggelse vad gäller placering, skala och volymverkan.
- Äldre träd såsom ädellövträden och träd i alléer vid Mølna gårdstomt samt de karaktäristiska ekarna på Mølna ängar bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Gårdens gamla inägor, smala gångvägar och Lidingöbanans murade tågbro är viktiga inslag i miljön och bör bevaras.
- Mølna brygga och strandpromenad bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Mölna radhusby

Bakgrund

Mölna radhusby ligger strax öster om Mölna gård och är placerad på en kuperad högplatå med storslagen utsikt mot den stora segelleden och Stockholm. Radhusbyn planerades och ritades redan 1954 av arkitekt Nils Tesch men byggdes ut först 1960–62 och ett fåtal byggnader kom att ingå i en andra utbyggnadsfas 1970–1973. Den senare omfattade de fyra friliggande villorna samt parhuset i området sydvästra del.

Mölna radhusby är planerad i samarbete mellan arkitekten Ove Hidemark, stadsplanarkitekten Bengt Asplund samt landskapsarkitekterna Sven Hermelin och Inger Wedborn. I den senare utbyggnadsetappen 1970–1973 medverkade även trädgårds- och landskapsarkitekten Walter Bauer.

Området består av fyrtio radhuslägenheter fördelade på sju radhuslängor, tolv parhus och sex friliggande villor. Det finns sju varianter av lägenhetstyper i radhusen och parhusen. Denna variation var viktig eftersom den kuperade terrängen var något man ville ta till vara. Genom husens medvetna placering i terrängen fick båda våningsplanen i många fall markkontakt.

Byggnaderna i området präglas av en elegant men samtidigt stram och återhållsam 1950-talsarkitektur med välgjorda detaljer och äkta material. Kvarteret Mölnåsen har radhus i två våningar.

I kvarteret Mölnaslätten inryms i princip hela etapp 2 från 1970–1973 med fyra små villor och ett parhus, alla med fasader i ljus kalksandsten och flacka sadeltak.

Entrén till Mölna radhusby flankerar Stenbacksstigens branta stigning mellan radhuskvarteren Mölnåsen och Mölnaberget. Vid planeringen lades stor vikt vid en god anpassning till den kuperade terrängen.

På håll avtecknar sig Mölna radhusby diskret i landskapet. Vy mot kvarteret Mölnadälden från Södra Kungsvägen.

Beskrivning av området

Entrén till området sker via Däldvägen som framför allt inramas av radhuskvarteren Mölnadälden och Mölnaberget. Stor omsorg lades vid placeringen av byggnaderna i den kuperade terrängen samt vid gestaltningen av gaturummet med dess utblickar, framför allt mot farleden nedanför i sydväst.

Beskrivning av bebyggelsen

Byggnaderna i området präglas av en elegant men samtidigt återhållsam arkitektur med välgjorda detaljer och vackra material. Det för Nils Tesch så typiska rutmönstret genomsyrar byggnaderna i allra högsta grad. Det syns tydligast i ytterdörrarnas fält med smårutiga fyllningar. Interiört går detta igen i trappornas räcken som har större rutor, för att sedan återkomma i fasaderna genom de kvadratiske spröjsade fönstren.

Husen som byggdes i första etappen 1960–1962 har många gemensamma drag trots variationer i hustyp och volym. De består dels av radhus och parhus i souterräng i 1 ½ – 2 våningar, dels av enstaka friliggande låga villor i souterräng i Mölnaslätten. Fasaderna är generellt av slammat tegel i en ljust beigegrå kulör. De flacka sadeltaken täcks av ursprungligt enkupigt lertegel. De extremt korta tak- och gavelsträngarna är avtäckta med koppar i likhet med de murade skorstenarna.

Karaktäristiskt för Mölna radhusby är i hög grad fasaderna utförda i slammat tegel och avfärgade i ljust beigegrått. Det för arkitekten Nils Tesch så typiska rutmönstret genomsyrar byggnaderna. Betydelsefullt är de medvetet gestaltade förgårdarna som redan från början planerades i samklang med bebyggelsen.

Karaktäristiska är också de närmast kvadratiske ursprungliga vitmålade fönstren som sitter i liv med fasaderna. Fönstren förekommer både med och utan spröjs. Övervåningarnas fönster är placerade direkt under den minimala takfoten. Mycket karaktärsfulla och unika för området är entréernas ursprungliga fernissade ekdörrar

med smårutiga fyllningar samt låga rektangulära överljus. Här finns även ursprungliga entrébelysningar med vita klot inramade av omslutande skärmar.

Ett karaktärsdrag för Mölna radhusby är att lika viktiga som husens utformning och placering är tomternas välplanerade förgårdar och trädgårdar. Förgårdarnas rönner finns dokumenterade redan på de första planritningarna från byggnadstiden. Samma gäller även de allmänningar med stora träd som medvetet sparades under byggnadsetapperna och som binder ihop området. Hela området upplevs, tack vare sin varierade och genomtänkta växtlighet, som lummigt och intimt. Detta står i starkt samspel med det strama formspråk som byggnaderna uppvisar. Förgårdar och trädgårdar är av varierande storlek och utformning beroende på byggnadernas placeringar i terrängen och mot gatan. Här finns både häckar och betongmurar som verkar som terrasserings från gatan.

Rönnarna blommar på de karaktäristiska förgårdarna som är en viktig del i radhusbys kulturmiljö.

En stark särprägel har Mölnaslätten med sin muröppning där Rhododendron väller ut över slätten i juni. De färgrika växtvalet är ett mycket medvetet inslag i området. Det står i stark kontrast men i god samklang mot områdets i övrigt modesta färgsättning och strama arkitektoniska uttryck.

Mölnaslättnens plantering med Rhododendron.

Den eleganta arkitekturen bildar en rumslighet i samverkan med den kuperade högplatån, trädgårdarna, allmänningarna med stora uppväxta träd och korsande stigar. Radhusbyn är förhållandevis stor men upplevs som välkomnande och intim tack vare detta. De sparade och i dag uppvuxna träden bidrar till ursprunglighet och förståelse för den tänkta upplevelsen av området som helhet. De är en viktig del av områdets karaktär.

Sammanfattande värdering

Mölna radhusby utgör en särskilt värdefull kulturmiljö och representerar en väl gestaltad 1950-tals arkitektur med stora värden av nationellt intresse. Radhusbyn är utformad i en sparsmakad sofistikerad modernism som har drag av klassicerande strömningar. Planeringen av radhusbyn gestaltades i ett nära samarbete mellan arkitekt och landskapsarkitekt vilket är en viktig del i den fulländade upplevelsen som innefattar såväl byggnader som gaturum och växtlighet. Anläggningen är mycket välbevarad och står i stort sett oförändrad än i dag. Radhusbyn är i hög grad ett levande dokument över den period i efterkrigstid och 1950-tal då svensk arkitektur och samhällsplanering blomstrade och var i fokus för ett stort internationellt intresse.

Mölna radhusby är uppmärksammas som kulturhistoriskt värdefull miljö i "Lidingö - Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Radhusbyn är mycket välbevarad och byggnadsetapp 1 står i stort sett oförändrad, sedan den förverkligades vid 1960-talets början. Kvarteret Mölnadälden.

Karaktärsdrag

- Vida vyer över sundet och ekhagslandskapet i södra Mölna.
- Mycket god landskapsanpassning i kuperad terräng.
- Mölnaslätens muröppning med rika planteringar av Rhododendron.
- Stor omsorg lagd vid byggnaders placering och i gestaltning av gaturum med dess utblickar över land och vatten.
- Byggnader präglas av elegant men återhållsam arkitektur med välgjorda detaljer och äkta material.
- Tomternas välplanerade förgårdar och trädgårdar, bland annat med rönнар.
- Gröna allmänningar med stora träd som sparades vid byggnationen.
- Starkt betonad rumslighet i samspelet mellan skärgårdsterräng, radhus, förgårdar, trädgårdar och allmänningar.
- Radhus, parhus och friliggande villor i souterräng i 1 – 2 våningar.
- Fasaderna är av slamputsat tegel i en ljus beigebrun kulör.
- Balkongräcken i smide.
- Flacka tak lagda med enkupigt lertegel. Korta takutsprång
- Tvålufts träfönster, med eller utan spröjs.
- Entrédörrar i ek i rutmönster.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur med radhus och fristående villor bör värnas och områdets uniforma karaktär bör bevaras.
- Byggnaders ursprungliga arkitektoniska uttryck med välgjorda detaljer och äkta material bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Ursprungliga byggnadsdetaljer såsom fönster, entrédörrar, armaturer, slammade tegelfasader, takbeläggning av enkupigt lertegel samt kopparplåtsdetaljer bör bevaras.
- Fönster och ytterdörrar med sin tidstypiska utformning, mått och profilering finns inte i dagens standardsortiment. Behåll och renovera befintliga snickerier så långt som möjligt och måla med traditionella färgtyper. Vid eventuellt byte av fönster och ytterdörrar bör nya beställas hos ett snickeri för att få det tidstypiska utseendet.
- Ursprunglig färgsättning bör bevaras.

- Gröna allmänna ytor, uppvuxna träd samt rhododendronplantering bör bevaras och vårdas.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Tomternas välbevarade förträdgårdar och trädgårdar med bland annat rönнар bör bevaras.
- Murar och hårdgjorda ytor av natursten bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Mölnavägen

Bakgrund

De tre kvarteren kring Mölnavägen närmast väster om Mölna gård planlades för villabebyggelse på 1950-talet. Tomter försålades till blivande villaägare och byggnadsritningar upprättades för det stora flertalet tomter åren 1955–1959, med början i det stora kvarteret Mölnahöjden 1955–1957. Åren därefter följde kvarteren Mölnastranden och Mölnabacken. En del av villorna blev inte förverkligade förrän 1960–1962. Karaktäristiskt för de tre kvarteren är att de har en exklusiv villakaraktär och att nästan alla villor är arkitektritade. I särställning är den stora Villa Smith som arkitekten Nils Tesch ritade 1958–1959 åt byggherren kapten Harald Smith. Den muromgärdade mycket stora villan är utformad i en närmast klassicerande asketiskt stram modernism. Övriga villor är också relativt stora men håller en annan skala. Den mest representerade arkitekten är Gustaf Lettström med minst fem villor. Trädgårdsarkitekten Walter Bauer medverkade i planering och gestaltning av en del villaträdgårdar liksom stadens parkstråk utmed Mölnastranden.

Senare har några enstaka typritade villor tillkommit. En del villor har på senare år genomgått mindre förändringar i form av små tillbyggnader. Endast någon enstaka har blivit mer förändrad.

Beskrivning av området

Väster om Mölna gård går Mölnavägen på en avsats i sjösluttningen. På vägens norra sida ligger kvarteren Mölnahöjden och Mölnabacken. Vägens södra sida upptas av kvarteret Mölnastranden i sluttningen ovanför strandpromenaden längs Halvkakssundet.

Vid stranden och strandpromenaden.

Området präglas helt av villabebyggelsen från 1950-talets senare del. Även tomtstrukturen med ungefär lika stora men primärt terränganpassade villatomter är väl bibehållen sedan byggnadstiden. Det helt dominerande intrycket av Mölnavägens villor är även i dag det väl avvägda samspelet mellan den sofistikerade villaarkitekturen, den goda landskapsanpassningen och villatomternas tidstypiska utformning i de delvis branta sluttningarna. Endast några villor som tillkommit på 1970-talet i Mölnabacken och Mölnahöjden har en mer typhuspräglad utformning, men de underordnar sig helhetsintrycket eftersom de är så få. De tre kvarteren har sinsemellan variationer i villornas utformning, bland annat eftersom flera arkitekter var verksamma och att husen anpassats efter terrängens växlande topografi.

Beskrivning av bebyggelsen

Mölnastranden är det mest välbevarade 1950-talskvarteret. Kvarteret med sitt sluttningläge nedanför Mölnavägen har nästan enbart souterrängvillor i 1-1 ½ plan, frånsett tvåplansvillor på Mölnastranden 1 och den monumentala Mölnastranden 8.

Mölnastranden 1 från 1959 är ritad Av Sixten Magnusson. Mölnastranden 2 från 1957 är ritad av arkitekt Gustaf Lettström. Mölnastranden 3 från 1957 är ritad av arkitekt J. Javersten.

Ensam i sitt slag är den stora dominerande Villa Smith på Mölnastranden 8, från 1959 som ligger för sig, i en närmast klosterliknande avskildhet, inbäddat i grönskan nära Mölna gård. Med sina stora slutna volymer, släta ljusa kalkslammade fasader

och skiffertak har Villa Smith ett helt eget arkitektoniskt uttryck, präglat av arkitekten Nils Tesch.

Villa Smith uppförd 1959 ritad av arkitekt Nils Tesch.

Villa Smith från norr.

I övrigt domineras Mölnastranden av en stramt modernistisk villaarkitektur i rött tegel, där även fasaderna mot gatan i flera fall är ett karaktäristiskt inslag. Kvarteret har också en särprägel genom de storslagna sjöfasaderna i 1 ½–2 våningar mot den gröna slänten ned mot strandpromenaden och vattnet. I sjöfasaden kontrasteras det röda teglet ofta mot inslag av vita fasadpartier samt de stora uppglasade fönsterpartier som vetter ut mot farleden. Flacka eller asymmetriska sadeltak eller pulpettak täcks i regel av mörk taktäckning i form av skiffer, papp eller betongpannor.

Sjöslutningen med från vänster Mölnastranden 4 uppförd 1958 ritad av arkitekter Björn Howander och Olle Stark, Mölnastranden 5 uppförd 1957 och ritad av arkitekt Stig Ancker samt Mölnastranden 6 från 1957 ritad av arkitekt Harry Åberg, alla i rött tegel. Fasaderna är i regel mer slutna mot vägen och öppnar upp sig mot sjösidan.

Strandpromenaden längs segelleden in mot Stockholm, mellan syrenbuskage, pilträd och andra lövträd, har en genuin karaktär som är viktig att bevara. I förlängningen fortsätter den västerut längs sundet vidare mot Tykö och Skärsätra strandpromenad.

Mölnabacken och Mölnahöjden är utpräglade slutningskvarter som grupperats kring en vändplan som leder upp från Mölnavägen. Souterrängvillor i 1 ½-2 våningar förekommer i hög grad här. I båda kvarteren finns en variation i villornas utformning. Några villor är helt ljusputsade, men flera är både i rött tegel och ljus puts. Några är gestaltade med bottenvåning i mörk träpanel och övervåning i ljus puts. En enda villa har fasader i gult tegel. Flacka sadeltak förekommer men även pulpettak. Skiffer, papp, mörka betongpannor och tegel används som taktäckning. Markanta fönstergrupper präglar generellt den eller de fasader som vetter ut mot vattnet. I övrigt präglas villorna av en sparsmakad fönstersättning. Mölnahöjden 2, 3 och 5 är goda exempel på den sparsmakade exklusivitet som kännetecknar området.

Generellt för områdets välbevarade tidstypiska entrépartier är ljust eller mörkt trä med ofta rikt indelade sidoljus, enkla eller dubbla. Utemiljön kännetecknas av stödmurar, trappor, terrasser, stenpartier, klippta häckar och blommande låga träd eller buskage.

Mölnahöjden 2 från 1957 ritad av arkitekt Gustaf Lettström.

Mölnahöjden 9 från 1955 är ritad av arkitekt Tage Lycknert och är den enda i området med fasad i gult tegel.

Sammanfattande värdering

Mölnavägen med omgivande kvarter är en särskilt värdefull kulturmiljö då det representerar ett av de första områdena med mer utpräglat exklusiv modernistisk villabebyggelse i naturskön miljö som tog form på 1950-talets Lidingö. Flera framträdande arkitekter står bakom villornas gestaltning och utformning. Av betydelse är den stora Villa Smith från 1959 av arkitekten Nils Tesch. Bebyggelsen vid Mölnavägen har en nyckelposition i utvecklingen av Lidingös moderna villaprofil. Tidiga områden som Mölnastranden bidrog sannolikt även indirekt till att påverka utformningen av liknande villabebyggelse på andra håll i landet. Området är i dag välbevarat och vissa villor är fortfarande autentiska sedan 1957–1960, både vad gäller helhet och detaljer.

Området finns beskrivet som kulturhistoriskt värdefull miljö Mölna gård i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Villabebyggelse från 1950-talets senare del.
- Väl avvägt samspel mellan sofistikerad villaarkitektur, god landskapsanpassning och villatomternas tidstypiska utformning.
- Bibehållen tomtstruktur
- Sjöslutningens högvuxna lövträd.
- Stramt modernistisk arkitektur vanligtvis i souterräng med huvudfasad mot sjön.
- Fasader i huvudsak i rött tegel och inslag av vita fasadpartier.
- Markanta sjöfasader i 1 ½-2 våningar, ofta med stora uppglasade fönsterpartier, ovanför strandpromenaden.
- Pulpettak eller flacka asymmetriska sadeltak.
- Mörk taktäckning – skiffer, papp eller betongpannor.
- Villa Smiths klosterliknande avskildhet och avgränsande murar, slutna villavolym, kalkslammade tegelfasader, skiffertak och asymmetriskt placerade stora fönster och fönster/portar i originalutförande.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur med utpräglad villakarakter ska värnas. Bebyggelsens karakter av arkitekterade villor placerade längs en sjöslutning bör bibehållas med avseende på byggnadernas placering på tomt och volymverkan.
- Byggnaders ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Villornas ursprungliga delar och detaljer såsom murade fasader, fönster och dörrar/portar i trä, pulpet- eller flacka tak belagda med skiffer, papp eller betongplattor bör bevaras.
- Nya tillägg och tillbyggnader bör utföras med stor hänsyn till den ursprungliga byggnaden.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade tomter bör inte avstyckas.

- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Naturstensmurar och hårdgjorda ytor av natursten bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Grönska såsom sjöslutningens äldre lövträd är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Sälgstigen och Tallrisstigen

Bakgrund

Arkitekten John Åkerlund ritade 1947 sju radhuslängor vid Sälgstigen och Tallrisstigen. De renoverades 1976, varvid några längor byggdes till vid ena kortsidan. Radhuslängorna i kvarteren Cypressen och Poppeln i nordost uppfördes 1956–1958. Arkitekter var Ernst Hirsch och Axel Grönwall.

Beskrivning av området

Nära Högberga station i Brevik ligger denna stora radhusbebyggelse som totalt omfattar nio längor i två våningar. Genom området löper Södra Kungsvägen i nordsydlig riktning och delar längorna i två stora grupper.

De sju äldre längorna som byggdes 1947 är grupperade kring två öppna grönskande platser. Höga furor och lövträd ramar in husen och lägre häckar samt trästaket avgränsar mot gatan.

Beskrivning av bebyggelsen

Tvåvåningshusen i Pinjen, Sälgen och Granriset har genomgående en enkelt utformad exteriör, utan dekorativa fasadelement och fasaden var från början beklädd med gulmålad stående panel. Efter 1970- och 80-talets renoveringar har vissa tilläggsisoleringar utförts och den spåntade panelen ersatts med locklistpanel. I dag är längorna i kvarteren Cedern, Pinjen, Sälgen och Tallriset gulmålade. Kvarteret Idegranen är målat rosa och Granrisets två längor är målade i grått respektive grönt. De ursprungliga tvåluftsfönstren är ersatta med nya och entréer är

överbyggda med skärmtak på smala pelare. Många ursprungliga entrédörrar i trä är bevarade men några är utbytta. Sadeltaken täcks med enkupigt tegel och trots förändringarna i senare tid är helhetsintrycket fortfarande efterkrigstidens 1940-tal.

De gulmålade kvarteren Pinjen och Sälgen med sina små förgårdar vetter mot en av de grönskande platserna, med höga uppvuxna lövträd och furor, som radhuslängorna är grupperade kring.

Kvarteret Granriset har panelklädd fasad i flertalet fall tilläggsisolerad efter ombyggnad. Sadeltaken täcks av tegel. Entréer är överbyggda med skärmtak på smala pelare.

Den gröna byggnaden inom kvarteret Granriset.

Kvarteret Idegranen och Tallriset längs med Tallrisstigen. Kvarteret Idegranen är målat rosa och Tallriset i gult.

Längst i nordost ligger de två radhuslängorna i två våningar från 1956–1958 i kvarteren Cypressen och Poppel. Radhuslängorna formar tillsammans med en garagelänga en trekantig liten platsbildning. Radhusen är ett fint prov på 1950-talets omsorg om både helhet och exteriördetaljer. Frånsett att en del entrédörrar bytts på senare år är radhusens exteriörer fortfarande mycket ursprungliga. Fasaden har ljusgrå originalputs, fönstren är främst tvåluftsönster i vitt. De asymmetriska sadeltaken täcks av tegel med typisk indragning i takfallet mot bakre långsidan. Entréer med ursprungliga lackade trädörrar med sidoljus har tidstypiskt sirligt 1950-talsmide och saknar skärmtak. Karaktäristiska är de gavelplacerade höga skorstenarna i tegel.

Cypressens och Poppelns radhus har ursprungliga exteriörer från 1958 med fasader i ljusgrå riven slätputs, vitmålade tvåluftsönster samt entréer som oftast bevarar ursprunglig lackad trädörr med sidoljus. Sidoplacerade höga röda tegelskorstenar skapar karaktär.

Garagelängan i rött tegel under pulpettak har tidstypiska stora panelade slagportar. Häckar, trästaket, buskage och uppvuxna lövträd ramar in längorna som vetter ut mot det öppna fält som inrymmer en liten idrottsplats.

Kv. Poppeln från Södra Kungsvägen med sina asymmetriska sadeltak och indragningar i bakre takfallen.

Sammanfattande värdering

Kvarteren vid Sälgstigen och Tallrisstigen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö som är starkt förankrad i efterkrigstidens planering och intensiva bostadsbyggande, där de stora enkelt utformade radhuslängorna i trä innebar ett nytänkande. Trots senare tiders förändringar finns en påtaglig 1940-talskaraktär bevarad. De yngre radhuslängorna i nordost speglar 1950-talets kvalitativa arkitekturutveckling även för vanlig bostadsbebyggelse och är välbevarade sedan byggnadsåren 1956–1958.

Kulturmiljön är uppmärksammas som kulturhistoriskt värdefull miljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

Cedern, Pinjen, Sälgen, Granriset, Idegranen och Tallriset har en övergripande 1940-talskaraktär trots vissa sentida förändringar:

- Sammanlagt sju radhuslängor i två våningar grupperade kring två öppna grönskande platser.
- Panelklädd fasad som i flertalet fall är tilläggsisolerad
- Tvåluftsfönster och karaktärsskapande småfönster längs takfoten.
- Entréer med skärmtak på smala pelare, enstaka ursprungliga trädörrar med stående panel.
- Sadeltak med enkupigt tegel.
- Små förgårdar framför entréer med låga häckar och staket mot gatan.
- Höga furor och lövträd ramar in husen och präglar gemensamma grönytor.

Cypressen och Poppeln är välbevarade 1950-talsradhus vad gäller såväl helhet som detaljer:

- Två radhuslängor i två våningar grupperade kring en trekantig platsbildning.

- Välbevarade exteriörer med fasader i ljusgrå riven slät originalputs, ursprungliga vitmålade tvåluftsfnster, bevarade entrédörrar i trä med sidoljus, sirliga trappräcken och smidesdetaljer.
- Asymmetriska sadeltak med taktäckning och höga skorstenar i rött tegel.
- Förgårdar framför entréer, låga häckar eller trästaket.
- Garagelänga med fasad i rött tegel, pulpettak och panelade slagportar.

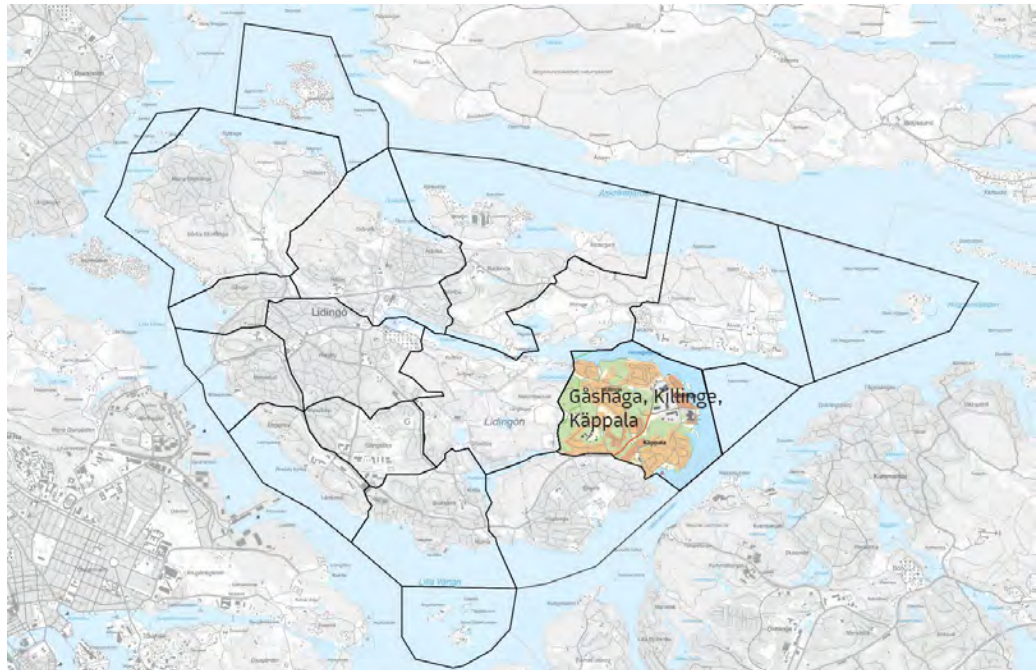
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Befintlig planstruktur med tät grupphusbebyggelse kring grönskande allmänna ytor bör bevaras.
- Byggnaders ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten. Byggnader bör underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Ursprungliga fnster, entrédörrar i trä, skärmtak, takbeläggning samt Kv Cypressen och Poppelns putsade fasader i riven puts, smidesdetaljer, sirliga trappräcken och höga skorstenar bör bevaras liksom ursprunglig färgsättning.
- Garagelänga med fasad i rött tegel och panelklädda portar bör bevaras.
- Gröna allmänna ytor med höga furor och lövträd bör bevaras och vårdas. Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Ev träd som måste tas ned bör ersättas.
- Tomternas förträdgårdar med låga häckar och trästaket är karaktärskapande och bör bevaras.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Gåshaga, Killinge, och Käppala

Stadsdelen Gåshaga, Killinge, och Käppala

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Gåshaga, Killinge, och Käppala

- Juno

Juno

Bakgrund

Käppala fick sitt första moderna bostadsområde under 1940-talets senare del. Först ut var flerbostadshusen vid Kolmårdsvägen. Under 1950-talet planlades kvarteret Herkules, något år senare kompletterat med det stora kvarteret Juno. Arkitekt till båda kvarteren var Nils Lönnroth och bostadshusen stod färdiga för inflyttning vid 1960. Bostadsområdet Juno utformades som en grannskapsenhet med affärs-, service- och andra verksamhetslokaler i ett lokalcentrum med i övrigt flerbostadshus med främst hyreslägenheter.

I kvarteret Juno har förändringar gjorts såsom att de ursprungliga fönstren har bytts ut och grannskapsenhetens affärs- och verksamhetslokaler har fått ändrade funktioner.

Kvarteret Juno 2 och 3 byggdes 1959–1961 och har en välbevarad exteriör.

Beskrivning av området

Centralt i Käppala, mellan Gåshagaleden och Mercuriusvägen, ligger detta högt belägna bostadsområde. Kvarteret Juno karaktäriseras av långa, slanka byggnadskroppar i fyra våningar under flacka sadeltak. Fasaderna är utförda i rött tegel och husen är väl anpassade till den omgivande skärgårdsterrängen på bergskrönet.

Juno karaktäriseras av lamellhus i fyra våningar grupperade kring ett grönt gårdsrum med berghällar i dagen.

Kvarteret grupperas på tre sidor kring ett grönt gårdsrum. Här är även grannskapsenheten inrymd med lokaler för handel och service i bottenvåningen samt en fristående byggnad med toppigt tak, inrymmande restaurang.

Grannskapsenheten bevarar delvis ursprungliga skyltfönster och entrépartier i ädelträ och glas. Bottenvåningens affärsfasader markeras med ljusgrå puts.

Den lilla fristående byggnaden som inrymde en del av grannskapsenheten. Juno 2 karaktäriseras av mycket långa, slanka längor, varav den ena är lätt vinklad.

De långa längornas bottenvåning genombryts av djupa passager till gata och granngård, markerade av vita kolonner och pelare. Mot den röda tegelfasaden kontrasterar entréfasadernas bottenvåning i ljusgrå puts samt de djupt indragna stora entrépartierna där nischen vilar på en vit kolonn. De ståtliga ursprungliga entrépartierna är bevarade och har en karaktärsfull utformning i ek, glas och stående ekpanel med sidoljus. Även raderna av garagedörrar med mörkare träpanel är helt ursprungliga.

Juno 2. De längsta längorna genombryts i bottenvåningen av djupa genomgående passager till gata respektive granngård. Den ljusgrå terrasitputsen är ursprunglig. Den är en god kontrast mot det röda teglet och finns i fönsterbröstningar i stora fönsterpartier samt markerar även entréers och entrépassagers lägen.

Utmärkande är också enluftsönster samt stora fönstergrupper, respektive smalare gavelfönster, i båda fallen med franska fönster med smidesräcken. Husen har ursprungliga smidesbalkonger med fronter i sinuskorrugerad plåt. Fönster och balkonger är rödmålade. Originalfönstren har bytts ut mot ny fönstertyp och taken har fått en ny typ av plåttäckning.

Trappor leder upp till det högt belägna kvarteret, delvis inramat av bergskrönets grönska. Bland annat oxel och hagtorn är karaktärsträd i gestaltning av gårdsrum och omgivande gaturum.

Sammanfattande värdering

Kvarteret Juno utgör en särskilt värdefull kulturmiljö med stark förankring i efterkrigstidens planering och intensiva bostadsbyggande. Trots senare tiders förändringar finns en påtaglig sen 1950-talskaraktär i behåll som visar på den tidens kvalitativa arkitekturutveckling för folkhemsepokens flerbostadshus. Lamellhusen är mycket välbevarade och helhetsmiljön i området återspeglar även bebyggelseutvecklingen under de expansiva åren för Lidingö under efterkrigstidens 1950-tal.

Juno 3 med affärslokaler och delvis ursprungliga butiksfönster och entréer i ädelträ i bottenvåningen.

Karaktärsdrag

- Välplanerat och konsekvent genomfört 1950-tals flerbostadskvarter på bergskrön.
- Mycket god terränganpassning till skärgårdslandskapet med trappor som tar upp terrängens höjdskillnader.
- Långa byggnadskroppar i fyra våningar med fasader i rött tegel under flackt sadeltak.
- Husens exteriörer är mycket ursprungliga frånsett i sen tid utbytta fönster och taktäckning.

- De längsta längorna genombräts i bottenvåningen av djupa genomgående passager som markeras av vita kolonner och pelare.
- Entréfasaders bottenvåning i ljusgrå puts kontrasterar effektivt mot den röda tegelfasaden samt de djupt indragna entrénischerna med kolonner, välbevarade ursprungliga entrépartier i fernissad ek med sidoljus och rader av ursprungliga garagedörrar med mörkare träpanel.
- Enluftsfönster, stora fönstergrupper samt smalare gavelfönster vilket inkluderar franska fönster med smidesräcken i svart. Fönstren är utbytta men fönsterformen bevarad.
- Ursprungliga smidesbalkonger med rödmålade fronter i sinuskorrugerad plåt.
- Grannskapsenhet med lokaler för handel och service i bottenvåningen.
- Fristående restaurangbyggnad i rött tegel med toppigt tak som inrymt lokaler för samhällsservice.
- Uppvuxna planteringar samt oxel och hagtorn som karaktärsträd.

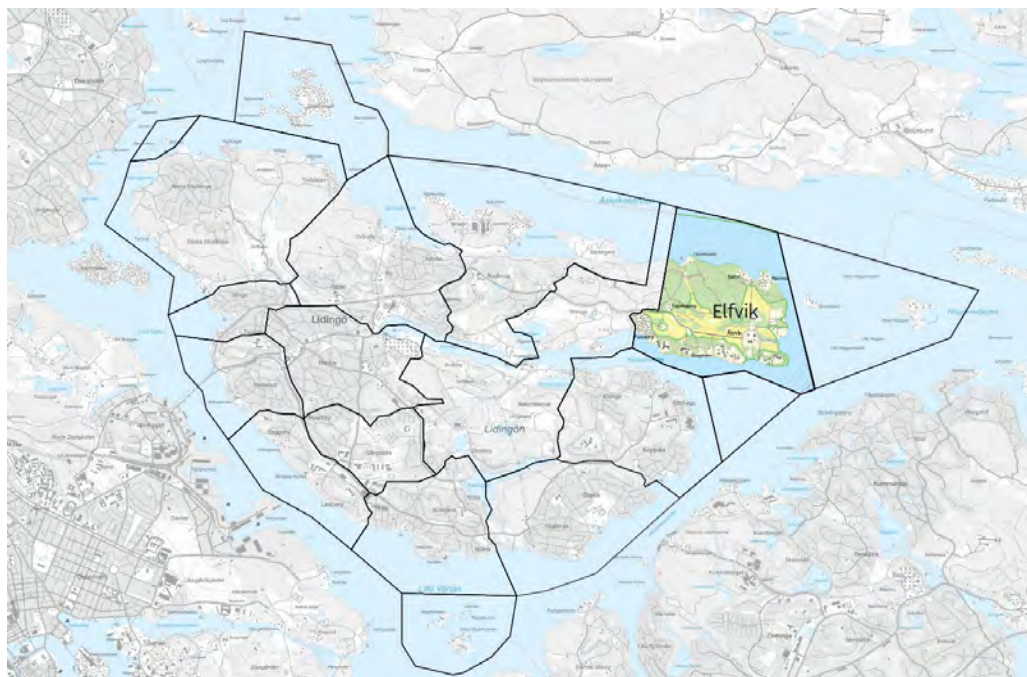
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

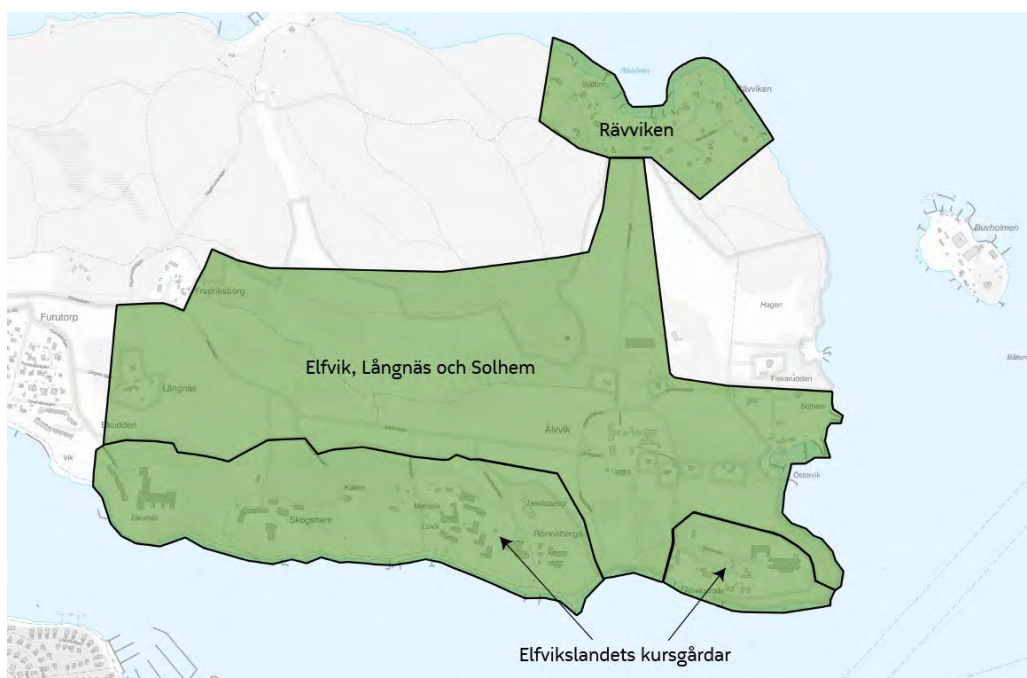
Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd;

- Befintlig planstruktur bör värnas. Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid underhållsarbeten, äldre material och byggnadsdetaljer bör bevaras och i första hand renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Ursprungliga fasader med bottenvåning i ljus puts och övriga våningar i rött tegel, entrépartier i ek, garagedörrar med mörkare träpanel samt balkongernas svarta smidesräcken och fronter av sinuskorrugerad plåt bör bevaras.
- Tillägg som påverkar fasadernas uttryck i form av ex. inglasning och skärmtak bör behandlas restriktivt.
- Om ny bebyggelse i form av förtätningsprojekt ska läggas i närheten av den befintliga miljön ska den anpassas till den äldre bebyggelsens skala och volymverkan.
- Områdets uppvuxna grönytor med oxel och hagtorn är ett viktigt inslag i miljön och bör bevaras.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl.

Elfvik

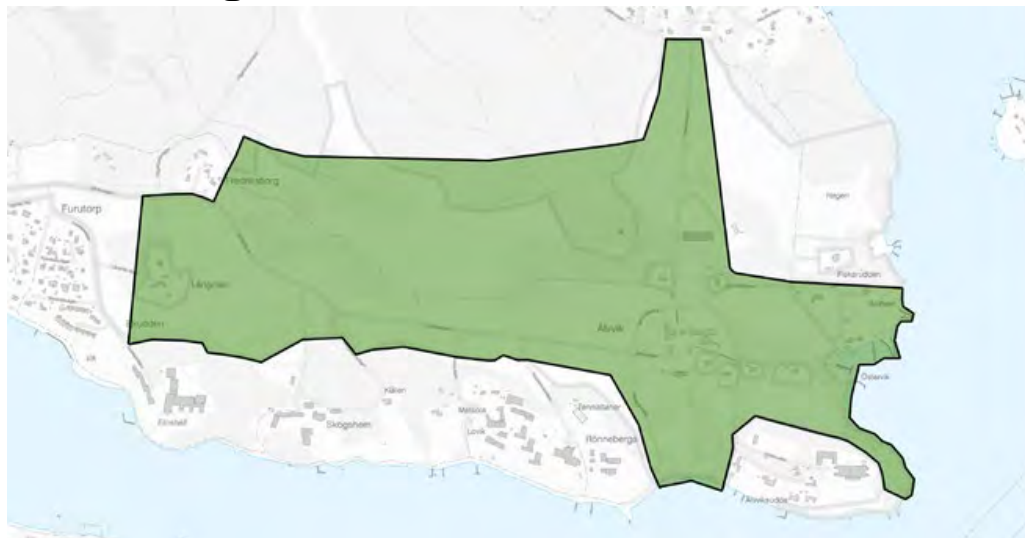
Stadsdelen Elfvik

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Elfvik

- Elfvik, Långnäs och Solhem
- Räviken
- Elfviklandet kursgårdar

Elfvik, Långnäs och Solhem

Bakgrund

Elfviks gård omnämns redan 1381 och 1774 friköptes Elfvik från Djurholmsgodset av hovgulddragaren Petter Widman (1735–1790). Han lät uppföra nuvarande huvudbyggnad och anlägga park och trädgård i sjösluttningen. Carl Mikael Bellman umgicks på Elfvik under Widmans tid och hyllade den natursköna gården i flera visor. Fortfarande på Widmans tid angjorde man Elfvik per båt. Landsvägen, Elfviksvägen, kom inte till förrän vid 1800-talets början.

Fabrikören Lars Fresk (1758–1930) tog över ägandet 1796 och lät anlägga en klädesfabrik i strandsluttningen. Klädesfabriken på Elfvik var av mycket märkligt slag. Här installerades Fresk den första ångmaskinen för industriellt bruk i Sverige. Detta väckte stor uppmärksamhet i samtiden och lockade till och med kungen att besöka Elfvik och "ta fabriken i ögnasikte". Verksamheten upphörde 1823, efter en omfattande brand.

Ingen annan gårdsanläggning på Lidingö bevarar som Elfviks gård en så komplett karaktär av ett mindre herresäte från sent 1700-tal och 1800-tal i skärgården.

År 1889 tog löjtnant Albert Janse (1854–1937) över Elfvik som då var eftersatt och ganska förfallet. Jordbruket sattes i stånd och utvecklades. Flera ekonomibyggnader renoverades och nybyggdes. Han lät även renovera och bygga om huvudbyggnaden grundligt under ledning av de välkända arkitekterna Agi Lindegren (1858–1927) och Lars Israel Wahlman (1870–1952). Även parken restaurerades och utvecklades. Närmare 1900 lät Janse nybygga ekotemplet ute på Elfviks udde.

År 1946 förvärvades Elfviks gård av Lidingö stad. 1984 beslöts om upprustning av huvudbyggnaden. Restaureringen har återanknutit i hög grad till det utseende som huvudbyggnaden hade efter restaureringen på 1890-talet. Även parken har restaurerats, utformad av landskapsarkitekten Walter Bauer. Flera beståndsdelar i 1890-talets parkanläggning har sparats och integrerats i den karaktär av det sena 1700-talets landskapspark som man ville lyfta fram på nytt. I dag är Elfvik det enda levande jordbruket på Lidingö. Huvudbyggnaden används i dag för restaurang- och konferensändamål.

Långnäs gård omnämns i likhet med Elfvik 1381. Gården friköptes 1774 och drevs som självständig jordbruksenhet fram till 1853. Då lades gården i sambruk med Elfvik och 1865 revs manbyggnaden på Långnäs. På platsen uppfördes en sommarvilla i tidstypisk panelarkitektur 1865.

Långnäs gård, vy från Elfviksvägen mot det småskaliga kulturlandskapet samt det låga faluröda 1700-talshuset och den välbevarade sommarvillan från 1865.

I sydost på Elfviklandet anlades i slutet av 1800-talet flera sommarvillor på Elfviks gårdsägor mot Höggarnsfjärden. Fiskarudden, Hagen, Solhem och Östervik är namn på några av dem. Till villorna hörde ofta en trädgård inklusive odlingar av frukt, bär och rotfrukter. Höns hus, båthus, badhus, stallar, vagnslider etc. var nyttobyggnader som hörde samman med sommarlivet. Några villor revs längre fram under 1900-talet och de återstående villorna är i dag nästan alla ombyggda till åretruntbostäder.

Beskrivning av området

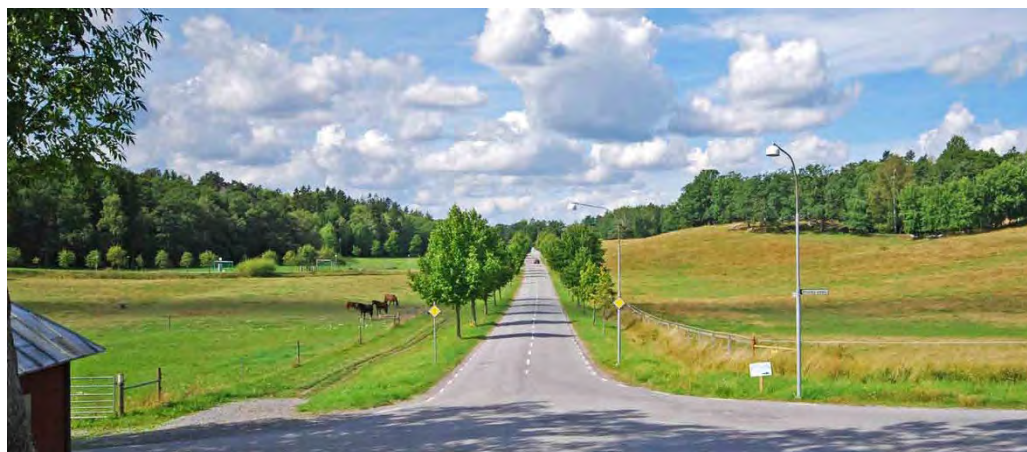
Kulturmiljön omfattar bygden på sydöstra delen av Elfviklandet, Elfviks gård med byggnader och omgivande kulturlandskap, Långnäs med byggnader och kulturlandskap samt området kring Solhem nordost om Elfviks udde.

Bygden har åtminstone medeltida ursprung eftersom både Elfvik och Långnäs kan härledas till 1300-talet. Elfviksvägen binder sedan 1800-talets början samman Elfviks gård med Rudboda och Näset i väster. Ute på Elfviklandet löper vägen genom skärgårdsterrängen med barr- och blandskog uppe på de klippiga bergskrönen. Lövskogsdungar omger gårdar och markerar gamla inägor, ofta med stort inslag av ek. Kulturlandskapet präglas kring Långnäs av ett öppet småskaligt odlingslandskap med hagmarker och gott om berg i dagen. Långnäs (Lidingö 6:40 och 6:107) omfattar i dag två byggnader från det sena 1700-talets gårdsbebyggelse. Det är dels en låg långsträckt faluröd knuttimrad stuga, dels det tidigare gårdsmejeriet i sten som 1865 blev nytt bostadshus på gården. 1865 byggdes även en sommarvilla som är mycket väl bibehållen och präglad av 1860-talets ljusmålade panelarkitektur.

Närmare Elfvik i öster ökar arealen öppen odlingsmark som omväxlas med stora betesmarker bland lövskogsdungar och solitärträd. Inslag av stengärdesgårdar och odlingsrösen förekommer men främst i randzoner mot skogsbyn.

I kulturlandskapet överlagras spår från det betydligt mer småskaliga odlingslandskap som präglade Elfvik ända fram till 1700-talets senare del. Då var

andelen åker mindre. Betesmark och ängsmark samt den betade skogen tog betydligt större utrymme. När herrgården utvecklades på 1770-talet omvandlades kulturlandskapet till ett öppnare och mer parkliknande odlingslandskap med nyröjda öppna åkrar, ängspartier, hägnade beteshagar och med mindre arealer betad skog än tidigare. 1800-talet innebar nyodlingsperioder på bekostnad av den gamla utmarken. Fortfarande vilar dock flera drag av det sena 1700-talets parkartade kulturlandskap över Elfviks domäner.

Elfviks gård, vy från gårdsentrén västerut längs Elfviksvägen med dess lindallé och omgivande småskaliga kulturlandskap som fortfarande bär drag av 1700-tal.

Elfviks gård

Elfviks gård (Lidingö 6:105, 6:125, Elfviks gård 1 och 2) är nordöstra Lidingös helt dominerande gårdsanläggning med sitt bevarade stora agrara byggnadsbestånd, karaktäristiska bebyggelsemönster och parkanläggning samt arrondering av ägor, alléer och lokalvägnät i det omgivande kulturlandskapet. Den ca 700 meter långa lindallén, som leder från Elfvik ut längs Elfviksvägen tillkom på 1700-talet, men har förnyats på 1990-talet. Lindallén bidrar i hög grad till gårdens förankring i omgivningen. Ingen annan gårdsanläggning på Lidingö bevarar som Elfvik en så komplett karaktär av ett mindre herresäte från sent 1700-tal och 1800-tal i skärgården.

Elfviks gård. 1700-talet representeras av huvudbyggnad och parkanläggning som båda har ursprung från 1775 men även präglas av det sena 1800-talets tillskott.

Den mycket karaktärsfulla separata ekonomigården omfattar en stor mängd byggnader från sent 1700-tal till tidigt 1900-tal. Framträdande vid infarten är den monumentala vitputsade stall- och ladugårdslängan, i sin äldsta del från 1802. Längan har ett högt tegeltäckt brutet tak i likhet med den ståtliga faluröda ladugårdslängan. Ladugården har flera vidbyggda äldre bodar och uthus som haft typiska funktioner i ett äldre storgårdshushåll. Sadelkammare, stall, vagnslider, verkstad med flera byggnadsfunktioner hör till den karaktäristiska mångfald som fortfarande kännetecknar Elfvik.

Två stora yttre flyglar till mangården, magasin och mejeri, är från 1870-talet. Strax norr om ekonomigården ligger en faluröd smedja från 1800-talet med vidbyggt pumphus från 1900-talet samt en gulputsad förmansbostad från 1940-talet. 1700-talet representeras av huvudbyggnad och parkanläggning som båda har ursprung från 1775 men även präglas av det sena 1800-talets tillskott. Låga putsade murar avgränsar mangård och huvudbyggnad mot ekonomigården närmare infarten. Den stora vitputsade huvudbyggnaden under svart ståndfalsat skivplåttak vänder trädgårdsfasaden ut mot parken i den långa sjösluttningen.

Den välbevarade ekonomigården med bland annat det gamla stallet från 1802.

Elfviks gård med vy från mangårdsbyggnaden och de högvuxna vårdträden ut mot de gula 1870-talsflyglarna.

Parkrestaureringen på 1980-talet omfattade bland annat renovering av den även nu befintliga övre stenterrassen. Den tidigare regelbundna kvartersindelningen från 1700-talet ersattes av en stor gräsrunnel med omgivande planteringar och grupper av träd. Barrträdsparter tillkom och sannolikt även gångvägssystemet. 1980-talets restaurering bevarar flera av inslagen från 1890-talets parkanläggning. Framför allt betonades dock karaktären av det sena 1700-talets landskapspark med terrasser, samspelet mellan lövträdsgrupper och gräsytor samt den öppna vyn ner över sluttningen mot vattnet.

Sluttningsens pelouse (stor landskapsinfattad gräsmatta).

I parken ligger också den välbevarade rättarbostaden från 1890-talet och en tidstypisk sommarvilla i riklig panelarkitektur, "Gamla villan", från 1880-talet. Nere vid stranden står gårdens faluröda båthus och bykstuga från 1800-talet, mycket värdefulla små byggnader i all sin enkelhet.

Både parkmiljö och maritim kulturmiljö ingår i en och samma helhet på Elfvik. Gården har haft en betydande fraktsjöfart med trädgårds- och jordbruksprodukter till Stockholm. Elfviks gård har kvar en liten hamnanläggning med stenpir och stenbrygga precis nedanför mangårdsbyggnaden. Strax utanför trädgården, till öster, ligger Elfviks brygga med stenpir och en senare omgjuten båtbygga. En murad stenskoning följer hela strandpartiet och både binder samman och ger stark karaktär åt den maritima gårdsmiljön.

Vid Elfviks gårds strand finns en bevarad liten hamnanläggning med stenpir och stenbrygga. En murad stenskoning följer hela strandpartiet och både binder samman och ger stark karaktär åt den maritima gårdsmiljön.

Ekotemplet längst ute på det natursköna Elfviks udde uppfördes omkring 1900 av Elfviks Gårds dåvarande ägare Albert Janse. Byggnaden ersatte ett äldre ekotempel

från 1817, som uppförts av den tidigare ägaren Lars Fresk till minne av kronprinsen den blivande Carl XIV Johan som besökte platsen detta år. Det klassicistiska lilla rundtemplet med vita kolonner och tandsnitt har i allt väsentligt sitt ursprungliga utseende i behåll.

Ekotemplet från ca 1900 står längst ut på den natursköna Elfviks udde.

Villa Solhem

Solhemsområdet vid Höggarnsfjärden nordost om Elfviks gård bebyggdes med flera sommarvillor omkring 1900. I dag har villabebyggelsen, frånsett Solhem, en mer blandad karaktär. Den enda av villorna som inte har rivits eller blivit ombyggd under 1900-talets senare del är den stora Villa Solhem från 1901, ombyggd redan 1916 till befintligt utseende (Lidingö 6:61, 6:62 och 6:105). Den stora sommarvillan med sitt karaktäristiska torn har ett imponerande läge sedd från farleden ute i fjärden.

På Solhem finns ovanligt många byggnader och anläggningar bevarade från det tidiga 1900-talets sommarvillaeppok. Förutom sommarvillan finns här även utedass, vattenreservoar, bihus, hönshus, duvslag, stall, verkstad, vagnslider, iskällare, bränsekällare, båthus, trädgårdsmästarbostad, badhus, bryggor med mera.

Den stora sommarvillan, Villa Solhem, från 1901, ombyggdes redan 1916 till nu befintligt utseende. Villan med sitt karaktäristiska torn har ett imponerande läge i förhållande till farleden ute i fjärden. Villan har efter fotot togs bytt fasadfärg och takmaterial.

Solhem har en av de bäst bevarade stora sommarnöjesmiljöerna på Lidingö med flera välbevarade nyttobyggnader. Bland dessa är det stora båthuset samt stall, vagnslider och verkstadslänga. Idag är det sällsynt att den här typen av byggnader bevarats vid de gamla sommarvillorna.

Med sannolikhet är Solhem i sin helhet i dag den bäst bevarade stora sommarnöjesmiljön på Lidingö. I stort sett alla byggnader har tillkommit mellan 1901 och 1916 och har fasad av spåntad panel, tätspröjsade fönster (oftast originalfönster) och taktäckning av ståndfalsad skivplåt. Till villan har hört en stor trädgårdsanläggning i sjöslutningen av vilken delar återstår i den nuvarande trädgården. Av särskilt intresse bland de många välbevarade nyttobyggnaderna är det stora båthuset, stall- och verkstadslängan och helheten med de två små badhusen ute på bryggan.

Sammanfattande värdering

Elfvik utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Yttre Hustegafjärden, Elfviksbukten och Höggarnsfjärden speglar en lång bebyggelseutveckling, hävdad åtminstone sedan 1300-talet, och som fortfarande i huvudsak har en påtaglig landsbygdsprägel. Ur agrarhistorisk och bebyggelsehistorisk synpunkt är detta en av de mest intressanta

äldre kulturmiljöerna på ön med en lång och tydlig kontinuitet i tid. Sammanhanget med stora segelleden in mot Stockholm speglar sjökommunikationens helt avgörande roll för livsvillkor och bebyggelseutveckling på en skärgårdsö som Lidingön. Här innefattas även Lidingös betydelse som en av de tidiga sommaröarna i Stockholms skärgård under 1800-talets senare del.

Elfviks gårds gårdsmiljö från 1700- och 1800-talet med välbevarade byggnader och parkanläggning är den enda helt bevarade agrara gårdsmiljö som visar mångsidigheten i gårdshushåll och agrara näringar på ett sjönära mindre herresäte i det förindustriella Sverige.

Villa Solhem är en av Lidingös mest komplett bevarade sommarvillamiljö från 1900-talets början.

Kulturmiljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården – Stockholms farled och inlopp.

Större delen av kulturmiljön ingår i Långängen-Elfviks naturreservat.

Miljön är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990). Området ingår i grön kulturmiljö i "Lidingös gröna kulturmiljöer" (2013).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Fornsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

- Eventuella förhistoriska lämningar.
- Agrart hävdad kulturlandskap kring Elfviks gård med omnejd och kring Långnäs gård.
- Mycket betydelsefull vy från Elfviksvägen mot Långnäs innefattande småskaligt agrart öppet kulturlandskap.
- Generella äldre agrara inslag i kulturlandskapet såsom spår av äldre inägostrukturer, hägnader typ stenmurar samt exempelvis odlingsrösen.
- Generella agrara äldre landskapsstrukturer såsom tydliga spår av inägor kontra utmark inklusive äldre beteshävd och hagmarkspartier.
- Generella spår av 1700-talets kulturlandskap på Elfviks domäner.

Elfviks gård:

- Rikt differentierat agrart byggnadsbestånd med karaktäristiskt bebyggelsemönster.
- Småskaligt lokalvägnät, alléer inklusive lindallén.
- Mangården med vitputsad huvudbyggnad från 1700- och 1800-talet, ursprunglig utformning från olika tider i befintlig exteriör.

Mangårdsflyglarna, magasin och mejeri från 1870-talet med hög grad av ursprunglighet.

- Ekonomigårdens byggnader med mycket hög grad av ursprunglighet i volym, utformning och material: Vitputsad stall- och ladugårdslänga från 1802 med senare tillägg, Faluröd ladugårdslänga med vidbyggda äldre bodar, sadelkammare, stall, vagnslider, gårdsverkstad och övriga ekonomibygnader.
- Parkanläggningen med dess olika beståndsdelar från 1700- och 1800-talet, rundel med planteringar och omgivande ädellövträd, barrträdspartierna, gångvägssystem och parkens lövträdsalléer, pelouse, fruktträdgård, siktvyerna över sluttningen.
- Maritim miljö med hamnanläggning med stenpir och stenbrygga, falurött båthus och falurött bykhus, allt med mycket hög grad av ursprunglighet. Strandskoning i sten binder samman de maritima miljöerna.

Långnäs bebyggelse:

- Låg långsträckt faluröd stuga från åtminstone 1700-talet.
- Före detta gårdsmejeriet vitputsat under brutet ståndfalsat skivplåttak inklusive 1940-talets lägre mångkantiga tillbyggnad.
- Sommarvilla från 1865, mycket hög grad av ursprunglighet.

Villa Solhem:

- Siktvyerna från farleden in mot Villa Solhem, Lidingös bäst bevarade sommarnöjesmiljö från 1900-talets början.
- Den stora mångfalden av byggnader och anläggningar som präglar en större sommarvilla från ca 1900–1915, utedass, vattenreservoar, bihus, hönshus, duvslag, stall och verkstad, mycket välbevarat sedan 1900-talets början. Vagnslider, iskällare, bränslekällare, båthus, mycket välbevarat sedan 1900-talets början, två badhus, bryggor, trädgårdsmästarbostad.
- Flertalet byggnader har ursprunglig byggnadsvolym med fasad av spåntad panel, bevarad ursprunglig exteriör utformning även i detaljer. Tätspröjsade fönster (mycket i original). Taktäckning av ståndfalsad skivplåt.
- Partier av villaträdgården återstår.

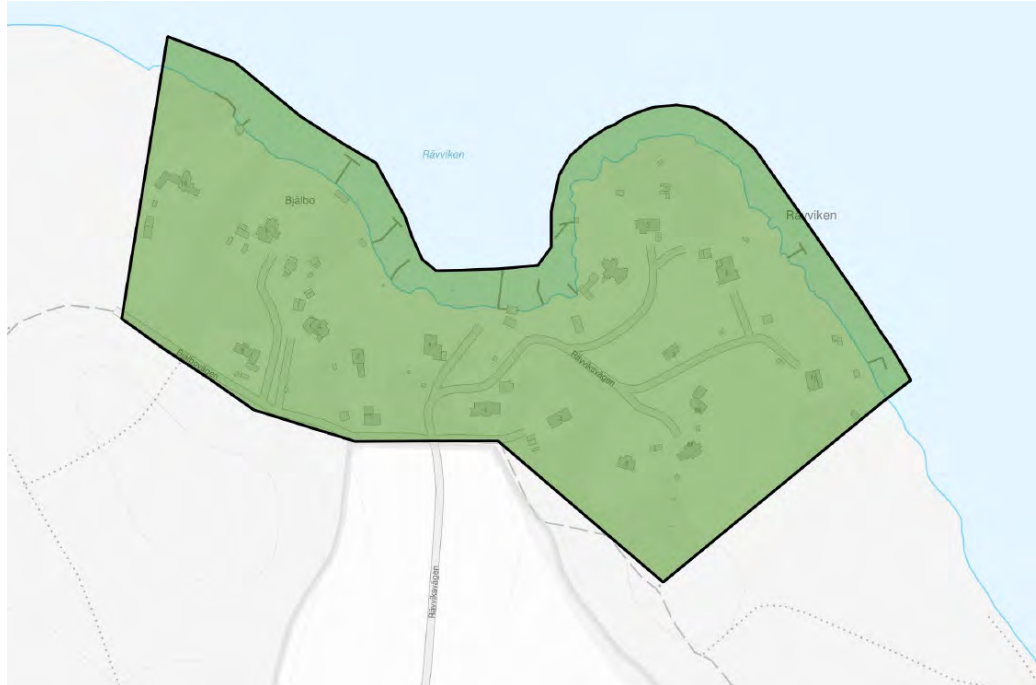
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Fornlämningar inom området skyddas genom kulturmiljölagens andra kapitel om fornminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.
- Det öppna småskaliga jordbrukslandskapet bör bevaras och underhållas så det inte växer igen. Tydliga spår av inägor kontra utmark inklusive äldre betesmark och hagmarkspartier bör också bevaras.
- Kvarvarande jordbruksmark bör fortsatt hävdas för agrar användning. De öppna landskapsrummen är viktiga för förståelsen av det agrara landskapet och bör värnas.
- Kulturlandskapet med anor från 1700-talet vid Elfviks gård med lindallé och mindre lokalgator bör bevaras.
- Elfviks gård med rötter i 1300-talet bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Äldre bevarad gårdsstruktur med mangårdsbyggnad och flertalet ekonomibygnader bör bevaras exteriört avseende volym och karaktär.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid renovering.
- Fönster och dörrar/portar i originalutförande samt äldre till- och ombyggnader bör renoveras med väl anpassade material och metoder.
- Parkanläggningen vid Elfviks gård bör bevaras och underhållas så att dess 1700-tals karaktär bevaras.
- Den maritima miljön vid Elfviks gård med strandskoning, stenpir och båthus mm bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Långnäs gård med dess timmerbyggnad från 1700-talet, mejeri samt sommarvilla från 1865 bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Villa Solhem och dess stora mångfald i komplementbyggnader såsom bland annat stall, verkstad, båthus, badhus med flera bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.
- Eventuellt ny bebyggelse och tillägg inom området bör behandlas restriktivt.

Rävviken

Bakgrund

Avsöndringen av tomter till sommarvillor på nordöstra delen av Elfviklandet började 1898 med Bjälbo. Det var Albert Janse på Elfviks gård som sålde av tomter. Rävviken och Bjälbo är en av Elfviklandets fåtaliga återstående sommarvillamiljöer från sekelskiftet 1900. Bjälbo uppfördes 1897 som sommarbostad, med flertalet kompletterande byggnader såsom en mindre sommarbostad och ett stall.

Lilla Rävviken uppfördes 1902 på ett högt och luftigt läge invid fjärden. Till gården uppfördes även en tillhörande grindstuga för tjänstepersonal nedanför slänten vid infarten till området. En stor trädgård och en lindallé anlades och i de omgivande backarna hölls stora odlingar av bär, grönsaker och rotfrukter. Ytterligare en villa i sydost tillkom något senare.

Lindallén längs vägen fortsätter ner till bryggan och är ett mycket karaktärsfullt inslag i kulturmiljön.

Området har i mångt och mycket bevarat en äldre karaktär, även om fastigheter har styckats av och kompletterande villabebyggelse tillkommit under årens lopp. I området är skärgårdsterrängen kuperad med klippor och hållar ut mot vattnet och delvis branta sluttningar in mot land.

En nybyggd permanentvilla, mycket inspirerad av det sena 1800-talets panelarkitektur, har uppförts på senare år. År 1997 byggdes den lilla faluröda villan, medvetet anpassad till sekelskifteskaraktären på Villa Räfviken. Under 1900-talets senare del har tomter avstyckats och villor uppförts i backarna på andra sidan vägen, den senaste nu på 2000-talet.

Beskrivning av området

Bebyggelsen inom området utgörs av gles bostadsbebyggelse i en värdefull natur- och kulturmiljö. Fastighetsstrukturen i området har förändrats mycket sedan området började bebyggas under tidigt 1900-tal och många fastigheter har styckats av under årens lopp. Även om förtätning har skett så ligger de flesta husen glest placerade på stora tomter vilket gör att det traditionella intrycket av 1900-talets tidiga sommarbebyggelse i Stockholms skärgård har behållits. Majoriteten av fastigheterna har strandkontakt.

På varje fastighet finns en huvudbyggnad, ofta centralt placerade på fastigheten. Huvudbyggnaderna kompletteras med mindre komplementbyggnader. Tre äldre villor dominerar bebyggelsen: villan kallad Bjälbo på fastigheten Lidingö 6:88, villan kallad Lilla Räfviken på fastigheten Lidingö 6:127 och villan på fastigheten Lidingö 6:70. Ett centralt läge har även Grindstugan på fastigheten Lidingö 6:97. Byggnaden har byggts om och till under åren men bidrar fortfarande till karaktären i området.

I området finns även nyare bebyggelse som har anpassats till den äldre stilen. Villorna på Lidingö 6:132 och Lidingö 6:128 är goda exempel på nya hus som uppförts i en äldre stil och som passar in i området. I området finns även en villa i mer modern stil, på fastigheten Lidingö 6:131.

Särskilt ursprungsfastigheterna till Bjälbo och Lilla Räfviken har präglat sin omgivning med tillhörande mark/trädgård och sitt dominerande läge i landskapsbilden. Från dessa fastigheter har även avstyckningar skett. I synnerhet villan Lilla Räfviken dominerar området med sitt höga och fria läge i området. Från infarten till området från Elfviks jordbruksmarker går en uppvuxen lindallé ner en bit längs Rävsvägen där en grindstuga som ursprungligen hörde till Lilla Räfviken ligger. Grindstugan är senare tillbyggd och förändrad. Lindallén som sedan fortsätter ner till bryggan är ett karaktärsfullt inslag i området, såsom spåren av den villaträdgård som tillhörde Lilla Räfviken, med fruktträd, bärbuskar och syrener samt inslag av andra planterade lövträd.

Lilla Räfviken

På krönet ovanför vattnet ligger den stora trävillan Lilla Räfviken från 1902. Med sitt höga och fria läge är byggnaden karaktärsskapande i området. Villan har tydliga jugenddrag i sina högt uppdragna bågformade frontespiser samt sitt ståtliga entréparti och originella listverk. Exteriören karaktäriseras bland annat av fasadens spåntade panel på växlande ledd, glasverandan, fönster med tätspröjsad överdel och det tegeltäckta valmade brutna taket. Villan har byggts till under sent 1900-tal, och även genomgått en del fasadändringar.

Lilla Räfviken huvudbyggnad och brygga.

Fastigheten har strandkontakt och nere vid vattnet finns en bevarad stenbrygga med stentrappa i finhuggen granit från Vätö. Trappan leder upp mot huset och är mycket karaktärsfull. Tomten präglas av de branta klipporna mot vattnet och högvuxna tallar. Delar av den äldre villaträdgården finns fortfarande i behåll i den skyddade sluttningen in mot land. Framför allt är det fruktträdgården, bärbuskar och syrener samt inslag av gamla planterade lövträd såsom lindar som sätter stark prägel. Denna del av tomten är avstyckad och tillhör i dag fastigheten Lidingö 6:133.

Karaktärsskapande i området är den tydligt avläsbara fruktträdgården som tidigare tillhörde Lilla Räfvisken. Skärgårdsnaturen präglas av branta klippor och högresta tallar mot viken.

Två sentida bostadshus, det ena falurött, det andra ljusmålat, ligger i villans närhet och präglas av en god anpassning till den sekelskiftesatmosfär som omger Lilla Räfviskens stora villa. Uthus och bodar i kulturmiljön är oftast från 1900-talets mitt eller senare del och har faluröd eller ljusmålad panel under taktäckning av tegel eller slät plåt.

Lidingö 6:70

Huvudbyggnaden på Lidingö 6:70 uppfördes troligen under sent 1890-tal som sommarnöjesbostad (ursprungliga bygglovshandlingar saknas). Byggnaden har flera bevarade karaktärsdrag från den ursprungliga panelarkitekturen, men har även genomgått en del förändringar. I stort behåller dock byggnaden en tidstypisk utformning där tillbyggnader och fasadändringar har anpassats väl till byggnadens ursprung och karaktär. Huvudbyggnaden har ett högt och fritt läge. Tomten är gles och luftigt bebyggd.

Lidingö 6:70 bevarar sin karaktär av sommarnöje. Panelarkitekturen är välbevarad och den senare färgsättningen väl anpassad till byggnadshistoriskt.

Bjälbo, Lidingö 6:88

Huvudbyggnaden på Lidingö 6:88 uppfördes 1897 som sommarbostad. Villan har ett högt läge ovan fjärden, norr om byggnaden sluttar tomten kraftigt ner mot vattnet. Fastigheten är stor och präglas av höga äldre tallar på platån och naturmark i branten ner mot fjärden. På fastigheten finns även en mindre byggnad från samma tid som användes som sommarbostad, samt ett stall. Stallet är i dag ombyggt till gäststuga. Även ytterligare komplementbyggnader har tillkommit. Komplementbyggnader är underordnade huvudbyggnaden och tomten upplevs ändå som gles.

Huvudbyggnaden präglas av en tidstypisk panelarkitektur med stående och liggande träpanel i fasad, djupa taksprång med konsoler och fint arbetade och dekorativa listverk mellan fasaddelar. Byggnaden har ett torn med utsikt över fjärden, ett vanligt förekommande inslag på villor från sommarnöjesepoken. Byggnaden har fått senare tillägg, bland annat en veranda mot fjärden. Nya tillägg är fint anpassade till byggandens ursprung och karaktärsdrag.

Bjälbo har ett högt och fritt läge med en vidunderlig utsikt mot fjärden.

Sammanfattande värdering

Området vid Räviken utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Räviken är en av Elfviklandets fåtaliga återstående sommarvillamiljöer från sekelskiftet 1900. Räviken har i mångt och mycket bevarat en äldre karaktär, oavsett att kompletterande villabebyggelse tillkommit på senare år. Till det goda helhetsintrycket av sekelskiftets sommarvillamiljö bidrar att inslag av Lilla Rävikens trädgård, fruktträdgård och odlingar fortfarande finns i behåll och tydligt kan avläsas.

Området berörs av ett större område för riksintresse för kulturmiljövården med stora insegslingsleden mot Stockholm.

Karaktärsdrag

Området

- Kuperat skärgårdslandskap med sommarvillabebyggelse från 1800-talets senare del.
- Bebyggelsemönstret med central sommarvilla 1, 1½ eller 2-våningar, mindre komplementbyggnader såsom uthus och bodar.
- Havskontakt, båthus vid bryggor.
- Liggande eller stående träpanelfasader eller putsfasader.
- Fasadkulörerna är röda, gula, vita, ljusgrå, ljusgrön eller träfärgad brungrå.
- Sadeltak eller mansardtak, mindre byggnadsdelar med pulpettak.
- Taktäckningsmaterial är betongpannor, tegelpannor, sedum och plåt.
- Den uppvuxna lindallén som går ända ner mot bryggan.
- Det småskaliga vägnätet
- Trädgårdarna, fruktträdgårdarna och odlingarna.

Lilla Råfviken:

- Villans jugendprägel med bågformade frontespiser, entréparti med halvkolonner och fönstertyper.
- Fasad med spåntad panel på växlande ledd. Övre stående träpanel har bågformig avslutning mellan synliga profilerade plankavslut.
- Glasveranda mot öster.
- Valmat brutet tak med röd tegeltäckning.
- Byggnadens fria läge på naturtomt med berg i dagen och öppen kontakt med vattnet.
- Stenbryggan med trappa i finhuggen gråsten upp till villan.

Lidingö 6:70

- Villans karaktär av sommarnöjesbostad och dess läge på tomten strax intill fjärden. Stor luftigt bebyggd tomt.
- Övre plan har stående locklistpanel med profilerade nedre ändar. Nedre våning har liggande träpanel. Naturstenssockel. Fint arbetade och dekorativa detaljer i gavelröstena.
- Inglasad veranda mot öster.
- Generellt korspostfönster på nedre plan med två eller tre lufter. Övre plan har även småspröjsade tvåluftsfönster. Fönster är i trä.
- Djupa takutsprång med dekorativa konsoler. Tak avtäckt med tegel.
- Komplementbyggnader är underordnade huvudbyggnaden i volym och storlek.

Bjälbo

- Villans karaktär av sommarnöjesbostad och dess höga fria läge på tomten strax intill fjärden. Stor luftigt bebyggd tomt med höga tallar.

- Välbevarad exteriör med fjällpanel samt på övre plan samt nedre våning med både liggande och stående träpanel. Naturstensockel. Fint arbetade och dekorativa listverk mellan fasaddelar. Fönsterluckor i trä på nedre våningen.
- Inglasad entréveranda i två våningar med småspröjsade fönster och dekorativt utformad entréport mot öster. Större burspråk mot norr med balkong på taket. Uppstickande torn mot väster.
- Generell fönstertyp är t-postfönster i trä med tre lufter.
- Djupa takutsprång med dekorativa konsoler. Tak täckt med svart plåt.
- Komplementbyggnader är underordnade huvudbyggnaden i volym och storlek och generellt avfärgade i falurött.
- Ursprunglig timrad stallbyggnad med lertegeltak.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Kulturlandskap med agrara inslag i skärgårdsmiljö bör bevaras
- Sommarvillornas stora tomter bör inte styckas av.
- Bebyggelsemiljön med rötter i 1800-talets sommarvillabebyggelse bör vårdas och underhållas med väl anpassade material och metoder för att säkerställa att områdets kulturhistoriska värden består.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck med dess panelarkitektur bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar/portar i originalutförande.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Eventuella komplementbyggnader bör anpassas till huvudbyggnaden och placeras så att de inte påverkar helheten.
- Stora markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning bör i möjligaste mån undvikas.

Elfvikens landets kursgårdar

Bakgrund

Elfvikens landets kuststråk mot Hustegafjärden blev sommarvillornas kust när flera villor byggdes här på 1870–1890-talet. Exempelvis kan nämnas Kullen, Liden, Metsola och Skogshem. Några anläggningar var stora och påkostade såsom exempelvis Metsola och Wijk. Den kanske mest välkände arkitekt som var verksam var Isak Gustaf Clason som ritade Villa Kullen på 1880-talet. Flertalet villor omgavs av engelskinfluerade små parker i sjösluttningen. Särskilt kring Metsola från 1893 skapades en konsekvent utformad engelsk landskapspark med klassiska attribut såsom små paviljonger, romantiska ”tornruiner” och andra karaktärsskapande landskapselement.

De kvarvarande landskapspartierna och parkattributen inklusive paviljonger, tornruiner och stenbryggor är av mycket stort kulturhistoriskt värde. Parkvy mot den mycket värdefulla Moriska paviljongen från 1893.

Efter andra världskriget hade sommarvillorna sedan länge spelat ut sin roll som rekreativmiljö. Elfviklandet med sin vackra skärgårdsnatur och det Stockholmsnära läget blev attraktivt för flera organisationer kopplade till fackföreningsverksamhet, offentlig verksamhet och näringsliv. På de gamla sommarvillornas plats uppfördes en rad kursgårdar. Endast gångstråk löper längs med stranden på numera allmänna ytor. Vägstrukturen är den samma som under sommarvillornas epok, varje kursgård och villorna har sina separata mindre tillfartsvägar från norr.

De modernistiska kursgårdarna har satt ett påtagligt avtryck, såväl i Lidingös byggnads- och samhällshistoria, som genom sin övergripande verksamhet, i större regionala och nationella samhällsperspektiv. Mer konkret uttryckt har detta dels skett genom den organisationsanknutna verksamhet som bedrivits här, dels genom att kursgårdarna representerar en modernistisk institutionsbebyggelse i rekreativ miljö, som förutsatte en geografisk närhet till storstaden och dess centrala samhällsfunktioner under efterkrigstidens rekordår på 1950- och 1960-talen. Inte minst Rönneberga, med dess starka förankring som politisk kurs- och konferensgård, samt Skogshem och Wijk med Svenska Arbetsgivarföreningens mångåriga verksamhet, medför att Elfviklandets kursgårdar har en stark och mycket konkret koppling till svensk samhällshistoria. Flera välkända arkitekter anlätades till anläggningarna. De flesta kursgårdarna kom mot denna bakgrund att bli arkitekturhistoriskt och arkitektoniskt kvalitativa inslag i Lidingös mångfasetterade modernistiska byggnadskultur.

Beskrivning av området

Kulturmiljön karaktäriseras av den kuperade långsträckt slutningen av Elfviklandets sydsida ner mot Hustegafjärden. Skärgårdslandskapets lite kargare landskapsbild av talldungar, höga furor och små berg i dagen innefattar här även stora inslag av en frodig lövgrönska med partier av ädellövträd. Den parkartade landskapsbild som skapades kring flera sommarvillor innefattade även stora partier av skärgårdslandskapet.

Redan det sena 1800-talets sommarvillor anpassades till det omgivande landskapet i varierande mån. Anpassning till befintligt skärgårdslandskap karaktäriserar såväl sommarvillornas engelska parkstruktur som kursgårdarnas trädgårdar och parkinslag. Landskapsarkitekten Walter Bauers väl gestaltade 1950- och 1960-talsanläggningar sätter fortfarande stark prägel på flera kursgårdar, integrerade i och inramade av den kuperade sjösluttningens karaktäristiska grönska, där högvuxna ädellövträd och resliga furor blandas.

Kursgårdarna ligger nära men är mycket tydligt avgränsade från varandra. Samtliga ligger i slutningen mot viken och präglas av en god terränganpassning till slutningens skärgårdslandskap och strandlinje. Alla är souterränganpassade och har ett starkt fokus på sjöfasadens och de öppna strandslutningarnas och vattenvyernas betydelse. Även den rumsliga gestaltningen av entrén till kursgårdarna har en stark

betoning i byggnadernas gruppering och utformning. I modernismens anda står den funktionella aspekten med saklighet och rationalitet i fokus, men här i fullt samspel med landskapet och ljuset samt inte minst med arkitekturen som helhet.

Kursgårdarnas bebyggelse är genomgående utpräglat modernistisk, med en stark horisontalitet i de långsträckta ganska låga byggnadskropparnas utformning och placering.

Beskrivning av bebyggelsen

Wijk, Söderåsen 3

Wijk ritades och uppfördes 1969 med Anders Tengbom som arkitekt. Det är viktigt att betrakta Wijk och det närbelägna Skogshem tillsammans på grund av den i mångt och mycket gemensamma historiken, det gemensamma förhållandet till sjösluttningen och de många gemensamma arkitektoniska grunddragen, rumsligheterna och formuttrycken. Samtidigt har de också olikheter som bidrar till att skapa ett intressant arkitektoniskt spänningsfält mellan anläggningarna.

I likhet med Skogshem är även mycket av interiörerna helt ursprungliga i rumsindelningar och material. De kvalitativa materialvalen karaktäriserar båda anläggningarna både exteriört och interiört.

Kursanläggningen Wijk ritades av arkitekt Anders Tengbom och uppfördes 1969, vy mot byggnadens sjösida. Anläggningens horisontalitet kontrasteras mot fasadsektioner av strikt vertikala ljusinsläpp och bröstningar.

Wijk anknyter mycket till Skogshem framför allt i skalan, den mycket goda terränganpassningen, fasadernas röda smaltegel, de många långsträckta kubiska formerna, i kontrast mot de "sågtandade" eller vertikala fasadpartierna mot sjön, inslagen i kopparplåt i bröstningar och takfot samt de många inslagen av platta tak. Wijk är dock större och högre med tre-fyra våningar i souterräng. Wijk är stramt och sammanhållet i volymer och horisontalitet men inrymmer också en påtaglig variation i volym, höjd och vinklar.

Det präglas av en konsekvent elegans men har en större monumentalitet och är sakligare och tyngre i sitt modernistiska formspråk än det nätta och sofistikerade

Skogshem. Fler funktioner inryms i längorna än i Skogshem där funktionsuppdelningen per byggnadsenhet ursprungligen var mer utpräglad.

Rumsligheterna är här mycket konsekvent gestaltade, exempelvis med en högre belägen förgård samt inte minst med en mycket genomtänkt terränganpassning, med prång, trappor och terrasseringar i natursten inklusive stentäckta trappmurar. Anläggningen präglas av slutenhet utåt och accentuering av de gårdsrum som bildas mellan huskropparna. Mot sjön öppnas anläggningen och byggnadskropparnas sjöfasad är betydligt mindre slutna jämfört med flera av fasaderna som vetter inåt. Däremot är sjöfasadernas olika partier tydligt accentuerade och avgränsade från varandra.

På Wijk är rumsligheterna konsekvent gestaltade, exempelvis med en högre belägen förgård och väl genomtänkt terränganpassning, med prång, trappor och terrasseringar i natursten.

Bilden visar rester av den gamla sommarvillan Wijk – ett mindre parti av omgivande park samt ett landskapsattribut från den engelska parken, en romantiserade ”tornruin” som inrymde sommarvillans vattencistern.

Wijk är fortfarande mycket välbevarat. Endast enstaka dörr- och fönsterbyten har skett. Dörrar i ek och glas och många tidstypiska ursprungliga fönster finns

fortfarande kvar. På 2000-talet har eventhallen utförd i grå puts tillbyggt längst bort i öster i anläggningen, också ritad av Tengboms arkitektkontor.

Strikta trädgårdspartier från sent 1960-tal inramar själva anläggningen. Den frodiga sjöslutningen har påtagliga parkpartier med gångsystem, öppna gräsmattor och uppvuxna höga lövträd som åtminstone delvis kan härstamma från den gamla sommarvillans park. I övrigt dominerar skärgårdsnaturen. Från den gamla sommarvillans epok på 1890-talet härstammar en romantiserande rund "tornruin" i mursten med trappor och räcken i gjutjärn. "Tornet" inrymde sommarvillans vattencistern.

Skogshem, Söderåsen 4

Skogshem är den näst äldsta kursgårdsanläggningen efter Loviks kursgård. Skogshem ritades 1957 av Anders Tengbom och uppfördes 1958. Skogshem har mycket gemensamt med det något yngre Wijk, också av Tengboms hand, framför allt i skalan, den mycket goda terränganpassningen, fasadernas röda smaltegel, avtäckningarna i kopparplåt samt de flacka/platta taken. Skogshem är dock något lägre och har en nättare utformning i sen 1950-talsmodernism, jämfört med det mer 1960-talspräglade rationella och robusta Wijk. Skogshem är en modernistisk märkesbyggnad vad gäller det sena 1950-talets mest moderna genomslag i institutionsbyggande på Lidingö.

Skogshem från 1958 har mycket gemensamt med det något yngre Wijk, också ritat av Anders Tengboms. Sågtandsfasaden är i likhet med Wijk ett utpräglat karaktärsdrag och sätter inte minst stark prägel på sjöfasaden.

På Skogshem har i högre grad verksamhetens olika funktioner inrymts i en separat byggnad. Här finns bland annat skolhus, klubbhus, rektorsbyggnad, personalbyggnad m.m. Skogshem innefattar både fristående och sammanbyggda huskroppar, ofta kubiska men ibland med en lätt vinklad fasad och med karaktärsfulla sågtandsfasader. Detta skapar både sammanhang och variation samt sätter i hög grad gestaltningen av rumsligheter i fokus. Trapp-passager mellan

huskroppar och uppbyggda tegelmurar ger också motsvarande karaktär och variation.

Skogshems karaktärsfulla sågtandsfasader.

Gestaltningen av rumsligheter är i fokus på Skogshem. Trappor mellan huskroppar och tegelmurar skapar karaktär och variation. Välbevarade entrépartier är omsorgsfullt gestaltade, här med karaktäristiskt skärmtak och portik utförd i ek och glas med slät plåtskoning. Koppars täcker entrétaken.

Fasadens röda smaltegel varvas med rytmiskt upprepade mörka bröstningar till exempel på fasaden mot vattnet. Bröstningar i kopparsplåt förekommer i övre byggnadskroppars fasadpartier kring entréer. Fönster är utformade i ek eller ädelträ och det stora flertalet är fortfarande ursprungliga. Merparten av dörrar i de karaktäristiska skärmtaksförsedda entrépartierna är ursprungliga, utförda i ek och glas med slät plåtskoning. Koppars täcker entrétak, vissa bröstningar och är ett genomgående tema i taklisterna. De mycket flacka pulpettaken avtäcks av ståndfalsad skivplåt.

Skogshem från 1958 har mycket gemensamt med Wijk. Byggnadskroppars och fasaders rytmissering, samt balansen mellan horisontalitet och vertikalitet är gemensamma nämnare.

Sågtandsfasaden är i likhet med Wijk ett utpräglat karaktärsdrag och sätter inte minst stark prägel på sjöfasaden. Utmärkande mot sjön är dels långa fönsterrader, dels partier av mycket smala vertikala ljusinsläpp.

Vid entrésidan av Skogshem ligger en låg kubisk byggnad i rött tegel under plantak. Byggnaden som inrymmer värmecentral och har en hög röd tegelskorsten, är en ursprunglig och karaktärsfull del av anläggningen. I närheten ligger även en röd tegelvilla som inrymt personalbostad.

Både strikta och mer blomrika trädgårdspartier från sent 1950-tal inramar själva anläggningen. Förgårdspartier är stensatta och har inslag av skulpturer. I sjösluttningen omges anläggningen av parkpartier med gångsystem, öppna gräsmattor och uppvuxna högstammiga lövträd som delvis kan härstamma från den gamla sommarvillan. I övrigt dominerar skärgårdsnaturen på tomten.

Villa Kullen, Söderåsen 8

Ett stycke öster om Skogshem ligger Villa Kullen som är en före detta sommarvilla från 1884 ritad av Isac Gustaf Clason. Villan utformades med prägel av amerikansk shingle style med bruntjärad spånfasad utan markerade knutar eller foder, karaktäristiska rundbågefönster i sjöfasad och sadeltak med ståndfalsad skivplåt. På 1950-talet tillbyggdes bland annat ett entréparti åt norr. År 2011 renoverades villan i syfte att återge den en mer ursprungligt utformad exteriör. Villan har byggts till efter renoveringen 2011. Villan ligger högt upp i sluttningen. Partier av den tidigare parken är fortfarande lätta att uppfatta. Nere vid stranden står ett före detta badhus i tidstypisk vitmålad panelarkitektur, renoverat på senare år med nya ytskikt med mera

Villa Kullen är en före detta sommarvilla från 1884 ursprungligen ritad av Isak Gustaf Clason. Villan är tillbyggd under senare tid.

Villa Metsola, Söderåsen 6

Villa Metsola ligger omedelbart väster om Loviks kursgård och omfattar västra delen av den gamla sommarvillan Metsolas tomt. Nuvarande villa i ett plan med förskjutna byggnadskroppar byggdes 1955 efter ritningar av arkitekterna Jenö Lechner och Kornél Pajor. Den ljusputsade villan har den kopparavtäckta skorstenen placerad i yttervägg, vanligt i efterkrigstidens svenska villaarkitektur. Villans ursprungliga exteriör är helt bevarad med sin lite särpräglade kombination av tidigt svenskt 1950-tal med influens av centraleuropeisk byggnadskultur från Balkan. Sistnämnda kan bland annat anas i en del dörrpartier och de flacka utskjutande sadeltaken med stora språng.

Villans ursprungliga exteriör från 1955 är välbevarad med sin särpräglade kombination av tidigt svenskt 1950-tal och centraleuropeisk byggnadskultur från Balkan.

Inom tomten ligger den stora husgrunden till sommarvillan Villa Metsola från ca 1890, en mäktig stenmur med terrasseringar. Grunden är mycket tydlig i omgivningen och en viktig påminnelse om ursprunget till dagens Lovik och nuvarande Villa Metsola. På tomten finns även några av de landskapsattribut som karakteriserade sommarvillans engelska park. Framför allt märks två "ruiner" av små torn i murad sten, ett vid tomtkanten i nordväst och ett närmare sommarvillans husgrund, ursprungligen stämningshöjande inslag i den engelska parkens romantiserande anda.

Den stora husgrunden till sommarvillan Villa Metsola från 1893 finns kvar, en mäktig stenmur med terrasseringar.

Inom tomten ligger några landskapsattribut, i form av romantiserande "tornruiner", kvar från den engelska landskapspark som omgav sommarvillan.

Lovik, Söderåsen 7

Lovik består av två mycket tydliga tidsskikt av bebyggelse. Häradshövdingen Cronholm lät uppföra Villa Metsola som sin sommarvilla 1893, med en stor anlagd park. Villa Metsola brann dock ner 1929. Arkitekten Teodor Kellgren förvärvade tomten och lät här bygga sin privatvilla. Villan kallades Lovik och kom sedan att utgöra stommen i Elfviksländets första kursgårdsanläggning som skapades 1955. Detta år förvärvades nämligen Lovik gemensamt av Svenska Köpmannaförbundet, Svenska Grossistförbundet och Handels Arbetsgivarorganisation som lät uppföra kursgården Handels gård. Några av internatbyggnaderna ritades av Svenska Köpmannaförbundets arkitektkontor under ledning av arkitekten Gerhard Pischk. 1966 och 1981 gjordes tillbyggnader under ledning av arkitekten Erik Månsson. 1985

övergick Handelns gård i en verksamhet med restaurang och konferensrörelse. Namnet Lovik återtogs. En del ombyggnader har gjorts av befintliga byggnader.

Lovik – längan i vit fasadsten med sågtandsfasad hör sannolikt till kursgårdens utbyggnad i sent 1960-tal.

Kursgårdsanläggningen är i dag den helt påtagliga bebyggelsen, men stora delar av sommarvillan Metsolas uppvuxna engelska park med typiska parkattribut omsluter fortfarande anläggningen i den natursköna sluttningen och ger stark karaktär till omgivningen.

Kursgårdens bebyggelse ger intryck av att ha tillkommit etappvis. En enkel träpanelad anläggning som senare är starkt ombyggd. Entrén har en rikt dekorerad klassicerande portal från ca 1850, med all sannolikhet återanvänd. Träbyggnaden är via en överbyggd glasgång vidbyggd med långa låga längor främst från 1950- och 1960-tal i souterräng, samtliga utformade i ljus fasadsten med karaktäristiska fönsterpartier och flacka tak. Troligen från 1969 års tillbyggnad är en länga i vit mexisten med sågtandad fasad som har en påtaglig sen 1960-talskaraktär. I norr ligger en ljusputsad vaktmästarebostad med entré med sidoljus och karaktäristisk trädörr, samt glasad ateljégavel och enkupigt tegeltak med nätta kopparavtäckta takkupor. Villan ritades av arkitekterna Erik Månsson och Kenneth Neil 1964.

Några små romantiska ”tornruiner” i murad sten är stämningshöjande attribut från 1890-talets engelska park. Vidare finns en stor murad källare i gråsten. Rester från sommarvillaepoken är även tilläggsplatsen i viken, med dess murade brygga/stenpir, samt paviljongen intill i ljusmålad enklare panelarkitektur under toppigt plåtavtäcktt ståndfalsat skivplåttak.

Från gamla Villa Metsolas tid på 1890-talet är dels ”tornruinen” till vänster i kanten av den gamla engelska parken, dels den rustika murade källaren.

Den strandnära paviljongen i ljusmålad enklare panelarkitektur.

Av stort kulturhistoriskt värde är gamla Villa Metsolas moriska paviljong från 1893, den mest välbevarade parkpaviljongen på Lidingö. Den åttkantiga paviljongen är utformad i en rikt utvecklad panelarkitektur, under en taktäckning av ståndfalsad skivplåt och krönt av en månskära.

Gamla Villa Metsolas moriska paviljong från 1893.

Rönneberga, Söderåsen 2

Rönneberga kursgård ligger i kulturmiljöns östra del närmast Villa Söderås och Elfviks gård. Under 1800-talets senare del byggdes här sommarvillan Liden, sedermera kallad Rönneberga. 1963 förvärvades fastigheten av Fastighetsbolaget Byggfackens skola och sommarvillan revs, endast en sportstuga från tidigt 1900-tal sparades. På platsen för den rivna Lidens sommarvilla uppfördes 1963–1969 en kursgård omfattande huvudbyggnad, mindre hotellbyggnader och en personalbyggnad. Rönneberga kursgård invigdes 1969 av dåvarande statsminister Tage Erlander. Anläggningen ritades vid Svenska Riksbyggens arkitektkontor under chefsarkitekten Henning Orlando. Förutom huvudbyggnaden uppfördes mindre hotellbyggnader och personalbostäder. I slutet av 1900-talet kompletterades anläggningen med bland annat badhus. Kursgården användes ofta som konferensgård för politiska överläggningar.

Rönneberga kursgård, huvudentrén med fontän.

Anläggningen karaktäriseras av de långsträckta låga souterränganpassade byggnadskropparna i den branta sluttningen. Karaktäristiskt är även användningen av prefabricerat fasadmaterial med ljusa betongskivor. De rytmiskt återkommande mörka bröstningarna är sekundärt utförda i mörkbrun plåt. Typiska är även de långa mörka fönsterbanden (ursprungliga fönster är utbytta), samt platta tak, inklusive kvarvarande ursprungliga entrépartier i lackad ek och med glasrutor. Vissa entrépartier har byggts om i sen tid. Den betydelsefulla huvudentrén bevarar ekdörrar, glas och stor rustik granitportal, sistnämnda kanske inte helt ursprunglig men troligen tillkommen på 1970-talet. Kvarvarande äldre entrépartier är synnerligen angelägna att bevara. Sjösidans stora souterrängfasad har glasad över- och utbyggnad. Det finns även ett begränsat husparti med fasad i rött tegel och överbyggnad i mörk ståndfalsad plåt.

Rönneberga kursgård, hotellbyggnad väster om huvudbyggnaden.

Rönneberga kursgård, huvudbyggnadens fasad mot sjösidan.

Personalbostäder

Högt upp på fastighetens norra del ligger ett tvåvånings lamellhus uppfört 1967 efter ritningar av Henning Orlando. Övre planet är utkragat över bottenvåningen. I övre planet finns tre lägenheter om 3 rum och kök som nås från en loftgång. I bottenvåningen finns sex lägenheter om 1 rum och kök. Byggnaden är arkitektoniskt tidstypisk. Den håller mycket god arkitektonisk kvalitet och är välbevarad.

Badhuset

Strax intill personalbostadshuset ligger ett badhus. Det var ursprungligen bara en pool från 1968 som byggdes in 1987 efter ritningar av CAN Arkitektkontor. Byggnaden är typisk för strömningar under 1980-talet och är ett intressant tillägg med sina låga volymer, sin uppbrutna fasad, kopparplåt, falsat plåttak och uppglasade gavel. Interiören som formats i två etapper är karaktärsfull och tillför också Rönnebergaanläggningen stort värde.

Badhuset tillkom på 1980-talet och har byggts om i senare tid.

Den lilla sportstugan som har kvar sin 1910–1920-talskaraktär.

Rönneberga karaktäriseras bl.a. av anläggningens trädgårdspartier, inramade av betonggjutna terrasser och trappor i sluttningen mot sjösidan.

På 1960-talet lades stor omsorg ned på att komponera in trädgårdsanläggningen i den kuperade sluttningen. Karaktäristiska är terrasspartierna gjutna i betong. Gjutna betongtrappor bär av terrängens stora nivåskillnader och binder samman anläggningens olika delar. Tidstypiska järnräcken karaktäriserar hela anläggningen. Den strikta nästan minimalistiska trädgårdsstrukturen inramas av den omgivande sluttningens frodiga grönska vilket skapar en intressant helhet.

Villa Söderås, Söderåsen 1

Villa Söderås användes länge som kursgård och senare för hotell och restaurangverksamhet. Anläggningen är historiskt och kulturmiljömässigt en del av den sammanhängande enklaven med kursgårdar på Elfviklandet.

Villa Elfviks Udde, Lidingö 6:91

Närmare Elfvik tronar ett av farledens främsta sjömärken i sluttningen, den monumentala benvita Villa Elfviks udde från 1910–1911. Arkitekten Ragnar Östberg har låtit den stramt minimalistiska nationalromantiska villaarkitekturen samspela med skärgårdslandskap, vattenvyer och placering i terrängen.

Villa Elfviks udde.

IBM:s f.d. kursgård på Lidingö

Merparten av Lidingös många före detta kursgårdar ligger samlade sydväst om Elfviks gård. Sydost om gården, på Elfviks udde, ligger IBM:s före detta kursgård från 1969, som numera inrymmer hotellverksamhet. Arkitektfirman ELLT, genom Bengt Larsson är upphovsman till den modernistiska byggnaden som förenar en funktionell och rationell utformning i en avancerad arkitektonisk gestaltning. Byggnaden består av tre radställda byggnadsenkaver i profilerad stålplåt. Dessa flankeras vid vardera gaveln av ett högre trapphus med rundade fönster i ljus rödbrunt murtegel. Gestaltningmässigt har lång- och kortsidorna två olika uttryck. De strama långsidorna skiljer inte kursgården nämnvärt från ett polishus eller en kontorsbyggnad från samma tid. Kortsidorna bryts däremot upp i flera delar, strukturerade utifrån den synliga konstruktionen och de sammanbindande glasytorna. Valet av en synlig konstruktion i betong, fasadernas rosttröga plåt, den kinesiskt röda kulören på snickerierna var alla uttryck för de gällande arkitekturidealen.

IBM:s kursgård på Lidingö uppfördes i en tid då Sverige genomgick en snabb modernisering, med en allt mer specialiserad teknikutveckling, och med en offentlig sektor som växte i rekordfart. IBM:s internationella status – där datautvecklingen symboliserade hypermodern briljans och framstod som svaret på samhällets krav på effektivisering och rationalisering – omsattes av arkitektföretaget ELLT i anläggningens gestaltning. Kursgården fick genom sin arkitektur, sitt avskilda läge på ön och IBM:s mäktiga position en tyngd som kan associeras till en medeltida borg. Formen, slutenheten och materialvalen var viktiga historiska referenser, men

det var också uppenbart att kursgården skulle uppfattas lika modern som IBM:s verksamhet.

IBM:s före detta kursgård har ett modernistiskt uttryck som speglar tidens krav på rationalitet och effektivitet, parat med ett uttryck som kan associeras till en medeltida borg.

IBM:s före detta kursgård, fasad mot öster.

IBM:s före detta kursgård, fasad mot söder.

Valet av plats längst ut på Lidingö var ett sätt att hålla verksamheten och deltagarna på avstånd från stadens brusande liv och distraktioner. Anläggningen behövde ingen uppmärksamhet, det var utbildningsverksamheten som var det viktiga.

I slänten mot Höggarnsfjärden mellan Villa Elfviks udde och IBM:s gamla kursgård har på 2000-talet tillkommit en liten enklav med några större villor. Villorna har inbördes en ganska olikartad arkitektonisk utformning. Gemensamt är att de präglas av nutida villaideal.

Sammanfattande värdering

Området med Elfvikslandets kursgårdar utgör särskilt värdefull kulturmiljö. Kursgårdarna efterträdde Elfvikslandets gamla sommarvillor med fragment av det sena 1800-talets villaparker, små paviljonger och före detta ångbåtsbryggor vilket ger området en speciell inramning till 1950- och 1960-talsmodernismen i den natursköna kustmiljön. Sammantaget ger det Elfvikslandets kursgårdar en egenart, med mycket höga upplevelsevärden där kultur- och naturvärden i hög grad samspelar. Kursgårdarna representerar en modernistisk institutionsbebyggelse i rekreativ miljö, som förutsatte en geografisk närhet till storstaden och dess centrala samhällsfunktioner under efterkrigstidens rekordår på 1950- och 1960-talen. Kursgårdarna är inbäddade i en äldre kulturmiljö från när Elfvikslandets kust var bebyggd med sommarvillor från sent 1800-tal. Landskapet bär tydliga spår av sommarvilleepoken, både vad gäller enstaka byggnader och byggnadsverk, såsom parker och naturmiljöer. Dessa spår är fortfarande tydligt avläsbara och utgör en viktig värdebärare i området.

Kulturmiljön är uppmärksammas som kulturhistoriskt värdefull miljö i ”Lidingö – Kulturhistoriska miljöer” (Stockholms Länsmuseum, 1990). Kulturmiljön är till delar uppmärksammas som en grön kulturmiljö i ”Lidingös gröna kulturmiljöer” (Lidingö stad, 2013).

Kulturmiljön ingår delvis i område av riksintresse för kulturmiljövården – Stockholms farled och inlopp.

Karaktärsdrag

Generellt för kulturmiljön

- De två överlagrande tidsskikten med dels sommarvillornas sena 1800-talsperiod dels de modernistiska kursgårdarnas 1950–1960-tal.
- Landskapskaraktären med integrationen av skärgårdsterräng, sommarvillornas ofta engelska parkstruktur och modernismens park/trädgårdsanläggning.
- Den mycket goda landskapsanpassningen till skärgårdsterrängen med sjösluttning och förhållandet till Hustegafjärden.
- De öppna fria siktvyerna från farleden in mot väl sammanhållen helhet av bebyggelse och landskap i sjöslutningen.
- Bebyggelsemönstret med närliggande men separata väl avgränsade enheter.
- Vägnätet med en separat mindre tillfartsväg från norr till varje enhet. Endast tvärgående gångstråk, främst det längs stranden.

Kursgårdarna allmänt

- Bebyggelsemönstret med de moderna kursgårdarna väl inpassade i den natursköna sluttningen ner mot Hustegafjärden. Utpräglad rationell och funktionell modernism i samspel med landskap, ljus och vatten.
- Sammanhållna volymer med stark betoning av rumslig gestaltning.
- Den starkt dominerande horisontaliteten med långa låga huskroppar och deras gruppering sinsemellan.
- Vertikalitet i fasadindelningar, ”sågtandsfasader” (Skogshem och Wijk), långsmala ljusinsläpp, samt väl gestaltade passager med trappor och stödmurar.

Enheternas särdrag

Rönneberga

Sportstuga från gamla Liden ca 1925:

- God ursprunglighet med bland annat brun stockpanel, tätspröjsade fönster, tidstypisk entré och sadeltak.

Kursgården från 1969 med huvudbyggnad, hotellbyggnader, personallänga:

- Huvudbyggnad med stark horisontalitet, fasader av ljusa betongskivor med fönsterband med mörka träpartier
- Huvudentrén i ek och glas med rustik stenportal.
- Välbevarad trädgårdsanläggning 1960-tal av mycket stor betydelse.
- Kraftfulla terrasspartier med trappor i gjuten betong.
- Badhus/pool hus av volym utformat som ett valmat tak klätt med ståndfalsad kopparplåt med uppglasade gavlar

Skogshem

- Den återhållsamma skalan och de samlade välbevarade volymerna.
- Långsträckta kubiska former i kontrast med "sågtandsfasader" och rytmisering av fasader och lätt förskjutning av huskroppar i väl avvägt samspel, särskilt sjösidan.
- De strama fasadernas nyansrika röda smaltegel med inslag av kopparplåt i takfot och bröstningar, platta tak eller pulpettak.
- Mycket välbevarade exteriörer med mycket hög grad av ursprunglighet.

Wijk:

- Sjöslutningens parkkaraktär med gräsmattor, gångsystem, uppvuxna lövträd. Stark terränganpassning med terrasseringar, trappor med räcken i natursten.
- Distinkt, stram och elegant utformning av exteriörer, fasader, entrépartier. Saklig och rationell elegant modernism.
- Slutenhet utåt, öppenhet inåt och mot sjösidan. Sjöfasad med fönsterrader och genombrutna rytmiserade vertikallpartier.
- Ursprungliga fönster och dörrpartier av ek och glas.
- Ursprungliga entréer i ek och glas.
- Strikta trädgårdspartier från sent 1960-tal.
- Sjöslutningens parkkaraktär med gräsmattor, gångsystem, uppvuxna lövträd.
- Skärgårdsnaturens betydelse.
- "Tornruinen" från gamla sommarvillans tid (vattencisternen)

Villa Kullen:

- Friliggande villa från 1884 i dominerande läge på krön av sjöslutning.
- Exteriör i amerikansk shingle style, fasader av bruntjärad spånfasad utan markerade hörn eller foder med karaktäristiska rundbågefönster i sjöfasad.
- Strandnära litet badhus i panelarkitektur.

Villa Metsola:

- Ursprunglig exteriör bevarad, svensk 1950-talsvilla med arkitekturinfluenser från Centraleuropa-Balkan.

- Ljus putsad enplansvilla med förskjutna huskroppar med ursprungliga fönster med fönsterluckor.
- Sommarvillan Metsolas mäktiga husgrund med murverk och terrassering.
- De två kvarvarande ”tornruinerna”, landskapsattribut från gamla Metsolas engelska park.

Lovik:

- De två överlagrande tidsskikten med dels de många spåren av sommarvillan Metsola från 1893 dels kursgården från 1950–1960-tal.
- Kursgårdens låga längor i ljus fasadsten i souterräng med karaktäristiska fönsterpartier och flacka tak.
- Välbevarad friliggande 1960-talsvilla (vaktmästarbostad) med helt ursprunglig exteriör

Gamla Villa Metsola:

- Välbevarade partier från Metsolas park i sluttningen, bland annat parkpaviljongen från 1883 med dess åttkantiga form och dekorativ panelarkitektur.
- Friliggande källare i gråsten.
- Välbevarade parkpartier med siktvyer mot sjön, trädgrupper, planteringar, gångsystem.
- Villans maritima miljö med stenmurad brygga/stenpir.

Villa Elfviks udde:

- Villa Elfviks udde med mycket hög grad av ursprunglighet från 1910–1911.
- Byggnadens volym och utformning med flyglar och kringbyggd gård
- Tegeltäckt högt valmtak med ljusa slätputsade fasader, småspröjsade fönster med fönsterluckor.

IBM:s före detta kursgård

- Modernistisk byggnad med slutna fasader av mörkt tegel, långsträckt form med artikulerade kortsidor och rundade trapphus.
- Horisontella fönstersättning på långsidorna med den röda fönsterkulören som en tydlig accent

Ekotemplet

- Ekotemplet med mycket hög grad av ursprunglighet.

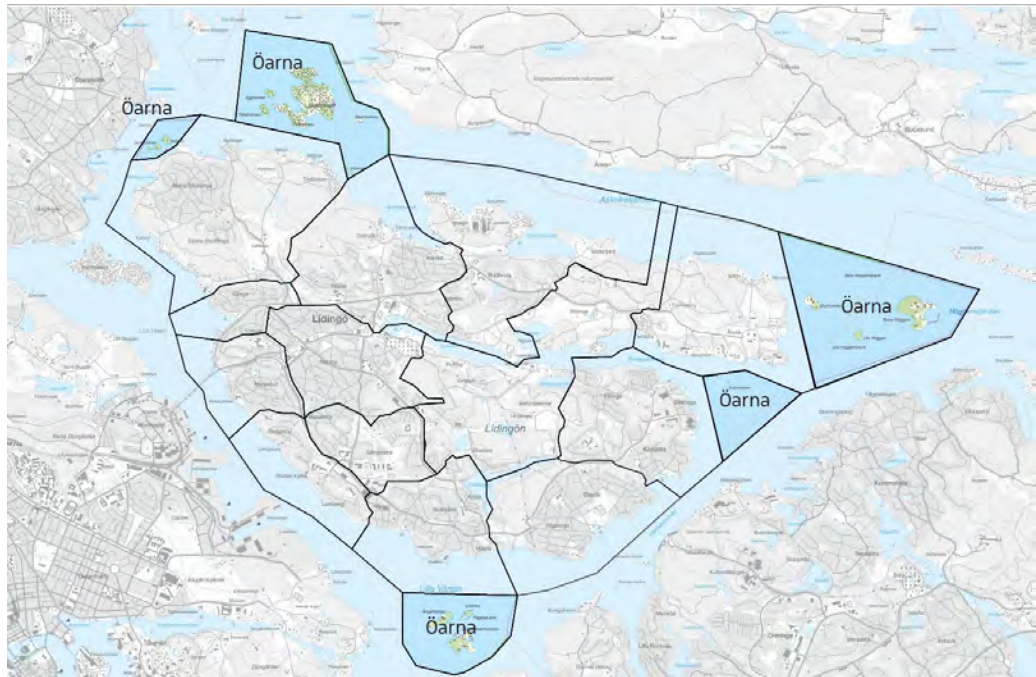
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Områdets karaktär med de två olika tidsepokerna, sommarvillorna från 1800-talets mitt samt de modernistiska kursgårdarna från 1950–1960, samt dess anpassning till sluttningen ner mot Hustegafjärden bör bevaras.
- Tomterna bör inte styckas av.
- Sommarvillornas engelska parkstruktur och modernismens park/trädgårdsanläggning bör underhållas så att dess karaktär bibehålls.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck bör bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader. Äldre byggnadsdetaljer bör värnas, exempelvis fönster och dörrar/portar i originalutförande.
- Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.

Öarna

Stadsdelen Öarna

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla områden i stadsdelen Öarna

- Duvholmen
- Stora Höggarn
- Stora Fjäderholmen
- Ängsholmen och Libertas

Duvholmen

Bakgrund

Duvholmen finns markerat på Lidingökartan från 1660-talet. Likt större delen av nordöstra Lidingön löd Duvholmen under Elfviks gård. På 1880-talet försålde Duvholmen vilket kom att medföra att flera sommarnöjen uppfördes på ön under 1890-talet. I början av 1900-talet etablerades Duvholmens båtvarv som fortfarande är verksamt. De stora bryggorna vid Schweizervillan och vid Stenvillan bör ha tillkommit 1900–1920. Tennisbanan anlades på 1920-talet. Enstaka små fritidshus tillkom under efterkrigstiden. I dag finns flera bofasta hushåll på ön. Någon reguljär båtförbindelse till Elfviklandet finns dock inte.

Duvholmen sett från Elfvik.

Beskrivning av området

Duvholmen ligger strax utanför östsidan av Elfviklandet. Den stora holmen karaktäriseras av hållmarkskust samt stora stråk av öppna gräsytor och ängsmark mellan framför allt frodiga små lövskogsdungar. Ett förgrenat nätverk av små stigar binder samman holmens tomter i den lätt kuperade skärgårdsterrängen. Frukträd och spår av små odlingar finns i anslutning till äldre tomter. Holmen bevarar i hög

grad en genuin skärgårdskaraktär med dess oexploaterade karaktär av sent 1800-tidigt 1900-tal.

Holmens inre präglas till stor del av stora stråk av öppna gräsytor och ängsmark mellan frodiga små lövskogsdungar. Frukträd och spår av små odlingar förekommer här och var vid äldre tomter.

I nordost ligger Duvholmens varv (Lidingö 6:122) med ursprung från tidigt 1900-tal. Likt de andra små båtvarven på Lidingö har byggnaderna kontinuerligt moderniserats och byggts ut eller helt förnyats. Framför allt är det den aktiva levande varvsnäringen som ger stort kulturhistoriskt värde och karaktär åt varvsmiljön. Här finns även den karaktärsfulla låga bebyggelse i trä och plåt som oavsett ålder kännetecknar de små varven, med båthall, båtskjul, slip, kontor, kran, bryggor med flera funktioner. Exempelvis båthallen med sina dubbla tak och längsgående ljusinsläpp samt typiska inre konstruktion är en god representant för denna typ av maritim industribebyggelse.

Duvholmens varv med den karaktäristiska båthallen med sina stora spröjsade ljusinsläpp längs takfoten.

Bebyggelsen på den stora holmen ligger glest men regelbundet, några mer indragna från stranden, några närmare sjön. Uthusen ligger ofta mer indragna, närmare den stig som löper vertikalt genom den långsmala holmen.

Beskrivning av bebyggelsen

Duvholmens äldre bebyggelse omfattar i dag främst en mycket stor och några mindre sommarvillor från ca 1890–1905. Sommarvillorna i 1 ½-2 våningar har framför allt ljusmålad spåntad panel, dekorativa snickerier, snickeriprydda verandor, rikt indelade fönster och sadeltak med papp eller ståndfalsad skivplåt. Den monumentala stora sommarvillan vid varvet har ljusputsad fasad och skiljer ut sig från de övriga.

Här finns också någon äldre stuga samt några fritidshus från 1900-talet som från början var mycket små, men senare blivit utbyggda. Några har om- eller nybyggt till mer ordinarie bostadshus. Generellt är den här mer småskaliga bebyggelsen väl samlad samt har faluröd eller ljusmålad träpanelad fasad och sadeltak med plåt eller papp.

Vy från Duvholmens norra del. På Duvholmen finns några f.d. små fritidshus. Flera har det gemensamt att de är småskaliga med faluröd eller ljusmålad panel och har blivit till- och utbyggda efterhand.

Flera tomter har bryggor av trä men sommarvillorna har främst gjutna betongbryggor från 1900-talets början. Även små rösade stenbryggor förekommer. Vid sommarvillan Stenvillan, intill varvet finns en större brygg- och trappanläggning med karaktäristisk utformning. Stensatta eller rösade strandskoningar förekommer på flera ställen.

Duvholmens varv och Lidingö 6:129 med Stenvillan från 1890-talet.

Vid den centrala stigen inne på ön står ett mycket välbevarat utedass från sent 1800-tal (Lidingö 6:71) som varit knutet till någon av sommarvillorna. Byggnaden har gulmålad liggande spåntad panel, grönmålade spröjsade fönster, dörrar och rikligt utsirade snickerier. Den täcks av ett tälttak med rödmålad ståndfalsad skivplåt samt en tidstypisk ventilationshuv. Dasset är en karaktäristisk nyttobyggnad som speglar en förfluten tid och är av stort kulturhistoriskt värde.

Lidingö 6:71. På ängen mitt inne på ön står detta välbevarade dass i tidstypisk panelarkitektur från sent 1800-tal.

Lidingö 6:72 är en liten sommarvilla troligen från 1890–1900. Villan har renoverats i senare tid men, har fortfarande en karaktäristisk exteriör med bland annat spåntad panelfasad på växlande ledd och sadeltak med stort taksprång och täckning av ståndfalsad skivplåt.

Lidingö 6:72 är en liten sommarvilla troligen från 1890–1900.

Lidingö 6:74 Schweizervillan som ligger på holmens södra del uppfördes 1890 av trädgårdsmästare Josef Berggren som då var ägare till holmen. Det är en lite större sommarvilla som är uppförd i två våningar och utformad i en riklig panelarkitektur med utsökt utformade snickerier i gavelrösten och på verandor. Exteriören är fortfarande mycket ursprunglig sedan 1890 – omsorgsfullt omhändertagen och pietetsfullt vårdad. Fasaden av pärlspåntpanel på växlande ledd, korspostfönstren, entréns tidstypiska pardörr och sjösidans stora glasveranda i två våningar – allt är 1890-tal. Samma gäller det rödmålade ståndfalsade skivplåttaket. Färgsättningen är också ursprunglig. Villan omges av uppvuxna lövträd, trädgårdspartier och planteringar samt har mot sjön en tidig gjuten betongbrygga av typ ångbåtsbrygga. Uthus och en putsad stenkällare från samma tid som villan kompletterar den mycket välbevarade villamiljön. En strandskoning markerar mot vattnet. Lidingö 6:74 hör jämte bland annat Apelsinvillan, Villa Högudden och Villa Solbacken till de mest ursprungligt bevarade sommarvillorna inom Lidingö.

Lidingö 6:74 Schweizervillan.

Lidingö 6:74 Schweizervillan.

Stenvillan vid varvet (Lidingö 6:129) uppfördes som sommarvilla troligen på 1890-talet och inreddes med fyra lägenheter. Villan är uppförd i tegel i två våningar med vind med vita kalkslammade fasader under ett lätt svängt sadeltak med svart ståndfalsad skivplåt. Det omsorgsfullt utformade entrépartiet med öppen veranda och glasade spröjsade dörrar är också ursprungligt. På senare år har flera fönster och sjösidans stora dubbla glasverandor blivit utbytta mot nyare fönstertyper. I övrigt är exteriören välbevarad. Interiören är välbevarad från 1890-talet inklusive planlösning, fyllningsdörrar, snickerier, stuckmedaljonger, polykroma kakelugnar och takmålningar. Den imponerande villan har ett monumentalt läge vid sjön nära

varvet, med murade terrasser och en stor gjuten betongbrygga från 1900-talets början nedanför.

Den stora vita Stenvillan vid varvet. Entréfasad.

Stenvillan, fasad mot vattnet.

Sammanfattande värdering

Duvholmen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Duvholmen karaktäriseras dels av de välbevarade sommarvillorna från 1890-talet, dels av Duvholmens småbåtsvarv från 1900-talet, dels av enstaka små fritidshus främst från 1900-talets mitt och senare del. Mot den bakgrunden är Duvholmen en mycket karaktäristisk maritim kulturmiljö i Stockholms skärgård, småskalig och med en helhet som åskådliggör representativa faser i skärgårdens kulturhistoria från och med sent 1800-tal till 1900-talets senare del.

Duvholmen ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården – Stockholms farled och inlopp.

Duvholmen är uppmärksammas som kulturmiljö i "Lidingö – Kulturhistoriska miljöer" (Stockholms Länsmuseum, 1990).

Karaktärsdrag

- Genuin skärgårdskaraktär med dess oexploaterade karaktär av sent 1800-tal-1900-tal.
- Måttligt kuperad holme med hållmarkskust.
- Stora stråk av öppna gräsytor och ängsmark mellan frodiga små lövskogsdungar.
- Ett förgrenat nätverk av små stigar binder samman holmens tomter i skärgårdsterrängen.
- Frukträd och spår av små odlingar.

Duvholmens varv

- Kontinuerligt till- och ombyggt sedan tidigt 1900-tal.
- Aktiv levande varvsnäring ger huvudkaraktär.
- Småskalig oftast rödmålad funktionsanpassad bebyggelse i trä och plåt kännetecknande för små båtvarv.
- Funktioner såsom båthall, båtskjul, slip, kontor, kran, bryggor med flera

Sommarvillorna

- Sommarvillorna är jämnt fördelat över ön, glest men regelbundet, några indragna från stranden, några närmare sjön.
- Uthus ofta mer indragna längs stigen genom holmen.
- En mycket stor, en stor och några mindre sommarvillor från ca 1890–1905.
- Sammanhållna ursprungliga volymer i 1 ½-2 våningar, flertalet i tidstypisk panelarkitektur med ljusmålad spåntad panelfasad med dekorativa fasadsnickerier, snickeriprydda verandor.
- Stenvillan vid varvet har tegelstomme med ljus kalkslammad fasad.
- Centralt beläget dess i rik panelarkitektur på Lidingö 6:71.
- Småskalig träbebyggelse, ofta till- och utbyggda till mer ordinarie bostadshus.
- Stora sommarvillor har främst gjutna betongbryggor från 1900-talets början. Även små rösade stembryggor förekommer. De mindre tomterna har ofta träbryggor.
- Tennisbanan är ett karaktärsfullt inslag.

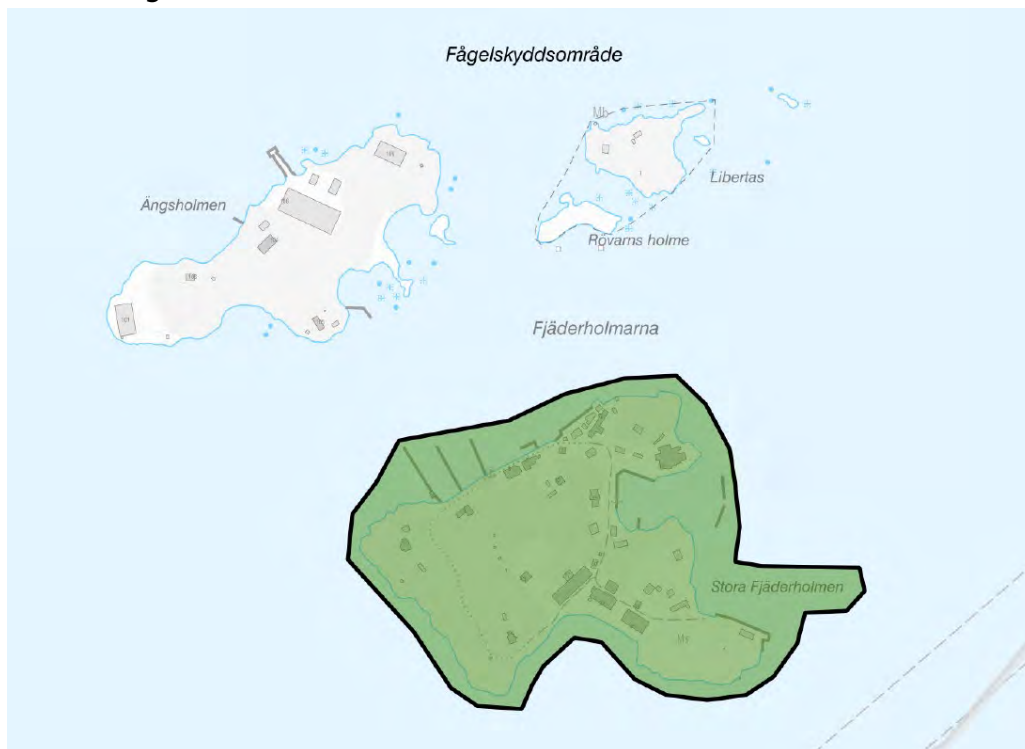
Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

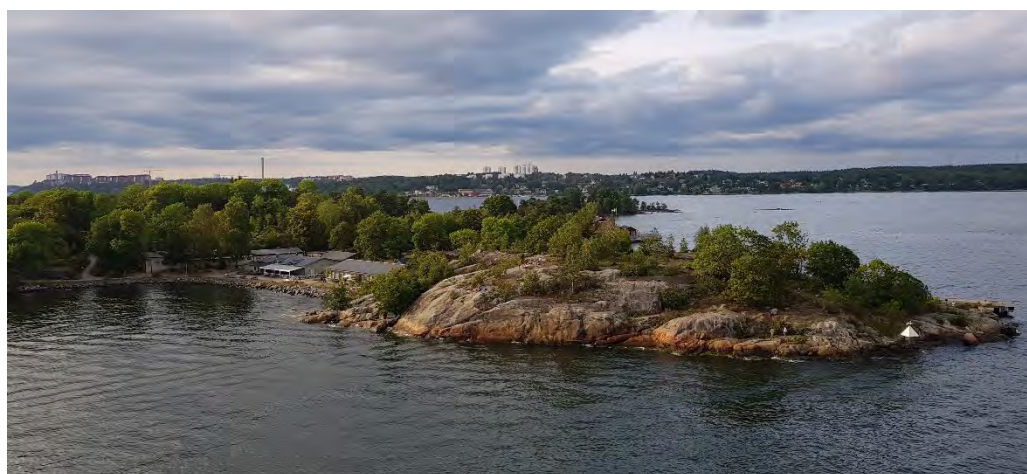
- Den genuina skärgårdskaraktären med sommarvillor glest fördelade över ön bör bevaras.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör inte styckas av.
- Det ursprungliga arkitektoniska uttrycket i sommarvillabebyggelsen från tidigt 1900-tal bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och dörrar i originalutförande.
- Duvholmens varv med byggnader från tidigt 1990-tal bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

Stora Fjäderholmen

Bakgrund

Fjäderholmarna omfattar Stora Fjäderholmen, Libertas, Ångsholmen och Rövarns holme. Öarna är en del av den Kungliga nationalstadsparken. Ångsholmen och Libertas med Rövarns holme beskrivs i ett eget dokument. Stora Fjäderholmen har främst varit den holme som varit bebodd i äldre tid. Aktiviteten har varit stor på ön och nu är det ett av stadens största besöksmål.

I dag är Stora Fjäderholmen ett populärt besöksmål, inte minst på grund av de många krogarna och restaurangerna och vyerna över Stockholms inlopp. Vy över holmens nordöstra del. Fotograf Jerker Idestam Almqvist.

Namnet Fjäderholmarna syftar antagligen ursprungligen på ”Holmarna på fjärden”, det vill säga ute på Lilla Värtan. Fjäderholmarna omnämns i skrift redan 1381 och ingick då liksom en stor del av Lidingön i Bo Jonsson Grips stora gods massa. På 1500-1700-talet, fram till 1775, ingick holmarna i det Banérska Djursholmsgodset. De har sedan haft skiftande innehavare. 1918 övertog Försvarsmakten ägandet.

Stora Fjäderholmen med dess strategiska läge i Stockholms inlopp har spelat stor roll i Stockholms sjöfartsliv genom tiderna. Åtskilliga krogar fanns på öar och holmar längs stora segelleden in mot Stockholm, frekventerade både av sjöfarare, roddare och fiskare. Åtminstone sedan 1699 och troligen även sedan långt tidigare fanns krog på Stora Fjäderholmen. Vårdshuset som låg på holmens södra del kompletterades under 1700-talet med ytterligare en krog i Sjöstugan på holmens sydöstra udde. Ett varv etablerades på 1800-talet på Stora Fjäderholmen.

År 1849 övertogs ägandet av holmarna av Stockholms stad som hade ett tydligt syfte med förvärvet. Från 1849 fram till 1880-talets slut använde Stockholms stad nämligen Ängsholmen som deponi för stadens latrintömning.

På 1860-talet bodde ett trettiotal bofasta på Fjäderholmarna. År 1892 invigdes Fjäderholmsstationen där karantänssjukhuset placerats på Ängsholmen, i drift till 1919. Fjäderholmsvarvet överflyttades till Libertas 1926 och 1935 blev Libertas fyrplats.

Kroglivet fick ett stort uppsving under en period på 1880-talet när fabrikören mm L. O. Smith fritt kunde sälja billigt brännvin på ön i och med att Stora Fjäderholmen låg utanför stadens gräns. Det rådde brännvinsmonopol i Stockholm och utskänkningen var främst reglerad till Stockholms utskänkingsaktiebolag. L. O. Smith startade en brännvinsfabrik på Reimersholme och lyckades till stora delar utkonkurrera utskänkingsaktiebolaget. Ångbåtsturerna avgick från Stockholm varje halvtimme och villiga brännvinskunder fick fri resa.

För Stora Fjäderholmen blev 1890-talet i mångt och mycket en blomstrande tid. Den traditionella sjökrogen gick tillbaka i takt med ångbåtstrafikens utveckling. I stället utvecklades allt mer det borgerliga sällskapslivet med en mer högklassig restaurangkultur, gärna kopplad till stadsbornas sommarliv i skärgården. Redan 1884 hade ett utsiktstorn uppförts, kallat Belvederen. År 1894 byggdes detta om till restaurangpaviljong för 500-600 personer. Samma år uppfördes ett nytt badhus och en kugelbana samma år. På holmen uppfördes under 1890-talet även Gröna villan (i dag kallad Röda villan) samt Gula villan, som kom att gå under namnet Doktorsvillan. År 1905 ombyggdes restaurangpaviljongen till en större anläggning, som fick namnet ”Grand Restaurant Bellevue” och 1910 tillkom en utedansbana. Restaurangen var i bruk till 1940.

En fin anekdot finns kring den stora ek som ligger ungefär mitt på ön och kallas för Jenny Linds Ek. Den berömda sångerskan från 1800-talet sägs ha rott över till Stora

Fjäderholmen för att sitta och läsa eller meditera under eken under några somrar på 1860-talet då hon bodde i Nyckelviken.

En ny epok kom 1918 när Försvarsmakten (marinen) förvärvade Fjäderholmarna. En stor nybyggnadsperiod inleddes 1921 och pågick in på 1930-talet. Flera byggnader för tillverkning och förvaring uppfördes. I norr uppfördes två bostadshus 1922–1923, det ena för tillsynsmannen och det andra för vaktmannen. Verkstäder planerades för 60 anställda i första vändan. På 1940-talet jobbade så många som 150–200 personer där, men flertalet pendlade från Stockholm. Ett litet bostadshus byggdes på 1950-talet i söder. Fjäderholmarna användes bland annat till för ammunitionsförvaring.

Bergrummen i norr härstammar från försvarsepoken. Bland den yngre bebyggelsen i framför allt norr står här och var oftast mer eller mindre ombyggda faluröda små byggnader och längor med ursprung från försvarsindustrin.

Andra världskrigets utbrott 1939 innebar en ny byggnadsfas och fler försvarsrelaterade byggnader tillkom. Ängsholmen inriktades på minhantering. Även flera bergum för förråd för ammunition och minor sprängdes in i Stora Fjäderholmen. Truckgatorna i betong sätter fortfarande stark prägel på holmens norra del. Holmen delades i två hälfter av staket, dels en civil halva, dels en inhägnad militär anläggning. 1940 utfärdades ett landstigningsförbud, som i princip rådde fram till 1976 då Försvarsmakten lämnade holmarna. Ända fram till 1985 disponerade Försvarsmakten vissa utrymmen.

Under försvarsepoken revs eller brändes merparten av de äldre byggnader på Stora Fjäderholmen vilka ansågs överflödiga, det vill säga nästan alla. Exempelvis kan nämnas Vårdshuset från 1700-talet med flyglar och "glaspaviljong" från 1800-talet, Sjöstugan från 1800-talets början, restaurangbyggnaden Bellevue från sent 1800-tal, Doktorsvillan och kägelbanan från 1890-talet med flera. Vaktmannen på Fjäderholmarna grep handgripligen in och förhindrade nedbränningen av Grå stugan (dagens Röda stugan) från 1700-talet.

Kungliga Djurgårdsförvaltningen förvaltar Fjäderholmarna sedan 1982. Stora Fjäderholmen har renoverats och till stor del byggts om för att fungera som en liten knutpunkt för kultur och service. En ny restaurangbyggnad stod färdig 1985. Därefter har det etablerats ett stort antal restauranger, caféer, rökeri, gästhamn, allmogebåtmuseum, hantverkslängor etc. Delvis har ammunitionsfabrikens

byggnader återanvänts. De bostadshus som återstod 1975 finns fortfarande kvar och används som bostadshus även i dag.

Beskrivning av området

Fjäderholmarna ligger ute i Lilla Värtan där fjärden möter Halvkakssundet. Ögruppen omfattar fyra större holmar varav Stora Fjäderholmen är huvudön. Stora Fjäderholmen är en karaktäristisk stor skärgårdsholme. Landskapet är kuperat med några markerade bergskrön och mindre bergsknallar med stråk av flackare partier emellan. Södra delen av holmen är grön och lummig medan norra delen är lite kargare och framför allt mer bebyggd. Delvis är detta mönster en effekt av att Försvarsmaktens verksamhet och anläggningar var mer koncentrerade till norra delen.

Under äldre tiders stora sjöfartsepok var södra delen holmens centrum med hamnplats, Vårdshuset/mangårdsbyggnaden, Sjöstugan och Grå stugan (Röda stugan). Under ångbåtsepoken på 1800-talets senare del byggdes ångbåtsbrygga i norr. På nordöstra udden låg Stora Fjäderholmens båtvarv. Under försvarsepoken utvecklades angöringen i norr med utgångspunkt från ångbåtsbryggan. En militär kaj anlades även på sydöstra udden. I dag är det framför allt den moderniserade hamnen i norr som angörs av den reguljära båttrafiken. I söder finns den gamla hamnplatsen. Ute på den sydöstra udden finns spår av den stora Restaurang Bellevue som revs på 1940-talet.

Stora Fjäderholmen är i dag ett stort besöksmål med flera reguljära båtturer under sommarhalvåret. Restaurangverksamhet med evenemang och konferens pågår året om. Längs holmens stigar och vägar står informationsskyltar som markerar natur- och kulturobjekt av olika slag.

Den upprustning och utveckling som gjorts av Stora Fjäderholmen sedan ca 1985 sätter stark prägel på holmen av i dag. Många nya byggnader har tillkommit för krogar, caféer, hantverksbodas, båtmuseum och service med mera. Vissa av försvarsindustrins 1930- och 1940-talsbyggnader har sparats, blivit ombyggda och integrerats i nya verksamheter. Generellt är det småskalighet och träfasader som präglar de ny- och ombyggnader som skett. Falurött dominerar, särskilt i det mer tätbebyggda stråket innanför hamnbryggan och mot nordost. Ljusgrå panelfasader förekommer i öster.

På holmens norra del står på varsin bergknalle två små faluröda bostadshus från 1922–1923. Längst åt nordost ligger "Verkarns" som var tillsynsmansbostad och har en välbevarad tidstypisk enkel utformning. Det andra byggdes samtidigt som vaktmansbostad och har också en välbevarad exteriör. Vaktmansbostaden har egentligen mer karaktär av en lite äldre stuga från ca 1900.

Norra delen, vy mot tillsynsmansbostaden Verkarns från 1922–1923. Vissa av försvarsindustrins byggnader har återanvänts, men mycket är nytt.

Beskrivning av bebyggelsen

Bland den yngre bebyggelsen i norr och nordost står här och var oftast mer eller mindre ombyggda faluröda små byggnader och längor med ursprung från försvarsindustrin. Exempelvis kan nämnas en liten byggnad numera båtclubbhus nära hamnen, en länga i nordost som lär ha inrymt administration samt byggnader vid allmogebåtmuseet.

Vy från stora bryggan i norr mot dagens bryggeri och rökeri med flera verksamheter. Merparten av nu befintlig bebyggelse har tillkommit från 1985 fram till i dag.

Välbevarade är tre gulputsade före detta verkstadslängor under pulpettak från ca 1935–1945 i "hantverksbyn" i söder. De har i hög grad en ursprunglig exteriör och är en tydlig exponent för försvarsepoken på ön under mellankrigstiden och andra

världskriget. Uppe på berget väster om de gula längorna står den lilla gulputsade enkla 1950-talsvilla som är ett av få tillägg på ön under efterkrigstiden.

Vid de gula fabrikslängorna inleds holmens södra del som har en mer opåverkad karaktär av äldre skärgårdsö kring gamla hamnen, värdshustomten och Röda stugan. Skärgårdsnaturen är mer sammanhållen och de småskaliga landskapsrummen mer gröna och intima, präglade av gångstigar bland små bergknallar och de många inslagen av högvuxna ädellövträd.

Vid gamla hamnen i söder ligger platsen för Vårdshuset, även kallat mangårdsbyggnaden, från 1600–1700-talet. En stor terrassmur samt grundmurar markerar platsen, som även är skyltad. Till värdshuset hörde även två små flyglar samt ett före detta stall. En större trädgårdsanläggning låg på bergskrönet ovanför hamnen. Vid sjökanten låg Sjöstugan från ca 1800, som också inrymt en krog.

Södra delen är den flerhundraåriga sjöfartsepokens gamla centrum kring hamn och värdshus. Av mycket stort kulturhistoriskt värde är platsen för värdshuset, även kallat mangårdsbyggnaden, från 1600–1700-talet, i dag markerat av en stor terrassmur samt välbevarade grundmurar.

Uppe på krönet, strax ovanför värdshusets hustomt ligger den välbevarade Röda stugan (förr kallad Grå stugan) från 1700-talet. Det är den enda återstående byggnaden från Stora Fjäderholmens äldre sjöfartsepok. Röda stugan var från början bagarstuga och bryggstuga åt Vårdshuset, men blev tidigt bostadshus. Det faluröda panelade lilla timmerhuset har bland annat fyrspröjsade fönster och karaktäristiska korta taksprång. Den utanpåliggande ingången till vindsplanet tillkom tidigt. Ett falurött uthus från 1800-talet hör till Röda stugan.

Uppe på krönet, strax ovanför värdshusets hustomt ligger den välbevarade Röda stugan (förr kallad Grå stugan) från 1700-talet. Röda stugan är av mycket stort kulturhistoriskt värde.

I väster ligger Röda villan, förr kallad Gröna villan, i dag den enda återstående av de byggnader som uppförts på 1890-talet när Stora Fjäderholmen började förknippas med restaurang- och sällskapsliv. Villan som byggdes 1894 har i stort en sen 1800-talskaraktär, men är renoverad i sen tid. Den inrymmer numera café/restaurang.

Sammanfattande värdering

Stora Fjäderholmen utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Stora Fjäderholmen, i har en stark historisk förankring i sjöfarten kring Stockholm genom det strategiska farledsläget i Stockholms inlopp. Kulturmiljön på Stora Fjäderholmen karaktäriseras i stora drag framför allt av tre skeden som satt stark prägel: sjöfartsepoken, försvarsepoken och dagens verksamhet som liten skärgårdsknutpunkt för service och upplevelsebaserade näringar. Försvarsepokens rivningar av äldre bebyggelse och även den efterföljande omvandlingen av den nedlagda försvarsindustrins byggnader medför att kulturmiljöns olika skeenden delvis inte är helt lätta att uppfatta i dag.

Karaktären av skärgårdsmiljö är fortfarande påtaglig. Stora Fjäderholmen har sin utpräglade grundstruktur från äldre tiders sjöfartsepok med framför allt gamla hamnen, grundmurar efter värdshuset från 1600–1700-tal samt den kvarstående Röda stugan från 1700-talet. Röda villan från 1890-talet samt platsen för restaurang Bellevue hör till ångbåtsperioden som avslutar sjöfartsepoken. Till den maritima kulturmiljön hör även i hög grad den närmast omgivande farleden med vrak- och förlisningsplatser som minner om farledens stora sjöhistoriska betydelse. Om 1920–1940-talets försvarsepok minner framför allt truckbanorna, tre bostadshus från 1920-tal och 1950-tal samt kvarstående delar av ammunitionsindustrins byggnader.

Kulturmiljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården – Stockholms farled och inlopp.

Sedan 1995 ingår Fjäderholmarna i Kungliga nationalstadsparken.

Karaktärsdrag

En kompletterande inventering av bebyggelsen skulle ge förbättrad kunskap om kulturmiljön i stort och ge ett fördjupat underlag för kulturhistorisk värdering och kulturmiljöns karaktärsdrag.

- Stor kuperad bergsholme, södra delens många inslag av ädellövträd.
- Gångstigarnas nätverk.
- Södra delen är sjöfartsepokens gamla centrum kring hamn och värdshus.
- Den mer opåverkade karaktären av äldre skärgårdsö kring gamla hamnen, värdshustomten och Röda stugan.
- ”Jenny Linds ek”
- Platsen för värdshuset, även kallat mangårdsbyggnaden, från 1600–1700-talet med en stor terrassmur samt välbevarade grundmurar
- Spår av trädgårdsanläggning till värdshuset/ mangårdsbyggnaden.
- Röda stugan från 1700-talet, enda återstående byggnaden från Stora Fjäderholmens äldre sjöfartsepok
- Röda villan i sydväst från 1894, den enda återstående byggnaden från 1890-talets sommarnöjeepok
- Militärkaj i sydost från 1940-talet.
- Tre gulputsade före detta verkstadslängor under pulpettak från ca 1935–1945 i ”hantverksbyn”. Ursprunglig exteriör
- 1950-talsvilla ursprunglig enkel exteriör med gulputsad fasad.
- Försvarsepokens byggnader, Verkarns bostadshus och vaktmansbostaden samt övriga träbyggnader samt gjutna truckbanor.
- Sentida bebyggelse fr.o.m. 1980-tal är småskalig med främst faluröd träpanel.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Karaktären av äldre skärgårdsö bör bibehållas. Äldre ädellövskog med gångstigar bör underhållas så den inte växer igen.
- Sjöfartsepokens centrum vid hamnen med bland annat värdshus samt Röda stugan från 1700-talet bör underhållas med väl anpassade material och metoder.

- Försvarsepoken och dess byggnader bör underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Hantverksbyn och dess byggnader från 1940-talet bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

Ängsholmen och Libertas

Bakgrund

Ängsholmen och Libertas ingår i ögruppen Fjäderholmarna vilka omnämns redan 1381. Med sitt centrala läge i inseglingen till Stockholm har de spelat stor roll i Stockholms sjöfartsliv. Av de fyra holmar som ingår i Fjäderholmarna bör Stora Fjäderholmen ha varit bebodd längst. Den gröna Ängsholmen användes länge främst till fiske och som fodertäkt. Libertas som även kallats Gröne Jägarn (antagligen efter ett förlist skepp) är en liten holme. Rövärns holme, som är ännu mindre, är en sentida skapelse som bildats ca 1900. Den uppstod genom att sten från bygget av bland annat Saltsjöbanan dumpades där. "Rövarn" som gav namn åt platsen, Emil Forsberg, var bosatt där från ca 1900 fram till 1938.

År 1849 övertogs ägandet av holmarna av Stockholms stad som sedan började använda Ängsholmen som deponi för stadens latrintömning. På 1860-talet fanns på Ängsholmen en stuga bebodd av latrinkarlar.

Bryggan vid det f.d. Karantänssjukhuset.

Latrinhanteringen pågick från 1849 fram till 1880-talets slut och upphörde till sist på grund av alla klagomål över stanken som låg tung över holmar och farled. Fjäderholmarna var länge förknippade med latrinhanteringen.

Som en följd av 1800-talets många smittsamma dödliga epidemier anlades karantänsstationer i anslutning till stora hamnar längs de viktiga farlederna. 1892 invigdes Fjäderholmsstationen som överförts från Hästholmen och placerats på Ängsholmen. Den var tänkt att i första hand fungera som desinfektionsanstalt. Karantänssjukhuset var en liten anläggning omfattande en sjukhuslänga, ett logement och ett bostadshus för personalen, allt inramat av en trädgård. Man hade bara en fast anställd person, en vaktman. Läkare och sjuksköterskor stationerades där vid behov. 1894 togs fyra smittdrabbade fartyg emot och behandlades men så många fler blev det inte. Verksamheten upphörde slutgiltigt 1919 i samband med att Försvarmakten tagit över holmarna.

Till vänster: Det f.d. Karantänsjukhuset från 1890-talet är en välbevarad bebyggelse av mycket stort kulturhistoriskt värde. Till höger: Ängsholmens olika delar hålls samman av gångstigar som i holmens inre inramas av en frodig skärgårdspräglad lövgrönska, även med inslag av ädellövträd.

På Libertas uppfördes ett kruthus under 1800-talets senare del. Stora Fjäderholmens varv överflyttades till Libertas 1926. 1931 blev Libertas fyrplats för en AGA-fyr. Libertas brygga var byggd på 1880-talet av virke från den flottbro som åren 1803-1884 överfördes från Fjäderholmarna till Muskö.

En helt ny epok för Fjäderholmarna, inte minst för Ängsholmen, inleddes 1918 när försvaret tog över holmarna. Försvarsindustrins inriktning på Ängsholmen kom att helt inriktas på hantering av minor. Utbyggnaden fortsatte även efter krigsslutet 1945 men blev jämfört med stora Fjäderholmen mycket mer begränsad. På Ängsholmen byggdes Stora Paravanen, Minskjulet och Dimsyreskjulet. En bana för avmagnetisering av fartyg mot magnetminor fanns mellan Ängsholmen och Mölna på Lidingö.

År 1893 blev västra delen av Ängsholmen upplag för lysolja. Senare övertogs den verksamheten av Svenska Petroleum AB Standard och Oljeskjulet uppfördes (senare rivet). Här byggdes även ett stort kolförråd som troligen även använts som oljeupplag.

Ängsholmen drabbades, till skillnad från Stora Fjäderholmen, inte av rivningar och bränder av den äldre bebyggelsen under de militära åren. På Ängsholmen finns i dag kvar både äldre bostadshus och krigstidsbebyggelse. På Ängsholmen inrättades Fjäderholmsvarvet 1996 i Stora Paravanen. I övrigt är Ängsholmen fortfarande en sommarö.

Beskrivning av området

Fjäderholmarna ligger ute i Lilla Värtan där fjärden möter Halvkakssundet. Ögruppen omfattar tre större holmar - Stora Fjäderholmen, Libertas och Ängsholmen - och en

mindre, Rövarns holme. Sistnämnda holme är sentida och tillkommen genom dumpning av sten och rasmassor.

Fjäderholmarnas centrala läge vid Stockholms inlopp, där århundraden av sjöfart satt stark prägel, medför att den maritima kulturmiljön också kännetecknas av flera vrak- och förlisningsplatser. Några registrerade men ej undersökta fartygs-/båtlämningar finns kring Ängsholmen och Libertas samt två vid Rövarns holme (Raä Lidingö 70, 71, 84 och 91).

Ängsholmen (Lidingö 10:469) strax sydväst om Libertas och nordväst om Stora Fjäderholmen är en relativt grön och lummig ö, småkuperad med små bergknallar och klippskrevor med berg i dagen. Längre bestod holmen av två delar, Lillholmen och Storholmen, förr även kallade Irland och Skottland. Dessa har dock vuxit samman som en följd av landhöjning och uppgrundning. Gångstigar förenar öns olika delar, ofta inramade av en riklig skärgårdspräglad lövgrönska i form av uppvuxna träd och buskage. Sammanhängande stråk av kala klippor och hållmarker förekommer främst längs vattnet på den kuperade västra delen av holmen.

Holmens bryggor finns dels vid det före detta karantänssjukhuset i norr, dels vid Stora Paravanen som ligger strax intill. En större brygga för transport och inlastning fanns även vid Kolladan i väster, numera nedfallen.

Ängsholmen från vattnet med stora Paravanen i förgrunden.

Beskrivning av bebyggelsen

De äldre faluröda små bebyggelsemiljöerna är välbevarade, särskilt kring det före detta karantänssjukhuset i norr och kring det karaktärsfulla lilla bostadshuset i söder. Murad sockel, faluröda paneler, främst locklistpanel (pärlspånt i något fall), ofta ursprungliga vita fönster och sadeltak med ståndfalsad slät plåt kännetecknar husen.

Det faluröda lilla bostadshuset nära stranden i söder bör vara öns äldsta befintliga byggnad, troligen från 1800-talets senare del. Byggnaden har en mycket välbevarad exteriör och det gäller även den faluröda lilla flygel som lär ha inrymt bryggstuga. En liten trädgård inramar husen bland bergsskrevorna.

Bostadshuset nära stranden i söder bör vara öns äldsta befintliga byggnad, troligen från 1800-talets senare del. Byggnaden har en mycket välbevarad exteriör.

Det faluröda större bostadshuset i norr motsvarar av allt att döma det karantänssjukhus som togs i bruk 1892. 1890-talsexteriören är mycket väl bibehållen, troligen endast renoverad något kring 1920 när byggnaden gjordes om till bostäder. En faluröd uthusbyggnad byggdes troligen också vid den tiden. De två bostads- och logementsbyggnader från 1890-talet, som hörde till sjukhuset, finns inte kvar. Sydost om husen finns enligt uppgift en begravningsplats för koleraoffer från ett smittat fartyg 1894. (Raä Lidingö 91).

Det faluröda stora bostadshuset i norr motsvarar av allt att döma det karantänssjukhus som togs i bruk 1892.

På den kuperade nordvästra delen av holmen ligger den faluröda Tillsynsmansbostaden troligen från tidigt 1900-tal. Huset har varit kontinuerligt bebott och har moderniserats något. En genuin skärgårdskaraktär i stort, dock har

även tillsynsmansbostaden, bostadshus och bod, en liten trädgård inramad av den klippiga terrängen.

De försvars- och industrihistoriska miljöerna är också av mycket stort intresse. Försvarsbebyggelsen från 1920–1940-talet är numera i mångt och mycket en integrerad del av kulturmiljön på holmen. De försvarsrelaterade byggnader som finns kvar ligger alla i nord/nordost och hör samman med andra världskrigets minhantering. Generellt präglas de av en funktionell och saklig industriarkitektur, starkt nyttoinriktad men med tydliga och karaktäristiska drag. Regelkonstruktioner med självbärande tak samt fasad- och takbeklädnad av omålad korrugerad plåt av lite kraftfullare äldre typ kännetecknar Stora Paravanan och Minskjulet på nordkusten strax öster om det före detta Karantänsjukhuset.

Ångsholmen. Minskjulet och Dimsyreskjulet hör samman med försvarsindustrins minhantering.

Den monumentala långa Stora Paravanan har en mycket karaktärsfull utformning med sitt utsvängda nedre väggparti, gavelfasadens stora portar och de långsmala ljusinsläppen längs takfoten. Spår leder mellan byggnaderna och från Stora Paravanan ut på den stora gjutna bryggan.

Stora Paravanskjulet från 1930-talet, som använts inom försvarets minhantering på ön, är genom sitt ursprung en kulturhistoriskt intressant industribyggnad.

Övriga försvarsbyggnader är två enkla träbyggnader med faluröd panel varav den ena är en lite större byggnad som står för sig själv i nordost. Varvsnäringen som på 1990-talet flyttade in i Stora Paravanen medför att byggnaderna används på ett sätt som knyter an till byggnadernas karaktär.

Särpräglad är den betydligt kargare och från land lite otillgängliga miljön kring den stora Kolladan i nordväst. Kolladan har en äldre karaktär och utformning jämfört med försvarets bebyggelse. Troligen härstammar den från oljeupplagets tid i början av 1900-talet men kan ha "återanvänts" som kollada av försvaret. Den röda tegelbyggnaden är helt orienterad mot vattnet och ligger tätt mot bergväggen. Från land når man den genom att gå över klipporna. Byggnaden på udden med spår till den nerrasade bryggan har stora kultur- och upplevelsevärden även om den är stadd i förfall. I närheten står en bod i betong.

Vy mot Ängsholmen från söder med kolladan längst ut på udden i väster och rakt fram det f.d. karantänssjukhuset från 1890-talet.

Libertas (Lidingö 10:580) är en betydligt mindre holme strax nordost om Ängsholmen. Den lite flacka skärgårdsholmen har en riklig grönska på den inre delen och stränderna är klippor och hällar. Bosättningen här har varit begränsad jämfört med de större holmarna. I dag finns endast en liten ruin av det kruthus som byggdes på holmen i slutet av 1800-talet. Några mindre skjul finns också. Stora Fjäderholmens varvsverksamhet överflyttades hit på 1920-talet och var verksamt en tid.

På den lilla ön uppfördes en av få bevarade gasdrivna fyrar i världen. Fyrens, som kallas för Libertas innehåller en klippljusapparat som är en uppfinning för gasdrivna fyrar som gör att fyren kan blinka. Klippljusapparaten uppfanns av Gustaf Dalén (1869–1937). Fyren är skyddad som byggnadsminne.

Libertas fyr. AGA-fyren från 1931 är en av få återstående gasdrivna fyror i världen och är numera skyddad som byggnadsminne.

Sammanfattande värdering

Ängsholmen och Libertas utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Ängsholmen, i likhet med hela Fjäderholmarna, har en mycket stark historisk förankring i sjöfarten i Stockholm, genom det strategiska farledsläget i Stockholms inlopp. Ängsholmen och Libertas är som skärgårdsmiljö fortfarande mycket välbevarad och grundstrukturen är helt baserad på sjöfartsepoken och det centrala farledsläget.

Ur kulturmiljösynpunkt kännetecknas Ängsholmen i dag av några mycket tydliga bebyggelsehistoriska tidsskikt. Dels är det den äldre faluröda bebyggelsen från sent 1800-tal och 1900-talets början som ligger i holmens mitt. Här ingår även karantänssjukhusets byggnad från 1890-talet, vilket i hög grad återspeglar samhälls- och socialhistoriska aspekter på hur man nationellt försökte bromsa smittspridning av epidemiska sjukdomar. Dels är det försvarsepokens bebyggelse som främst finns i norr där varvet nu är inrymt. Den sedan länge övergivna verksamhet som funnits kring kol- och oljeförvaring på udden i väster är också en enhet för sig. Försvars- och industrihistoriska aspekter kommer här till uttryck i öns kulturmiljö. Libertas fyrplats med sin AGA-fyr och centrala plats i Fjäderholmarna har mycket stora kommunikations- och teknikhistoriska värden.

Kulturmiljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården – Stockholms farled och inlopp.

Sedan 1995 ingår Fjäderholmarna i Kungliga nationalstadsparken.

Libertas fyr skyddas sedan 1995 som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen. Länsstyrelsen har upprättat skyddsföreskrifter och skyddszon för byggnadsminnet (inklusive utrustning).

Fornlämningar skyddas enligt Kulturmiljölagen. Information om fornlämningar kan hittas i Fornsök hos Riksantikvarieämbetet.

Karaktärsdrag

En kompletterande inventering av bebyggelsen skulle ge förbättrad kunskap om kulturmiljön i stort och ge ett fördjupat underlag för kulturhistorisk värdering och kulturmiljöns karaktärsdrag.

Ängsholmen:

- Grön och lummig skärgårdsö med klippskrevor och berg i dagen, oexploaterad karaktär, frånsett försvarets begränsade byggnader.
- Gångstigar förenar öns olika delar.
- Holmens två större bryggor, en vid karantänssjukhuset i norr, en vid Stora Paravanen.
- F.d. karantänssjukhuset och lada/uthus från 1890-talet med omgivande tomt.
- Begravningsplatsen för koleraoffer (Lidingö 91).
- Vrak- och förlisningsplatserna (Lidingö 70, 71, 84, 93).
- De välbevarade äldre faluröda små bebyggelsemiljöerna, tex: Lilla bostadshuset och bryggstugan med omgivande tomt samt tillsynsmansbostaden med uthus och omgivande byggnader.
- De försvars/industrihistoriska miljöerna med funktionell och saklig industriarkitektur.

Libertas:

- Liten flack nästan helt obebyggd holme med fyrplats från 1931.
- Spår av varvsverksamhet från 1920-talet som var verksamt en tid.
- Länsstyrelsen har upprättat skyddsföreskrifter och skyddszon för byggnadsminnet Libertas fyr (inklusive utrustning).

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- Den äldre bebyggelsemiljön med Lilla bostadshuset och dess omgivande byggnader bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Bryggor och strandskoningar bör bevaras.
- AGA-fyren på Libertas bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.

Stora Höggarn

Bakgrund

Höggarn omnämns bland annat 1381 som "Högharna" och ingick från 1500-talet till 1775 i Djursholmsgodset under släkten Banér. Stora och Lilla Höggarn är två små öar som ligger i Höggarnsfjärden i den stora inseglingsleden mot Stockholm. Öarna är belägna ett stycke öster om Elfviks udde på Lidingö. Stora Höggarn utgör den östligaste delen av Lidingö stad.

Stora Höggarn var en av de platser i Stockholms insegling som hade sjökrog på 1600-talet. Krogverksamheten var utarrenderad och pågick oavsett ägarbyten ända fram till ca 1870.

Lilla Höggarn saknade dricksvatten och var obebodd. Den användes uteslutande till fårbeta. 1879 köpte grosshandlare Robert Hernlund holmen och lät uppföra två sommarvillor av vilka endast grunderna finns kvar.

1775, när hela Lidingö avyttrades från Djursholm, såldes Höggarnsholmarna till den förmögne köpmannen och bryggaren Karl Johan Wier. Därmed inleddes en blomstrande period för ön. Wier lät uppföra ett mindre corps-de-logie i två våningar som hade två små flyglar. Den ena flygeln utgjordes av den befintliga sjökrogen från 1704 som inkorporerades i den nya gårdsanläggningen. Efter Wiers död 1807 hade Höggarn olika ägare, bland annat familjen Götherström 1815–1843. År 1856 övertogs ägandet av Carl Fredrik Thorslund som 1858 sålde Höggarn till skeppsklarerare P.O. Hellsten. Därefter var Stora Höggarn i familjen Hellstens ägo fram till 1903.

Stora Höggarn fick fast ångbåtsbrygga 1849. En regelbunden ångbåtstrafik i stora inseglingsleden tog dock inte form förrän 1869 när Waxholms Ångfartygs AB bildades och Stora Höggarn blev en av ångbåtsstationerna.

Sydsidan med de två kvarvarande personalbostäderna, Kungsholmen och föreståndarbostaden (återuppford efter brand), från oljeepoken.

När skeppsklarerare Hellsten övertog fräselägenheten Stora Höggarn 1858 omfattade ön totalt tio tunnland mark som gick att ha till åker eller äng. Man utvann en del hö från ängen och odlingen var främst potatis. Merparten av marken på ön var skog som nyttjades till betesmark och gav bränsle till husbehov. Man höll några kor och svin samt hade får som främst betade på Lilla Höggarn. Trädgården vid huvudbyggnaden omfattade 30 fruktträd med äpple, päron, bergamotter och körsbär samt buskar med hallon, krusbär och vinbär.

På en brant terrasserad kulle låg huvudbyggnaden från 1775–1780. Den var en panelad timrad tvåvåningsbyggnad under tegeltäckt sadeltak med avvalmade gavelspetsar. Efter 1860 påbyggdes veranda och frontespis på framsidan. Interiören omfattade sju rum och kök samt i bottenvåningen en stor sal. Den äldre flygel från 1700-talets början inrymde krogstuga, tre rum, kök och källare. Den andra flygel från 1770-talet omfattade fyra rum till krogen.

Föregående ägare C.F. Thorslund hade 1846 låtit bygga ladugården, senare omvandlad till stall. Vidare fanns några lador samt öns ångbåtsbrygga. Thorslund hade låtit averka det mesta av den barrskog och ekskog som fanns på ön. Mycket tall och ek återplanterades under Hellstens tid och även andra trädslag inplanterades. Även trädgården vidareutvecklades av Hellsten.

År 1884 fick ingenjör Victor Blomberg bygga sommarvillan Sommarro i sydväst (1918 ersatt med den befintliga arbetarbostaden Kungsholmen). Blomberg byggde 1890 även en sportstuga, Norska villan. Vid den tiden fanns även dansbana, kugelbana och lekstuga på öns nordvästra sida nedanför bostadshuset Bergshyddan.

1903 köptes Stora Höggarn av grosshandlare Fredrik Ludvig Schmidt. Det blev inledningen på öns industriella epok som är knuten från 1918 till att Stockholms första oljehamn etablerades. Upplag för eldfarliga oljor anlades på ön. Ön har ett

stort vattendjup, ligger centralt i segelleden och hade på så vis goda förutsättningar att ta emot oceangående tankfartyg. Dessutom låg den utanför Stockholms hamnområde och undslapp dyra avgifter för sjöfarten. 1905 anlöpte första fartyget Stora Höggarn. Samma år ombildade Schmidt bolaget till Svenska Mineralolja AB. Bolaget fick köpa Stora Höggarn av Schmidt. 1907 upphörde bolaget och ön inköptes av Krooks Petroleum & Olje AB. Schmidt bodde dock kvar i Stora villan som disponent. Med början 1907 byggde Krooks ut snabbt och moderniserade anläggningen. 1934 bytte företaget namn till Svenska Petroleum AB Standard. År 1939 skyltades alla Standardstationer om till Esso, som är en förkortning av Standard Oil. År 1951 bytte även moderföretaget formellt namn till Svenska Esso AB.

Svenska Esso AB ska mot slutet av 1900-talet ha avyttrat anläggningen till amerikanska Standard Oil. Senare användes anläggningen som lagringsstation för flygplansbränsle till Arlanda flygplats, men den verksamheten överflyttades sedermera till Gävle hamn. Stora Höggarn hade tillträdesförbud för utomstående fram till den 1 februari 1992 då oljehanteringen lades ned. Oljeverksamheten är i dag överflyttad till anläggningar på andra orter.

Större delen av ön omfattas numera av en industrifastighet med pågående verksamhet och den södra delen består till största delen av privat tomtmark. En ny pir har på senare år uppförts i sydöst.

Oljeindustrin

På Stora Höggarn anlades under åren 1903–1941 cisterner för olja och bensin, bergum för lagring av olja, en mottagningskaj för tankfartyg samt verkstäder, en stor mängd nyttobyggnader och flera bostäder. Centralvärme installerades tidigt i anläggningen. Under åren 1915–1940 bodde ett 60-tal personer på ön. Den gamla krogen användes som skola åren 1916–1938. År 1903 blev corps-de-logiet bolagets disponentbostad och kallades sedan Stora villan. Efter Schmidts död 1912 var Stora villan sommarbostad fram till 1950.

Östra udden med ytterst de fyra cisterner som flyttades dit 1921 och innanför de äldsta cisternerna från 1903–1907.

Sydvästsidan med vy mot det stora fatrensningshuset från 1916.

Nya piren i sydost med vy in mot gamla boplatsläget med huvudbyggnadens husgrunder samt litet bostadshus och f.d. stall från ca 1903–1907.

Beskrivning av området

Stora Höggarn karaktäriseras av en central höjdrygg som mot söder planar ut i öppna gröna dalstråk mot vattnet. Norra delen är kuperad och delvis kargare med tall- och blandskogsdungar med stora inslag av klippor och berg i dagen. Den södra delen präglas mer av flacka öppna gräsbevuxna dalstråk med stora inslag av ädellövträd. Klippkust och hållmarkskust dominerar i stort sett hela ön. Öns centrala, västra och nordvästra delar karaktäriseras i stor utsträckning av bergknallar och skogsmark. Stigar binder samman öns olika delar.

Sydligaste delen av ön är dess gamla centrum. Här, i naturhamnen innanför piren, låg 1600-talets sjökrog och 1700-talets huvudbyggnad med värdshus. I söder finns även spåren av det sena 1800-talets sommarvillaepok.

Sydsidan med sina många spår i form av natur- och kulturvärden från såväl sjöfarts- och sommarville- som oljeepoken.

Beskrivning av bebyggelsen

Industriepoken 1903–1992 har satt mycket starka avtryck, framför allt i norr och öster men även i sydväst. Även vid sidan av de stora cisternanläggningarna och kvarvarande byggnader är spåren av olje- och bensinverksamheten mycket påtagliga. Över stora delar av ön finns även flera lämningar av byggnader samt av åtskilliga delar av den industriella verksamhetens logistisk såsom bryggglämningar, banlämningar, vinschar, pipelines med rör och betongfundament samt mycket mer därtill. Byggnadslämningar finns exempelvis från några av bostadshusen som byggdes för verksamhetens behov, dels nere vid Logviken, dels belägna i uppe i skogsbackarna, allt på sydvästra delen av ön. Andra byggnadslämningar är från exempelvis tapphus, lager och mer funktionsspecifika byggnader inom oljeindustrin. Hela system med ursprungliga pipelines finns fortfarande i anslutning till cisternparkerna i norr och nordost. Inslagen från 1940-talets beredskapstid ingår som en integrerad del i den industrihistoriska kulturmiljön.

En tydlig äldre karaktär har Stora Höggarns kulturmiljö längst i syd/sydost (Lidingö 6:76/6:114), där den ursprungliga bosättningen ligger. I den branta terrasserade dalslutningen ovanför vattnet, inbäddat bland ädellövträd finns huvudbyggnadens gamla tomt med trappa, vällagda husgrunder efter huvudbyggnad och de två flyglarna samt murade terrasser. Här stod huvudbyggnaden i två våningar från ca 1775–1780 med två små flyglar, varav den ena var sjökrogen från 1704. Lämningar av trädgårdspartier och odlingar är påtagliga kring gamla tomten. Gamla tomten är av ytterst stor kulturhistorisk betydelse, dels sjöfartshistoriskt sett, dels för att förstå och uppfatta hur Stora Höggarn har varit bebodd och använd under flera århundraden.

Sydostsidan med husgrunderna efter huvudbyggnad med flygel från 1770-talet samt flygeln med sjökrogen från 1704.

Sydostsidan med gamla boplatsläget med huvudbyggnadens och sjökrogens husgrunder från 1700-talet.

Sydostsidan vid de gamla boplatslämningarna och hamnen med vy mot stallet och maskinhus/verkstad/smedja från 1904 samt en av de äldsta cisternerna från 1903–1907.

I det flackare gräsbevuxna öppna stråket mot stranden längst i syd/sydväst ligger i dag den enda kvarvarande äldre byggnaden från tiden före oljeindustrins etablering. Norska villan uppförd av ingenjör Blomberg 1890 är utformad som en tidig sportstuga i nationalromantik. Exteriören är välbevarad med bland annat bruntjärad förvandringspanel, dekorativa konsoler och småfönster samt öppen lofttrappa. Lämningar av sommarvillaepokens tennisbana finns intill, där fanns även dansbana och kägelbana. Invid lämningarna av ingenjör Blombergs sommarvilla Sommarro byggdes 1918 Kungsholmen, det i dag enda kvarvarande större bostadshuset från oljeepoken. Kungsholmen är ett tvåvåningshus med fasad av faluröd stående panel under sadeltak. Husets sex smålägenheter byggdes om 1950 varvid även exteriören moderniserades. 1950 byggdes ny föreståndarbostad, i dag ett falurött mindre bostadshus återuppfört på 1980-talet efter brand.

Den röda byggnaden kallas Kungsholmen och byggdes som arbetarbostäder 1918 på platsen för den tidigare sommarvillan. Kvar från sommarvillaepokens "Norska villan" från 1890, den äldsta bevarade byggnaden på Stora Höggarn i dag.

Sydväst, Logviken

Under de höga lövträden i sluttningen mot Logviken i sydväst (Lidingö 6:76) står ett fatrensingshus från 1916 och oljekällaren från 1906. Källaren inreddes med skyddsrum efter krigsutbrottet 1939. Fatrensingshuset är utformat i kraftig korrugerad plåt (typisk för tidigt 1900-tal) på trästomme under sadeltak. Den långa fristående oljekällaren är betonggjuten. Vid Logviken finns även en faluröd slip och några enkla bodar. Sjöbodarna med bostadsrum för fiskare samt öns tvättstuga låg här, i likhet med förmansbostaden och Folkets hus, alla från 1904 och i dag endast synliga som husgrunder. Nere vid viken låg Bensinbryggan från 1911, här finns i dag en delvis raserad brygga.

Sydvästsidan vid Logviken med fatrensingshuset från 1916 och den något äldre oljekällaren, inredd till skyddsrum under andra världskriget.

I sydost nära stranden ligger en husgrupp som tillkom tidigt, 1903–1906 omfattande Lidingö 6:112 med ett litet bostadshus, en bod och stall/ladugårdslängan samt på Lidingö 6:76 ett litet byggnadskomplex med maskinhus/verkstad och smedja. Det faluröda lilla bostadshuset från ca 1905 är i dag ett av de äldsta på ön, senare renoverat och något förändrat. Den faluröda boden och stalllängan är förmodligen från samma tid som bostadshuset och har liknande typ av småfönster och lövsågade fönsterfoder. Maskinhus/verkstad och smedja byggdes i tegel 1904. Byggnaden inrymde maskinrum, svetsverkstad, smedja och skumcentral. Maskinhuset hyste bl.a. en ångpanna från Atlas Copco. I sen tid har sjöfasaden klätts in med gul plåt, men byggnaden är bakom detta inte nämnvärt förändrad sedan tidigt 1900-tal. Delar av interiören är också bibehållen. Vid husets norra gavel mot sjön låg spritbryggan från 1912.

Det lilla bostadshuset i ost/sydost från ca 1905, i dag en av öns äldsta byggnader.

Nordost och nord

Cisternparkerna dominerar hela nordöstra och norra delen av ön (samtliga ligger på Lidingö 6:76). Cisternerna, som byggdes för olja respektive bensin, åren 1903–1941 utgör kärnan i den rikt differentierade och spännande industrimiljön på Stora Höggarn. Några av dem var på sin tid Sveriges största oljecisterner, främst de två största från 1939 strax öster om Övre cisterngården uppe på öns bergskrön. De runda cisternerna är av olika storlek, men har annars mycket gemensamt i utformning och material. Nästan alla tillkom 1903–1921 och präglas av en ganska tjock slät plåt i rektangulära rundnitade skivor. Utanpåliggande trappor och krön med balustrad/staket är utformade i tunna rundjärn. Cisternerna utgör en rationell kvalitativ industriarkitektur från tidigt 1900-tal.

Till vänster: Övre cisterngården. Till höger: Pipelinesystemet i norr, som går från Oceanbryggan.

Den ganska flacka nordöstra udden präglas av de fyra cisterner som hämtades 1921 från Svensk-Amerikanska Petroleum AB i Nynäshamn. De inrymde brandfarliga oljor. Cisternerna är betonginvallade. Pipelinesystemen som angör dem upp mot Oceanbryggan i norr är bevarade vilket också ger en mycket speciell karaktär. Intill dem står även ett tapphus i tjock korrugerad plåt, troligen också från 1921. Här står också höga sammanlänkade betongfundament som bär upp fem mycket små cisterner i slät plåt, troligen från 1920-talets början. En smal järnbrygga, troligen den som byggdes om 1921, löper längs stranden och cisternerna bort mot Oceanbryggan.

Östra udden med ytterst de fyra cisterner som flyttades dit 1921 och innanför några av de äldsta cisternerna från 1903–1907.

Sydsidan av udden har bryggor av varierande ålder och utformning. Här ligger nu de rostande fartygen. Precis innanför 1921 års cisterner står de äldsta oljecisternerna, två från 1904, två från 1906 och en från 1907. De är av något varierande storlek. Dessa äldre cisterner påminner till karaktär och utformning mycket om de som flyttades hit 1921.

Oceanbryggan på norrsidan härstammar från 1904, men har byggts om vid olika tillfällen. Här är öns djuphamn och hjärtpunkten i oljedepån. Från hamnen och norrsidan går även pipelines för bensin upp till Övre Cisterngården.

Oceanbryggan

Uppe på öns högsta klippkrön i norr står Övre Cisterngården. Den inrymmer fem betonginvallade något mindre bensincisterner som byggdes 1911, levererade av Bergsunds Mekaniska Verkstad. Övre Cisterngården har en mycket speciell karaktär med sitt läge högt upp på ön. En sjätte bensincistern som är betydligt större byggdes 1913. Tillkomsten av de två mycket stora lagringscisternerna strax öster om Övre Cisterngården ska ses mot bakgrund av andra världskrigets utbrott 1939. I anslutning till dem byggdes lagringscisternen för statens ändamål 1941. Strax norr därom, inte långt från Oceanbryggan, sprängdes 1931–1941 stora berggrum för lagring för statens räkning. På ön finns även andra betydligt mindre anläggningar från 1940-talets beredskapstid.

Öns centrala, västra och nordvästra delar karaktäriseras i stor utsträckning av bergknallar och skogsmark.

Till vänster: Östsidan med oljecisterner från tidigt 1900-tal. Till höger: Små cisterner från troligen 1903–1907.

Sammanfattande värdering

Stora Höggarn har en stark historisk förankring i sjöfarten kring Stockholm genom farledsläget i Stockholms inlopp. Kulturmiljön karaktäriseras i hög grad genom några bebyggelsehistoriska tidsskikt. Dels är det 1600-, 1700- och det tidiga 1800-talets sjöfartsepok med lämningarna av huvudbyggnad och sjökrog. Dels är det 1890-talets sommarvillaepok. Dels är det industrialismen med oljeindustrins mycket tidiga etablering på ön 1903. I den industriella kulturmiljön innefattas även lämningar av andra världskrigets beredskapstid.

Som kulturmiljö har Stora Höggarn en särprägel, även i Stockholms skärgård som helhet. Grundstrukturen är baserad på sjöfartsepoken och det centrala farledsläget med närheten till Stockholm. Oljeindustrins byggnadsverk, lämningar av nedlagd logistik, och det lilla samhälle som byggdes upp kring industrin står i intressant samspel med äldre epokers lämningar av liv och verksamhet. De olika tids- och verksamhetsepokerna överlagrar och kompletterar varandra.

Kulturmiljön ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården – Stockholms farled och inlopp.

Karaktärsdrag

- Stora Höggarn är en starkt särpräglad kulturmiljö med tre viktiga bebyggelsehistoriska tidsskikt; 1600-, 1700- och 1800-talets sjöfartsepok från 1600-talet och framåt, 1890-talets sommarvillaepok samt oljeindustrins etablering på ön 1903, förankrad i läget i Stockholms inlopp.
- På öns sydöstra sida finns spår i form av lämningarna av huvudbyggnad och sjökrog kopplade till 1600-, 1700- och det tidiga 1800-talets sjöfartsepok.
- Spåren av det sena 1800-talets sommarvillaepok bland annat Norska villan från 1890 samt villan Sommarro. Lämningar av tennisbana, dansbana och kägelbana.

Industriepoken 1903–1992 har satt mycket starka avtryck, framför allt i norr, öster samt i sydväst:

- Cisternparkerna från 1903–1941 dominerar hela nordöstra och norra delen av ön.
- Över stora delar av ön finns även flera lämningar av logistik såsom brygglämningar, banlämningar, vinschar, pipelines med rör och betongfundament samt mycket mer därtill.
- Flera byggnadslämningar finns både av bostadshus och verksamhetsbyggnader, andra byggnadslämningar är exempelvis tapphus, lager och funktionsspecifika byggnader inom oljeindustrin.
- Oceanbryggan i norr från 1904 är bevarad, från hamnen går pipelines för bensin upp till Övre Cisterngården.
- Vid kusten i norr finns de stora insprängda bergrummen från 1939–1941 för lagring för statens räkning.
- Mindre anläggningar från 1940-talets beredskapstid finns på ön.
- Klippkust och hållmarkskust dominerar i stort sett hela ön. Norra delen är kuperad och delvis kargare med tall- och blandskogsdungar med stora inslag av klippor och hållar. I väst och nordväst främst bergsknallar och skogsmark.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karaktäriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- De tre olika epokerna på ön, 1600-, 1700- och 1800-talets sjöfartsepok, 1890-talets sommarvillaepok samt oljeindustrins etablering på 1900-talets skall fortsättningsvis vara tydligt avläsbara och dess byggnader bör underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Byggnader från 1800-talets sommarvillaepok bland annat Norska villan från 1890 samt villan Sommarro bör bevaras och underhållas med väl anpassade material och metoder.
- Lämningar av tennisbana, dansbana och kätgelbana bör bevaras.